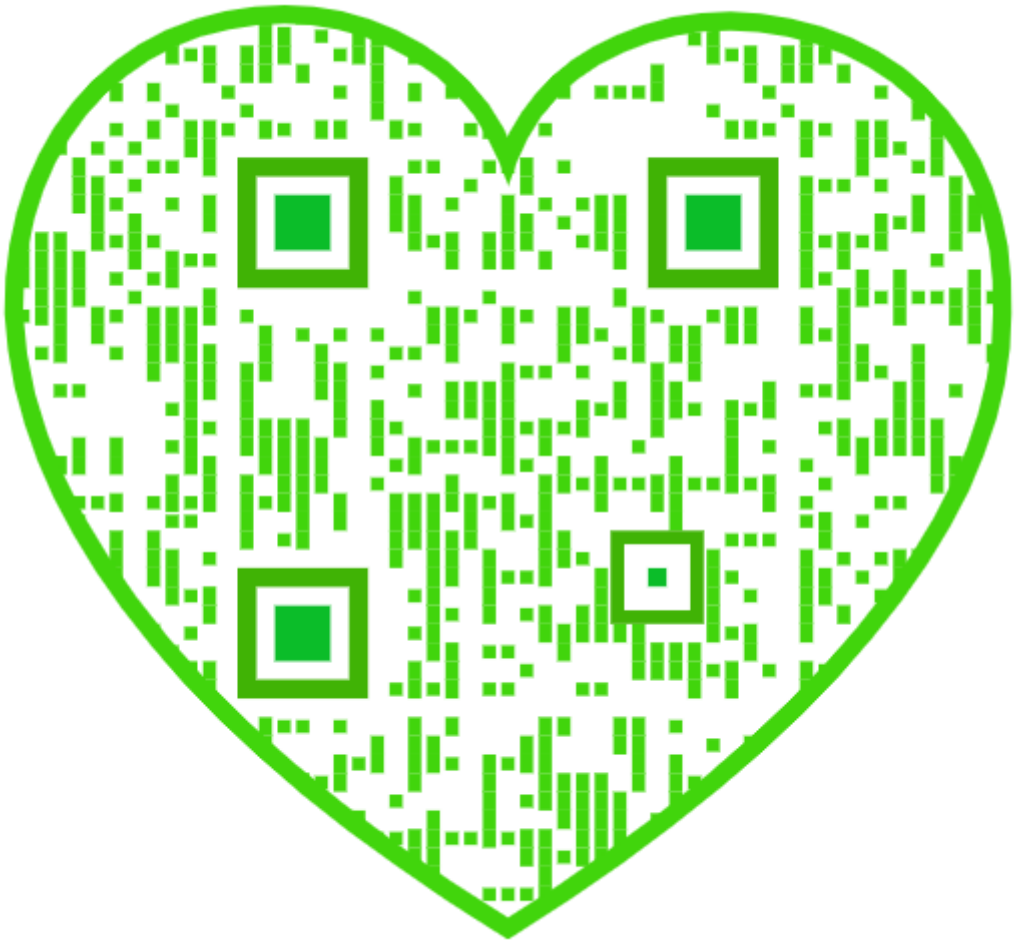

De Katholiek.

ZEVENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, R. K. Priester te Utrecht.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
Th. J. H. Borret, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✠ Pastoor te Amsterdam.
C. Broere, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
A. D. Godhardt, R. K. P. Priester te 's Gravenhage.
E. S. van der Haagen, Pastoor te Soeterwoude.
J. Jansen-Kea, S. Theol. Dr. Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. Jorna, Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kints, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, R. K. Priester te Bodegraven.
G. A. Oortmans, Pastoor te 's Gravenhage.
H. Oppenkamp, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. Peerboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. Pluym, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. H. Smits, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. van Someren, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. Spaemakeering, Pastoor te Alkmaar.
T. Spierings, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Spitzen, Pastoor te Haarle.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J. van Vree, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1845.

INHOUD VAN HET ZEVENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz.

Een woord van den Katholiek aan zijne Lezers. Januarij 1845 . . 1

Het geloof der oud-Britsche Kerk aan het Primaat des Pausen, verdedigd tegen den Heer E. B. Swalue (*Vervolg en Slot van Dl.* VI *blz.* 229.) 12

De zang der Obelisken. Eene herinnering 39

Het Kerkelijk Jaar. Derde voorlezing 73

Bedenkingen tegen het grondbeginsel der Protestantsche Bijbelverklaring 95, 233

Verklaring ter afwering van lasteringen tegen de Kerk 137

De Edinburgh Review en de heer E. B. Swalue. (*Slot-Artikel*) . . 155

Brief van Z. E. den Kardinaal Aartsbisschop van Lyon aan den Minister Zegelbewaarder van Frankrijk. 164

Gedachten over Kerk en Staat. 221

W. A. Ockerse over de Hervormers. 227

Ronge, Czerski en de Duitsch-Katholieke Kerk 244

Oude Nederlandsche Letterkunde. Willem van Hildegaersberch, en zijn Gedicht: van den Sacramente van Aemsterdam . . . 265, 323

Aphorismen over het eigenaardig goede in de Katholieke afdeeling der Christenkerk. Door. V. D. H. Jr. (Zie *de Gids,* 9e Jaarg. no. 3.) 294, 381

Schetsen uit Rome. 306

Acht tegen Acht. — Eene bijdrage tot de geschiedenis van de algemeene christelijke Synode der Hervormde Kerk in Nederland . . 357

Beschaving, Volksverlichting 401

Onze Verklaring en de Kerkbode 418

VERSCHEIDENHEDEN.

blaadz.
Le Globe over *le Juif-errant*. 108
Korte gedachten over de Afgoderij, door eenige Nederlandsche Godgeleerden 333
Geestige invallen en kwinkslagen van wijlen Petrus Bloccius, medegedeeld door den Hoogleeraar N. C. Kist 338
Onomatologie der Jesuiten 341
Biographiën *in fieri* 344

LETTERLOVER.

Herinnering bij het vijfde eeuwgetij van het mirakel van Amsterdam. 217
De Lofzang der Kerke op het Hoogstwaardige Sacrament: *Pange Lingua*. 355
De Meimaand. Aan de Moeder des Heeren 425

BOEKAANKONDIGING.

Handboek voor Schoolopzieners, Gemeentebesturen, plaatselijke Schoolcommissien, Commissien van Toevoorzigt, Instituteurs, Schoolonderwijzers en Schoolhouderessen, bevattende al de wetten, besluiten en verordeningen betrekkelijk het lager onderwijs, sedert den jare 1795. Eerste Deel 63
De werken van den Kanunnik C. von Schmid. Eerste en tweede Deel. 67
Volks-Almanak voor Roomsch Katholijken. Voor het jaar 1845 . . 72
Oefeningen van godsvrucht tot den lijdenden Jesus, gedurende de Vaste. — Jesus sterft. Gebeden en verzuchtingen voor den Goeden Vrijdag. — De zeven Weeën van Maria 72
De Verhandeling van N. C. Kist, Hoogleeraar te Leiden, over de Pausin Joanna, nagelezen en getoetst door J. H. Wensing, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond Eerste gedeelte. . . . 116

bladz.

Symboliek, of vergelijkende verklaring der godsdienstige geschilpunten tusschen Katholieken en Protestanten, naar derzelver Belijdenisboeken. Het Hoogduitsch van J. Buchman vrij gevolgd door A. J. van Bemmel, R. K. Kapell. Tweede en Derde Stuk 126
Handleiding der broederschap van den levenden of voortdurenden Rozenkrans. 136
Twee Geloofs-helden der 18e en 19e eeuw, of beknopte Levensbeschrijvingen der beroemde Pausen Pius VI en Pius VII 136
Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam. Historisch-Kritische proeve, ter gelegenheid van het vijfde eeuwfeest, door A. J. Pluym, Hoogl. in het Semin. te Warmond 180
Gedichten bij het vijfde eeuwgetij van het Mirakel van Amsterdam, door C. Broere en P. van der Ploeg, R. K. Prs. en Leeraars in het Seminarie te Velzen; voorafgegaan door het eeuwgetij van J. Vondel 207
De maand van Maria, of de Meimaand toegewijd aan de allerheiligste Maagd. Het Fransch gevolgd 214
Des Hoogw. Vaders Joannes Roothaan, Algemeen overste der S. J. Aanwijzing van hetgene aan al de leden bevolen wordt in het eerste jaar der derde (*lees:* vierde) eeuw van het genootschap. Uit het oorspronkelijk latijn overgebragt en gezamentlijk daarmede uitgegeven door P. A. Camper 216
Het leven, de werken en bekeering van Frederik Hurter, Oud-President van het Consistorie van Schaffhausen, schrijver van de geschiedenis van Paus Innocentius III enz. Naar het Fransch van Alex. de Saint-Chéron. Met een, door Hurter zelven geschreven, verhaal van de beweegredenen zijner bekeering 289
Korte oefeningen voor de maand Mei, ter eere der H. Maagd. . . 291
De keuze van eenen staat, door Ch. Greg. Rossignoli, van de Societeit van Jesus. Uit het Fransch vertaald 292
Vies des Saints, nouvellement écrites par une réunion d'ecclésiastiques et d'écrivains catholiques, sous la direction religieuse du comité nommé par Mgr. l'Archevêque de Paris 346
Terugreis uit het Pyreneesche gebergte door Mevrouw *** Eerste en tweede deel. Christelijke Bibliotheek ten voordeele der Katholieke Missie van Curaçao. 350
Twaaftal lessen voor eerstbeginnende kinderen, over het leven van Jesus Christus 352
De liefde tot Jesus Christus in oefening, volgens de woorden van den H. Paulus: de liefde is geduldig, zij is zachtmoedig, enz., door den H. Alphonsus de Liguorio 352

Overwegingen bij het H. Sacrament des Altaars geschikt voor de uren van aanbidding. (Vrij naar het Fransch) 422
Het gelukkige Jaar, of het jaar geheiligd door de overweging der lessen en voorbeelden van de Heiligen, door den Abt Lasausse; voorafgegaan door godvruchtige oefeningen gedurende het H. Misoffer. 423
Onderwijzing in de oefening van het inwendig gebed, voorgesteld aan de Geloovigen. A. M. D. G. Naar het Fransch 424

EEN WOORD VAN DEN KATHOLIEK

AAN

ZIJNE LEZERS.

JANUARIJ 1845.

Toen de *Katholiek*, drie jaren geleden, ter handhaving van het erfdeel zijner vaderen, in het strijdperk trad, was hem de handschoen toegeworpen. Zijn verschijnen had zelfsverdediging ten doel, geen aanval. De Protestantsche geschriften, waarin de Katholieke Kerk bestreden werd, hadden sinds eenigen tijd niet slechts in getal toegenomen, maar vele hadden het op een' toon van hevigheid gezet, waarbij men aan niets, dan aan het voorgestelde doel scheen getrouw te willen blijven. Over de Katholieke Kerk, over hare leer, hare regten en gebruiken, over hare bedienaren en ledematen, bijzonder in ons vaderland, werden verhalen medegedeeld, beschouwingen gehouden, redeneringen vooruitgezet, die men niet berispelijk, maar schuldig moet noemen, en tot welker beoordeeling de

waarheid niet toelaat verzachtende woorden te gebruiken. Op deze wijs aangevallen, gevoelden zich de Katholieken genoopt hunne middelen van verdediging te vermeerderen. Uit besef van regt en pligt ontstond het plan van het Maandschrift, dat zij, die het ontwierpen en mede hielpen daarstellen, als een geschikt middel beschouwden tot derzelver handhaving en vervulling (1). — Deze omstandigheden, welke de geboorte van den *Katholiek* vergezelden, verdienen te worden opgemerkt: men moet zich het standpunt, waarop wij ons *toen* bevonden, herinneren, om zich een juist denkbeeld te vormen van de opregtheid dergenen, die ons *nu* beschuldigen, als hadden *wij* den twistappel tusschen de verschillende godsdienstige gezindten geworpen. Bij zeker soort van lieden staat het vast dat de Katholieken ongelijk hebben: zwijgen zij, dan is het: «ziet, zij beschouwen zelf hunne zaak als wanhopig;» of: «zij kunnen niet eens antwoorden op hetgeen men hun aanwrijft.» — Spreken de Katholieken, dan zijn zij onruststokers, die eensgezindheid haten, twistzieken, die verdeeldheid tusschen Neerlands burgers zaaijen. Niemand onder onze Protestantsche broeders maakt zich min of meer ongeduldig over de teekenen des tijds, of *wij* zijn de oorzaak: «als *gij* er niet waart,» zeggen zij, «zouden wij niet boos behoeven te worden;» van alles krijgen *wij* de schuld: *Si Zeus non pluit, duc ad christianos!*

Moeten wij nu zwijgen of spreken? Wij hebben het laatste gekozen. Wij beleven tijden waarin de godsdienstige kwestiën aan de orde zijn van den dag; waarin de strijd tusschen waarheid en dwaling ernstiger, dreigender is geworden. Wij wilden liever handelend zijn in dien

(1) Prospectus van den *Katholiek*.

strijd, dan onverschillige toeschouwers. Toen wij hetgeen ons het dierbaarst en heiligst is zagen miskend en aangerand, herinnerden wij ons leden te zijn eener Kerk, die te midden der bitterste aanvallen en hevigste vervolgingen is geboren en opgegroeid. Waarom zouden wij ons verwonderen van in de verdediging der waarheid tegenstand te ontmoeten? Is dit niet het lot geweest der Katholieke Kerk gedurende achttien eeuwen, en moeten de zonen beter behandeld worden dan de Moeder?

Onvermijdelijk is derhalve de strijd, zoo lang waarheid en dwaling nog verdedigers hebben, onvermijdelijk voor ons, die openlijk ter handhaving der eerste zijn opgetreden.

— Maar wie zijn onze tegenstrevers? Het kan nuttig zijn die in hunne bonte wapenrusting te leeren kennen. Werpen wij dan een vlugtigen blik op het vijandelijke leger.

Tot eerste en natuurlijke vijanden heeft de *Katholiek* alle onverschilligen omtrent het stuk der godsdienstige belangen. «Waartoe al dat geschrijf?» zeggen zij, «het verbittert slechts de gemoederen.» Die goede lieden zijn hartstogtelijke voorstanders der onbewegelijkheid *quand-même*, wanneer het vraagstukken geldt, die geene onmiddelijke betrekking op de actiën der spoorweg-maatschappij, of op de koers der effecten hebben. Zij laken als hoogst schadelijk elke poging, die eene beweging kan te voorschijn roepen. Ten koste van alles, willen zij, dat men zich neutraal houden, gelijk zij protesteren te zijn. «Ziet,» zeggen zij, «wij zijn geen vijanden van de godsdienst, maar wij laten een ieder in zijne overtuiging; wij loochenen de regten der waarheid niet, maar wij eischen slechts, dat gij er niet van spreket.» En wee als men zich niet naar de eischen dier gematigden gedraagt!

Dan worden ze uit liefde der zachtmoedigheid regt knorrig:

Ils prêchent la douceur en style atrabilaire

zou de Dichter zeggen. — *Katholiek*, wanneer gij lieden van dien stempel ontmoet, moet gij u de moeite niet geven van veel te redeneren: het is vergeefsche moeite. Want, al zijn zij soms beleefd genoeg om u eenige oplettendheid te schenken: behartigen, overdenken doen zij uwe woorden nooit. Als gij lang uw best hebt gedaan, om hen te overtuigen, zoudt gij nog worden afgescheept, gelijk Paulus in den Areopaag, met een «*wij zullen u nog wel eens nader daarover hooren.*»

Tegenover godsdienstige onverschilligheid staat lijnregt fanatisme of dweeperij. Hier ontmoet de Katholiek eene andere soort van kampvechters. Het zijn meestal zenuwachtige, ligt-prikkelbare menschen, die dikwerf gemoedelijk, meestal hartstogtelijk, met het zwaard der oud-Dordsche orthodoxie in de hand, de uitroeijing der afgodendienaars «ter bevordering van Gods koningrijk in *Nederland*» willen helpen bewerkstelligen. Al wie niet met hen instemt, is geen kind van het uitverkoren *Israël;* hij behoort ontegensprekelijk tot de *massa damnata*. Moedig trekken zij ten strijde op tegen den Paus, die onbetwistbaar den Antichrist of zijn voorlooper is. Onvermoeid schrijven zij zelve, of laten zij schrijven door rustende predikanten, stichtelijke commentariën over de Apocalijps, ten bewijze dat de *Beest* (*Apoc.* XIII), van het door Gregorius VII gestichte Pausdom moet verklaard worden (1). Oorlog tegen *Rome* en hare handlangers: dat

(1) *De Protestant*, 1844, n°. 9.

is de taak van hun leven, hiervoor schijnen zij geschapen — gepredestineerd zullen zij misschien denken; — geheel hunne activiteit beperkt zich binnen die schermutselingen, welker heilzame gevolgen zij nu en dan aankondigen, door deze profetische ontboezeming: «Vroeger of later zal de roepstem gehoord worden: zij is gevallen! zij is gevallen! de groote *Babylon*, de moeder der hoererijen!» *Ils ne font qu'aboyer après la soutane* zou DE LAMARTINE zeggen. — Arme lieden! Wie weet of zij het soms niet hartelijk met ons meenen, wanneer zij ons uit de slavernij der afgodistische paperijen willen verlossen?.... De zaak is te ernstig om er mede te schertsen: echter wij bekennen onze dartelheid — soms speelde ons een glimlach om de lippen, wanneer wij die langwijlige en krampachtige vertoogen doorbladerden, waarin met den ijver der godsgezinde vaders van *Dordrecht*, tegen de meer en meer veld winnende Roomsche Curie, de heerschzuchtige priester-hierarchie en de woelzieke Jesuïten wordt gevochten. — Denkt gij dat men zulke lieden met bedaarde redeneringen, vriendelijke, welgemeende teregtwijzingen kan overtuigen, dat zij in den wind schermen? Wildet gij het beproeven, gij zoudt op nieuws het Danaïden vat moeten vullen: de mannen, waarmeê gij te doen hebt, hebben veel weg van die, welke in SCHILLER'S *Wallenstein* voorkomen: «*Seld ihr nicht wie die Weiber, die stets zurück nur kommen auf ihr letztes Wort: wenn man Vernunft gesprochen stunden lang?*» — Overigens is dit soort van vijanden — men houde ons de opmerking ten goede — minder gevaarlijk. Zij geven u niet eens de moeite om hen te wederleggen; zij nemen zelf die zorg op zich. Zij maken een weinig geraas, spreken eenige hard-klinkende woorden, schrij-

ten eenige lijmerige vertoogen, meestijds in *stroopstijl*, zoo als de ondeugende *Gids* het zou noemen: dit is geheel hunne krachtsontwikkeling: — de voorbijganger, die hen ziet schermen, glimlacht of schudt medelijdend het hoofd:

Non ragioniam di lor, ma guarda, e passa. (1)

Meer oplettendheid verdient eene andere afdeeling van het vijandelijk leger, waarin de strijdende partij een schijnbaar voordeeliger standpunt heeft ingenomen. Die scherpschutters hebben een vaandel, waarop de woorden «*juste-milieu*» zijn geborduurd. Vraagt gij hun naar hunnen naam, dan noemen zij zich de *welgezinden* des lands, in tegenoverstelling der *kwalijkgezinden*, een soort van menschen, die men, volgens hen, veel onder de Katholieken aantreft. Zij spreken altoos van verdraagzaamheid, gevoel van billijkheid, echte vaderlandsliefde, vrijzinnigheid, en bezigen meer soortgelijke genootschapwoorden, die hard klinken, maar tot weinig of niets verbinden; — wanneer ik ondeugend wilde zijn, zou ik zeggen, dat dit elastiek en plooibaar *vocabularium* hun dienen moet, om, volgens TALLEYRAND's beginselen, hunne ware gedachten te omsluijeren. Het Katholicisme, dat verfoeijen die *welgezinden* hartelijk; maar zij zijn niet zóó onstaatkundig en onhandig — slechts enkele malen evenwel komt de wolvenstaart uit het schapenvacht te voorschijn — om dit onbewimpeld, openlijk te toonen. Zij zijn vindingrijk genoeg, om een *mezzo termine* uit te denken, waardoor zij, èn hunnen wrok tegen de Katholieke Kerk lucht kunnen geven, èn toch een zekere soort van uiter-

(1) Laat ons niet over hen spreken, maar slechts even opzien, en dan voorbijgaan. DANTE, *Inf.* cant. III, 51.

lijkheid bewaren, die de Franschen met hunnen fijnen takt van uitdrukking «*sauver les apparences*» noemen. Een oud advocaat — de man is soms wel wat scherp — zei ons laatst, dat die lieden kleine MACHIAVELLI's geleken; «*kleine*» voegde hij er gemoedelijk bij, «omdat het niet te denken is, dat zij het in alles zóó kwaad meenen, en zelfs *kunnen* meenen, als de Secretaris der Florentijnsche Republiek.» — Wilt gij nu hun bewonderingswaardigen *mezzo termine* kennen! Het is slechts eene nieuwe toepassing van den ouden stelregel: *divide et impera* (1). Immers, die vervaarlijke eenheid in de Katholieke Kerk is een lastig ding, wanneer men hare ledematen wil bestrijden. Randt men hunne leer, hunne godsdienstige overtuiging, hunne regten aan, dan spreken zij nog gelijk in de eerste tijden des christendoms, «als of zij één mond en één hart hadden.» — In die eenheid ligt, 't is maar al te waar, veel kracht opgesloten: die eendragt maakt hare magt. «Kom, laat ons die eenheid vernietigen,» zeggen de kleine MACHIAVELLI's, «laat ons het zaad van tweedragt strooijen in den akker van onze vijanden; — en slagen we niet in onze plannen; — gelukt het ons niet, ze wezenlijk te verdeelen, laat ons niettemin luide verkondigen, dat zij verdeeld zijn: velen zullen ons op ons woord gelooven, ons, de *welgezinden*, die tegen het Neerlandsch *Nazareth* getuigen!» Zoo spreken zij, en zoo schrijven zij overeenkomstig met hunne taal. — Hebt ge nooit die lieden hooren perroreren over de *Ultramontaansche partij*, de *Ultramontaansche factie*, en *hare pogingen, om de Protestanten te vernederen;* hoe zij *rusteloos woelt;* hoe — hier wordt de gedachte nevelachtig — de Ultramontaansche partij *zwak* is, en te gelijk

(1) Verdeel en heersch.

magtig! Ik spreek niet eens van tirades over priesterdwang en meer dergelijke enormiteiten, die ook — wij willen regtvaardig zijn — slechts nu en dan voorkomen, wanneer b. v. eene al te teedere sympathie voor een of anderen afgezetten veldwachter, een bedaard onderzoek naar de ware toedragt der zaak verhindert. Evenmin gewaag ik van sommige onbegrijpelijke beweringen, zoo als: dat men *die* Katholieken — hoeveel zouden er wel in Neerland van *die* soort zijn? — *welke wenschen met den Paus hunne kerkelijke zaken te regelen*, niet te veel moet bemoeijelijken; — misschien wel, omdat hun rijk toch van korten duur zal zijn, en *een groote overgang van de Roomsch-Katholijken tot de Hervormde Kerk niet tot de onmogelijkheden behoort!* (1) — In goeden ernst, zoudt ge denken, dat onze eerzame publicisten zelf gelooven, wat zij u met zooveel vertrouwen opdisschen? Of is het misschien niet wereldkundig dat in gansch *Nederland*, indien gij de stervende Utrechtsche scheuring uitneemt, geen *zes* Katholieken kunnen gevonden worden, die *buiten den Paus* hunne kerkelijke zaken zouden wenschen te regelen?.... Ik vraag u is het eerlijk op dusdanige wijze met zulke argumenten, met dergelijke miskenning van alom bekende daadzaken en toestanden, eene polemiek voort te zetten, wier eerste voorwaarden moeten zijn opregtheid en een juist begrip van den waren toestand der Katholieken in ons Vaderland, en is het niet te bejammeren dat mannen van kunde, van vele maatschappelijke verdiensten, zich aldus door vooroordeelen laten wegslepen?

(1) De met *cursijf* gedrukte woorden, zijn letterlijke aanhalingen uit een veel gelezen staatkundig Tijdschrift.

Tegen deze en meer anti-Katholieke redeneerders en schrijvers moet de strijd door ons worden gevoerd. Een woord nog over de wijze, waarop wij dien strijd zullen voortzetten.

De *Katholiek* wil niet verdeelen, verbitteren, maar verzoenen en vereenigen. De *Katholiek* wenscht niets vuriger dan liefde, vrede en eensgezindheid overal, altoos en met allen. Hij wil echte burgerlijke verdraagzaamheid zelf in acht nemen, en in anderen helpen bevorderen; maar hij protesteert tegen de kwade trouw van diegenen zijner tegenstrevers, die de burgerlijke verdraagzaamheid met de godsdienstige verwarren, en deze laatste ons ten pligt willen opleggen, terwijl zij ze zelf niet beoefenen. Al het geredeneer over de verdraagzaamheid komt gewoonlijk neêr op onverschilligheid of ongeloof: de waarheid is exclusief uit haren aard, zij zegt «*ja* of *neen*, en wie niet *voor* mij is, is *tegen* mij.» Het is geen wonder dat sommige lieden rekkelijk zijn in godsdienstige geschilpunten: zij zelf hebben geene leer, die zij met volle overtuiging aankleven; want deden zij dit, dan zouden zij de tegenstrijdige als dwaling moeten brandmerken. Wij Katholieken, die gelooven de waarheid te bezitten en ze met innige overtuiging belijden, moeten gevolgelijk in geloofszaken geene transactie als mogelijk of geoorloofd erkennen. Neem het derhalve niet kwalijk, wanneer wij niet even onverschillig over geschilpunten gelijk dat van de Godheid van onzen Verlosser, als over het al of niet aannemelijke der Siegenbeeksche spelling kunnen keuvelen. Wij zijn onverdraagzaam in de leer, omdat wij alleen de waarheid meenen te bezitten. Maar verhindert ons deze overtuiging, om overigens onzen Protestantschen landgenooten, buiten het godsdienstige terrein, de broederhand toe te reiken? Verhindert zij ons, om hunne maatschappelijke

deugden, hunne goede hoedanigheden, te erkennen en te waarderen; of moeten wij, juist omdat wij onze leer voor uitsluitend waar houden, hen daarom niet des te meer bewonderen, gelijk men die planten bewondert, welke welig opgroeijen, niettegenstaande de grond, waarop zij geworteld zijn, onvruchtbaar is? Belet ons die onverdraagzame leer, om zelfs dáár, waar het godsdienstige geschilpunten geldt, met eerlijke wapenen, met open vizier, met naauwgezette opregtheid te strijden? Wie zou het durven beweren? Neen; niemand onzer heft tegen het Protestantisme den vernielingskreet «*delenda Carthago*» aan, die van alle kanten tegen het Pausdom — en dus tegen ons — wordt aangeheven. Wij vragen slechts voor ons de vrijheid, die wij ook aan anderen gaarne schenken: de vrijheid, om door een ernstig, gematigd, waardig, onderzoek waarheden toe te lichten, regten te verdedigen, die ons op het Katholieke standpunt, waarop wij geplaatst zijn, dierbaarder zijn dan het leven. Wij vragen slechts voor ons en voor onze Kerk van onze andersgezinde landgenooten hetgeen in de eerste eeuwen des christendoms TERTULLIAAN van de heidenen eischte: het regt namelijk om niet zonder onderzoek veroordeeld te worden: *hoc unum gestit, ne ignorata damnetur.*

Overigens ontveinzen wij ons geenszins de moeijelijkheden en het gewigt van onze taak, evenmin als de ongenoegzaamheid onzer pogingen. Er is echter eene gedachte die ons bemoedigt. De lotgevallen onzer Kerk leeren ons, dat zij overal en altijd groote dingen heeft ondernomen met kleine middelen: dit is de geschiedenis van elken strijd voor het regt en de waarheid gestreden. Daarom hebben de Katholieken, zoo als een welsprekend verdediger hunner

belangen onlangs zeide (1), bij veel moed en vertrouwen, nog meer geduld en volharding. Het geduld is ons eene gewoonte geworden: en het is minder moeijelijk te oefenen, wanneer men tot eene Kerk behoort, die de toets van achttien eeuwen van beproevingen en overwinningen met roem heeft doorstaan. Het geduld, of liever het vertrouwen op de toekomst, kan hem zeker niet ontbreken, die onwrikbaar steunt op het luisterrijkst, het duurzaamst, het oudst verledene dat ooit de wereld heeft aanschouwd.

Wij zullen dus voortgaan met de waarheden en regten der Katholieke Kerk te verdedigen. Wij zullen dit doen zonder vrees, gelijk zonder haat. En in het vervullen van dien pligt zullen wij altoos de ons door onze Vaderen aangeprezen gedragslijn volgen: kinderlijke gehoorzaamheid, onbeperkte onderwerping aan de Kerk en haar goddelijk gezag, *in necessariis unitas;* vrijheid van gevoelens voor allen, wanneer het de eenige Katholieke waarheid niet geldt, *in dubiis libertas;* geduld, welwillendheid, christelijke verdraagzaamheid, achting en liefde jegens allen, ook jegens hen, die ons tegenwerken, *in omnibus charitas!*

(1) De Graaf de Montalembert.

HET GELOOF DER OUD-BRITSCHE KERK AAN HET PRIMAAT DER PAUSEN VERDEDIGD TEGEN DEN HEER *E. B. SWALUE.*

(Vervolg en slot van Dl. VI, bl. 141.)

IV.

Het antwoord van Dinoth laat eene zoodanige uitlegging toe, dat, ook wanneer het verondersteld wordt echt te zijn, het geen genoegzaam bewijs oplevert, dat de Britten het Primaat hebben geloochend.

Niets is er alzoo overgebleven van het antwoord, in hetwelk de Britsche Abt DINOTH het Primaat zou verloochend hebben; niets van het *enorme* pak beschuldigingen, aan welke dat handschrift, zoo geene waarschijnlijkheid bijzetten, ten minste tot bemanteling, tot omslag of etiquette strekken moest, om het met eenig fatsoen te kunnen aanbieden.

De heer SWALUE, wiens stoute geest overigens bekend is, had er al zeer veel op gewaagd. Hij meende er een verhaal mede te doen doorgaan, volgens hetwelk de H. AUGUSTINUS er slechts op uit was, om het Roomsch Ritueel onder de Britten in te voeren; zoodat deze zendeling, eerst bij het ontmoeten van tegenstand, zich tot de Saksers wendde, minder om hen te bekeeren, dan om, met behulp van hun zwaard, de orders van het hof van *Rome* te doen uitvoeren. 1200 Monniken, die zich daartegen durfden verzetten, liet hij ombrengen; — niet waar Mijnheer SWALUE, 1200? — Op de schoone fabel volgde dan, gelijk het behoort, de schoone zedeles: «zoo is van het begin af de Roomsche hierarchie altijd geweest;» enz. enz. enz.

Wij hebben dat verhaal, een der *resultaten*, welke de Predikant in zijne Theologische en Historische studien had verkregen, breedvoerig genoeg wederlegd, en brengen het thans om eene geheel andere reden in herinnering. Wij verzoeken onze lezers eens op te merken, tot welke uitsporigheid men zich daarin heeft laten vervoeren, en hoe de haat zich in zijne voortbrengselen altijd laat herkennen. Hij kan *liegen*, maar *verdichten* kan hij niet; hij maakt de schoonste voorvallen der geschiedenis tot karikaturen, werpt die onder de onbedachtzame menigte, en het gelukt hem maar al te zeer, door dit middel, de driften in beweging te brengen. Te vergeefs zou iemand aan degenen, die deze handelwijze nog dagelijks volgen, den walg en afkeer, die hij voor zulke ongerijmdheden gevoelt, trachten mede te deelen. Wie heeft afkeer van zich zelven? Het is hun eigen aard, hunne verkregen inborst en de niet te verloochenen trek van hunne afkomst. Al degenen die in dat vuur der vernietiging gedoopt en herboren zijn, kunnen zich er niet van onthouden, en hoe hooger men in de geestelijke maagschap van ouder tot ouder opklimt, hoe sterker en duidelijker de tot razernij gedreven zucht om aan te klagen zich voordoet. Zoo werd die verandering van historische waarheid en personen in de wanstaltigste gedaanten door den Vader der Hervorming in nog meer eigenlijken zin aangewend. Luther liet verschillende prenten maken, waarop de Paus en het Pausdom werden voorgesteld onder beelden, welker monsterachtigheid en onzedelijkheid hier geene nadere beschrijving toelaten (1); hij vervaardigde daarvoor met zijnen vriend Melanchton de verklarende op- en bijschriften, en het lijdt geen twijfel, dat deze

(1) Bibliophilen zullen het titelplaatje wel kennen van den *Paepschen Dreck* te *Dordt* uitgegeven.

soort van prediking zeer veel ter verbreiding der zoogenaamde hervorming heeft bijgedragen. Wilden wij nog hooger opklimmen en den stamboom tot den eersten oorsprong volgen, dan zouden wij nog duidelijker de gegeven uitlegging bevestigd vinden, en zeer klaar kunnen doen begrijpen, waarom de verste naneef van dit geslacht altijd, in een of ander kwartier van zijn wapenschild, de teekenen der strijdigste natuur: vleugels, paardenvoeten en horens heeft staan.

Geheel verschillend van zulke voortbrengselen, waarin meer vernietiging dan scheppingskracht werkt, is het dicht of de verdichting. Zij bestaat wel niet in zich zelve, maar toch in haar model; zij is van de waarheid wel te onderscheiden, maar gelijkt er toch op, en daarom kan zij ook alleen dáár, waar de waarheid is, geboren worden: *A côté de l' histoire naît le Roman*, zegt een beroemd Schrijver. Van zulk eene verdichting hebben wij op ons genomen een voorbeeld te geven. Immers wij hebben beloofd om het antwoord van DINOTH, dat wij voor een oogenblik als waar zouden veronderstellen, in eenen Katholieken zin te zullen uitleggen; waarmede wij niet alleen ten vierde maal den steun, dien men in dat antwoord meent te hebben, zullen wegnemen en verijdelen, maar te gelijkertijd de waarheid bevestigen, dewijl zij alleen kan doen *dichten*, zij alleen in hare eenvoudigheid waren rijkdom en veelvuldige toepasselijkheid bezit.

Het zal welligt den een of ander ongeloofelijk voorkomen, dat aan het antwoord van DINOTH nog een dragelijke zin te geven zij; maar eenige bemerkingen zullen de mogelijkheid spoedig doen vermoeden.

Vooreerst moet men zich het antwoord van DINOTH niet voorstellen gelijk het door den heer SWALUE is medege-

deeld. «Deze abt, zoo schrijft hij, «verklaarde aan Augus-«tinus dat hij dengene, dien deze en de zijnen Paus noem-«den, gelijk stelde met ieder waar christen, maar dat «het niet kon geëischt worden, hem als *Vader der Va-«deren* te erkennen, en dat zij, Britten, waren onder het «bestuur van den Bisschop van *Caërleon.*» Indien het antwoord van Dinoth aldus luidde, neen, dan zouden wij er zeker niet aan denken er eenen Katholieken zin aan te geven. Wij zouden dan niet moeten dichten, maar vervalschen, en onbeschaamd wat zwart is wit heeten, en daar heeft ons Religieus en Historisch geloof een afschrik van. Doch men gelieve zich te herinneren, dat de mededeelingen en vertalingen van den heer Swalue juist geen *daguerreotype* zijn, en er wel eens iets anders staat dan zij zeggen of doen veronderstellen. Hij heeft gezegd, dat Wilkens het antwoord letterlijk uit het oud-Britsch heeft vertaald: welnu, wij zullen die vertaling ten grond nemen.

Ten tweede is het antwoord van Dinoth een afgebroken stuk, waarbij men veel kan en moet veronderstellen om den zin nader te bepalen; een gedeelte, niet van een geschreven dogmatisch besluit, waarin ieder woord weegt, maar van een levend gesprek, waarin men de uiterste juistheid van uitdrukking niet verwachten mag; van een gesprek bovendien, hetwelk gevoerd wordt door boos geworden menschen, die, hun ongelijk gevoelend, naar allerlei uitvlugten en algemeenheden zoeken. Van deze omstandigheden is het ons niet alleen geoorloofd in ons voordeel gebruik te maken, maar wij zijn, wanneer wij met oordeel willen te werk gaan, zelfs verpligt ze bij de uitlegging in acht te nemen.

Ten derde zullen wij, het Handschrift als echt veronderstellende, kunnen toegeven dat er over de regten van het Primaat gesproken zij. Niet als of de Britten het Primaat

en de regten daaraan verbonden zouden geloochend hebben: dat ware geen Katholieke zin meer; maar het is, in dat opzigt, eene zeer onschuldige veronderstelling, dat zij den H. Augustinus beschuldigden van die regten, welke zij overigens erkenden, te ver te trekken, van dezelve verkeerd toe te passen, van ze op de strakste en hier onnoodige wijze te doen gelden; in 't kort: de twist kon zijn over de uitgestrektheid of praktische toepassing der regten van het Primaat, zonder dat dit zelf ontkend en iets onkatholieks beweerd werd.

Overigens zullen wij, na deze grondelooze veronderstelling te hebben toegegeven, de geschiedenis in hare waarheid doen gelden. Waar het Handschrift dubbelzinnig is, daar is het billijk, dat de geschiedenis naar de eene zijde beslisse; het Handschrift moet zoo veel mogelijk naar haar, niet zij naar het Handschrift uitgelegd en verstaan worden.

Laat ons dan, naar dit laatste, ontegensprekelijk beginsel, de personen en omstandigheden eens beschouwen, waarnaar de woorden van Dinoth moeten worden uitgelegd.

De Britten verschijnen in een zeer onvoordeelig licht. Wij hebben daar lang genoeg over gesproken. Reeds had Gildas, hun eigen landgenoot, hen van zedeloosheid en velerlei misbruiken beschuldigd. De steeds toenemende tegenspoed, dien zij ondervonden, strekte, zoo het schijnt, alleen om het hoogere gevoel te onderdrukken en te verdooven; en ofschoon zij het geloof bleven behouden, dat geloof had zeer weinig leven, dewijl zij, toegevend aan nationalen haat, den zoo dringenden pligt weigerden te vervullen van aan de ongeloovige Saksers het Evangelie te verkondigen.

Ook den H. Augustinus hebben wij reeds leeren kennen. Spelman zelf zeide ons, dat de *oude* schrijvers, en toch deze alleen kunnen ons over den *ouden* tijd onderrigten, hem hoogelijk prijzen, ja met de Apostelen vergelijken. Wilkens,

insgelijks Protestant, brengt aan zijne deugd en vromen ijver de grootste hulde toe; wij hebben zijne woorden medegedeeld. Doch wij kunnen het daar niet bij laten. Dewijl er naar de aangenomen veronderstelling over het Primaat gehandeld werd, is het nog van bijzonder belang na te gaan, welke daaromtrent de overtuigingen van den H. AUGUSTINUS mogen geweest zijn; en deze zullen wij het best leeren kennen uit het leven en de Schriften van Paus GREGORIUS den Groote. Hoe zouden wij iemand, die onmiddellijk van eenen Paus gezonden wordt, en de regten van het Primaat verdedigt, niet in zijne denk- en handelwijze naar die van dezen Paus beoordeelen? Ook de heer SWALUE wijst ons, in het verhaal dat hij opneemt, naar *Rome* heen; «AUGUSTI-«NUS *deed de orders van het hof van* Rome *uitvoeren.*» Bovendien was de bekeering der Saksers reeds het geliefkoosd denkbeeld van Paus GREGORIUS geweest, vóór hij tot zijne hooge waardigheid verheven werd; was de H. AUGUSTINUS, dien hij met de uitvoering van dit zoo geliefde plan belastte, onder zijne oogen en in het klooster, waarin hij zijne ouderlijke woning veranderd had, voor den geestelijken staat gevormd, en werd deze Apostel van *Engeland*, gelijk uit de brieven des Pausen blijkt, in zijne prediking door hem bestierd, en van trap tot trap tot de hoogste waardigheid verheven.

Wie dan was Paus GREGORIUS? Een man, die van de Grieksche zoowel als van de Latijnsche Kerk als *heilig* wordt vereerd, en om de uitgebreide en weldadige gevolgen van zijnen ijver den naam van *de Groote* heeft verworven. Dit zegt zeer veel. Een lof als deze, door de eeuwen aan GREGORIUS gegeven, laat menigvuldige graden toe, maar, in zijnen aard, kan hij van geen anderen lof immer overtroffen worden. Heilig en groot te zijn geweest, is held-

haftige deugd te hebben getoond in de voor de maatschappij gewigtigste betrekkingen. In Paus GREGORIUS hebben wij — 't zij in 't voorbijgaan gezegd — uit dien hoofde een bijzonder voorbeeld en middel om de geschiedenis der Kerk dieper te begrijpen. Voor zulk eene studie toch is het noodig van den eenen kant de ontwikkeling der leer, der eerdienst, der instellingen, gebruiken en algemeene toestanden na te gaan, en van den anderen kant onze aandacht te vestigen op het meer verborgen leven der Heiligen, ten einde langs dezen weg, tot de eigenlijke kracht, het innig beginsel, het middenpunt te naderen, waarvan de straks genoemde openbare en algemeene werkingen als zoo vele uitstralingen kunnen beschouwd worden. Maar wanneer iemand in de Kerk tegelijk heilig is door zijne deugd, en groot door den gewigtigen invloed zijner openbare handelingen: wanneer iemand groot en heilig is als hoofd der Kerk — dan hebben wij het *allermaatschappelijkst* verschijnsel, dan hebben wij bijna alles bij één, en kunnen wij, zonder veel moeite, den omtrek en het middenpunt, en de gansche harmonische beweging van het groote ligchaam vergelijken en overzien.

Ontzettend mag men den invloed noemen, dien de H. GREGORIUS op zijne eeuw geoefend heeft. «Toen hij den «heiligen Stoel beklom waren de Kerken van het Ooste «ten prooi aan verdeeldheden uit de dwalingen van NESTO«RIUS en EUTYCHES geboren: hij vereenigde dezelve. In het «Weste was Engeland nog in de duisternis gedompeld: «hij deed daar het licht van het Evangelie doordringen. «De Visigothen, welke *Spanje* hadden veroverd, waren met «de goddelooze leeringen van ARIUS besmet: hij herstelde «daar de belijdenis der ware leer; *Afrika* bevrijdde hij van «al de rampen, welke de Donatisten er veroorzaakten. Hij

«verbande het Schisma uit *Istrië* en de omliggende gewes-«ten, en zuiverde de Gallische Kerk van de simonie, die in «dit gedeelte van het huis Gods zoo groote verwoestingen «had aangerigt. Daar een groot gedeelte van *Italië* in de «magt der Lombarden verviel, welke of Arianen of afgods-«dienaars waren, wist hij de woede dezer ruwe volken te «temmen, hun gevoelens van menschelijkheid af te dwin-«gen voor zijne kudde, zelfs velen hunner te bekeeren.» Het moet ongetwijfeld ook als een zijner grootste bedrijven vermeld worden, dat hij de gebeden en plegtigheden der eerdienst nader regelde en vermeerderde, en het grootsch en verheffend gezang invoerde, dat nog heden naar hem wordt genoemd. — En wanneer ontwikkelde hij deze verbazende werkzaamheid? Terwijl *Italië* in verwarring was, terwijl *Rome* belegerd werd, terwijl men hem van have en goed beroofde, terwijl hij afgewend werd door tijdelijke zorgen, over welke zijne brieven met jammerklagten vervuld zijn (1). Naar aanleiding eener Schriftuurplaats zegt hij ergens, dat degenen, welke met gezag over de volken bekleed zijn, kunnen vergeleken worden met reuzen, die zwoegen in de wateren: waarlijk hij was zelf een reus, die in de zee der volkeren worstelde, die den stroom der geschiedenis omdreef, en zegevierend heerschte op hare golven. Dat hij zeide: «Ik zucht alle da-«gen onder een last van bezigheden en kan geen adem halen», is zeer begrijpelijk, en wordt door het bovenstaande uitgelegd; maar het legt ons wederkeerig zijn leven en zijne daden nog niet uit. Het was, om zijne eigen woorden uit den aangehaalden brief op hem toe te passen, de kracht van boven, die hem met de Kerk, dat volk van *Israël*, eenen weg baande door de zee der wereld; want «ieder wiens «gemoed door de genade van Gods Geest is ingenomen,

(1) Gregor. Magni. *Opp.* Lib VII. Ep. 4 Ed. Bened. Paris.

«gaat door de wateren, en wordt door hunne vloeden niet «bedolven: ook te midden van de menigte der volken, zet «hij zóó de schreden zijner reize voort, dat hij voor de «werkingen der eeuw hoofd en gedachte niet nederbuigt.»

De teederste deugden, zich parend aan dezen grootschen en heldhaftigen arbeid, toonden nog bepaalder aan, uit wat zuiver en heilig beginsel dezelve voortkwam. Hoe kalm was hij te midden van zulk eene bedrijvigheid! Welk eene goedaardige en diepe nederigheid bij zijne edele grootmoedigheid! Bovenal welk eene liefde! die zich daardoor nog bijzonder te kennen gaf, dat hij tot de kleinste en menigvuldigste zorgen voor anderen afdaalde, tot in de verwijderdste landstreken zijne weldaden verspreidde, en de uitvinder was der weeshuizen en armscholen, welke voor hem niet bestonden (1). Zijn gedrag is een bewijs van hetgeen hij in zijne verschillende geschriften zoo dikwerf zegt: «De liefde is de moeder, de kweekster en bewaardster van «alle deugden.»

Wij betreuren het, dat wij het bij dit weinige moeten laten, ten einde over het punt te gaan spreken waar het hier voornamelijk op aan komt: zijne denkbeelden aangaande zijne eigene waardigheid. Ook hierin zullen wij kort zijn; ten minste er naar trachten; want het is moeijelijk om bij het terugzien op den luister, waarmede hij aan het hoofd stond der Kerk en harer geschiedenis, nog aan het armzalig vertelsel van Dinoth te blijven denken.

Gregorius was heilig en groot; daaruit volgt dat het eigenlijk beginsel der hierarchie en het *ipsum Papale* zich zeer duidelijk in hem moet hebben uitgedrukt. Dit is ook gebeurd. Wij kunnen het zonder veel moeite nagaan; en zulks nog des te meer, dewijl hij juist *over de herderlijke*

(1) Stolberg-Kerz. *Th.* XX § 375.

zorg geschreven heeft, en het ideaal, dat hij in dit werk opstelde, door zijn gedrag heeft trachten te verwezenlijken.

Reeds strekken de omstandigheden, waarin hij gezegd werk (*Regulæ Curæ pastoralis*) vervaardigde, ten bewijs, dat hij zelf beoefenen wilde en beoefend heeft, hetgeen hij aan anderen leerde. Toen men hem na het overlijden van PELAGIUS tot Paus wilde verkiezen, achtte hij zich volstrekt onwaardig met dit verheven ambt bekleed te worden, en schreef hij aanstonds aan den Keizer, aan den Patriarch van *Constantinopel* en aan vele anderen, ten einde deze keuze te beletten; doch vernemende dat zijne pogingen niet hadden gebaat, liet hij zich in eene mand heimelijk de stad uitdragen, en hoopte zóó lang verborgen te blijven, tot een ander de waardigheid aanvaard had, waarvoor zijne nederigheid hem deed beven. Drie dagen bragt men te *Rome* in vasten en bidden door, opdat God zijne schuilplaats zou aanwijzen. Eindelijk werd hij gevonden, en de H. GREGORIUS meende niet langer te mogen weigeren. Echter was zijne droefheid onbeschrijfelijk (1). In verschillende brieven staan nog zijne klagten te lezen (2) «Wanneer ik bedenk,» dus schreef hij aan de Patriarchen van *Constantinopel*, van *Alexandrië*, *Antiochië* en *Jerusalem*, «dat ik, wat mijne verdiensten aangaat, «onbekwaam en geheel tegen mijnen wil gedrongen ben, «om de lasten der herderlijke bediening te dragen, overvalt «mij eene wolk van droefheid, en mijn treurig hart ziet niet «dan duisternissen waarin alle voorwerpen voor mij ver«gaan.... Want ik overweeg hierbij, dat een bestuurder «met de meeste zorg moet waken, opdat hij zuiver zij in zijne «bedoelingen, de voornaamste in het arbeiden, bescheiden «door zijn zwijgen, nuttig door zijn spreken; hij ieder

(1) Zie STOLBERG-KERZ. Th. XX.
(2) Zie onder anderen Lib. I, Ep. 5, 6.

«tot naaste worde door medelijden, van de aarde blijve opge-
«beurd door zijne overwegingen, met degenen die weldoen
«zich uit nederigheid gelijkstelle, en zich verheffe tegen de
«zonden dergenen die misdoen» (1). Spoedig echter blonken zijne verheven hoedanigheden uit, en zijne vrienden konden zich niet onthouden hem te verwijten, dat hij niet wel had gedaan, met zich zoo zeer tegen zijne verhefling te verzetten. Ziedaar dan de aanleiding voor den H. GREGORIUS, om zijn werk *over de herderlijke zorg* te schrijven. Een zijner voornaamste bedoelingen daarbij was, te toonen dat hij niet zonder reden voor zulk eene taak was teruggeschrikt. Zijn werk maakte een buitengewonen indruk. De Keizer liet er zich een afschrift van bezorgen; de Patriarch van *Antiochië* zette het over in het Grieksch; het verspreidde zich door de gansche Kerk, en wij zien er den Spaanschen Bisschop LEANDER (2) en den Ierschen COLUMBA met lof van gewagen (3). Deze groote opgang is van niet weinig gewigt, om over de bestaande denkbeelden te oordeelen. Maar welk een vasten wil moet de H. GREGORIUS gehad hebben om zijnen pligt te vervullen, daar hij zelf dien zoo openlijk verkondigde. Dit, zoowel als zijne diepe nederigheid, is ons een waarborg zijner opregtheid, en een bewijs welk een hoog en heilig denkbeeld hij van zijne waardigheid koesterde.

Wij zullen dan nu den geest der *Roomsche Hierarchie* leeren kennen, wat de H. AUGUSTINUS van zijnen meester in het geestelijk leven mag geleerd en welke *orders* hij van Rome mag ontvangen hebben. De brieven vooral van den H. GREGORIUS moeten wij hier vergelijken, wijl hij in deze laatsten als handelend voorkomt.

Liefde is, volgens den H. GREGORIUS, de geest der hie-

(1) Lib. I Ep. 25
(2) Lib. II Ep. 54.
(3) Lib. IX Ep. 127.

rarchie, liefde het beginsel van gezag. Daarom vraagt Christus aan PETRUS driemaal: *Bemint gij mij?* (1). Liefde is allernaauwst verwant met magt (2). Van de liefde gaat de zending uit (3). Uit liefde moet de Bisschop gebieden (4), en uit liefde zijne kudde hem gehoorzamen (5). Herder te zijn is in Christus plaats treden, is een huwelijk met de Kerk aangaan, om kinderen Gods met haar voort te brengen, en de herderlijke zorg is een bewijs van liefde (6). De gansche Kerk is de eenheid van het menschelijk geslacht door de liefde; al de leden moeten daarin elkander helpen, en de H. GREGORIUS roept dikwerf de hulp en de gebeden van de Bisschoppen in. Bijzonder schept hij behagen te zeggen, dat hij met hen één is in de liefde, al zijn zij door vele landen en zeeën van hem gescheiden (7).

Wanneer wij dus veronderstellen dat de H. AUGUSTINUS tot de Britten van de liefde spreekt, is dit niet alleen met het antwoord van DINOTH, gelijk wij zien zullen, maar met den geest van AUGUSTINUS meester, den grooten GREGORIUS, overeenkomstig.

Maar — gelijk op de plaats, waarop wij vroeger gezinspeeld hebben, gezegd wordt — zij die over de volken gesteld en reuzen gelijk zijn, hebben *Gods geest* noodig (8). Het is eene *hoogere* liefde. Men is slechts *boven* anderen om *voor* anderen te zijn, en degeen, die met gezag bekleed is, moet zich verblijden in *gelijkheid* en niet *in meerderheid* (9). Ja, «ieder «bestuurder, zoodra hij zich daarop verheft, dat hij anderen «bestiert, zoo dikwijls valt hij door hoogmoed van de hooge «*dienstbaarheid* eens bestuurders af, en daar hij zijn *gelijken*

(1) Past. I: 5.
(2) Lib. VII, Ep. 27.
(3) Past. I: 7.
(4) Lib. II, Ep. 10.
(5) Lib. II, Ep. 9.
(6) Past. I: 5.
(7) Lib. I, Ep. 7. Lib. II, Ep. 47. Lib. V, Ep. 163. Lib. VI, Ep. 19.
(8) Lib. VII, Ep. 4.
(9) Moral. Lib. XXIV: c. 25.

«veracht, erkent hij de heerschappij niet van Hem onder «wien allen gelijk zijn (1).

Welk eene goedheid, welk eene zachtheid vordert de heilige Paus! Hij heeft hierbij het oog op de *oorspronkelijke gelijkheid* der menschen, welke door den zondeval verloren is, en door de liefde moet hersteld worden. Wij zullen dat *Idee* hier in zijne gouden nevelen laten; het mogt ons te verre weg voeren. 't Is overigens zoo moeijelijk niet te begrijpen dat de liefde *gelijk* maakt, zonder de *onderscheiding der orde* weg te menen.

In denzelfden zin zegt de groote GREGORIUS: «het is «duidelijk, dat de mensch van nature gelijk is, maar door «het verschil van de orde der verdiensten, wordt ten ge- «volge der schuld, de een achter den ander gesteld. Maar «dat verschil, dat door het kwaad geboren is, wordt door «het goddelijk oordeel bestierd, opdat, daar ieder niet «even goed kan staande blijven, de een door den ander «geregeerd worde. Weshalve allen die in bestuur zijn, «niet de *magt* van hunne orde, maar de *gelijkheid* der na- «tuur voor oogen moeten hebben, en niet zich verblijden, «dat zij boven anderen, maar dat zij voor anderen zijn.» Het gezag moet dus zijn dwang niet doen gelden dan tegen het kwaad; en men behoort zich jegens degenen, die het goede doen, als medehelper, als medegezel en gelijke te gedragen. «Dan wordt aldus van de hoogste plaats goed bestierd, «als degeen, die boven anderen gesteld is, eer over de «ondeugden, dan over zijne broeders heerscht.» Op vele plaatsen zijner brieven wijst hij naar deze beginsels en zegt, dat de liefde in de Kerk het hooge laag en het lage

(1) Ibid. Ook dit werk was zeer verspreid. Men las de schriften van den H. GREGORIUS, reeds in zijn leven, in de godsdienstige bijeenkomsten voor.

hoog maakt; hier, in zijn werk over de herderlijke zorg, bevestigt hij 't inzonderheid door het voorbeeld van den H. PAULUS, die over het geloof der christenen niet heerschen wil, dewijl zij reeds *staan* in het geloof. II Cor. I: 23. Als een klein kind is hij onder hun midden, en noemt zich hunnen dienaar, I Thess. II: 7. II Cor. IV: 3; doch zoodra er schuld bestaat herinnert hij zich zijn meesterschap en dreigt met de roede, I Cor. IV: 21 (1).

Nalatigheid of zwakheid wordt dus uit de liefde niet geboren, maar zij maakt den bestierder zoo zacht mogelijk. Soms moet hij de ondeugd als onopgemerkt laten, of dulden; soms zachtelijk onder 't oog brengen, en wel eens geweldig berispen (2), maar ook dan, wanneer hij straft, zekere hardheid door haar weggenomen worden. «De bestierder moet zorgen, dat de liefde hem tot eene moeder, «en de handhaving der tucht hem tot eenen vader make» (3). «Uwe onderhoorigen,» schrijft hij aan eenen Bisschop in *Illyrië*, «moeten genoopt worden uwe gezetheid op hetgeen regt «is eer te beminnen dan te vreezen, en als hunne schuld «het vordert, moet gij zóó de afwijkingen verbeteren, dat «gij in uw gemoed nimmer de vaderlijke genegenheid ter «zijde stelt» (4). Hij getuigt in eenen brief, dat hij, bij den wederstand, dien hij den hoogmoedigen biedt, deze inwendige liefde door Gods hulp blijft bewaren (5).

Daar wij door de liefde de booze natuur moeten overwinnen, de liefde, na 's menschen val, offer is (6), spreekt het van zelve, dat wij bij den H. GREGORIUS, die op het *gelijk maken* der liefde zoo zeer aandringt, ook denkbeelden aantreffen, die het bestuur voorstellen als eene opoffering,

(1) Past. II: 1.
(2) Past. II, 10. (3) Ibid. c. 6. (4) Lib. 11, Ep. 23.
(5) Lib. VI, Ep. 5. (6) *Non est amor sine dolore* (*de Imit. Christi.*)

eene vernedering, eene dienstbaarheid. Dezen laatsten naam, of dien van slavernij (*servitium*), geeft hij aan het herderlijk bestuur. Het is een meesterschap van *nederigheid*. Uit *nederigheid* moet men zich jegens de goeden als medgezel (*socius*) gedragen, bij het bestraffen altijd aan de *gelijkheid* gedachtig zijn; en meestal is het beter, dat wij diegenen, die wij bestraffen, heimelijk boven ons zelven de voorkeur geven (1). Herder te zijn is met smarte baren (2).

Hetgeen hij, op de laatst aangehaalde plaats, met veel gevoel uit een zet, had hij bij ondervinding. Meermalen leest men in zijne brieven den smartelijken uitroep: «Ik ben inderdaad in de diepte der zee gekomen, en de storm heeft mij bedolven,» en men gevoelt zoo veel te meer medelijden met hem, als hij nadrukkelijker getuigt, in de smarten zijns levens behagen te vinden, dewijl zij hem van het aardsche aftrekken, en de zoetheid van het hemelsch vaderland voor hem verhoogen (3). Het is daarom ook geene vraag meer of hij zelf naar zijne beginsels handelde. Hetgeen wij van hem hebben aangehaald is niet ontleend aan eene beschouwing, gelijk een wijsgeer die maakt in zijn eenzaam vertrek; zijne schriften zijn uit zijn leven voortgekomen en als de spraak, die zijne handeling begeleidt; het is een Paus die zijn gedrag regtvaardigt, het zijn brieven die bevelen en smeekingen overbrengen, en even zoo vele daden uitmaken van bestuur. Wij willen echter nog eenige voorbeelden van dat liefderijk bestuur aanhalen.

Een monnik had zijne belofte geschonden, en tot groote ergernis der geloovigen eene vrouw genomen. Hier behoefde de H. Gregorius niemand te ontzien. Maar hoe schrijft zulk een Paus aan zulk eenen monnik? «Indien gij de woorden «mijner berisping hoort zult gij ten laatste inzien hoe zacht

(1) Past. II, 6. (2) Moral. XXX, 11. (3) Lib. V, Ep. 42.

«en zoet zij zijn. Zie ik beken het, ik spreek al treurend, «en van droefheid over uwe daad kan ik naauwelijks woor- «den vinden; en echter uw gemoed, zich zijner daad be- «wust, kan naauwelijks hetgeen gij van mij hoort verdra- «gen; gij wordt beschaamd, verlegen, en kunt het niet «uitstaan. Indien gij dan de woorden niet kunt verdragen «van mij, die stof ben, wat zult gij doen bij het oordeel «van uwen Schepper?.... De almagtige God moge het aan «uw hart doen weten, met wat liefde mijn hart u omvat; «echter in zoo ver, als Gods goedheid daar door niet be- «leedigd wordt. Want zóó vervolg ik uwe schuld, dat ik «uw persoon bemin.....» Vervolgens vermaant hij hem om, indien hij hem (GREGORIUS) bemint, naar *Rome* te komen, en niet te vreezen voor te grooten en te strengen ijver. «Ik wil, zegt de H. GREGORIUS, «de gansche Kerk te raad nemen, «en zal wat gemeenschappelijk heilzaam geacht wordt, zon- «der tegenspraak en met blijdschap onderschrijven» (1). Is het ook niet een bewijs van de zuiverste liefde, dat, terwijl deze monnik reeds op zijn uiterste ligt, hij aan den Bisschop van *Syracuse* schrijft, toch te zorgen, dat de ongelukkige zich bekeere (2).

In eenen anderen brief drukt hij zijne droefheid uit, van eenen schuldige mogelijk te hard te hebben behandeld (3). Treffend is het daar te zien, hoe hij geen besluit durft ne- men, om noch den een noch den ander te bedroeven, en eenen Bisschop laat weten van toch in zaken, die door een vonnis moeten beslist worden, te voren naarstig en veelvuldig onderzoek te doen.

Als hij met nadruk spreekt ter handhaving zijner waardig- heid, breekt de toon der liefde weder door: «gij weet hoe ik dit «lijde; ik, die eer gereed ben te sterven, dan dat gedurende

(1) Lib. I, Ep. 34. (2) Lib. II, Ep. 35. (3) Lib. II, Ep. 32.

«mijn leven de Kerk van den H. Petrus vervalle. Gij kent mijne «wijze van doen; hoe dat ik lang verdraag, maar als ik «heb nagedacht en besloten niet meer te verdragen, met «blijdschap de gevaren te gemoet ga.» «Zie,» volgt er straks, «zie, wat ik zeg, en overweeg, met hoeveel smarte dit van «mij wordt voortgebragt» (1).

Wij zouden niet eindigen, wilden wij hier alle voorbeelden zijner goedheid en zachtmoedigheid aanhalen. En desniettemin valt het hem smartelijk geprezen te worden (2).

De naam dien hij aannam, van *dienaar der dienaren Gods*, toont genoegzaam hoezeer hij gevoelde, en, met het voornemen van er naar te handelen, voor de wereld beleed, dat hij voornamelijk, die aan 't hoofd stond van de Kerk, van de eenheid der liefde, zich voor anderen moest opofferen. Dat hij er niet op uit was zijn gezag uit te breiden, maar alleen volgens pligt de Goddelijke instelling te handhaven, blijkt ook uit zijn gedrag jegens den Bisschop van *Constantinopel*, die den titel van *algemeen Patriarch* of Bisschop wilde voeren; een' titel, dien de H. Gregorius voor zich zelven weigerde. Wij kunnen daar zien, dat indien in het antwoord van Dinoth gezegd wordt, dat de Paus geen *vader der vaderen* is, ook de H. Gregorius het volstrekt niet wilde zijn, en dat geen Paus op zulk eene magt, als deze titel *het naast* zou doen veronderstellen, ooit eenige aanspraak kan maken.

Is namelijk iemand *algemeen* Paus, Vader, Bisschop of Patriarch in dien zin, dat de overige Bisschoppen zijne Vicarissen zijn, dan zijn de Bisschoppen *kinderen* van dien algemeenen *Vader*, en is deze *Vader der Vaderen*. Dit is de Constitutie niet der Kerk. De Bisschoppen zijn hetgeen de H. Gregorius ze in al zijne brieven noemt: *broeders* en

(1) Lib. IV, Ep. 47. (2) Lib. I, Ep. 7.

mede-Bisschoppen: Coëpiscopus et frater noster, Fraternitas tua, Beatitudo, Sanctitas tua, zijn de benamingen waarvan hij zich bedient. Voor zulk eenen Vader, wiens kinderen de Bisschoppen zouden zijn, wil hij volstrekt niet gehouden worden, en een' titel, die dit uitdrukt, evenmin zelf aannemen, als van anderen dulden. Iemand, die in dien zin den titel van *algemeen* zou aannemen, acht hij als een voorlooper van den Antichrist (1). Hij schrijft aan EULOGIUS van *Alexandrië* en ANASTATIUS van *Antiochië*, dat zijne voorgangers dien naam nimmer hebben aangenomen, dewijl daardoor de regten van anderen kunnen verkort worden. «Derhalve,» vervolgde hij «neeme Uwe Heiligheid niemand ooit *alge-*«*meen*, opdat zij zich de haar verschuldigde eer niet ont-«neme, door aan een ander eene niet verschuldigde te «schenken» (2). In weerwil van dit zijn uitgedrukt verlangen, gaf hem EULOGIUS dezen titel van algemeenen Vader, (schoon in een anderen zin), en de H. GREGORIUS, die het altijd in den zin verstond als of de Bisschoppen zijne *kinderen* waren, antwoordt hem. «Ik zie echter niet, dat uwe «Heiligheid wel heeft willen onthouden, wat ik aan de-«zelve herinnerd heb. Want ik heb gezegd, dat gij noch «aan mij noch aan iemand anders iets dergelijks schrijven «moet; en ziedaar, in den aanhef van uwen brief, dien «gij aan mij zelven, die het verboden heb, rigt, hebt gij «dat trotsche woord weder laten zetten, en noemt mij «algemeenen Paus. Moge, ik verzoek het, uwe, mij aller-«dierbaarste, heiligheid dat niet weder doen: dewijl aan «u zelven ontnomen wordt, wat aan een ander meer dan «billijk is wordt geschonken. Want ik zoek niet door na-«men vooruit te gaan, maar door goed gedrag; en ik acht «datgene niet voor eene eer, waarin ik mijne broeders hunne

(1) Lib. VII. Ep. 27. (2) Lib, V. Ep. 43.

«eer zie verliezen. Want mijne eer is de eer der gansche «Kerk. Mijne eer is de stevigheid en kracht mijner broederen «(de Bisschoppen.) Dan word ik waarlijk geëerd, als aan «een ieder de verschuldigde eer niet wordt geweigerd» (1).

Dat men het woord «algemeene Vader» juist niet in den van den H. GREGORIUS verworpen zin behoeft te verstaan, zal wel geen bewijs vorderen. Ja, men zou zelfs dan, wanneer het Primaat slechts een Primaat van eer ware, den Paus nog *Vader der Vaderen* kunnen heeten, om eene uitstekendheid, en niet eene orde van afhankelijkheid, aan te duiden; gelijk men b. v. zegt: hij is *een held der helden* (2). Doch als er over dien titel ten tijde van den H. GREGORIUS gesproken of getwist wordt, en dat wel in de tegenwoordigheid van eenen H. AUGUSTINUS, dan is men gehouden dit in verband te beschouwen met hetgeen de H. GREGORIUS over eenen dergelijken naam dacht, en ook zijn leerling, de *monnik uit zijn klooster* (3), gelijk hij den H. AUGUSTINUS noemt, er over denken moest. De kwestie over den titel van algemeen Bisschop of Patriarch was niet nieuw. Paus PELAGIUS, de voorganger van den H. GREGORIUS, had reeds om dien titel de acten eener Synode voor nietig verklaard.

Laat ons thans tot de vergelijking van het Handschrift overgaan, waarin dat woord van *Vader der Vaderen*, volgens de ons gedane opwerping, zooveel gewigt zou hebben.

De eerste volzin van het Handschrift, die de grondgedachte van DINOTH uitdrukt, slaat op de *volmaakte liefde*, en wel op die liefde naar hare uitgestrektste werking, gelijk zij alle leden van het groote ligchaam der Kerk verbindt,

(1) Lib. VII, Ep. 30.

(2) In dien zin werd de eernaam van *Bisschop der Bisschoppen*, soms aan eenvoudige Bisschoppen gegeven. BALUSIUS haalt er, in eene aanteekening op den H. CYPRIANUS, voorbeelden van aan.

(3) Lib. VIII. Ep. 30.

en hen aan elkander onderdanig maakt, opdat allen worden tot kinderen Gods.

Hoe gemakkelijk is dit met omstandigheden en personen overeen te brengen. BEDA zegt ons, dat de H. AUGUSTINUS begon met de Britten broederlijk te vermanen: zou hij hun dan van de liefde niet gesproken hebben? Nog kortelings had Paus GREGORIUS hem zelven vermaand om nederig te blijven bij al de wonderwerken, die hij verrigte; wijl hij zelf daardoor toch niets heiliger of beter was. Eene menigte van omstandigheden liepen hier zamen, die hem gebood van het groot beginsel der liefde uit te gaan, en de leer te ontwikkelen, die hij uit de schriften en uit den mond zelven van GREGORIUS, *den dienaar der dienaren Gods*, had vernomen.

De plaats zelve waar hij stond, kon hem doen denken aan de eenheid der liefde, waarvan ook de H. GREGORIUS gewoonlijk gewaagde, als hij aan Bisschoppen schreef die verre van hem af waren. «Ik, hoe verre van u verwijderd door groote «tusschenruimten van landen en zeeën, ben echter in mijn «hart u nabij. Dit vertrouw ik van u even zoo op alle wijzen: «dat gij mij wederkeerig beminnende, niet ver van mij af «zijt.» Zoo schreef hij aan de Bisschoppen van *Alexandrië* en *Antiochië*, en weidde vervolgens in vervoering uit over de Kerk, de eenheid van het menschdom in de liefde (1). In een anderen brief schrijft hij het aan de deugd en het gebed van den Bisschop van *Alexandrië* toe, dat het Evangelie met zoo veel vrucht in *Engeland* werd gepredikt (2). Ieder, bij wien eenig *Katholiek* gevoel levendig was, maar vooral de leerling van den H. GREGORIUS moest aan die eenheid der liefde denken, op het zien der Bisschoppen van Brittanië; een land, dat, ook op dien tijd nog, als het

(1) Lib. V, Ep. 43, Zie ook Lib. VI, Epp. 53, 54, 55, 60, 64.
(2) Lib. VIII, Ep. 30.

uiteinde der aarde beschouwd werd (1).

Twee volken, die door erfelijken haat en honderdjarigen oorlog gescheiden waren, Britten en Saksers, wilde de H. AUGUSTINUS in den vrede der kerkelijke gemeenschap vereenen. Moest hij dan niet van de liefde spreken, van de eenheid der Kerk, en hoe de Britsche geestelijkheid verpligt was het zielenheil te bevorderen?

Nog om een ander doel, dat hij had, te bereiken, was het tijd om aan het groote beginsel te herinneren: hij verlangde medehelpers om het Evangelie onder de Saksers te verkondigen. Hier kon de H. AUGUSTINUS den Britschen Bisschoppen de leer voorhouden uit GREGORIUS werk: *over de Herderlijke zorg;* dat zij in Christus plaats getreden waren, en met de Kerk een huwelijk hadden aangegaan om kinderen Gods met haar voort te brengen.

Het meest evenwel moest hij van de liefde spreken en de leer van GREGORIUS hun voorhouden, toen het er op aan kwam, hunne te zeer afwijkende gebruiken te veranderen en bestaande misbruiken uit te roeijen. Ten einde men nog nader zien moge, hoe zeer het in den geest van den H. GREGORIUS, en dus van den H. AUGUSTINUS, lag, hier met de grootste zachtheid te werk te gaan, en op den pligt der liefde aan te dringen, zullen wij eenige aanhalingen doen uit eenen brief, door den Paus geschreven aan eenen Bisschop, die bijna in dezelfde omstandigheid verkeerde; die namelijk een vrij ongeregeld leven leidde, in de gelegenheid was velen tot de Kerk te bekeeren, zich op oude regten beriep, en boos werd omdat de H. GREGORIUS hem berispte.

De H. GREGORIUS zegt aan dien Bisschop, dat het niet genoeg is ketters te bekeeren, maar dat hij ook voor zijne kudde moest waken en kinderen Gods in de Kerk vormen,

(1) Lib. VIII, Ep. 30.

«want indien zij, (die tot uwe kudde behooren) aan aardsche «begeerten en de wellusten hunne dienst wijden, worden «er in den schoot der Kerk vreemde kinderen gevoed.» Hetzelfde was hier van toepassing; en meer en meer zien wij hoe er van eene *volmaakte* liefde kan gesproken worden, *om allen kinderen Gods te doen worden*, 't zij Britten, 't zij Saksers, 't zij ongeloovigen, 't zij Christenen.

Indien de Britsche Bisschoppen de bestaande ongeregeldheden, hunne misbruiken, hunne geheel vreemde gewoonten enz., wilden verdedigen door het regt, dat zij hadden, en dat nog nooit door een' Paus was miskend, kon de H. Augustinus de toepasselijkheid van dezen grond verwerpen, en hun van de billijkheid spreken van Gregorius, die aan gemelden Bisschop schreef: «Het zij er verre af dat «ik de instellingen der vaderen en mijner mede-Bisschoppen «in welke Kerk ook, vernietige, dewijl ik mij zelven on«regt doe, indien ik de regten mijner broeders beleedig.»

Daar konden de steeds meer in gramschap ontstoken Britten uitroepen, dat zij van den Paus niet als *vaderen* dezer Kerk, niet als zijne *broeders* behandeld werden, maar als *kleine kinderen*; dat zij aan de Saksers werden opgeofferd, dat er op hun gedrag niets te zeggen viel, dat ook de Paus zijn pligt wel eens kon te buiten gaan enz. Hoe dan antwoordde de H. Augustinus? Wij kunnen dit weer opmaken uit den brief van den H. Gregorius aan den verstoorden Bisschop. «Nademaal wij door God één zijn, doen wij «zeer slecht als wij hetgeen in ons verbeterd moet worden «verzwijgen. Zie, mijn broeder, gij zijt verstoord, omdat «gij door mij over uwe feestmalen berispt zijt; terwijl ik, «die u, wel niet door mijn gedrag, maar toch door de plaats «die ik bekleed, overtref, bereid ben van allen berispt, door «allen verbeterd te worden, en dengene alleen mijnen

«vriend acht, door wiens spreken ik, vóór de verschijning «van den Opperregter, de vlekken afwisch mijner ziel» (1). Zeker de H. AUGUSTINUS had al de brieven niet gelezen, waarin de groote Paus GREGORIUS zich diep vernedert, den bijstand, het gebed der Bisschoppen inroept, hun zegt, dat zij veeleer om zijne zonden moeten schreijen, ten einde hij er van gezuiverd worde, dan hem prijzen (2), en daarbij gestadig terug komt op dat gemeenschappelijk leven der liefde, waardoor alle leden elkander helpen. Maar de H. AUGUSTINUS kende hem nog van meer nabij, was door hem gevormd, en het teederst gevoel moest pijnlijk in hem worden aangedaan, door dus van zijnen beminden vader in Christus te hooren spreken. Hoe moest hij dan de Britten bezweren anders over den Paus te denken, en hun verzekeren, dat GREGORIUS laatst en hoogst verlangen was, niet over hen te heerschen, maar, gelijk de Apostel, als een klein kind onder hen om te gaan (3), met hen één te zijn in de liefde. Met welk eene kracht kon hij hun op de openbare, aan ieder bekende, daadzaak verwijzen, dat de H. GREGORIUS geen *vader der vaderen*, geen Bisschop der Bisschoppen wilde zijn, daar hij een' titel, die dit kon te kennen geven, met den meesten nadruk geweigerd had aan te nemen. Indien de H. AUGUSTINUS slechts den diepzinnigen naam van *Dienaar der dienaren Gods*, welken de Paus had aangenomen, tot grond zijner redeneringen maakte, dan kon hij aan de Britsche Bisschoppen den innigsten aard der Kerk, als de eenheid, van de liefde Gods, en al de pligten schetsen, die er voor hen uit volgden; dan kon hij hun toonen, dat indien GREGORIUS uit liefde gebood, zij uit liefde moesten gehoor-

(1) Lib. II, Ep. 52.
(2) Dit laatste zegt hij Lib. VI, Ep. 49.
(3) Zie de reeds aangehaalde plaats uit de Pastoraal van den H. GREGORIUS.

zamen; indien GREGORIUS aan allen wilde dienstbaar en onderworpen zijn, zij, op zijn voorbeeld, allen: èn den Paus, èn Saksers, èn Britten moesten dienen; zij allen moesten helpen volmaken tot kinderen Gods.

Nu dan vatte DINOTH, die ofschoon slechts Abt, de geleerdste was, het woord: «Weet en houd gij dit voor zeker, dat wij «allen en ieder onzer gehoorzaam en onderworpen zijn aan «de Kerk Gods, aan den Paus te *Rome* en aan ieder waar «Christen en vrome, om een ieder in zijnen graad in vol«maakte liefde te beminnen, en om een ieder te helpen «met woord en daad om kinderen Gods te worden.» Nog is er volstrekt niets onkatholieks gezegd. Het beantwoordt aan de veronderstelling die wij gemaakt hebben, dat de H. AUGUSTINUS den Britten de *volmaakte liefde en algemeene dienstbaarheid* voorhield, welke door den H. GREGORIUS zoo zeer werd nageleefd, en die hem wederkeerig van anderen hunne tranen en gebeden voor zijn eigen heil deed inroepen. Van zekere algemeene christenliefde, die geen gezag erkent, *behoeft het niet* te worden uitgelegd: hetwelk reeds genoeg voor ons zou zijn; maar het *kan* er *niet* van worden uitgelegd; want dan zou DINOTH niet zeggen: *ieder in zijn graad;* of naar zijne waardigheid: *unumquemque in suo gradu.* Ten anderen zou DINOTH, wanneer hij, door zulk eene algemeene liefde te bedoelen, alle christenen gelijk stelde, zich zelven tegenspreken, dewijl hij hierna den Bisschop van *Caërleon* huldigt. Een *Abt*, uit naam van *Bisschoppen* opgetreden, zal toch niet zeggen, dat zijne liefde geen graad of trap van waardigheid erkent, en DINOTH stelt zoo min den Paus als zijnen Bisschop met ieder' waar' christen gelijk.

Indien dus de Britten volgens die *eenheid der liefde* wilden handelen, welke de volmaakte band is, en, zegt de H. GREGORIUS, het *verhevene* vernedert zonder het te ver-

lagen, en het *nederige* verheft zonder het op te blazen, dan wilden zij ook de geheele wet vervullen, en kon men niets meer van hen vorderen. DINOTH kon dus ook zeggen, dat hij niet wist eene andere gehoorzaamheid schuldig te zijn, aan iemand, dien AUGUSTINUS zelf beweerde Paus, en niet *Vader der Vaderen* te wezen, zoodat zijne verhouding tot de Bisschoppen met dat hoog beginsel der liefde overeenkwam, en hij geen *despotiek* gezag voerde. «En eene «andere gehoorzaamheid dan deze weet ik niet verschul«digd te zijn aan hem, dien gij noemt Paus te zijn en «niet te zijn Vader der Vaderen: daar (namelijk) voor «gehandhaafd en geacht te moeten worden: *Et aliam obe«dientiam quam istam non scio debitam ei, quem vos no«minatis esse Papam nec esse patrem patrum: vindicari et «postulari;*» beter vertaald: wien gij zegt Paus te zijn, en niet Vader der Vaderen te zijn, noch daarvoor gehandhaafd en geacht te moeten worden. Men kan intusschen in dezer voege vertalen: eene andere gehoorzaamheid weet ik niet schuldig te zijn aan hem, dien gij noemt Paus te zijn, noch (weet ik) dat hij Vader der Vaderen is, (namelijk daarvoor) gehandhaafd en gehouden te (moeten) worden.

De Paus is geen Vader der Vaderen: dit is, in den door ons verklaarden zin, Katholiek gesproken, en wie het zegt, of de H. AUGUSTINUS of DINOTH, doet niets af. Het komt daarop neêr, dat DINOTH zich bij het beginsel houdt, en de bijzondere toepassing ter zijde laat. Alzoo gelijk iemand, die boos is geworden, antwoordt hij aan den H. AUGUSTINUS: gij zegt, dat wij alle menschen beminnen moeten: welnu, dat doen wij. Wij willen, gelijk gij dat verlangt, aan allen uit liefde onderworpen zijn, «en die «gehoorzaamheid zijn wij altijd bereid te geven en te be«talen» (te schenken, er ons van te kwijten), «aan hem en

«aan ieder christen.» Met het overige hebt gij, dien wij niet boven ons willen erkennen, volstrekt niet noodig; want «bovendien (of behalve dat) zijn wij onder het bestuur «van den Bisschop van *Caërleon* aan de *Osca*; die is om «opzigt te houden onder God over ons, om ons den geeste-«lijken weg te doen bewaren.» Ziedaar een Aartsbisschop met Bisschoppen, Abten, Monniken, onder zich: hetwelk, als gezegd is, die zoogenaamde algemeene liefde uitsluit, die geene hierarchie erkent. Dat de Aartsbisschop van *Caërleon*, (indien hij er toen slechts geweest ware) in zijnen kring van gebied, niemand boven zich heeft dan God, is Katholiek te verstaan; want de Britten gehoorzamen aan *ieder naar zijn graad*. Ja laten wij de woorden *onder God* eens in den strakken zin nemen, dien wij niet behoeven te volgen, zou daaruit moeten besloten worden, dat DINOTH het Primaat verwierp? Zou hij dan, zonder dit te doen, niet van meening kunnen zijn, dat zijn Aartsbisschop, in regeling van *disciplinaire* zaken, waarover hier geschil was, slechts God boven zich te erkennen had?

Overigens moet altijd herdacht worden, dat de geschiedenis, ook dan wanneer wij het antwoord van DINOTH als echt veronderstellen, haar gezag behoudt, en hier vergeleken moet worden. Zij zegt ons, dat de Britten aan het Primaat geloofden; dat er tusschen den H. AUGUSTINUS en hen twist was over *disciplinaire* zaken: waar uit volgt, dat, zoo er over het Primaat gehandeld is, dit slechts de *uitgestrektheid* der regten van het Primaat kon betreffen, en men, in dien zin een fragment van die twistrede behoort uit te leggen. De geschiedenis zegt ons ook, dat de Britten zeer diep vervallen waren, dat zij de Saksers, met welke hen AUGUSTINUS wilde vereenigen, doodelijk haatten. Indien nu aldus gestemde geestelijken, op de taal

der liefde, die een heilige tot hen voert, zich aan eene algemeenheid vasthouden is dit zeer natuurlijk, en het ware tegen alle Kritiek te werk gaan, indien men hetgeen zulke menschen, bij zulke eene gelegenheid zeggen, als eene dogmatische uitspraak of belijdenis van hen en de hunnen wilde beschouwen.

Het antwoord van Dinoth, ook als echt verondersteld, levert dus geen genoegzaam bewijs op, dat de Britten het Pauselijk Primaat verwierpen: ziedaar wat wij op ons namen te bewijzen, en ruim bewezen hebben. Het leert ons weder hoe het den bestrijderen onzer Heilige Godsdienst, daar zij tot zoo iets hunne toevlugt nemen, aan alle bewijzen ontbreekt; het zegt ons, van welke waarde de geschiedenis zij, dewijl degenen, die toch naar hun oorspronkelijk beginsel aan haar geen gewigt toekennen, met eene nietswaardigheid als deze zoo veel gerucht maken; vooral doen wij weder de treurige ondervinding op van de magt en den invloed, waartoe de leugen in deze wereld geraken kan. Het gaat van mond tot mond, de een roept het den ander na, alle geven elkander gelijk, en weldra is er eene menigte bijeen, die weder van eene andere menigte wordt nageloopen. Hoelang heeft die zegevierende optogt niet reeds geduurd! Wat al trompetten en bazuinen! Wat vaandels daar de val van het Pausdom op geschilderd staat! Daar achter wordt dan de ark aangedragen, waar de muren van *Jericho* voor zullen vallen. Wat is er in? – Zeker Handschrift, dat, zegt men, van een ander oud Handschrift is afgeschreven, en iets tegen den Paus schijnt te beteekenen. — En is dit het orakel, dat zoo vele priesters in vervoering brengt? Trekt men daarmede zoo onophoudelijk voort? — Helaas ja; altijd, altijd voort. Redeneren, bewijzen, honderdmaal de dwaasheid hiervan

toonen, het baat niet; de stroom is eenmaal zóó; zij hebben in de rondte geloopen, en blijven in de rondte loopen: want ook de muren willen niet vallen!.....

DE ZANG DER OBELISKEN.

EENE HERINNERING.

Het kleine opstel, dat hier volgt, is een fragment uit een onuitgegeven, en denkelijk nimmer uit te geven Dagboek van een vierjarig verblijf te *Rome*. De personen, die er sprekend worden ingevoerd, zijn een weinig geïdealiseerd: hetgeen hier zeggen wil, dat de Lezer in het verhaal geene daguerreotype moet zoeken van het gebeurde, maar eene losse schets, wier hoofdtrekken wel naar het leven worden geteekend, maar waarin de bijzonderheden met eene vrije hand zijn gegroepeerd.

Ik heb altoos eene grief gehad tegen het zoo vaak hooggeroemde klimaat van *Italië* en vooral tegen dat van *Rome:* men kan er des zomers nooit gaan wandelen vóór tegen zonneno dergang. Al zijt ge vreemdeling en sedert kort aangekomen, en brandend nieuwsgierig om de eeuwige stad te doorkruisen; al hebt ge daarenboven vast beslo-

ten om u niet in alles naar de Italiaansche leefwijze te schikken en de oude spreuk: «*Si Romae fueris, romano vivito more*» niet slaafs te volgen; toch wordt ge gedwongen om in de tijdsbepaling uwer uitstapjes den vrijen wil af te leggen, en met de Romeinsche burgers niet vóór drie en twintig uren — tusschen zes en zeven, zouden *wij* zeggen — uw *palazzo* te verlaten, om een avondkoeltje te scheppen: *per goder l'aria*, zoo als het de Italianen, epicuristisch genoeg, uitdrukken. Vroeger misschien hebt ge, echt bewonderaar der klassieken als ge zijt, veel opgehad met de dichterlijke beschrijvingen van *Latium*'s azuren hemel en milde luchtstreek; dikwerf hebt ge welligt, in onze min bevoorregte oorden, verlangd naar de lieve zefiertjes van VIRGILIUS, die u den zoelen geur der oranjeboomen tegenwuiven, — louter idealen, louter verbeelding, mijn vriend! Wilt gij de prozaïsche wezenlijkheid van brandende zonnestralen en den verzengenden adem des Afrikaanschen *Sirocco*'s te *Rome* niet ondervinden, herinner u dan, dat raad ik u welmeenend, aan uwe geliefde klassieken, om u zorgvuldig binnenshuis te houden, tot dat *de kruinen der omliggende landhoeven rooken, en de hooge bergen breeder schaduwen afwerpen* (1).

Om evenwel regtvaardig te zijn moet ik dezen uitval door eene kleine correctie temperen. Hoe beperkt men ook, althans des zomers, moge wezen in de keuze van het uur, des te vrijer is men te *Rome* in die der plaats, waar men de open lucht wil genieten. De groote wereldstad heeft wandelingen van alle slag van wandelaars, wandelingen voor alle smaken, wandelingen voor alle gemoedstoestanden, zou ik bijna zeggen. De stad, — vergun mij deze, welligt hier wat ernstige, opmerking — waarin zich de kracht en het leven

(1) Virg. Eclog. I

der eenheid op de treffendste wijze openbaart, is tevens die, welke het bevredigendst beantwoordt aan eene andere behoefte der ziel: die der verscheidenheid in de eenheid zelve.

Het behoort tot de vereischten van een goed *cicerone*, zich van deze verscheidenheid, ten gunste van hen, wier gids hij moet zijn, te kunnen bedienen. Hij moet het talent bezitten om hen in de keuze hunner wandelingen met eene zekere fijnheid van takt, met inachtneming vooral van de subjectiviteit des wandelaars, te kunnen leiden. Het is hem niet genoeg, den platten-grond van *Rome* te kennen, en MELCHIORRI's *Guida metodica* van buiten te weten: vooral moet hij menschenkennis genoeg hebben opgedaan, om, met den geest des onderscheids, het fransche spreekwoord «*il y a des fagots et des fagots*» op Romeinsche wandelingen, en nog meer op hen, die ze bezoeken, aan te wenden.

Deze eenvoudige bemerkingen waren de hoofdbeginselen eener wandelings-theorie, die ik mij gedurende mijn verblijf te *Rome* had gevormd, om mij van de pligten van *cicerone*, als zich daartoe gelegenheid aanbood, gelijk dit meermalen gebeurde, behoorlijk te kwijten. Nu ja, hoor ik u zeggen, maar theorie is nog geen praktijk; hoe ging het met de uwe in de toepassing? — Mag ik u een paar voorbeelden, ter opheldering van mijn peripatetisch systeem, aanhalen?.... Er is een soort van reizigers, waarvan het Schiereiland wemelt; ik bedoel de *emeriti*-akamieburgers, die ter volmaking hunner educatie, gelijk het heet, *Italië*'s klassieken bodem komen begroeten. Meer dan eens heb ik te *Rome* het genoegen gehad, jegens leden dier achtingswaardige kaste de pligten der hospitaliteit te oefenen. Gij zult mij op het woord gelooven, wanneer ik u zeg dat ze mij altoos welkom waren, dubbeld welkom, wanneer

zij den naam van Nederlanders droegen. In dat geval immers, hoe onbekend ook bij de eerste ontmoeting, waren wij al spoedig elkander niet meer vreemd; en het scheen als of de groote afstand, waarop wij ons van het lieve Vaderland bevonden, eene reden te meer was tot toenadering en vertrouwelijkheid. Na gemaakte kennis was er dan terstond sprake van wandelingen, uitstapjes; honderd plannen voor één; en zoo als ge denken kunt, was *ik* de nederige gids van het gezelschap. Zoudt gij het nu menschkundig van mij geacht hebben, indien ik een onzer Utrechtsche of Leidsche *lion's*, terstond na zijne aankomst, naar de bibliotheek van het Vaticaan, de gehoorzalen der *Sapienza* (1), of het *Museum Kircherianum* had gebragt? Was ik onhandig genoeg geweest om het te beproeven, er ware tegen mij en tegen *Rome* een hekeldicht in den Studenten-Almanak verschenen! Gelukkig had ik in mijne *cicerone's*-ondervinding genoeg menschenkennis opgedaan — de studenten-typen van KLIKSPAAN kon ik toen nog niet raadplegen — om te begrijpen, dat het voor zoo iemand allerbelangrijkst, eenigst belangrijk zijn moest, om zoo spoedig mogelijk den Romeinschen *beau monde* te kunnen opnemen en zich met de zuidelijke fashionables bekend te maken. Fluks dus den langen *Corso* (2) op en neêr gewandeld, of in de lommerdreven van *Monte-Pincio*, tusschen het golvend gewemel, regt naar den eisch geflaneerd! — Met personaadjen van ernstiger stempel koos ik eene andere methode. Genoot ik, bij voorbeeld, de eer een Hoogleeraar onzer akademiën, een lid van het koninklijk Instituut te vergezellen, dan had ik mij vooraf door herinneringen uit schoolboeken van *olim*, uit ROSINUS of NIEUPOORT

(1) De Romeinsche Universiteit.
(2) Eene der voornaamste straten van *Rome*.

voorbereid, om met eenige antiquarische bekendheid de overblijfselen van het heidensche *Rome* — het christelijke staat bij die soort van reizigers meestal op den achtergrond — aan mijne geleerde vrienden te doen bewonderen. Maar vooral was ik er op bedacht, om de teêrgevoelige susceptibiliteit dier heeren, niet te kwetsen, hunne kleine vooroordeelen — alle groote mannen hebben immers hunne zwakke zijde, zegt PLATO — niet te hinderen. Moeijelijk was mij zulks niet; slechts eenige delicate punten had ik hiertoe te vermijden: — gedenkteekenen, bij voorbeeld, die aan GREGORIUS VII of SIXTUS V herinnerden, liep ik dan onopgemerkt voorbij, over den Paus of de *Propaganda* sprak ik hoogst zeldzaam, en van een Jesuiten-collegie ontweek ik zelfs de schaduw.....

Hoe gaarne zou ik u eenige dier episodes uit mijn *cicerone*'s-leven verhalen! Liet de bescheidenheid het mij toe, en kon ik, ongeoefend schrijver als ik ben, de taal met mijn gevoel in harmonie brengen, dan schilderde ik u, levendig en aanschouwelijk, wat mij al in die veelsoortige ontmoetingen wedervoer; welke verschillende, dikwerf tegenstrijdige, gewaarwordingen mij afwisselend aangrepen: dan het grievendst leed, dan het reinste zielsgenot! Of denkt gij dat ik soms niet diep werd gekrenkt, gepijnigd, door de onverschilligheid, de grove zinnelijkheid van die touristen van ambacht, die in *Rome* niets zochten dan eene verstrooijing voor hunne verveling; door de oppervlakkigheid, de onwetendheid van sommige dier *would-be* artisten, poëten of oudheidkundigen, die zonder wetenschappelijke vorming, zonder aesthetisch gevoel, niet beseffen, dat de vlugt van het genie hooger stijgen kan dan hunne eigen bekrompenheid; door de kleingeestige ingenomenheid tegen, de stelselmatige afkeerigheid van het nieuwe *Rome*, welke

ik, bedroevend genoeg, maar al te dikwerf, zelfs in mannen van geleerdheid en uitgestrekte kennis, aantrof? En noem mij geen pessimist wanneer ik aan mijne verontwaardiging lucht geef: ik weet wat ik er bij heb geleden, wat ik al heb moeten hooren en zien: *quaeque ego miserrima vidi!* Slechts één voorbeeld ter mijner regtvaardiging. Het hart bloedt mij nog, wanneer ik herdenk wat mij eens in de *Sixtyner-kapel* wedervoer. Het was *Goede-Vrijdag*, en de hemelsche akkoorden van ALLEGRI's *Miserere* klonken door de prachtige gewelven. Den indruk te beschrijven, dien deze onvergelijkelijke compositie te weeg brengt, zal ik niet wagen. Nog klinkt mij in het oor het bewonderenswaardige finaal-*crescendo* van het tweede gedeelte der strophe: «*Redde mihi laetitiam, etc.*;» het was als een echo van bovenaardsche melodie, waarvan DANTE zou gezongen hebben:

«Render è questo voce a voce in tempra
Ed in dolcezza ch'esser non può nota,
Se non colà dove 'l gioir s'insempra (1).»

Moet ik nu zeggen waardoor ik in mijne verrukking werd gestoord?..... Eensklaps hoorde ik in mijne nabijheid het gelispel van eenige stemmen, die Engelsch — gelukkig geen Hollandsch — spraken. Aan eenige woorden, die ik kon verstaan, was het mij klaar genoeg dat het gesprek niet over ALLEGRI's meesterstuk liep; en had ik er aan getwijfeld, dan had ik slechts behoeven op te merken hoe zich die kunstminnende eilanders, half ter sluik, aan *dolci* en *pasticetti* vergastten. ô Touristen, ware het mij geoorloofd geweest, ik had u met een geeselroê uit den tempel gedreven!

Maar waartoe enkel onaangename herinneringen? Liever verzeker ik u, dat mijne *cicerone's*-bezigheden mij niet zelden

(1) Eene harmonie zóó schoon en zóó zoet kan alleen voortvloeijen uit het oord, waar zich de vreugde vereeuwigt.

oogenblikken, ja uren bezorgden van waar genoegen, wanneer mij het geluk te beurt viel van in den aangekomen vreemdeling een' broeder — want welke inniger verbroedering dan die der denkbeelden? — te ontmoeten, wien het hart klopte voor godsdienst en kunst. ô! Dan bleef het bij geen koude bezigtiging van *Rome's* merkwaardigheden, zóó als wij een kabinet van rariteiten — de Chinesche zalen van het *Maurits-Huis* bij voorbeeld — zouden hebben bezocht; maar wij trachtten *Rome* te bezoeken in dien geest zoo als het christenen past, zoo als het zonen, die hunne moeder liefhebben, betaamt. Dan was gewoonlijk onze eerste wandeling naar het *Pantheon* (1), en van dáár naar de Basiliek van den Prins der Apostelen. Van het *Pantheon* naar *St.-Pieter:* van het oude *Rome* naar het nieuwe, van het Rome der Cesars naar dat der Pausen; van het *Pantheon* naar *St.-Pieter,* om dáár te bewonderen datzelfde *Pantheon,* op de tinnen van den prachtigsten tempel der aarde — als een zinnebeeld der verhevenheid van het christelijk *Rome* boven het heidensche — door het genie van MICHEL ANGELO vijf honderd voeten hoog in de lucht geworpen! O dan gloeide ons het hart van verrukking; dan dankten wij God dat wij den *grondsteen der Apostelen* als *burgers der heiligen* (2) mogten betreden. Neen, dat was geen dweepen: maar eene gelijkheid van geestvervoering, eene wisseling van eenstemmige gevoelens, eene overstorting des gemoeds, die liefde tot godsdienst en kunst in het harte wekte!

Eene ontmoeting van deze laatste soort wil ik u hier ver-

(1) Het *Pantheon*, door MARCUS AGRIPPA ter eere *aller Goden* gebouwd, werd in de VIIe eeuw door Paus BONIFACIUS IV aan den waren God, onder de aanroeping van MARIA en *alle Heiligen*, toegewijd. Deze prachtige tempel draagt nu den naam van *S. Maria ad Martyres*, of ook wel de *Rotonda.*

(2) Ephez. II, 19.

halen. De hoofdtrekken er van vind ik in mijn Dagboek opgeteekend; het overige moeten mijne herinneringen aanvullen. Vóór dat ik echter den Lezer uitnoodige mij op mijne namiddag-wandeling te vergezellen, acht ik het noodig — zonder evenwel het *incognito* geheel te verraden — hem met mijn gezelschap eenigzins bekend te maken. Het bestond uit twee Fransche geestelijken D. en G., en één Nederlander, niemand anders dan de schrijver van dit opstel zelf. Van mijne beide vrienden had zich de eerste reeds eenigen tijd te *Rome* opgehouden; de andere, in de letterkundige wereld gunstig bekend, was sedert kort aangekomen, minder met het doel om een uitspanningsreisje te doen, dan wel om de hoofdstad der Christenheid, hare gedenkteekenen en inrigtingen te bestuderen; misschien ook met het bepaalde inzigt om bouwstoffen in te zamelen voor een nieuw Werk, waarover hij reeds lang had gedacht, en waarin hij, zoo als hij met de woorden van BOSSUET plag te zeggen, de stoffelijke stad zou beschouwen «*par un certain endroit, où les lignes se ramassent de manière à produire une apparition de la cité intelligible.*»

Wij ontmoeteden elkander op het Kapitool bij het bronzen standbeeld van Keizer MARCUS AURELIUS, welks marmeren voetstuk BUONAROTI uit een fragment van de kroonlijst der *Basilica Ulpia* beitelde; in welks nabijheid GIBBON (dit deed ons G. opmerken) het plan zijner geschiedenis van het verval en den ondergang des Romeinschen Keizerrijks ontwierp. — Na onderling eenige woorden van bewondering over het heerlijk kunstgewrocht te hebben gewisseld, stelde D. voor, om over *Campo Vaccino* (het oude *Forum*) en langs het Colyseum, naar de Basiliek van

S. Giovanni in Laterano te wandelen. «Als G. onder weg niet te veel filosofeert,» voegde hij er glimlagchend bij, «kunnen wij het Lateraan bezigtigen en een uurtje na het *Ave-Maria* weêr te huis wezen.»

Dit voorstel werd gretig door ons aangenomen, en wij sloegen aan de regterzijde van het *Palazzo del Senatore* (1) eene enge steeg in — welligt voorheen het *clivum capitolinum* — waar wij langs eene menigte marmeren trappen naar het Forum afklommen. Het Forum hadden wij reeds meermalen bezocht, en wij zouden de talrijke monumenten, waarmede het als bezaaid is, onopgemerkt hebben voorbijgegaan, indien D. in de nabijheid van den triumfboog van SEPTIMIUS SEVERUS onze aandacht niet gevestigd had op de bouwvallen der voormalige *rostra*, weleer het tooneel waarop CICERO en HORTENSIUS schitterden — nu een hoop onaanzienlijke steenbrokken. Het gezigt dezer ruïne herinnerde mij aan eene *scène*, waarvan ik eenigen tijd te voren daar ter plaatse getuige geweest was; en deze herinnering bragt mij in eene zóó opgeruimde stemming, dat zij zich op mijn gelaat teekende en door G. werd opgemerkt.

— Waarom lacht gij? vroeg hij eenigzins ontevreden; mij dunkt, deze puinhoopen en de gedachtenis van *Rome's* grootsten redenaar moesten u tot ernstiger gewaarwordingen stemmen.

— Och, antwoordde ik, denk niet dat de *rostra*, of CICERO en zijne statige pleidooijen mij zoo vrolijk hebben geïmpressioneerd. Mijn *humor* had eene geheel andere oorzaak; ik herinnerde mij eene ontmoeting van vroeger hier

(1) ***Het paleis des Senators*** Dit is het middelste der drie prachtige gebouwen, welke het Kapitool versieren, en die, volgens het plan van MICHEL ANGELO begonnen, naderhand door RAINALDI, DEL DUCA en anderen werden voltooid.

ter plaatse: als gij er niets tegen hebt, zal ik ze u, al voortwandelende, vertellen.

— Ja, al voortwandelende, zei D., want wij mogen ons niet lang onder weg ophouden.

— Eenige maanden geleden, hernam ik, had ik de eer een Hollandsch geleerde naar het *Forum* te vergezellen. Het was een oudheidkundige van den echten stempel, die aan WALTER SCOTT voor type zou hebben kunnen dienen; hartstogtelijk bewonderaar der minste pottenscherf, zoo hem slechts hare wettige afstamming — en hij was niet altoos even streng in het vorderen der geboorte-akte — van het huisraad der *gens togata* was gebleken. Hoewel hij *Rome* voor het eerst bezocht was hij beter met hare topographie bekend dan ik, die er drie jaren had doorgebragt; twintig jaren lang had hij den platte-grond der stad bestudeerd en wist er even goed den weg als een geboren *Trasteverino*. Verbeeld u 's mans verrukking toen hij den grond betrad, die weleer door de helden zijner vurigste bewondering was betreden geworden; toen hij, van het Kapitool afgeklommen, met het ideaal der Romeinsche grootheid voor den geest — misschien struikelde hij daarom op de trappen — het *Forum* — «*clamitosum forum*» — aanschouwde, en met eigen oogen die *rostra* kon begroeten, van waar CICERO — «*divinus* TULLIUS» — aan duizende toehoorders in de schoone taal van *Latium* sprak! Het was hem eene behoefte, dit begrijpt gij, om, in eene warme uitboezeming, aan het gevoel, dat hem overmeesterde, lucht te geven:

«Eerbiedwaardig,» riep hij overluid, «onvergetelijk ge«denkteeken van den Vorst der welsprekendheid! Wat «ligt ge daar onaanzienlijk en verlaten, met heiligschen«nend mos overdekt! O ware het mij vergund een enkel «fragment van CICERO's spreekgestoelte aan de verwoesting

«des tijds te ontrukken! Ik droeg het meê naar het Va-«derland als een onschatbaar kleinood, en gaf het ten ge-«schenke aan Neêrlands grootsten pleitredenaar M. C. v. H. «TULLIUS *alter*, mijn vriend!»

«*Che cosa dice? Che bruto linguaggio da Africano!*» (1). riep een drietal schalke jongens, die deze plegtige toespraak hadden afgeluisterd, en ons met hunne gitzwarte oogen, inpertinent genoeg, strak in het gezigt aanstaarden. En zij schaterden het uit de deugnieten, toen zij den lakkei, dien mijn' geleerden vriend vergezelde, langs de bouwvallige muren zagen opklauteren, het verlangde fragment afbrokkelen, en dat, zorgvuldig in een foulard gewonden, aan zijnen meester zagen ter hand te stellen. Ik zelf had moeite genoeg om mij goed te houden, en aan de onzachte taalkritiek der Romeinsche jongelingschap eene gunstige duiding te geven. Wel kwam mij hierbij te stade, dat onze oudheidkundige beter de taal van HORATIUS dan die van PETRARCA verstond.

— Na deze verklaring zal G. het u minder euvel afnemen, dat gij, bij het gezigt der *rostra*, uwe deftigheid niet beter bewaard hebt, zei hierop D. half schertsend.

— Nu ja, antwoordde G., het is eene verontschuldiging *telle quelle*, die ik wil laten gelden. Evenwel moet ik u toch opmerken dat die overdrevene, zelfs, zoo ge wilt, kinderachtige vooringenomenheid met de Oudheid en hare overblijfselen voor mij iets naïfs, iets aantrekkelijks heeft, dat mij inneemt, of althans tot toegevendheid stemt. — Maar (vervolgde hij, zich tot mij wendende) was er dan toch ook niet éene ernstige zijde aan het vrij luimige tafereel, dat gij zoo even hebt opgehangen? — Want, dat gij er eene *charge* van gemaakt hebt, daarvan durf

(1) Wat zegt hij? Wat een leelijke taal! het gelijkt wel Afrikaansch!

ik u niet verdenken. — Of deed het u niet goed aan het Hollandsche hart, een beroemden naam van uw Vaderland, in uwe eigen taal, op het groote tooneel van zoo vele Romeinsche celebriteiten te hooren noemen?

Wat zegt gij? lezer! Als ge in mijne plaats geweest waart, zoudt ge niet hartelijk met mij, op dit laatste, *ja* geantwoord hebben?.....

Intusschen waren wij langs de bouwvallen van den tempel des *Vredes*, van dien van *Roma* en *Venus*, en voorbij den triumfboog van TITUS, tot bij het *Colyseum* genaderd. Daar stond het voor ons, het meesterstuk der Oud-Romeinsche bouwkunst, het reuzengevaarte, welks trotsche muren zich tot aan de kruinen der omliggende heuvelen verheffen. Welke herinneringen drongen zich hier niet voor onzen geest? Het Colyseum van uit een heidensch, en van uit een christelijk gezigtspunt beschouwd: de uitspannings-plaats van het volk, dat de maat zijner behoeften in den kreet «*panem et circenses*» (1) uitdrukte; — het bloedbad, waarin duizende martelaren, ten vermake van datzelfde volk, omdat zij Christus beleden, aan wilde dieren werden prijs gegeven! —

Op het voorstel van D., traden wij het amphitheater binnen. Treffend was het gezigt dat wij daar aanschouwden: het onmetelijke gebouw vertoonde zich in al zijne majesteit. Links, waar de muren grootendeels hunne volle hoogte hebben behouden, kaatste zich het avondgoud der zon met rijke schakeringen en afwisselende tinten en toonen in de ontelbare bogen terug; regts, waar schier de helft der muren (en op vele plaatsen nog méér) is ingestort of afgebroken, lagen fragmenten van kolommen,

(1) «Brood en *circus*-spelen!»

friesen, kroonlijsten, zuilentrommels, marmeren opschriften en beeldhouwwerk in eene pittoreske wanorde opeengestapeld: al hetgeen was overgebleven van zoo veel kunst en pracht! Vroeger waren die muren en kolommen met purperen tapijten behangen, nu hadden zich tusschen de kloven der steenbrokken seringen en wilde vijgen geworteld; weleer was de kruin van den *colossus* met bronzen versierselen gekroond, nu had hij voor al hoofdsieraad muurbloemen en wilde *erica's* — een krans om de slapen van een reus, gelijk ik mij herinner, die te *Bologna* op een heerlijk antiek borstbeeld gezien te hebben. — En in het midden van den *circus* verhief zich zegevierend een houten kruis, zòò nederig, zòò eenvoudig en toch zòò beteekenisvol en verheven, dat ik het VALERY (1) altoos euvel heb afgenomen, dat hij, *pour faire plus d'effet*, er een standbeeld van MICHEL ANGELO of eene triumfale kolom voor in de plaats wilde stellen.

Wij rigtten onze oogen naar dat kruis. Aan deszelfs voet zagen wij, in eene eerbiedige houding, een allerliefst jong meisje zitten; met engelachtige godsvrucht drukte het de lippen op het teeken der verlossing, en terwijl het met de eene hand het kruis omarmde, legde het met de andere een' krans van versche bloemen voor hetzelve neder.....

— Welk zoet en bevredigend tooneel! riep D. met zigtbare aandoening. — Dat kruis, dat kind en die bloemen herinneren mij eene troostende gedachte van mijn' lievelings-auteur FRANCISCUS DE SALES. De Heiland, zoo schrijft hij ergens, wil, dat wij zijn kruis opnemen, en het met hem dragen. Soms valt ons die last zwaar te torschen; het kruis blijft altijd een kruis, en drukt wig-

(1) *Voyage en Italie.*

tig, vooral op zwakke schouderen. Maar onze liefdevolle Verlosser kende die zwakheid; Hij gaf ons den last te dragen, maar wist dien ook door zijne barmhartigheid te verligten: — om het hout der zelfsverloochening, des ootmoeds en des lijdens, vlocht zijne goedertieren hand onverwelkbare bloemfestoenen van vertroosting, hemelsche liefde, zielenvrede en zoete hoop!

— Liefelijke gedachte! zeide G., liefelijk en zacht gelijk hij was, die ze schreef. Maar ziet, hoe zonderling is dikwerf het verband en de aaneenschakeling onzer denkbeelden! Het Colyseum, dat u aan den H. Bisschop van *Genève* deed denken, herinnert mij, heterogeen genoeg, aan Lord BYRON!

— BYRON! viel D. in, BYRON,

«Esprit mystérieux, mortel, ange ou démon.»

Ik ben intusschen zeer nieuwsgierig, voegde hij er glimlagchend bij, het vereenigingspunt te kennen, waarop zich die twee mannen in uwe verbeelding hebben ontmoet. Of was het hier ook: *«les extrêmes se touchent»*?

— Eenigzins, antwoordde G.; of liever, BYRON kwam mij voor den geest, omdat hij in het Colyseum iets voorbijzag, hetgeen zeker FRANCISCUS DE SALES het eerst zou hebben opgemerkt. — Gij kent zeker BYRON's voortreffelijke beschrijving van den *circus* bij maanlicht, in zijne *Childe-Harold*, zoo ik het wel heb? Weet gij ook wat de Dichter in zijne beschrijving heeft vergeten?

— Wat dan? vroegen wij beiden te gelijk.

— Wel, het houten kruis, hernam G., dat zag BYRON niet; dat bleef voor zijn veelomvattend oog, voor al de ontvankelijkheid van zijn dichterlijk genie verborgen! Het kruis, dàt zag hij niet;.... zou ik te veel zeggen, met

te beweren, dat hij het, in eene gemoedsstemming als de zijne, niet *kon* zien, althans niet zóó, als het gezien moet worden?

— Och! viel D. in, het kruis was een gesloten boek voor den ongeloovigen en wulpschen zanger. Het kruis is een van die geheimen, welke aan de kleinen worden geopenbaard, en voor de grooten en wijzen blijven verborgen. Het lieve kind, dat we zoo even de lippen zagen drukken op het kruishout, zou het niet beter, denkt gij, de liefdegeheimen hebben begrepen, die er in liggen opgesloten, dan de schrijver van *Don Juan* met al zijn dichterlijk genie, maar zinnelijk, aardschgezind als hij was?.... PAULUS zou hem in zijne apostolische taal gezegd hebben: «Vleeschelijk mensch, gij begrijpt niet de dingen van den geest!»

— En hoe vele BYRON'S, hernam G. — *min den Dichter* wel te verstaan — zijn er niet onder al die vreemdelingen, welke wij dagelijks *Rome* zien doorkruisen! Hoe velen die zien en toch *niet* zien! *Rome* gelijkt, gelooft mij, op die geheimzinnige Koningin der Psalmen, wier voortreffelijkste schoonheid *van binnen* is: zij ontsluijert zich niet voor alle profane blikken. Eerst dan, wanneer men in hare vertrouwelijkheid is toegelaten, vertoont zij zich in al hare majesteit; eerst dan kan men haar leeren kennen zoo als zij is, eene kennis, waartoe men nimmer door een oppervlakkig onderzoek of ligtzinnige oordeelvellingen kan geraken. Om *Rome* zelve, om den geest, die haar bezielt en in hare gedenkteekenen woont, te begrijpen, moet men bij een waarlijk gevoelig hart (want ik maak onderscheid tusschen gevoel en gevoel) een levendig geloof paren — iets meer, dan men in een tourist van gewonen stempel aantreft. Komt

ge te *Rome* met de neigingen van een grof sensualisme; hebt ge het hoofd vol van nietigheden; bezitten romanlektuur, speeltafels, *raouts* en theaters uitsluitend het voorregt, om dagelijks al de krachten van uw denkvermogen bezig te houden, dan zult gij evenmin de eeuwige stad en hare gedenkteekenen begrijpen, als de Bedouinen van *Egypte* hunne pyramiden. Ik ken er in menigte, die ontegensprekelijk geestig, aardig, in een woord, fashionabel *au dernier point* zijn en zeer veel talent bezitten, om in een salon figuur te maken, maar die niets hoegenaamd verstaan van hetgeen buiten de enge sfeer ligt, waarin zij zich bewegen; zij zijn en blijven eeuwig vreemd aan eene orde van denkbeelden en gewaarwordingen, waartoe men niet geraakt, dan, zoo als het onze vriend DE MAISTRE met zoo veel fijnheid opmerkt: «*avec l'esprit de son coeur.*»

— Ik hoor u gaarne filosoferen, zei D. zich tot G. wendende, maar gij houdt niet, zoo het schijnt, van het al wandelende te doen; gij zoudt nooit een leerling der *Stoa* zijn geworden. Van daag moet gij evenwel *bon gré, mal gré* peripateticeren; wij hebben nog menigen voetstap te zetten, eer wij aan *San Giovanni* zijn, want van het Kapitool af, ligt het Colyseum ongeveer op de helft tusschen beide.

— Volgaarne zal ik u gehoorzamen en voortwandelen, antwoordde G.; ik heb mij immers onvoorwaardelijk aan uwe *cicerone's* voorschriften onderworpen. Maar eer wij die lange straat van *San Giovanni* dóór zijn, kunnen wij nog wel wat afpraten. — Hebt gij niet zoo even gezegd, dat het Colyseum het middenpunt is tusschen het Kapitool en het Lateraan? Mij dunkt, die locale afstand is in volkomen overeenstemming met de geschiedenis. Het

Colyseum beschouw ik als het keerpunt tusschen de Heiden- en de Christen-maatschappij, waarvan de eerste door het Kapitool, de tweede door den prachtigen tempel der Verrijzenis wordt vertegenwoordigd. In het Colyseum hebben zich het Heiden- en het Christendom ontmoet: dáár heeft een ontzettende strijd tusschen hen plaats gegrepen. Vier eeuwen lang heeft die strijd geduurd; vier eeuwen lang was het amphitheater van VESPASIAAN het tooneel, waarop beslist moest worden, aan wien de wereldheerschappij — niet die der wapenen, maar die der leer — zou toebehooren, of aan de wijsgeeren en priesteren van het Kapitool of aan de opvolgers van een Visscher uit Galileë.

Wij weten aan wien de overwinning bleef en met welke wapenen zij werd bevochten: de grootste magt moest voor de grootste zwakheid zwichten. En wie herinnert zich niet met bewondering aan de strijders in dien kamp om leven en dood tusschen de dwaling en de waarheid? Ik voor mij, wanneer ik het Colyseum betreed, herdenk altijd den van liefde tot Christus gloeijenden IGNATIUS en zijnen leerrijken brief aan de Romeinen, dien ik nog onlangs met onzen vriend S. heb gelezen, en dien wij zoo schoon, zoo roerend vonden, dat wij hem van buiten leerden.

— Wij gaan juist, viel D. in, de Basiliek van St. CLEMENS voorbij, waarin het ligchaam van den H. Martelaar rust.

— Gelijk een dapper krijgsheld begraven wordt in de nabijheid van het slagveld, waar hij zegevierde, zei G., terwijl hij de treffende plaats uit IGNATIUS: *Utinam fruar bestiis mihi paratis! etc.*» (1) met geestdrift herhaalde.

(1) Ὄναιμην τῶν θηρίων ἐμοὶ ἡτοιμασμένων. *Ad Rom.* § 5. O mogt ik den wilden beesten ten prooi gegeven worden! enz.

Wij gingen nog eenige schreden voort, en reeds begonnen wij de hooge muren van het aan de Basiliek belende paleis — het oude *Patriarchium*, het tooneel van zoo veel gebeurtenissen in de middeleeuwen — in het gezigt te krijgen. Na eenige oogenblikken bevonden wij ons op het plein van *San Giovanni*, aan de noordzijde der kerk, welke ook aan dien kant een ingang heeft, die men gewoonlijk *Portico Sistino* noemt. Wij verkozen echter langs de vóórzijde binnen te gaan, om den gevel der Basiliek met zijne kroon van marmeren beelden, het meesterstuk van GALILEI, te bewonderen. Ik was bezig met aan G. eenige bijzonderheden te doen opmerken, toen D. onze aandacht vestigde op het fraaije gezigt, dat men van af de hoogte, waarop wij stonden, kon waarnemen. Regt vóór ons uit verhief zich eene andere Basiliek, die des H. Kruises — «een gelukkig denkbeeld», merkte G. op, «de tempel des Kruises tegen «over dien der Verrijzenis: de Verlosser is door zijn «lijden in zijne glorie binnengegaan.» — Links, op eene verre uitgestrektheid, vertoonden zich de onafzienbare bogen der waterleidingen van NERO; — regts over de bouwvallen der oude stadsvesten heen, kon het oog ongehinderd weiden over een heerlijk landschap: in het verschiet hemelhooge bergen, wier toppen met sneeuw bedekt, op het purper des hemels schitterend uitkwamen; meer van nabij rijzige cypressen en dikbebladerde lauwrier boschaadjen, tegen wier somber groen zich de *casino's* der omliggende villa's helder wit afteekenden.

— Eer gij nu de Basiliek binnentreedt, zei wederom D., moet gij het opschrift lezen, dat op de beide zijden van den gevel is gebeiteld; ik ben zeker, dat het aan uw Katholiek gevoel welkom zal zijn.

Wij lazen:

SACROSANCTA
LATERANENSIS ECCLESIA
OMNIUM
URBIS ET ORBIS
ECCLESIARUM
MATER ET CAPUT. (1)

Onder den indruk, dien de majesteit dezer taal, gepaard bij zoo veel grootsche herinneringen, in ons moest te weeg brengen, gingen wij de *hoofdkerk der gansche Christenheid* binnen. Eene beschrijving van den prachtigen Lateraanschen tempel zal ik hier niet wagen. Een gansch hoofdstuk van mijn Dagboek zou ik noodig hebben, alleen om u eene oppervlakkige schets te leveren van al de kunstgewrochten, die de *Basilica aurea* (2) versieren. Wat al schoons en kostbaars gedurende zoo veel eeuwen — en hoeveel heeft het vuur of de roofzucht er niet van vernield? — door de godsvrucht der geloovigen en den ijver der Pausen voor het sieraad van 's Heeren huis bijeengebragt! Kolommen van het fijnste *verde antico*, kolossale zuilen van verguld metaal, marmeren standbeelden der Apostelen, gebeiteld door kunstenaars als LE GROS, DE ROSSI, MONNOT, RUSCONI, MORATTI! en die verrukkelijke *Capella Corsini*, een pronkjuweel van sierlijken, smaakvollen bouwtrant! — Maar ik mag hier niet beschrijven, of liever, ik doe het niet, omdat ik vrees, dat mijne schets niet zou gelukken.

---

(1) De heilige Lateraansche Kerk, het Hoofd en de Moeder van al de kerken der Stad (*Rome*) en der wereld.

(2) *Gouden Basiliek*, aldus wordt de Lateraansche Kerk door eenige oude Schrijvers genoemd.

Bij het uitgaan der Basiliek aan de noordzijde, langs het portaal van SIXTUS V, trok de granieten *Obelisk*, die op het plein voor de Kerk is opgerigt, onze aandacht. G. noodigde ons uit — menigmaal had *ik* zulks reeds gedaan — om de opschriften van het voetstuk te lezen. En terwijl wij hiermede bezig waren, gaf hij met warmte zijne bewondering te kennen, over den echt lapidarischen stijl, «waarvan», zeide hij, «*Rome* alleen het geheim «schijnt te bezitten.» — «Maar,» vervolgde hij met de houding van iemand, die eenen gelukkigen inval heeft gekregen, «daar schiet me eene gedachte te binnen, die «gij zeker zult toejuichen. Wij bewonderen dit opschrift «der Lateraansche Obelisk, maar het is niet het eenige, «zoo als ge weet, dat te *Rome* wordt aangetroffen; meer «soortgelijke Egyptische reuzenzuilen of andere gedenk-«teekenen zijn er meê versierd. Hebt ge wel ooit uit die «verzameling eene bloemlezing gemaakt, en dan de uit-«gelezene opschriften achter elkander geplaatst, als zoo «vele strophen van een lofzang, gezongen door monu-«menten van twee of drie duizend jaren herwaarts? Mij «dunkt wij moesten de proef nemen, wanneer wij te «huis komen.»

In ons *palazzo* teruggekeerd, was onze eerste bezigheid, het werkje van den geleerden *Abbate* CANCELLIERI «*degli Obelischi*» (1) — want het groote werk van ZOEGA hadden wij niet bij de hand — te raadplegen, waarin met eene beschrijving dier gedenkteekenen ook derzelver Opschriften worden aangegeven. G. deed de keuze der

(1) *Over de Obelisken.*

Opschriften en D. las die voor, terwijl ik ze achtervolgens ter neer schreef.

I. (1)

ZIET HIER
HET KRUIS DES HEEREN:
VLUGT
VIJANDELIJKE MAGTEN:
DE LEEUW UIT JUDA'S STAM
HEEFT VERWONNEN.

II.

CHRISTUS IS OVERWINNAAR,
CHRISTUS HEERSCHT,
CHRISTUS GEBIEDT;
CHRISTUS SCHENKE ZIJN VOLK
DEN VREDE.

III.

VEREDELD EN VERHEUGD
ZIJS IK HEMELWAARTS
VOOR DE GEHEILIGDE WONING
VAN HAAR,
WIER MAAGDELIJKE SCHOOT,
ONDER DE REGERING VAN AUGUSTUS,
HET LICHT GAF
AAN DE ZON DER GEREGTIGHEID.

IV.

IK VEREER
MET GROOTE BLIJDSCHAP
DE KRIBBE
VAN CHRISTUS, GOD DEN EEUWIGLEVENDE;
IK, DIE WELEER
MET SMARTE
HET GRAF VERSIERDE VAN AUGUSTUS,
DEN GESTORVENE.

(1) Deze negen uit het Latijn vertaalde Opschriften zijn geplaatst, I en II op de Obelisk van St. PIETER; III op die van de *Piazza del Popolo*, tegen over eene kerk, aan de H. Maagd toegewijd; IV en V op de Obelisk van *S. Maria Maggiore*, welke eertijds vóór het graf van AUGUSTUS was opgerigt; VI en VII op de kolom van den tempel des Vredes, waarop een beeld der H. Maagd is geplaatst; VIII op de *Columna Antonina*, met het beeld van den H. PAULUS; IX op den tempel van ROMULUS en REMUS, nu de kerk van de HH. COSMAS en DAMIANUS.

V.

CHRISTUS,
DOOR ZIJN ONVERWINBAAR KRUIS,
SCHENKT ZIJN VOLK
DEN VREDE;
HIJ, DIE TIJDENS DEN VREDE VAN AUGUSTUS,
IN EEN STAL HEEFT WILLEN GEBOREN WORDEN.

VI.

WELEER
SCHRAAGDE IK MIJNS ONDANKS,
OP BEVEL VAN CAESAR,
DEN ONREINEN TEMPEL
EENER VALSCHE GODHEID;
NU
DRAAG IK VOL VREUGDE
DE MOEDER VAN DEN WAREN GOD.
PAULUS (1),
IK ZAL UW NAAM ZEGGEN AAN ALLE EEUWEN.

VII.

DE VUURKOLOMME
DEED HAAR LICHT SCHITTEREN
VOOR DE VOETEN DER GODVREEZENDEN
IN DEN NACHT,
OM HUN DEN WEG TE TOONEN
DOOR EENE GEVAARVOLLE WOESTIJN
IN VEILIGHEID:
DEZE KOLOM GELEIDT NAAR HET PALEIS DES VUURS,
DE MAAGD
WIJST, VAN HAAR VERHEVEN ZETEL
DEN WEG AAN.

VIII.

NU BEN IK
ZEGEVIEREND EN GEHEILIGD,
WANT IK DRAAG DEN WAARLIJK VROMEN LEERLING
VAN CHRISTUS,
DIE, DOOR DE PREDIKING DES KRUISES,
ZEGEVIERDE
OVER ROMEINEN EN BARBAREN.

(1) PAULUS V, die deze kolom aan de H. Maagd toewijdde.

IX.

VUUR, WATER, ROTSEN, PIJLEN,
ALLES IS VERWONNEN DOOR DE LIEFDE:
ROME,
VERHEUG U IN DE GLORIE DER HEILIGEN
WIER LIGCHAMEN RUSTEN IN DEZEN TEMPEL:
DE REGTVAARDIGE LEEFT DOOR HET GELOOF,
HET GELOOF KLIMT OP TOT GOD.

— Welk eene waardigheid! riep G. met warmte, toen ik deze strophen had overgelezen; welk eene verhevenheid in dien lofzang zonder weergâ, die in *Rome* alleen kan worden aangeheven! Hoe krachtig, hoe indrukwekkend klinkt de stem dier eeuwenoude gedenkteekenen! En hoe veel lessen liggen er alleen opgesloten in de verschillende bestemming, welke deze verbazende monolithen in den loop der eeuwen hebben gehad! Oorspronkelijk voor twee of drie duizend jaren uit het graniet gehouwen door de PHARAO'S, vervolgens als oorlogsbuit naar *Rome* gevoerd door de CAESARS, later verminkt of ter neergeworpen door de Barbaren, zijn zij door de opvolgers van den Galileeschen Visscher van uit het stof, waarin ze lagen, opgerigt, en met het kruisteeken, als met eene kroon, gesierd, om, van de besmetting des Heidendoms gereinigd, aan de dienst van den waren God te worden toegewijd. Zelve, als waren zij met de spraak begaafd, verkondigen zij nu hunne veredeling door het Christendom: in de opschriften, die op hunne voetstukken zijn gebeiteld, bezingen zij zelve als het ware hunne bekeering: «Glorie aan Christus en zijne Bruid, de Kerk»! Van uit alle oorden der wereld hebben zich die gedenkteekenen der oude kunst in het middenpunt der Katholieke eenheid verzameld: de Obelisken van PSAMMETICUS, TOUTMOSIS en RAMSES uit *Thebe*

en *Heliopolis* vertegenwoordigen er het Oostersch Heidendom; de kolommen van ANTONINUS en TRAJANUS, die van den tempel des Vredes, kunstgewrochten van Griekschen bodem, vertegenwoordigen er het Westen. Met welk eene bewonderenswaardige kracht, haar alleen kenmerkend, heeft de Kerk zich al die gedenkteekenen van vroeger tijden toegeëigend en tot de hare gemaakt! Van uit het Oosten en het Westen heeft zij, hetgeen dwaling had bezoedeld of vernielzucht ter neêrgeworpen, gereinigd, opgerigt, en in haren alles omvattenden moederschoot opgenomen, om het te heiligen en te bewaren, tot verheerlijking van haren goddelijken Stichter Christus, die haar met zich en door zich doet *overwinnen*, *heerschen* en *gebieden* in alle eeuwen.

BOEKAANKONDIGING.

Handboek voor Schoolopzieners, Gemeentebesturen, plaatselijke Schoolcommissien, Commissien van Toevoorzigt, Instituteurs, Schoolonderwijzers en Schoolhouderessen, bevattende al de wetten, besluiten en verordeningen, betrekkelijk het lager onderwijs, sedert den jare 1795.

Ook met den titel:

Verzameling van wetten, besluiten en verordeningen op het lager onderwijs, sedert den jare 1795. Eerste deel. Te Groningen, bij *J. Oomkens* 1844. Gr. 8°. bl. XX en 410.

Toen de aanstaande uitgave van dit boek aangekondigd werd, verheugden wij er ons over; want het was uiterst moeijelijk de overal verspreide verordeningen, aangaande het lager Onderwijs, te leeren kennen; maar bij de verschijning zijn wij nog meer verheugd geworden, wijl nu het plan van het werk uitgebreider is dan het aanvankelijk was, en wel in die mate, dat er aan de bestaande behoefte door voldaan zal worden. Volgens het oorspronkelijke plan zouden namelijk slechts de algemeene verordeningen (*wij* verstaan onder *verordeningen* ook *wetten* en *besluiten*) zijn opgenomen met uitsluiting zelfs van de aanschrijvingen aan de provinciale Commissiën van Onderwijs, voortkomende zoo van den voormaligen Hoofdinspecteur van het lager Onderwijs, als van andere Staatsambtenaren, belast met de aangelegenheden van hetzelve. Deze zullen nu in een aanhangsel gegeven worden. Daarmede is echter aan de behoefte nog maar gedeeltelijk voldaan; want ingevolge de algemeene verordeningen bestaan er ook provinciale verordeningen, onder den naam van huishoudelijke schoolreglementen. Zonder dezer kennis kan men onmogelijk de inrigting

van het lager Onderwijs in Nederland grondig beoordeelen, dewijl zeer gewigtige bepalingen aan die reglementen overgelaten, en er inderdaad bij gemaakt zijn. Ook deze zal de heer H. verzamelen en met het genoemde aanhangsel in een tweede deel uitgeven, waartoe dan ook eene inteekening op dit tweede deel tot *Maart* eerstkomende is opengesteld. Het zal behalve het gemelde nog een beredeneerd register (wij hopen, zoowel van de *huishoudelijke reglementen* als van de *algemeene verordeningen*) bevatten. Van daar nu de twee titels: één voor het nu uitgegeven boek, als men het tweede deel niet neemt, en één, als men zich ook het tweede deel aanschaft.

Nu de vraag over de uitvoering van het plan, voor zoo ver als deze in het uitgegevene deel voor ons ligt. Ook ten dezen aanzien moeten wij, in 't algemeen sprekende, onze tevredenheid betuigen: veel zorgen zijn er aan het verzamelen en aan het drukken van het verzamelde besteed. Wij hebben nogtans eenige aanmerkingen gemaakt, die wij vermeenen niet te moeten achterhouden. Al dadelijk hebben wij iets te zeggen op den titel, of althans, ten gevolge van den titel. Wij begrijpen vooreerst niet, waarom die luidt: *Handboek voor* enz. Moeten dan al die lieden alles kennen wat in deze verzameling voorkomt? Ook al hetgeen van vroeger tijd is dan 1806? Ik zou de onderwijzende jufferschap beklagen, indien dat zoo ware. Maar voor hem, die de geschiedenis van het lager Onderwijs in Nederland meer dan oppervlakkig wil kennen, staat er niets te veel in het boek. Eene tweede aanmerking van meer gewigt is deze. Naar den titel zoekt men, in dit werk, slechts *verordeningen* van de bevoegde magt, en oordeelt men dus dat alles wat er in voorkomt verpligtend is, of althans geweest is. Daar nu in het werk wel iets voorkomt dat geene verordening is, dat zelfs geen kenmerken draagt als zijnde van de bevoegde magt uitgegaan, zoo kan de titel in dwaling brengen. Wij wijzen hier op de

bl. 326, onder dagteekening van 16 October 1824, voorkomende *Nota van hetgene binnen de Noordelijke Provincien is in acht te nemen bij alle schoolvervullingen (?)* ZONDER ONDERscheid, *met uitzondering alleen* VAN *die* VAN *kleine kinder- of matressen scholen.* Is die *Nota* eene *verordening?* van welk gezag is zij uitgegaan? Is zij op last der bevoegde magt gemaakt en door deze goedgekeurd? Maar kon er eene magt zijn, bevoegd tot het maken van zulke *Nota* als verordening? Zij draagt veeleer de kenmerken van door een of anderen ondergeschikten en weinig bedreven ambtenaar opgesteld te zijn: de stijl alleen, met het opschrift te beginnen, verraadt reeds het bureau; maar zij draagt geenerlei kenmerk van officiëlen oorsprong. Hoe komt de heer H. aan de dagteekening van 16 October? Ik vind de *Nota* ook in de *Verzameling*, uitgegeven te *Z. Bommel* 1827, maar zonder eenige dag- plaats- of naamteekening; ik vind ze voor het eerst in de *Nieuwe Bijdragen*, voor *October* 1824, insgelijks zonder dag- plaats- of naamteekening. Zij is een opstel dat geen gezag hoegenaamd heeft, en dus in eene verzameling van *verordeningen* niet moest opgenomen zijn. Even min kunnen wij als verordeningen aanzien de *Opheldernde aanmerkingen betrekkelijk de Algemeene Boekenlijst ten dienste der Lagere Scholen in Holland.* Wilde de heer H. echter ook zoodanige stukken boeken, ('t geen wij om derzelver belangrijkheid voor het regt begrip der verordeningen of der meeningen van hooge ambtenaren, wel mogen lijden,) dan had hij op den titel achter het woord *verordeningen* behooren te voegen: *en andere stukken het lager Onderwijs betreffende.* Z. E. mag toezien, dat hij ons onder den naam van *verordeningen* in het tweede deel niet nog meer gebrekkige opstellen van dezelfde soort levere. VAN DEN ENDE b. v. heeft nog al wat geschreven: maar niet al wat hij schreef was verordening. Menigeen, hierop niet lettende, zou zich kunnen bedriegen; en zoo veel te ligter, omdat er in ons land Schoolmannen gevonden worden, die het met de *wetteljkheid* zoo

naauw niet nemen, als zij vermeenen dat het NUT er door bevorderd wordt.

De Verzamelaar zal ook wel doen, als hij verhoedt, dat bij het overdrukken van vroeger gedrukte stukken, aanteekeningen mede gedrukt worden, die nu uit den tijd zijn: dit schijnt het geval te wezen met de aanteekening op bl. 24. — Op drukfouten, die echter niet talrijk zijn, maken wij niet opmerkzaam, daar zij bij het tweede deel waarschijnlijk zullen opgegeven worden.

De *Katholiek*, die niets meer verlangt dan dat de aangelegenheden van het lager Onderwijs, inzonderheid de Staatsverordeningen hetzelve betreffende, alom gekend worden, aarzelt geen oogenblik de *Verzameling* van den heer H. aan diegenen zijner lezers, die op de hoogte van deze zaak behooren te zijn, ten gunstigste aan te bevelen: geene andere verzameling is zoo volledig. Het geknoei, waadoor een monopolie ingevoerd is, dat bij de Wet niet bedoeld, veel min verordend werd, dat zelfs met haren geest, ja met hare letter strijdt, kan eerst regt begrepen, en voor de oogen der gansche wereld met effect aan de kaak gesteld worden, wanneer de wet met hare oorspronkelijke reglementen, uit de vroegere verordeningen, daar zij als een kind van was, goed begrepen wordt, en wanneer men vervolgens de nagekomene besluiten, aankondigingen, resolutien, aanschrijvingen, ophelderende aanmerkingen, *nota*'s, en wat de Schoolmannen al meer van dien aard hebben weten te provoceren of te fabriceren, aan de wet toetst. Het spreekt van zelf, dat zekere bepalingen der Grondwet hierbij niet uit het oog mogen verloren worden, evenmin als de reactie door den verregaanden druk van het monopolie nu en dan veroorzaakt.

Moge dit boek medewerken tot hetgeen in Nederland zoo noodig is — het vrijmaken van den geest.

DE WERKEN VAN DEN KANNUNNIK C. VON SCHMID, naar de laatste oorspronkelijke Hoogduitsche uitgave, door *J. J. van der Linde*, onder toevoorzigt en met eene voorrede van den weleerwaardigen zeer geleerden Heer *F. J. van Vree*, President van het Seminarie te Warmond. Met platen, houtgravures naar de teekeningen van *Gavarni*, enz. Eerste en tweede Deel. 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. 1844.

«Er is maar eene stem,» zegt de Eerw. VAN VREE in zijne voorrede vóór deze vertaling, «over de bevalligheid, de nuttige «strekking, de werkelijke nuttigheid van VON SCHMID's verhalen: «noodeloos is het derhalve hier ter plaatse daarover uit te wei«den, te meer, wijl de voorrede der Fransche vertaling, bij «deze overgenomen, daarvan uitdrukkelijk spreekt.» Maar niet alle Lezers van den *Katholiek* hebben zeker reeds een exemplaar van deze allerliefste werkjes in handen, en kunnen de bedoelde voorrede omtrent de verdiensten van VON SCHMID's verzameling raadplegen. Mogen wij hen met een enkel woord daarop opmerkzaam maken?

De wijze, waarop deze kleine verhalen hun aanzijn verkregen, verdient aangegeven te worden. Oorspronkelijk werden zij begonnen zonder eenig denkbeeld om ze uit te geven. De Schrijver, een Katholiek Priester, was geruimen tijd aan het hoofd geplaatst van een talrijk opvoedings-gesticht. Deels om verveling in het onderwijzen te vermijden, deels om dit onderwijs zelve in den meest aantrekkelijken en belangwekkenden vorm te geven, stelde VON SCHMID eene reeks van eenvoudige verhalen op, welke hij den kinderen, na het gewone schooluur, mededeelde op die dagen, wanneer zij zich meer dan gewoonlijk vlijtig hadden gedragen. Deze buitengewone les was alzoo eene aansporing tot vlijt en eene belooning tevens. De verhalen werden door de kinderen met ongeduld te gemoet gezien, en met geestdrift aangehoord. Derzelver zedelijke invloed overtrof verre de verwachting des Schrijvers; en de heilzame vruchten die hij

zijne verhalen zag voortbrengen in den kleinen kring zijner leerlingen, deed hem besluiten ze aan den druk, ter meerder verspreiding, over te geven. Binnen kort verkregen zijne boekskens eene groote populariteit, niet alleen in *Duitschland*, waar menigvuldige uitgaven elkander opvolgden, maar ook in *Zwitserland*, *Italië* en vooral *Frankrijk*, waar drie verschillende vertalingen te gelijk het licht zagen.

De omstandigheden, waarin von Schmid zijne werkjes schreef, waren zeker uitermate gunstig. De Schrijver was in gedurige aanraking met hen, voor wie hij schreef: hij was allervertrouwelijkst bekend met de taal en de gedachten, die het best aan hunne bevattelijkheid pasten, en was elken dag in de gelegenheid de middelen en de wegen te ontdekken, waardoor en waar langs hij het best toegang tot de jeugdige harten kon verkrijgen. Hoe dikwijls kon hij, doelmatig voor zijne verhalen, opmerken welke gebeurtenis het kinderlijk gemoed gevoelig trof; welke denkbeelden op de jeugdige verbeelding indruk maakten; welke vorm van redenering of verklaring het best met het pas ontluikend verstand in verhouding was. Hij bezat in den kleinen kring, waarin hij zijne vertellingen voorlas, de beste en leerrijkste aller kritieken — de kritiek der ondervinding. Hij ontdekte bijkans zonder inspanning, welke denkbeelden, welke zaken de tranen in het oog, den blos op de wangen zijner kleine hoorders te weeg bragten. Hij ontdekte, wat in zijne verhalen met aandoening opgenomen, wat ter loops door hen aangehoord werd, zonder weerklank in hunne harten te hebben. Menige vlijtig bewerkte beschrijving werd welligt verscheurd uit inschikkelijkheid voor deze praktische kritiek; menig eenvoudig en ongekunsteld verhaal nog eenvoudiger gemaakt, wanneer deszelfs uitwerksel op de gemoederen gebleken was door den besten toetsteen van het wèl slagen — de ondubbelzinnige en ongedwongen aandoening waarmêe ze werden ontvangen. In dier voege kan het niemand verwonderen, dat werken geschreven en verbeterd onder zulke omstandigheden, hoewel oorspronkelijk voor een zeer beperkten kring in een

nederig Beijersch dorp bestemd, zulk een algemeenen bijval hebben gevonden; het was omdat in die kleine verhalen het hart werd toegesproken in eene taal, die allen moesten verstaan — de taal der edelste en zoetste gewaarwordingen, de taal van eenvoud en waarheid.

Hoe gaarne zouden wij, indien ons schrijven niet zóó beperkt ware, hier eenige der fraaiste plaatsen dier zoo boeijende verhalen afschrijven! Er zijn zamenspraken vooral, die kleine juweeltjes zijn van naïven, echt kinderlijken stijl. Wij hopen dat vele onzer jeugdige vrienden, — ook die, welke men geen kinderen meer noemt — er zelf eene proeve van zullen nemen, en wij durven allen Katholieken ouders welmeenend aanraden, de vertellingen van den kanunnik von Schmid aan hunne lievelingen ten geschenke te geven. Moeijelijk zou men onder de voorhanden zijnde geschriften voor de jeugd, er eenige kunnen vinden, waarin het aangename en onderhoudende zoo zeer met het nuttige en leerrijke is verbonden.

Onder alle opzigten juichen wij derhalve de door den heer van der Linde ondernomen vertaling toe. Gelijk bekend is zijn reeds vele van von Schmid's werkjes in de handen van Nederlands jeugd, maar de ten onzent uitgegeven vertalingen zijn op vele plaatsen door uitlatingen of toevoegingen van het oorspronkelijke afgeweken, vooral op die plaatsen, waar de vertalers, ten gevalle hunner gevoelens in het stuk van godsdienst, van den Katholieken Schrijver een onkatholiek maakten, die de leerstukken der Katholieke Kerk verzwijgt of zelfs tegenspreekt. De Eerw. van Vree heeft van deze afwijkingen menigvuldige voorbeelden gegeven. (Vgl. *Voorrede* bl. xv—xxi). Het bevorderen dus van eene *nieuwe* vertaling, in alles getrouw met de oorspronkelijke uitgave, vindt zich meer dan genoegzaam geregtvaardigd.

Wat nu die vertaling zelve betreft, over het geheel mogen wij haar gelukkig noemen. Het naïve, kinderlijk eenvoudige van het oorspronkelijke werk is dikwerf met goed gevolg overgebragt; en hier en daar is de stijl vloeijend zelfs en aange-

naam. Doch bij de vermelding van het goede, dat wij er in vonden, mogen wij ook niet verheelen de gebreken, die wij in het eerste deel vooral, hebben opgemerkt. Zie er hier eenige.

Vooreerst blijft de vertaler zich niet altoos gelijk. Bl. 28, 158 en 160 schrijft hij: «goud geele meloen, goud geele peren, geele noten,» en integendeel bl. 200 en 217: gele eijeren, het gele geld.» — Bl. 181 en elders gebruikt hij, na den vergelijkenden trap, *dan*, en daarentegen op dezelfde bl. en op bl. 175 *als*: «grooter *als* duiven.... *als* kraaijen.... *als* eenige vogel — schooner plekje *als* dit.....» Insgelijks op bl. 137 en andere schrijft hij: «niets *dan*» — niet *dan*,» en niettemin op bl. 31: «niets *als* water.» — Elders verwisselt de vertaler het vrouwelijk geslacht van een woord met het mannelijke; een bijvoegelijk naamwoord met een bijwoord; een bedrijvend met een onzijdig werkwoord. Zoo schrijft hij bl. 24, 74, 193, 223, op *den* of *eenen* bank in plaats van *de*, *eene* bank; bl. 104 dagelijks gebruik, in plaats van: dagelijk*sch* gebruik; bl. 12, 84: deze vrouw *lag* er zich op toe — hij *lag* zijne hand in die van den houtvester, in plaats van: *legde*. — Bl. 153 en 161 blijft het voorzetsel met het werkwoord verbonden, waar zij nogtans van één moesten gescheiden zijn. «En *overreik*te het den vorst» — «Dit zeggende, *overreikte* Antoon hem eenen zilveren beker,» in stede van: *reikte* het den vorst *over* — *reikte* Antoon ..... *over*. Dit «*overreikte*» is een germanisme, zoo als het on-hollandsch is, te zeggen: «En vond zich... verdwaald.» — (bl. 67) en «om den prachtigen.... *voet*, waarop hij leefde *te bestrijden*.»

Voor de correctie vooral, — wij spreken van het eerste deeltje — is te weinig zorg gedragen. Wel vinden wij vooraan het boekske eene lijst van verbeteringen, die aan dat gebrek eenigzins te gemoet komt; maar hoe veel grooter zou die lijst geweest zijn, hadde men, na het afdrukken ten minste, het geheel nog eens naauwkeurig overgezien? Men vergelijke b. v. bl. 5 *slaapen*; bl. 13 *zodanig*; bl. 18 het *word*; bl. 31 *vloet* voor: *vloeit*; bl. 74 *bribbe* voor: *kribbe*; bl. 76 *albeel-*

ding voor: *afbeelding;* bl. 151 *vost* voor: *vorst*, bl. 159 *ongerelde* voor: *ongeregelde;* bl. 163 *wmig*, *gaaf* voor: *woning*, *gaaft;* bl 216 *zijn wel besteed* voor: *zijn zij wel besteed*, enz.

Vroeger hebben wij de vertaling in haar geheel gelukkig genoemd. Hiervan willen wij wel niets terug nemen; maar wij mogen echter de aanmerking niet terughouden, dat de stijl, zoo vloeijend hij op menige plaatsen, even zoo stootend is op sommige andere. Deze zijn echter weinig in getal. De volgende zinsneden althans hadden wij liever niet aangetroffen: «en zie, Margaretha, die zoo even met het overige gezelschap aangekomen was, kwam de lange duistere laan van den tuin, die op het priël, waar de gravin zich bevond, uitliep, af» bl. 53 — «de kleine, met klimop begroeide en een bemoste rieten dak overdekte hut» bl. 22 — «hetgeen de jonkvrouw gedaan heeft, mag eerst veel te gelijk doen leeren heeten,» enz. — Om regtvaardig te zijn, mogen wij niet verzwijgen, dat de bewerking van het tweede Deeltje veel beter is uitgevallen. Wij hopen in het belang der onderneming dat de Heer v. d L. zal voortgaan met dezelfde klimmende zorg de overige nog uit te geven deeltjes te bearbeiden. Het weinige dat wij berispt hebben kwam enkel uit belangstelling voort; want hartelijk vereenigen wij ons met de woorden van den hooggel. Schrijver der Voorrede. «Heeft deze vertaling «van von Schmid's verhalen het lot, dat wij haar toewen«schen, dan zal zij niet slechts veel gelezen worden, maar «ook een veelzijdig nut stichten. Van dit laatste geven zij eene «niet ongegronde hoop; want zij bieden een spiegel aan de «ouders zoowel als aan de kinderen: menigeen zal er zien, «wat hij is, wat hij niet is, wat hij zijn moest, en zich «tevens opgewekt gevoelen, om naar het laatste te streven. «Daartoe vergezelle 's Hemels zegen dezen arbeid!»

De uitvoering verdient lof. De twee lithographietjes zijn lief geteekend, en de houtsnêplaatjes over het algemeen vrij goed, op enkele plaatsen zelfs zeer goed uitgevallen.

VOLKS-ALMANAK VOOR ROOMSCH KATHOLIJKEN Voor het jaar 1845. Vijfiiende jaargang. Te Utrecht bij J. R. van Rossum. Te 's Bosch bij D. A. A. de Rooy. Te Amsterdam bij van Langenhuysen, Gosling, de Haas en van Spanje.

Deze Volks-almanak vervangt den vorigen *R. K. Almanak*, bij *van Rossum* uitgegeven, als ook het Amsterdamsch *Feest- en Jaarboekje*, en den *Volks-almanak*, vroeger te *'s Bosch* uitkomende. Daar wij in het Katholiek almanakwezen eenigen vooruitgang meenen te bespeuren, durven wij dezen Volksalmanak aanbevelen. Het schijnt ons, dat de *Kalender*, met een weinig moeite, veel te verbeteren was, namelijk wat de opgave der feesten betreft. In de *Mengelingen* komen eenige stukken voor die zich met genoegen laten lezen. De uitvoering is te prijzen.

1. OEFENING VAN GODSVRUCHT tot den lijdenden Jesus, voor alle dagen der week gedurende de Vaste, door den H. Alphonsus *de Liguorio*.
2. JESUS STERFT. Gebeden en verzuchtingen voor den goeden Vrijdag.
3. DE ZEVEN WEEËN van Maria. 's Gravenhage, A. P. van Langenhuysen. 1844.

Stichtende boekskens, die niets dan teedere godsvrucht ademen, en waarvan wij het gebruik aan onze Katholieke landgenooten, vooral gedurende de aanstaande Vaste, aanbevelen. Op n°. 2. hebben wij geene kerklijke goedkeuring gevonden, welke wij echter bij de uitgave van soortgelijke geschriften niet alleen voor noodzakelijk houden; maar waarin de geloovigen ook eenen waarborg moeten vinden dat het uitgegevene niets met de Katholieke leer of zeden strijdigs bevat. Wij verlangen dus hieromtrent bij eene andere gelegenheid wat meer bezorgdheid van de zijde des Uitgevers, die overigens de erkentelijkheid der Katholieken verdient voor den ijver, waarmede hij tot de verspreiding van deze en meer andere godvruchtige boekjes medewerkt.

De uitvoering is net, vooral die van n°. 3, waarin een negental niet onbehagelijke staalgravuurtjes zijn opgenomen.

HET KERKELIJK JAAR.

DERDE VOORLEZING.

Hebt gij ooit het eerste schemerlicht aan den gezigteinder zien rijzen? hoe het van witten zilverglans al hooger en hooger tot goudgloed zich kleurt; in roode stralen altijd talrijker en vuriger door een wijd halfrond uitschiet en heel het Oosten in een' purperrooden vuurstroom doet drijven? Dan zaagt gij ook een onnagaanbaar en onophoudelijk *worden*, en de gansche natuur om u heen andermaal in plegtige stilte toevend op het magtig woord:

Er zij licht! En er was licht! De zon vertoont zich boven de kimmen, en aarde en hemel, door de nachtelijke duisternis vermengd, worden, als weleer, gescheiden; wolken en bergen, velden en dalen staan in feestelijken morgengloor. En de dieren der weiden en de vogelen der lucht komen te voorschijn, door een nieuw leven verkwikt, en heffen het morgenlied der schepping aan! De winden dragen de zoete toonen voort en de wateren ruischen die mede. En ook de mensch is tot zijn' arbeid uitgegaan, en hij, die den toon van het oneindig danklied stemmen moet, hij meent in het blaauw verschiet het koor der hemelen en hun maatgeluid te

vernemen; en zijne ziel, waarin de lofzang woelt, stort zich dankend uit,

> En knielend in het stof, zijn oog te hemelwaart,
> Dat vlammen schiet naar God, en tranen plengt op de aard,
> Doet hij een Englenzang in Aardsche Vormen hooren (1),

en één gevoel, één stem, één zang, één offer is langzamerhand de herboren natuur geworden, hemel en aarde aanbidden den *scheppenden* God!

Zoo verschijnt bij den morgen der verlossing het goddelijk Licht der wereld, en breidt zijne stralen *herscheppend* uit over de aarde en over allen mensch, komende in deze wereld. Gelijk wij het licht, als het hier in zijn' grootsten kring — het zinnebeeld der oneindigheid — aan ons oog zich vertoont, met den eigen naam van *Zon* begroeten, zoo zullen wij den *naam* van het Licht der wereld, van de Zon der Geregtigheid, hooren; en op de Ster, die haar als wachter omgeeft en voorgaat, zullen er uit het Oosten komen, om den Koning van dat nieuwe Rijk des Lichts te aanschouwen; en ook wij zullen Hem, als een Held uit zijne tent voortgetreden, rustig zien voortspoeden op de beschreven baan. Reeds is Hij bij zijne komst door de Engelen en Herders aanbeden; nu zullen wij zijn' Naam vernemen, die wonderbaar en boven alle namen is; de vervulling er van in den roep der Wijzen, en in de vlugt naar *Egypte*, zien beginnen; CHRISTUS als het *Licht der Wereld* in den Tempel hooren begroeten en eindelijk over de verdere openbaring des

---

(1) *Drie Gedichten* van J. A. ALBERDINGK THIJM. Utrecht, H. H. VAN ROMONDT. 1844. *De geboorte der Kunst.* Bl. 78. Wat de Dichter hier zingt van de *Kunst*, mag zeker op de verhevene *Poëzij* van het *Gebed* wel overgedragen worden.

Heeren tot aan de voorbereiding van het Verlossingsfeest eenige opmerkingen laten volgen.

I.

DE VOORTGAANDE VERSCHIJNING DES HEEREN IN ZIJNE BESNIJDENIS, OPENBARING AAN DE HEIDENEN EN VLUGT NAAR EGYPTE.

Zoo is nu de morgen van den eersten dag, van de eerste week en maand, de eerste morgen van een *nieuw* jaar voor de wereld aangebroken; en zoo is heden, op den Feestdag der Besnijdenis, ook van den *geheiligden tijd*, van het eeuwen-tellend Kerkjaar, die eerste en verheven dag gerezen, welke zijn' heiligen oorsprong en Schepper *met eigen naam* zal hooren noemen. Wel schemerde het schier-genoemde licht in een' JOSUE die het verloste volk, na zooveel jaren van dolen en strijden, in het Beloofde Land verwinnend binnenvoerde; wel brak het aan in de stralen der wijsheid, door JESUS Sirachs Zoon verspreid; wel werd de naam door den Engel genoemd, vóórdat de Heer in den moederschoot ontvangen werd (1); maar openlijk werd eerst, toen de achtste dag dáár was, waarop het Kind moest besneden worden, Hem de naam van JESUS, dat is, *Zaligmaker*, gegeven (2), wijl Hij zijn volk van hunne zonden verlossen zou (3). O die verheven, die zoete Naam doet het harte trillen van namelooze vreugd; konde ik hier deszelfs krachtdadige beteekenis, in de toonen van een' ongenoemden Zanger doen hooren (4), of in het zoetvloeijend Lied, aan den H. BERNARDUS toegeschreven (5).

---

(1) MATTH. I, 21. LUC. I, 31. (2) LUC. II, 21.
(3) MATTH. I, 21. (4) Nomen jure sublimatum.
(5) Jesu dulcis memoria.

O Naem! voor wien de grootheid beeft.
De hel, de hemel, al wat leeft!
O Schooner Naem dan dageraed,
O Zoeter Naem dan honigraet!
O Klaerder Naem dan 't zongestrael,
O Sterker Naem dan lemmerstael!
O Grooter Naem dan 's Keizers rijk.
O Naem wie is er u gelijk!

Duikt bloemkens, wie gij ook meugt zijn;
Want gij verliest hier uwen schijn:
En gij, ô beekjes, loopt van mij,
Geen zilv'ren nat en heeft hier bij:
Gij trotsche kruidjes buigt u neêr,
Bij 't noemen van uw' Opperheer! (1)

En naauw is den Heer deze Naam gegeven, die zijne zending uitspreekt, of Hij gaat van toen af, ook als Kind reeds, zijne verhevene bestemming te gemoet; reeds vloeit het verzoenend bloed en al de voorspellingen der Profeten zullen in Hem in vervulling gaan. Van nu af blijkt het, dat Hij het is die komen moet en zij geen' anderen hebben te wachten; zijn heilig en lijdend leven is eene gedurige voltrekking der voorzeggingen, die op Hem worden toegepast; daarom wijzen de H. H. MATTHAEUS, MARCUS en LUCAS in hun Evangelie zoo dikwerf op het Oud Verbond terug en gronden, door hun veelvuldig beroep, de geschiedenis der Nieuwe wet op de openbaringen tevens van het Oud Verbond, wier vervulling zij in CHRISTUS aantoonen (2); terwijl de H. JOANNES, in zijne leer over het WOORD, de gedachte van den *Messias* meer als de verheven waarheid beschouwt, die heel de wereld omvat. Zoo vullen de Evangelisten elkander aan, en dit te meer, wijl het eene denkbeeld het andere veronder-

(1) Pater POIRTERS, *Masker der Wereld.*

(2) Daarom luidt het zoo dikwijls: *Dit moest geschieden, opdat vervuld zoude worden*, enz.

stelt; wat in het Oud Verbond de goddelijke Geest der openbaring voorspelt en belooft, is voor heel de toekomstige wereld en *wereldgedachte;* en wat de H. JOANNES als dusdanig erkent, moet daarom reeds in den geest der goddelijke openbaring liggen.

Die wereldgedachte dan, in den *naam van* JESUS bevat, wordt reeds in het eerstvolgend Feest van de Verschijning des Heeren (Epiphanie) uitdrukkelijk verkondigd: alles is hier doordrongen van de blijde waarheid, dat *de Zaligmaker verschenen is.* De wijzen van het Oosten vertegenwoordigen de Heidenen, aan wie in hen Christus heden is geopenbaard, en de eerste plegtige aankondiging van den Verlosser is der wereld geschied, toen de wijzen, door de ster geleid, gekomen zijn om te aanbidden en hunne offers aan te bieden.

Toeven wij hier een oogenblik om op te merken, hoe ook de Heidenen naar een' Verlosser hebben uitgezien. Zij zochten Hem, gelijk ten allen tijde de mensch naar verlossing zocht, niet slechts uit een diep en innig gevoel van geestelijke behoefte (1), maar ook door de leiding der goddelijke Voorzienigheid daartoe opgewekt. Want ofschoon God de volken hunne eigene wegen liet gaan, toch beschermde Hij hen, met het oog op den beloofden Verlosser, tegen een' algeheelen ondergang. Niet slechts bleven er woorden eener vroegere openbaring, hoe verduisterd en vervalscht ook, door overlevering behouden, zoo als in *China, Hindostan* en elders; maar lang nog heeft God, ook buiten het geslacht van ABRAHAM, mannen bewaard, die Hem getrouw bleven, en als sterren blonken in den duisteren nacht, gelijk de Priester-Koning MEL-

(1) Zie *Kath.* D. VI, bl. 378.

CHISEDECH, de vrome JOB en zijne wijze vrienden. En welken indruk moesten zoowel de van tijd tot tijd wederkeerende oordeelen, als de wonderbare leidingen en lotgevallen der Israëliten op naburige en verwijderde volken maken? Men denke aan hun' wonderbaren uittogt uit *Egypte*, aan hun even zoo wonderbaar veertig-jarig oponthoud in de woestijn, en op wat magtige wijze God zoo vele koningen het land van *Kanaän* voor hen ontruimen deed. Hoe moest, door zulke gebeurtenissen, het denkbeeld van den waren God alom worden opgewekt! Ook in het vervolg wisten de naburige volken, dat *Israëls* ongeluk van zijne trouw of ontrouw jegens zijnen God afhing, en alhoewel zij Hem als een bloot nationalen God beschouwden, zoo werd toch verhoed, dat zij Hem niet geheel vergaten. En wat hoog begrip van *Israëls* Opperheer moesten zich de Heidensche volken niet vormen, onder de voor een groot deel zoo gelukkige Regering van SALOMON? En verkondigde de grootsche tempel onder hem gebouwd, dat meesterstuk van pracht en kunstwerk, niet duurzaam de verhevenheid en majesteit van den waren God? Wel bijzonder moest de wegvoering der Joden naar *Assyrië* èn *Babylon* medewerken, om deze volken met den eenigen Heer van hemel en aarde bekend te maken. En het is inderdaad in de geschiedenis en lotgevallen van Gods volk opmerkelijk, hoe zij over de aarde als rondgeslingerd en door de volken als heen geworpen werden, om den God dien zij aanbaden, en den Messias dien zij verbeidden en op zoo veelvuldige wijze afbeeldden, ook hun te verkondigen. Later bestuurde het de Voorzienigheid zóó, dat de Joden naar verschillende landen uitweken en aldus de komst der eerlangvolgende Godsgezanten voorbereidden. Daarbij werd aan

vreemde volken door *Israëls* Profeten het woord des Heeren verkondigd, zoo als door JONAS te *Ninive*, door DANIËL te *Babylon*.

En uit de Heidenen zelven zag men mannen opstaan, die zuiverder begrippen van de Godheid zochten te verbreiden; en onder deze mogen CONFUCIUS, ZOROASTER, NUMA, SOLON en anderen worden genoemd, terwijl PYTHAGORAS en PLATO uit hunne reizen naar het Oosten denkbeelden medebragten, die den menschelijken geest weder een' meer helderen blik in het bovenzinnelijke verleenden, en gevoelens opwekten, die wel is waar nieuw, doch niet bevreemdend, schenen, en veeleer als duistere herinneringen in het hart opstegen; het was als of den mensch de toonen dan weder toeklonken van een gezang, in gelukkiger dagen in het lang-verloren vaderland gehoord (1). Wat een SOCRATES was, staat hier van zelf voor den geest en wie ook onder zijn' naam in den *Tweeden Alcibiades* van PLATO sprak, hij getuigt, Dengenen te verwachten, die het gebed en het offer en wat goed en kwaad is leeren zal, en toen reeds wonderbare zorg voor zijnen leerling droeg. O SOCRATES, sprak de dankbare ALCIBIADES, laat mij *nu* dan uw hoofd met deze kroon versieren; en den Goden zullen wij de kroonen en al het andere wat gebruikelijk is, *dàn* schenken, als ik dien dag zie aanbreken; niet lang meer, en hij zal komen, als zij het willen (2)! En hoe men den *Pollio* van VIRGILIUS ook verklare, is zijn hoog-gestemde en zoete veldzang niet de gedachte der overlevering van heel het menschelijk geslacht?

---

(1) Verg. STAPF, Moral I. s. 70.

(2) Of dit gesprek van PLATO zij, werd van de ouden reeds betwijfeld; eenigen schrijven het aan XENOPHON toe; het is genoeg, dat het uit de Platonische school zij.

Daar toch wordt bezongen, hoe de mensch weleer in een' staat van geregligheid en geluk leefde, en rampzalig tot allerlei ondeugden verviel; maar dat die noodlottige tijdkring ten einde loopt en eene nieuwe rij van eeuwen ingaat; dat een hemelsch en goddelijk Kind onder de volken verschijnen en de Hemel-Maagd der Regtvaardigheid op aarde zal wederkeeren; dat die goddelijke Spruit een hemelsch geslacht gaat verwekken en het rijk van *Saturnus* hernieuwen, dat is, het rijk van overvloed en vrede. Hij zal de vijanden van het menschelijk geslacht bestrijden, over hen zegevieren, alle smet uitwisschen en als vreedzaam Oppervorst regeren over de aarde, die meer gezegend wordt naar gelang zijne jaren klimmen. Bij zijne komst raakt het heelal in beweging; de bergen schudden hunne kruinen; de wereld waggelt op hare as; de aarde tooit zich in het geurig gebloemte dat van zelf opluikt uit den ongerepten grond; de leeuwen weiden met de lammeren, de slang verdwijnt, het giftig onkruid verdort en sterft; de boomen, de wouden, de velden, de bloemen, de kudden, heel de natuur omgeeft en siert de wieg van het goddelijk Kind en alles verheugt zich in de toekomstige eeuwen (1).

En als wij in de geschiedenis der Heidensche volken het steeds voortgaand vermenschelijken der Godheid zien, komt dan niet aanstonds de gedachte en neiging bij ons

(1) Deze schildering komt geheel overeen met de beschrijving van den Profeet ISAIAS; en wel zoozeer dat de groote POPE, die eerst dezen veldzang wilde vertalen, dien vervolgens liever met eenige omschrijving op *de geboorte* van CHRISTUS toepaste en daartoe de woorden en beelden van VIRGILIUS met de uitdrukkingen van ISAIAS overbragt. Zie *Messiah, a sacred Eclogue.* Zeer lezenswaardig is over den *Pollio* de verklaring van Mgr. GASPARO GRASSELLINI, uit de *Annales de Phil. Chrét.* in de *Revue Cath.* (2de en 5de Afl. 1843) overgenomen.

op, om dit als de uitdrukking te beschouwen der algemeene behoefte aan Gods nabijheid en persoonlijke tegenwoordigheid? Is ook hunne geheele Fabelleer niet doorschijnend? Wat zegt de Opper-God, die uit het hoofd — den zetel des verstands — de Godin der Wijsheid baart? Wat de altijd jeugdige *Liefde?* Wat de gouden eeuw die de Dichters om strijd bezingen? Het zijn herinneringen eener wel is waar verduisterde, maar toch altoos bewaarde overlevering; het is het zuchten en verlangen der eeuwen, het roepen der menschheid om haren toekomstigen Vorst!

«Ik maak u tot het Licht der Heidenen, en om mijn heil te zijn tot aan het uiterste der aarde,» sprak God weleer door ISAIAS (1); en die voorspelling wordt heden op den Verlosser en zijne Kerk toegepast.

Rijs op, nieuw Sion, rijs! zet op de kroon der aarde!
Uw wet, het woord van hem, die 't nieuwe menschdom baarde,
Gaat uit; de Koningen staan dienend voor uw voet.
't Verwijderdst eiland juicht en schatert op uw groet.
De volk'ren stroomen in gezangen naar uw veste.
Een stem gaat uit het Oost, een stem daagt uit het Weste,
Een stem komt uit het Zuid, een stem komt uit het Noord;
Dank, liefde en eer aan God! Hij bragt dit wonder voort! (2)

Ja, hier bij den roep der Heidenen vertoont zich CHRISTUS reeds als het licht der gansche wereld. Nu heeft er, zoo spreekt de H. IGNATIUS, aan den hemel eene ster geschitterd, die alle sterren in glans te boven gaat; en haar licht was onuitsprekelijk, en hare nieuwheid wekte verwondering; en al de overige sterren met zon en maan gingen ter reije om deze ster. Maar zij overstraalde allen

(1) Is. XLIX, 6.

(2) *De Middelaer*, n°. III. 1841. CONSTANTIJN. Heldendicht, IVde *Zang*; verg. Is. LX.

door haar licht; daardoor werd de valsche wijsheid te niet gedaan, de banden der boosheid werden verbroken, de onwetendheid uitgedelgd en het oude rijk verwoest. Want God was als mensch verschenen *tot vernieuwing van een eeuwig leven* (1). Waar de Herders den beloofden Herder van *Israëls* schapen aanbaden, daar aanbidden de Wijzen, door de overlevering *Koningen* genoemd, den Driewerf-Gezalfde: den *Koning* in het goud, den *Opperpriester* in den wierook, den *Profeet* in de mirre der boete die zij opdragen; daar verkondigen zij, hoe Hij aanbeden moet worden met een hart rein als goud, met verzuchtingen van zoeten geur als de wierook, met gevoel van nietigheid en rouw, door de mirre beteekend die onze bederfelijkheid ons herinnert. Deze zelfde gave doet ons, naar de kerkelijke uitlegging, denken aan het graf, waarin CHRISTUS gelegd zal worden, en duidt zijne menschheid aan, gelijk het goud en de wierook zijne Godheid en Koninklijk Priesterschap verkondigen; daar leeren zij, op wat wijze de *hernieuwing tot dat eeuwige leven* geschieden zal; hoe alle wijsheid der aarde, hoe de hoogmoedige geest zich vernederen moet voor de eeuwige Wijsheid en het eeuwig Woord, dat zwijgt en schreit in zijne geboorte-krib; zij leeren daar uitwendige en innerlijke aanbidding, opoffering en versterving, eigen vernietiging, om den Schepper, middellijk en onmiddellijk, in Hem-zelven en zijne schepselen te verheerlijken.

Op denzelfden feestdag wordt de openbaring van CHRISTUS, als den Zoon van God, nog door andere gebeurtenissen uit zijn heilig leven aangeduid. De Kerk herinnert, hoe, toen de Verlosser in den Jordaan werd gedoopt, de

(1) Θεοῦ ἀνθρωπίνως φανερουμένου εἰς καινότητα ἀϊδίου ζωῆς. *Eph.* § XIX.

hemelen geopend zijn, de H. GEEST als eene duive over hem nederdaalde en een stem sprak uit de wolken: Dit is mijn beminde Zoon, in wien ik mijn welbehagen heb (1). Ook wordt de wonderbare verandering van water in wijn te *Cana* herdacht, welk verhaal de H. JOANNES met de woorden sluit: Zoo maakte JESUS het begin met wonderteekenen te *Cana* in *Galilea, ter Openbaring Zijner heerlijkheid*, en zijne leerlingen geloofden in Hem (2). Ziedaar eene drievoudige *openbaring* van den Zoon Gods: aan de Wijzen, door Zijn eerste wonderwerk, en door de stem des Vaders, het hoogste getuigenis en de hoogste openbaring tevens: *de openbaring van den Drieëenigen God!* Teeder en liefelijk zijn de hijmnen en zangen die de Oostersche Kerk aanheft op dezen dag, dien Zij den dag der *Verlichting*, of der *heilige Lichten* noemt:

«De Jordaanstroom werd vervuld met vreugde. Land en zee, berg en heuvels, en gij harten der menschen, juicht bij het ontvangen van het Geestelijk Licht!

«Komt gij, hemelsche reijen van *Bethlehem*, naar den vloed des Jordaans! Kom, JOANNES, uit uwe woestijn! verheug u, o vloed, en maak u bereid! De gansche aarde juiche; want CHRISTUS *verschijnt*, om, in zijne erbarming, de zonde van ADAM te reinigen.

«De stem des Heeren klinkt over de wateren: Komt, ontvangt allen den Geest der Wijsheid; den Geest van den *verschenen* CHRISTUS.

«Toen gij, o Gezalfde, in den Jordaan werdt gedoopt, toen werd de *vereering der Drieëenheid geopenbaard;* want de stem des Vaders getuigde voor u, daar zij u den welbeminden Zoon noemde; en de Geest, in de gedaante

(1) MATTH. III, 13 — 17. (2) JOAN. II, 1 — 11.

der duive, bevestigde de onbedriegelijkheid van dat woord. O geopenbaarde CHRISTUS! onze God, gij die de wereld hebt verlicht! glorie zij U! »

En verder wordt de openbaring van CHRISTUS buiten *Judea* voortgezet, als JOSEF, door een Engel gewaarschuwd, met de Moeder en het Kind naar *Egypte* vlugtte. Toen, zegt men, hebben de afgodsbeelden gesidderd en hunne priesters gebeefd, toen de waarachtige God de grenzen genaakte. Die vlugt was door den Profeet voorspeld: want uit *Egypte* wilde de Heer zijn' Zoon roepen (1); ook *Egypte*, waar de Messias in vroegere eeuwen zoo veelvuldig was afgebeeld en aangeduid, zou zijnen Verlosser dragen, ook Hem voor eene wijle, als weleer aan het volk dat Hem afbeeldde, een toevlugtsoord zijn. Wie denkt hier, bij de vervolging van het Goddelijk Kind, aan den grooten Wetgever niet, die een' Profeet zou zenden aan Hem gelijk? Aan MOSES, die ook in zijne kindschheid vervolgd werd; die op den berg de Wet des Heeren ontving en aan het volk verkondigde; die op *Sinaï* straalde van glans en op den *Thabor* den verheerlijkten CHRISTUS aanschouwde; die *Israëls* volk zou redden uit hunne dienstbaarheid, gelijk de toekomstige Verlosser het menschelijk geslacht uit satans lange slavernij?

En God riep na den dood van HERODES door een' Engel zijnen Zoon uit *Egypte* weder; keeren wij met het heilig huisgezin naar *Judea* terug, en zien wij, hoe de Heer in den tempel als het *licht der wereld* verkondigd werd, en zich verder in zijn heilig leven openbaart (2).

---

(1) OSEAS. XI, 1. MATTH. II, 15.

(2) *De opdragt van* JESUS in den tempel ging de vlugt naar *Egijpte* vooraf; en dit gedeelte van het Leven des Heeren is aan de geloovigen reeds voorgelezen; doch de Kerk doet op den 40ª dag zelven die

II.

CHRISTUS HET LICHT DER WERELD, DE WEG, DE WAARHEID EN HET LEVEN, OF DE VERDERE OPENBARING DES HEEREN.

Veertig dagen zijn er nu sedert CHRISTUS geboorte verloopen, en, volgens de wet van MOSES, de dagen der zuivering voor MARIA gekomen; en zij bragt het kind JESUS naar *Jerusalem* om het den Heer aan te bieden. Twee jonge duiven, het offer der armen, droegen zij op. En in *Jerusalem* was een man, met name SIMEON, die den troost van *Israël* verbeidde, en de H. Geest was over hem. En op ingeving van den H. Geest ging hij naar den tempel, toen de ouders het kind JESUS kwamen opdragen; en SIMEON nam het kind op zijne armen, loofde God en sprak: Laat nu, Heer, uw' dienaar, naar uw woord, in vrede gaan; want mijne oogen hebben het heil gezien dat Gij allen volken bereid hebt, als een *licht tot verlichting der Heidenen* en tot glorie van uw volk *Israël* (1)!

Deze gebeurtenis viert de Kerk op het feest van MARIA-*Zuivering*, of *Lichtmis*, ook *de opdragt van* CHRISTUS in den tempel geheeten.

Hier wordt CHRISTUS ons als *het Licht der volken* aangekondigd, gelijk Hij zich-zelven later *het Licht der wereld* noemde; en deze veel-omvattende gedachte drukt de Kerk door het veeltallig waslicht uit, dat zij op dezen dag wijdt en ontsteekt en de geloovigen bij den plegtigen omgang laat ronddragen.

Heer JESUS CHRISTUS! — zoo luidt het in de zinrijke

---

opdragt, als van groote en geheimzinnige beteekenis, door bijzondere feestviering uitkomen.

(1) LUC. II.

gebeden der Kerk op dien dag, — Gij waarachtig licht dat allen mensch verlicht, komende in deze wereld: stort uwen zegen uit over deze waslichten en geef genadig dat, gelijk zij, door zigtbaar vuur ontstoken, de nachtelijke duisternis verdrijven, zoo onze harten door het onzigtbaar vuur, dat is, door den glans van den H. Geest verlicht, van alle blindheid der zonde en ondeugd bevrijd mogen zijn. En wederom bidt de Priester in aller naam: Gelijk God zijnen dienaar MOSES bevolen heeft, zuivere olie te bereiden voor de lichten die voor zijn aangezigt moeten staan, zoo storte Hij genadig zijnen zegen over de waslichten uit; opdat, gelijk deze uiterlijk het licht verbreiden, zoo ook door zijne gaven inwendig aan onze harten het licht van den H. Geest niet ontbreke. En gelijk de oude eerwaardige SIMEON, door den H. Geest bestraald, JESUS CHRISTUS het Goddelijk Licht erkende, opnam en zegende, zoo wille dezelfde H. Geest ons ook verlichten en leeren, dat wij JESUS CHRISTUS, *op dien dag in ons vleesch onder de menschen verschenen* en in den tempel opgedragen, waarachtiglijk mogen kennen en getrouwelijk beminnen.

Maar wordt van den eenen kant de Heer, overeenkomstig zijnen Naam, als het zaligende licht der wereld, en daarbij als de glorie van *Israël*, ook door ANNA de Profetesse, verkondigd: van den anderen kant voorspelt de grijze SIMEON het ook, hoe hij tot val en opstanding van velen in *Israël*, en ten teeken zal zijn dat zal tegengesproken worden. En zijne teedere Moeder, die SIMEONS voorspelling hoort!..... Ach, haar leven zal als dat van haren Zoon vol smarten zijn; hare ziel zal een zwaard van droefheid doorboren! En zevenmaal gewond heeft de Moeder onder het kruis van haren Zoon gestaan!

Wat echter toen in *Jerusalems* tempel geschiedde,

wordt niet slechts op dit feest, maar meermalen nog in de Kerk herdacht en herhaald. CHRISTUS was de eerstgeborene aller schepselen (1), en alles-vervullend offer, voor de oude offers in de plaats getreden; Hij droeg zich, in die teedere kindschheid reeds, in zijnen tempel aan den Vader op, en heiligde alzoo alle eerstgeborenen, en door dezen de overige vruchten van den moederlijken schoot; en allen kocht Hij tevens door zijn oneindig offer vrij. De Moeder, volgens de wet door het baren ontreinigd, werd nu gezuiverd van de smet die aan haren schoot kleefde, en verheerlijkt door de Maagdelijke Moeder, welke die zuivering niet behoefde, maar uit gehoorzaamheid en ten toonbeeld in den tempel volbragt. Die opoffering van het Kind, die zuivering der Moeder in den tempel, dat brandend waslicht, dat, als ten offer zich verteerend, opvlamt en ons heenwijst naar den Hemel, ziet gij herinnerd, zoo vaak eener moeder een kind geboren is, en hare dagen tot den tempelgang vervuld zijn. Dan knielt zij, met het ontstoken waslicht in de hand, aan den voet des Altaars neder, en offert als eene andere MARIA het kind, door God haar geschonken, Hem in den tempel weder op, en stelt het onder zijne almagtige bescherming. Dan wordt de Psalm gelezen dien de Israëliten zongen, als zij ten bedevaart naar *Jerusalems* tempel togen, en de Priester besproeit haar met het gewijde water in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, en bidt dat God zijne dienaresse hulpe zende uit zijn heiligdom; dat Hij het gedenke, hoe zijn Eeniggeboren Zoon in ons vleesch Hem in den tempel werd opgedra-

(1) COL. I, 15.

gen, en daarom op dit kind en zijne moeder met welgevallen nederzie. De Heer beware uwen ingang en uitgang, van nu aan tot in eeuwigheid, zoo eindigt de Priester, en gelijk SIMEON zegende, zoo zegent ook hij. O de gelukkige Moeder! hoe haar hart van moederlijken dank en wederliefde klopt; zij offert zich-zelve en de vrucht van haren schoot in het huis des Heeren op; gedenkt het Goddelijk Kind, gedenkt de uitverkoren Moeder, en diep gevoelt zij nu, hoe moeder en kind van den vloek ontheven, en aan God zijn toegewijd; maar tevens, hoe hoog nu beider bestemming is: beiden een blijvend offer in den grooten tempel des Heeren! En vol van dat gevoel keert zij met MARIA en JOSEF en het Goddelijk Kind naar hare woning weder, om haar stil verblijf tot een verborgen heiligdom des Heeren te maken.

In diepe verborgenheid leeft nu de Verlosser voort en heiligt in die stilte het *huisselijk leven*. Op zijn twaalfde jaar zien wij Hem met zijne ouders, ter viering van het Paaschfeest, naar *Jerusalem* gaan, waar Hij verloren werd en wedergevonden in den tempel, bezig met hetgeen zijnen hemelschen Vader aanging. Toen reisde Hij af naar *Nazareth* en was zijnen ouders onderdanig. En JESUS nam toe in jaren, in wijsheid en behagelijkheid bij God en bij de menschen. Wat er in zoo vele jaren te *Nazareth* in het heilig huisgezin omging, werd ons niet opgeteekend, maar geheimenissen zeker van ootmoed en liefde, van aanbidding des Vaders, en voorbede voor de menschheid; een stil aanschouwen van de smarten die Hem toefden en heiliging van den arbeid, van de dagen der kindschheid, der jongelingschap en van den volgenden leeftijd.

Maar toen de Heer dertig jaren oud was, kwam Hij naar den *Jordaan*, waar JOANNES doopte. Hij gaat uit om

zijn rijk te stichten; maar de Heer der wereld gaat alleen, zonder praal en zonder gevolg, en leerlingen had Hij nog niet.

Waar, waar gaat gij heen, o Heer! zoo vroeg een Heilige, als hij, brandende van liefde, het Goddelijk leven zijns Meesters overwoog. Zijt Gij niet verheven boven de koningen der aarde? Waar zijn dan uwe grooten, waar uw hof, uwe krijgsknechten, uwe paarden, kameelen, waar uwe wagens, dienaren en ruiters?

..... Waar zijn èn de koninklijke banieren, èn het rondklinkend trompetgeschal en het geluid der vrolijke speeltuigen?

Waar de herauten die U voorgaan, om U te bereiden wat uwe komst vereischt?

Zijn de hemelen en de aarde, o Heer! niet vol van uwe glorie? En hebt Gij geen duizend duizenden dienaren in uw koningrijk? En waarom gaat Gij dan zoo alléén en eenzaam, en drukt de aarde met uwe bloote voeten?

Ach, Gij naamt de gedaante aan van een' dienstknecht, en zijt als een onzer geworden; een vreemdeling en pelgrim, gelijk het al onze vaderen hier op aarde waren; en dat werdt Gij om ons tot koningen te maken (1)! Om langs uw voetspoor ons den weg naar uw Rijk aan te wijzen. Immers dat CHRISTUS voor ons de weg ten hemel is, heeft Hij zelf uitgesproken in de onvergankelijke woorden: Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven (2). De *Weg* was Hij ons in al wat Hij leerde en deed en instelde; die *Weg* was Hij ons in de *Waarheid*, die Hij zelf was in *persoon*, en ons openbaarde in zijne *Leer*; die *Weg* was Hij in zijn *leven*, dat zich uitdrukte in zijne

(1) S. BONAVENT. Meditationes Vitae CHRISTI. (2) JOAN. XIV, 6.

Daden. Laat ons op beiden, op die *Waarheid* en dat *Leven*, met eerbied een wijl ons oog nog vestigen.

Wat zocht de menschelijke geest sinds veertig eeuwen? De waarheid. Wat vraagt hij nog zonder ophouden? Waarheid. En die niet *dood* in schrift of letterdruk verborgen, maar opgenomen door het verstand; maar *levend* daarenboven en handelend; hij zoekt de waarheid werkend onder ons en ons levendmakend; aan ons gelijk en één wordend met ons, *de Waarheid in persoon, de eeuwige Waarheid*. Meermalen en op veelvuldige wijzen sprak God weleer door de profeten tot de vaderen: maar het laatst heeft Hij dezer dagen tot ons gesproken door den Zoon (1), die tot ons kwam en zeide: Ik ben *de Waarheid en het Leven;* en opziende tot zijnen Vader voegde Hij er, Hem voor ons biddend, bij: Heilig hen, Vader! in uwe waarheid, uw woord is waarheid (2)! Zoo is dan de Goddelijke waarheid, gelijk zij eeuwig in God en God zelf is, *voor ons persoonlijk in* CHRISTUS *verschenen*, en in deze waarheid moeten wij geheiligd worden. Zoo gij slechts blijft in mijne leer, zoo zijt gij in waarheid mijne leerlingen; gij zult de waarheid erkennen, en zij zal u vrijmaken; de knecht blijft in eeuwigheid in het huis, maar de Zoon blijft niet in eeuwigheid. Zoo nu de Zoon u vrijmaakt, dan zijt gij in waarheid vrij (3). Als wij derhalve van CHRISTUS leer spreken, dan geldt het geene bloote *afgetrokken begrippen*, maar *werkdadige waarheid*, wier *volheid* van het *Leven* niet verschilt; daarom kan CHRISTUS van zich zelven zeggen: de woorden die ik tot u spreek, zijn *geest* en *leven* (4); wie in mij gelooft, heeft het eeuwige leven (5).

---

(1) *Hebr.* I, 1. (2) JOAN. XVII, 17. (3) Ibid. VIII, 31, 32, 35, 36. (4) Ibid. VI, 64. (5) Ibid. XI, 25. Verg. III, 36.

Zijne woorden zijn dus *woorden des eeuwigen levens;* en zulke woorden worden door geen *dood letterschrift* bewaard noch medegedeeld, maar door de *levende stem* der door CHRISTUS gestichte maatschappij, die naar zijn Goddelijk woord blijven zal tot het einde der dagen; door zijne Kerk die, door zijnen H. Geest onderwezen, alle waarheid leert, en alle volken over de gansche aarde, tot aan de vervulling der tijden, onderwijzen moet, worden die woorden des levens van eeuw tot eeuw ons overgebragt en toegesproken. En zoowel die waarheden, door Gods Zoon geleerd, en door de Apostelen voort verkondigd, als Zijn Goddelijk Leven op aarde, beiden worden elken Zondag, elken feestdag en meermalen in de voorgelezen Epistels en Evangelién door de Kerk aan de geloovigen ter beoefening en navolging voorgesteld; en in de feestgetijden, naar de hoofdgebeurtenissen van dat Goddelijk Leven, in daäd en altoos-voortgezette geschiedenis en in *immer voortlevende waarheid* vertegenwoordigd en medegedeeld.

Zoo moet, met de Goddelijke genade, het heilig Evangelie onze gedachte en ons gevoel, heel ons wezen met zijnen geest vervullen; maar meer nog verlangt de Goddelijke waarheid, zij wil zelve ook *leven* in ons worden; CHRISTUS moet *leven* in ons; daartoe ben ik geboren en in de wereld gekomen, dat ik de waarheid leere; wie uit waarheid is, die hoort mijne stem (1) en heeft het *eeuwige leven* (2). En zoo dan wordt iedere waarheid die uit den mond van CHRISTUS is voortgekomen, als eene voorspelling die zich ten allen tijde, op alle plaatsen, in het leven van ieder mensch zoowel als van de gansche menschheid,

(1) JOAN. XVIII, 37. (2) Ibid. XI, 25.

gedurig vervult en voltrekt. Die Goddelijke *waarheid* wordt het goddelijk *levensbeginsel* en immer *voortgezette daad* en altoos-levende tegenwoordigheid onder ons, en deze eeuwig-tegenwoordige werking van CHRISTUS is zelve weder de hoogste waarheid.

Zijn leven en zijne geschiedenis werkt door het leven en de geschiedenis der wereld vergoddelijkend voort. Zoo wordt de menschheid en elk mensch aan het groote toonbeeld gelijkvormig en daardoor wederom het evenbeeld van God. Wie dus CHRISTUS wederstreeft, wederstreeft zich zelven; wie Hem tegenspreekt, spreekt tegen den Heiligen Geest, die *Zijn* geest en die des Vaders is; wie Hem verloochent, verloochent ook den Vader, die Hem gezonden heeft; en wie in Hem niet gelooft, is reeds geoordeeld.

Het leven van CHRISTUS moet dan ons toonbeeld en ons leven zijn. Hij slechts kan vragen: Wie kan mij van zonde overtuigen (1)? Zelfs zijne bitterste vijanden, zelfs zijn verrader moest zijne onschuld bevestigen. Nimmer heeft een mensch gesproken als Hij (2); Hij leerde als een die magt heeft (3), en daardoor ook werd Hij als de Messias en van God gezonden erkend (4); die magt bewees Hij door wonderen, door eigen kracht uitgewerkt; Hij wekte de dooden op, en wind en zeeën gehoorzaamden Hem! In stille majesteit ging Hij weldoende het land rond (5), en volbragt in alles den wil zijns hemelschen Vaders; en deze was liefde, louter liefde tot ons, en zoo is CHRISTUS de uitdrukking zelve der liefde Gods in hare diepste beteekenis. Komt dan allen tot mij, zoo klonk zijne stem, die belast en beladen zijt en ik zal u verkwikken: komt tot mij en

(1) JOAN. VIII, 46. (2) Ibid. VII, 46.
(3) MATTH. VII, 29. XIII, 54. MARC. I, 27 LUC. IV, 32.
(4) JOAN. IV, 48. (5) Act. Ap. X, 38.

leert zachtmoedig en ootmoedig van harte zijn en gij zult rust voor uwe zielen vinden (1).

Laat ons deze voorlezing en dezen feestkring sluiten met het alomvattend woord, dat de Heer van zich-zelven in de Synagoge te *Nazareth* sprak.

En JESUS kwam te *Nazareth* waar Hij opgevoed was, en ging naar zijne gewoonte op den Sabbatdag in de Synagoog, en stond op om voor te lezen.

En Hem werd het boek van den Profeet ISAÏAS gegeven. En als Hij het openrolde, vond Hij de plaats waar geschreven was: De geest des Heeren is over mij; daarom heeft Hij mij gezalfd, dat ik den armen het Evangelie verkondige; gezonden heeft Hij mij om te genezen, die bedrukt zijn van hart; den gevangenen verlossing toe te zeggen en den blinden het gezigt; de gekwelden in vrijheid te stellen en het genadejaar des Heeren te verkondigen.

En als Hij het boek weder toegerold had, gaf Hij het aan den dienaar en zat neder. En terwijl aller oogen in de Synagoog op Hem gevestigd waren, verhief Hij zijne stem en sprak: Heden is deze schriftuurplaats voor uwe ooren in vervulling gegaan (2).

En dit *heden* is ieder dag, sedert de Zaligmaker, door zijne komst onder ons, de beloften der Profeten in zich vervult en het genadejaar des Heeren voor ons ontsloten heeft.

Maar ook *heden* geschiedt, wat SIMEON voorspelde: «Hij zal ten teeken van tegenspraak zijn!» en wat de grimmige Joden eenige oogenblikken later deden, toen zij Hem uit de stad verdreven en naar den bergtop voerden om Hem

(1) MATTH. XI, 28. (2) LUC. IV, 14 — 21.

er af te werpen (1). Staan het woeste ongeloof en de verbitterde ketterij niet op, om JESUS van den berg zijner verheerlijking neêr te stooten? Wat hebben zij van zijn Goddelijk Leven en van de waarheden die Hij predikte, niet onbeschaamd durven loochenen (2)?

Is het wonder, daar zij het verstand geheel vrij gemaakt en van deszelfs natuurlijke wetten ontslagen hebben, en slechts voor waar erkennen, wat hun in hun' waanzin als zoodanig toeschijnt, en dan naar willekeur aannemen wat zij wenschen, en verwerpen wat zij willen? Is het wonder, als de laatste leerlingen van het Protestantisme (3) alles éénig en uitsluitend uit het *reine denken*, gelijk zij hunne hersenschim noemen, willen afleiden en niets laten gelden dan hetgeen hun toeschijnt de noodzakelijkheid van hunne *afgetrokken en doode Logica* te bezitten? de *geschiedenis* bouwen zij, gelijk zich hieruit verwachten laat, niet op *daadzaken*, maar op dezelfde *logica!* En wat hieraan niet beantwoordt, dat is ook *niet geschied*, en de onwederlegbaarste getuigen spreken te vergeefs; zij zelven brengen de geschiedenis voort; en de *historische* CHRISTUS is dus weldra slechts een *bloot begrip* en zijne *geschiedenis* eene *Mythe!* Verschilt de geschiedenis niet van die logische

---

(1) LUC. IV. 29.

(2) Het *genootschap van Protestantsche vrienden* te *Koethen*, in het Hertogdom *Anhalt*, vergaderd, heeft het vorige jaar onder andere leerstukken de Verlossing, de Godheid van J. C., de goddelijkheid en echtheid der schriftuur geloochend, en de geheele afschaffing van het geloofsbegrip der Apostelen voorgesteld. En wat hebben velen hier te lande er van overgehouden? Zie *Catholijke Nederl. Stemmen* n°. 4 van dit jaar: *Genootschap van Prot. Vrienden.*

(3) Hoe dit een noodzakelijk gevolg was van die zoogenaamde Protestantsche vrijheid, behoeft hier niet herhaald te worden; het is vroeger uitvoerig en ontegensprekelijk aangetoond in de Artikelen over den *Toestand van het Protestantisme*. Zie *Kath.* Iste Deel.

noodwendigheid, dan is de vrije wil geboeid en noodzakelijk; dan is er geene werking van God op de wereld meer denkbaar, ja zelfs het bestaan van een' persoonlijken God wordt er door geloochend! De wereld is het noodzakelijk gevolg van het *Logisch denken*, en de alles-beheerschende wet der dingen in het *onpersoonlijk verstand*, of, wilt gij liever, de onverstandige persoon van den alles uit zich voortbrengenden Sophist!....

Israël! ziedaar uwe Goden, die u uit het land der dienstbaarheid hebben gevoerd. Is dat de vrijheid, waartoe de waarheid ons heeft vrij gemaakt (1)!

BEDENKINGEN TEGEN HET GRONDBEGINSEL DER PROTESTANTSCHE BIJBELVERKLARING.

Sedert men aan het Protestantisme zijn natuurlijk regt om zich te ontwikkelen, heeft laten wedervaren, blijkt het hoe langer zoo meer, dat deszelfs beroep op het uitsluitend gezag van Gods geschreven Woord, niets anders was dan een ingewikkeld rationalisme, hetwelk geene andere openbaring erkennende dan die, welke de natuurlijke rede kan bevatten, niet eer zal ophouden te protesteren, voor dat het alle geheimen, hoe duidelijk dan ook in den Bijbel vervat, zal hebben opgeruimd.

Deze bewering, dat namelijk het Protestantisme, althans in zijn tegenwoordig standpunt beschouwd, niets meer

(1) Verg. STAPF, *Moral* I, s. 66.

dan een rationalistisch Christendom bevat, zullen wij aantoonen uit de grondregels der Bijbelverklaring, door het Socinianisme uitgevonden en thans door het geleerde Protestantisme vrij algemeen aangenomen en gevolgd.

De eerste dezer regels is: «dat men geen ander gezag dan de Schriftuur, door de rede verklaard, moet aannemen.»

Deze regel moge niet echt Gereformeerd zijn, hij is toch echt Protestantsch, ja maakt den grondslag uit van het Protestantisme, en niemand kan dezelve verwerpen zonder dat hij ophoude Protestant te wezen.

De tweede is: «dat de Schriftuur, om te verpligten, klaar en duidelijk zijn moet.»

Deze regel is een natuurlijk gevolg van den eersten; indien de Schriftuur het eenige gezag, en de rede haar eenige verklaringsmiddel is, moet zij duidelijk tot het verstand spreken, opdat niemand verpligt zoude zijn te gelooven, zonder te weten wat hij gelooft, of te gelooven zonder genoegzame reden.

De derde regel is: «dat wanneer de Schriftuur onverstaanbare zaken, die boven het bereik der rede zijn, schijnt te leeren, men haar wenden moet naar eenen zin, waarmede zich de rede kan vereenigen, ofschoon men dan ook den tekst geweld schijnt aan te doen.»

Deze regel is niets anders dan eene uiteenzetting van den eersten; trouwens, wanneer de rede alleen door het vrije onderzoek, met ter zijde stelling van elk gezag, gemagtigd is om den zin des Bijbels te bepalen, kan zij dit niet doen tegen haar zelve, noch zich een leerstuk uit den Bijbel laten opdringen, hetwelk tegen het verstand aandruischt.

Deze regels, hoe echt Protestantsch dan ook, komen hoofdzakelijk hierop neer, dat al het gezag der Schriftuur

zich in dat der rede oplost, en iedereen slechts datgene verpligt is te gelooven, wat hem zijne rede duidelijk aantoont waarheid te zijn; en ziedaar de geheele geloofsbelijdenis van het Protestantisme; ziedaar hoe men met het grondbeginsel der hervorming, met den Bijbel in de hand, met den naam van JESUS CHRISTUS in den mond, het rationalisme vestigt op de puinhoopen van het Christendom. En in de daad, wanneer men aan de rede het hoogste gezag, om den zin des Bijbels, en dien ten gevolge de leer der Godsdienst te bepalen, toekent, wat is dan de geopenbaarde Godsdienst anders, dan eene Godsdienst van alle geheimen, ja van alle stellige leerstukken ontdaan? Zij is niets anders dan de Godsdienst der rede, welke ook die der Deisten is.

Dat met zoodanige grondregels geene geheimen te vereenigen zijn, volgt uit den aard der zaak, want er is niet één geheim, niet één geloofspunt, hetwelk niet boven het bereik der rede is. Het geleerde Protestantisme ontkent dit ook niet meer, en sedert de Emancipatie der hervorming, verkondigt het thans openlijk van de daken, hetgeen de echt Protestantsche SOCINUS in de duisternis gesmeed had, dat de natuurlijke rede het hoogste gezag bekleedt, in het gebied der geopenbaarde Godsdienst, en dat naar hare bevatting de Bijbel, ook met verguizing van den letterlijken zin, zich moet plooijen.

Het was aan het Socinianisme voorbehouden, het Christendom voor de voeten der zwakke rede te doen nederbuigen, en alzoo de verhevenste waarheden uit deszelfs midden te verbannen. Wij moeten hier echter onzen lezeren herinneren, dat de leer der Socinianen, welke thans onder de Protestanten het burgerregt heeft verkregen, niet door SOCINUS het eerst is uitgevonden. Immers be-

halven dat het gezag der rede over de Godsdienstleer een natuurlijk gevolg van de verwerping des kerkelijken gezags is, en bijgevolg de grondslag van het Protestantisme uitmaakt; vinden wij in dezelve, wat de hoofdzaak betreft, het Manicheïsme volkomen terug. De Manicheën hadden dit alleen, in strijd met hunne eigen grondbeginselen, met de Katholieke Kerk gemeen, dat zij van hunne aanhangers eischten het geloof in CHRISTUS; overigens beloofden zij de waarheid der geheimen door volkomen ontwikkeling derzelven te zullen aantoonen, alvorens iemand tot het omhelzen van eenig leerstuk te willen noodzaken. De Katholieken beweerden integendeel, dat het gezag in de geloofsleer de rede moet vooruitgaan, dat men eerst moet gelooven om naderhand door de rede, zoo veel het den mensch gegeven is, het innige der geheimen te doorgronden. De H. AUGUSTINUS heeft het ongerijmde der Manichesche dwaalleer onwederlegbaar aangewezen, hij voerde hun te gemoet, dat zij niet vervulden hetgeen zij beloofden (1). «Zij waren welsprekender in anderen te wederleggen, dan zij stevig waren in hunne stellingen te bewijzen. Hij toonde hun aan, hoe zij in tegenspraak met zich zelven waren, daar zij eerst het geloof in CHRISTUS eischten, en bijgevolg het Katholiek grondbeginsel, namelijk het gezag op den voorgrond plaatsten. Hij merkte op, dat, vermits de Goddelijke geheimen niet tegen maar boven deze verheven zijn, het geloof den weg moet banen voor het begrip der rede, dat, ook al eens verondersteld, dat de waarheden der Godsdienst onder het bereik van het menschelijk verstand vielen, nogtans het geringste getal van menschen tot de kennis van zulke verhevene waarheden

(1) Cap. 1, lib. de utilit cred.

zoude kunnen doordringen, en bij gevolg de Godsdienst voor verre weg de meesten der menschen ontoegankelijk zoude zijn, hetgeen ongetwijfeld tegen de bedoeling van den Stichter der Godsdienst zijn zou, die haar voor alle menschen heeft ingesteld en dus voor allen toegankelijk heeft gemaakt. Dat eindelijk CHRISTUS zelf, die de menschen op geene andere wijze aan zich heeft verbonden dan door het geloof, op niets sterker aandrong, dan dat men in Hem zou gelooven, hoe weinig zij dan ook in staat waren om de Goddelijke geheimen te bevatten (1). Zoodanig, zegt hij, is de inrigting der ware Godsdienst, dit is door God voorgeschreven, door onze heilige voorvaderen overgeleverd, en tot ons toe aldus onderhouden. Dit omver te willen werpen is niet anders dan de ware Godsdienst langs een heiligschendigen weg te willen zoeken; en dit zou men te vergeefs beproeven, want tot hoe ver ook hunne verstandelijke vermogens zich mogen uitstrekken, ten zij God met hen is, kruipen zij langs den grond.»

Het zal niet noodig zijn, de overeenkomst van het Manicheïsme met het hedendaagsch Protestantisme verder aan te toonen; zij is al te duidelijk, en bijgevolg zijn ook de bewijzen, die de H. AUGUSTINUS ter wederlegging van genen heeft aangevoerd van dezelfde kracht tegen dezen. Zij bewijzen, dat het stelsel der Manicheën geheel in strijd was met de leer, welke tot dus verre door de Christenen was beleden, dat namelijk de Christelijke Godsdienst met al hare Leerstukken op een onfeilbaar Goddelijk gezag en niet op de menschelijke redeneerkunde berust; en dit blijkt zoodanig uit den aard van het geloof zelf, dat de Manicheën destijds en ook even zeer de Protestanten zich

1) Cap. 10, de util. cred.

genoodzaakt hebben gezien het gezag, hetwelk zij in de bepaling der leerstukken volstrekt verwerpen, als bewijs der goddelijke openbaring in het algemeen op den voorgrond stellen.

Het gezond verstand zelf leert deze waarheid. Immers de Godsdienst is geen uitvloeisel der menschelijke redeneerkunde, geene door het vernuft uitgevonden kunst of wetenschap, welke voor verschillende beschouwingen vatbaar zijn. De geopenbaarde Godsdienst is eene historische daadzaak. En eene daadzaak wordt door geene natuur- of redeneerkundige bewijzen maar alleen door het gezag eener voldoende getuigenis gestaafd. Dat God weleer tot onze vaderen gesproken heeft door zijne Profeten en eindelijk door zijn' eigen Zoon, is eene op de onwrikbaarste getuigenissen gegronde daadzaak, en tegen daadzaken gelden geene redeneringen. Daadzaken brengen overtuigingen voort; onwrikbaarder, en minder blootgesteld aan twijfelingen en twisten, dan afgetrokken redeneringen; zij doen alles af, en alzoo was er b. v. om alle bewijsgronden tegen het bestaan der tegenvoeters omver te werpen, niets meer noodig, dan de eenvoudige ondervinding dat er in de daad tegenvoeters bestaan. Niets was dan ook meer overeenkomstig met de behoeften der menschen dan eene Godsdienst, welke hare waarheden noch aan de ontwikkeling der wijsbegeerte, noch aan de uitvindingen van het menschelijk vernuft, maar aan de door de onwrikbaarste getuigenissen gestaafde, en aan een onfeilbaar gezag toebetrouwde openbaring verschuldigd is, en deze was bestemd voor alle menschen. Zou derhalve niemand van deze weldaad uitgesloten blijven, dan moesten ook hare bewijsgronden voor allen bevattelijk en zoo duidelijk zijn, dat ook de onkundigsten in dezelve eene veilige gids,

eenen zekeren waarborg vonden tegen elke misleiding der valsche wijsbegeerte. Maar eene Godsdienst, welke door de redeneerkunde en langs den weg van onderzoek moet bewezen worden; zoo zij ook al de Godsdienst der geleerden kon zijn, zij kon het niet zijn voor het volk. Laten wij ons slechts bij den Bijbel bepalen, buiten welken de Protestanten geen ander gezag erkennen. Hoe veel wordt niet vereischt om een Bijbelkundige te zijn? Hoe ver moet men niet in de natuurkunde zijn doorgedrongen om te beslissen, of de rede zich met al het geschiedkundige van den Pentateuch kan vereenigen. Het zal geen bewijs behoeven, dat deze en andere kundigheden altoos het voorregt van weinigen blijven zullen en toch, o verblindheid! men geeft den Bijbel, de doode letter, in handen van allen, om denzelven alléén door de rede te verklaren, dat is, om er van te maken wat men verkiest.

Maar zal men zeggen; hierin wordt steeds door mannen voorzien, die met de noodige kunde uitgerust den Bijbel in den waren zin aan het volk verklaren. Dit eens toegegeven, is daarmede aan het oogmerk der Goddelijke openbaring voldaan? Hare geschiedenis in veiligheid? Men raadplege den geleerden BRETSCHNEIDER; deze heeft immers door zijne natuurlijke rede doen zien, dat men niet alles wat MOZES verhaalt, ja al wat JESUS verrigt heeft, aan de natuurkunde getoetst, zoo letterlijk kan aannemen. En met welk regt hebben andere Protestantsche geleerden in hunne *Godgeleerde Bijdragen* beweerd, dat hij te ver was gegaan; hoe kunnen zij bewijzen, dat hij den Bijbel niet naar de rede verklaard heeft, dat zij eene voortreffelijker rede bezitten dan hij? Ziedaar hoe weinig de natuurlijke rede bevoegd is, om zich het hoogste gezag aan te matigen en den Bijbel naar hare eigen inzigten te

plooijen. Was het dan niet doelmatiger, niet meer met de behoeften der menschen overeenkomstig, en bijgevolg den Alwijze meer waardig, behalve de natuurlijke wetenschappen, waarmede Hij de kinderen der menschen zich laat vermaken, dat God sommige onveranderlijke waarheden boven het menschelijk brein hoog verheven, waarheden, die ten grondslag der Godsdienst moesten strekken, aan de kritiek van het natuurlijk verstand onttrok, derzelver bestaan door onwrikbare getuigenissen staafde en aan een door hem aangesteld, altoos voortdurend en onfeilbaar gezag in handen stelde? Dit was voorzeker — en de ondervinding van meer dan achttien eeuwen heeft het geleerd — een gepast middel, om dat toebetrouwde pand tegen de waanwijsheid der geleerden ongeschonden te bewaren, en den eenvoudigen een veiligen weg aan te wijzen.

En in de daad, wat is voor de min geleerden, dat is voor het grootste getal der Christenen gemakkelijker niet alleen maar ook veiliger, dan de wijze waarop en de redenen waarom men zich van de geopenbaarde waarheden overtuigt? Het is hem niet mogelijk, eene aaneenschakeling van wijsgeerige demonstratien te maken, dezelve met den letterlijken zin des Bijbels te vergelijken, om te zien of deze met de natuurlijke rede te vereenigen is, want de geheele natuur is misschien voor hem een geheim; veel minder is hij in staat om de drogredenen der geleerden van de waarheid te onderscheiden. Integendeel daadzaken zijn toegankelijk voor de bevatting van alle menschen. Hier geldt alleen de vraag: welke leerstellingen hebben JESUS en na Hem zijne Apostelen verkondigd? is de leer der Katholijke Kerk b. v. betrekkelijk het geheim der Drieëenheid, der Menschwording, der wezenlijke tegenwoordigheid enz. de leer van alle tijden, plaatsen en

menschen ? Kan men niet aantoonen dat dezelve niet naderhand door menschen is uitgedacht, maar opklimt tot de Apostelen, ja tot den Goddelijken Stichter zelf?

En wanneer hem dit uit echte bescheiden alzoo gebleken is, wanneer hij ziet, dat geen Protestant ooit het tegendeel heeft kunnen bewijzen, dat hij het geloof der Katholieke Kerk in de eenstemmige geschiedenis der eeuwen terug vindt; zal hij nu nog den Bijbel toetsen aan zijne natuurlijke rede om eerst te zien of zij zich met die leerstellingen al of niet kan vereenigen? Zal het gezond verstand, zal de stem des geweten hem niet dadelijk toevoegen: hier spreken daadzaken, en tegen daadzaken gelden geene redeneringen ?

Wat heeft het Protestantisme tegen deze redenering ooit met eenigen grond kunnen aanvoeren, en wat zal de natuurlijke rede van het Socinianisme op zulke duidelijke en voor een ieder bevattelijke bewijsgronden zeggen ? Men zal toch wel niet durven beweren, dat het axioma: «uit het zijn volgt het kunnen zijn» in de beoordeeling der Godsdienstige leerstelsels niet doorgaat. Zal men om dit *zijn* te loochenen de kracht der getuigenis, der onwraakbare geschiedenis miskennen ? Maar de natuurlijke rede zegt ons dat de eenstemmige en bestendige getuigenis een onwraakbaar kenmerk der waarheid is, en dus moet geloofd worden indien men niet het geloof uit de menschelijke zamenleving wil verbannen.

Zoodanige zekerheid genoot de Katholieke Kerk betrekkelijk de haar toebetrouwde waarheid toen het Protestantisme haar in dit bezit kwam storen, en wij dagen alle Protestanten uit, ons het tegenovergestelde aan te toonen. Dan waaraan heeft zij deze gelijkvormigheid, deze onveranderlijkheid in hare leer te danken ? Aan den Bijbel onder

het opperzag der rede geplaatst? Dan het is juist dit stelsel hetwelk al de kracht des Bijbels ontzenuwd, den ganschen grondslag van het Christendom ondermijnd heeft.

Het is dit stelsel, hetwelk de geopenbaarde en bijgevolg onveranderlijke waarheden, met de overige menschelijke uitvindingen in gelijken rang geplaatst, en zoodanig aan de willekeur der individuële rede heeft ten prooi gegeven, dat de Bijbel ons eigenlijk niets meer verpligt te gelooven of te doen, dan men goed vindt. En in de daad men behoeft geene waarheid aan te nemen, ten zij de rede dezelve duidelijk als zoodanig voorstelt; maar hetgeen zich heden voor mij duidelijk voordoet zal morgen of overmorgen bij nader inzien zich geheel anders aan mijne rede voordoen, althans ik behoud altoos het regt van alles aan mijne rede te toetsen, en, krachtens dit regt, tegen elke stellige waarheid te protesteren. Het Protestantisme bestaat derhalve in alles te loochenen en niets stelligs aan te nemen, behalve deze twee woorden: *Bijbel*, en: CHRISTUS; zonder dat nogtans iemand de vermetelheid hebbe eene bepaalde beteekenis aan deze woorden te hechten. Ziedaar de vruchten der gezegende hervorming! Ziedaar de verbazende ontwikkeling van het menschelijk verstand! de openbaring verpligt u onder de bedreiging eener eeuwige verwerping in CHRISTUS te gelooven, zijne leer aan te nemen; maar wat hij is, hoe gij zijne geloofs-, hoe zijne zedeleer moet verstaan, dat is: wat gij eigenlijk gelooven, welke bepaalde zedeleer gij te volgen hebt, dit heeft CHRISTUS niet gezegd, dit beslisse of liever dit gisse naar eigen inzien uw menschelijk verstand naar het licht der natuurlijke rede.

Het licht der rede moet wel door dikke nevelen omgeven zijn om zich aan zulke wartaal te hechten, en aan den

Alwijze eene openbaring toe te schrijven, welke tot niets anders dan tot een twistappel strekken kan. Dan, zonder over dat ondoelmatige van zoodanige openbaring verder uit te weiden, aan welk grondbeginsel hebt gij het geloof aan deze woorden: *Bijbel*, CHRISTUS, te danken? Alleen aan het gezag der algemeene getuigenis, dat is aan de Overlevering, aan een gering overschot van hetgeen men nog van het Katholicisme heeft overgehouden. Geen wonder! het geloof aan de geopenbaarde waarheden, omdat zij daadzaken zijn, en te meer omdat zij boven alle menschelijke redeneringen verheven zijn, berust op de getuigenis van een bevoegd gezag; van dáár dat de Goddelijke Stichter van het Christendom, toen hij zijne Hemelsche leer verkondigde, zich niet bediende van filosofische bewijsgronden om zijnen hoorderen aan te toonen, dat de leer, welke Hij verkondigde, met de rede in overeenstemming was, Hij leerde als gezaghebbend Leeraar en Wetgever te gelijk, en eischte van hen een onbepaald geloof. Trouwens wanneer een God spreekt, voegt het niet met de menschen in redekavelingen te treden, God moet geloofd worden op zijn woord. Aldus luidde ook het bevel van zijnen Hemelschen Vader tot de stervelingen gerigt, «hoort Hem;» en eerst dan, nadat men onvoorwaardelijk in Hem zou gelooven, beloofde Hij eene meer ontwikkelde kennis van zijne leer, «indien gij,» zeide Hij aan eenige nieuwe geloovigen, «indien gij in mijn woord blijft, zult gij waarlijk mijne leerlingen zijn, en gij zult de waarheid kennen.» Alleen bewees Hij door daadzaken de Goddelijkheid van zijn gezag (1) «de werken die ik doe in den naam mijns Vaders, deze geven getuigenis van mij.»

(1) JOAN. X, 25.

Op dezelfde wijze werd den Apostelen de last opgedragen om het Evangelie door de gansche wereld te verkondigen. Zij zouden Hem getuigen zijn in *Jeruzalem*, en in geheel *Judeën* en *Samariën* en tot aan de uiterste grenzen der aarde. Zij moesten dus optreden, niet om naar de wijze der geleerden dezer wereld hunne stellingen door wijsgeerige demonstratiën te bewijzen; maar alleen als bloote getuigen van CHRISTUS en de leer die Hij hun verkondigd had, en op dat deze getuigenis onwraakbaar zoude zijn, zouden zij dezelfde wonderen ja grootere verrigten, dan die waarmede JEZUS zijne Goddelijke zending bewezen had, maar ook hiermede ging de waarschuwing vergezeld «die u hoort, hoort mij, en die u versmaadt, »versmaadt mij.»

Niets ging dan ook den Leerlingen des Heeren meer ter harte dan de zorg om die kracht der getuigenis te handhaven. Naauwelijks was de Verlosser van hen door zijne Hemelvaart verwijderd, of PETRUS maakte, als hoofd der vergadering, zijnen mede-ambtgenooten opmerkzaam, dat ingevolge de voorzegging der Schriftuur, de plaats van den afvalligen JUDAS moest aangevuld worden. Vooral was hij er op bedacht, dat hiertoe iemand gekozen werd die van den doop van JOANNES tot aan de verrijzenis des Heeren met hem had op- en neergegaan, ten einde van 's Heilands Leer en daden als ooggetuige te kunnen spreken. Toen zij het Evangelie verkondigden, voerden zij geene andere bewijzen voor hunne leer aan, dan dat zij oog- en oorgetuigen waren van hetgeen zij verkondigden en alleen trachtten zij door wonderen de waarheid hunner getuigenis te staven.

Het is onze bedoeling niet, door het aangevoerde te bewijzen, dat de Bijbel niet uitsluitend de geopenbaarde leer van CHRISTUS bevat; alleen willen wij hier in het

voorbij gaan aanmerken, dat zeven der Apostelen ons hoegenaamd geen geschrift hebben nagelaten en toch hebben zij het Evangelie verkondigd, en kerken gesticht. Waren zij dan minder bevoegde getuigen, of hunne Leerlingen minder geloofbaar, omdat zij met geene lading Bijbels zijn afgekomen? Dan voornamelijk willen wij onzen lezeren uit het aangevoerde aantoonen, dat de zekerheid der Evangelische waarheden het zij dan al of niet in den Bijbel vervat, noch in haren oorsprong, noch in hare voortplanting, op de menschelijke redeneerkunde, gelijk andere kunsten en wetenschappen, maar als bloot geschiedkundige daadzaken op het gezag der getuigenis berust, en bijgevolg aan het onderzoek der rede, in den protestantschen zin, geene ruimte overlaat.

(*Vervolg* en *Slot* in het volgend Nommer.)

VERSCHEIDENHEDEN.

LE GLOBE OVER LE JUIF ERRANT.

Het moet een ieder, die het wel met godsdienst, zeden en maatschappelijk geluk meent, diep grieven, te zien met hoeveel gretigheid de snoode voortbrengselen eener losbandige schrijfmanie sedert eenigen tijd in ons vaderland worden ontvangen. Dat het ligtzinnige en naar hartstogtelijkheid verlangende *Frankrijk* de *dupe* is van eenen Schrijver, die rijk aan verbeeldingskracht en met eene vruchtbare gemakkelijkheid begaafd, de stemming der gemoederen van zijne landgenooten *exploiteert* ten voordeele zijner eigen fortuin en van zekere partij, en daarin slaagt, bedroeft ons doch verwondert ons niet; maar dat het ernstige en bezadigde lezend publiek in *Nederland* zich zulke valsche munt in de handen laat stoppen en geld en tijd aan dusdanige voortbrengselen besteedt, wekt evenzeer onze verwondering als ons medelijden. En dat dit toch wel het geval is, blijkt genoegzaam uit den strijd, welken onze uitgevers voeren, om van dezelve eene Neder-duitsche vertaling te leveren, zoo als met den *Juif-Errant* heeft plaats gehad, behalve nog uit de menigte originele uitgaven, die hier te lande onder allerlei formaat worden aan den man gebragt. Toen het hevige anti-godsdienstige werk van Dr. STRAUSS in de wereld kwam, verheugde het ons, zich tegen hetzelve eene stem te hooren verheffen, welke zich anders over het uitgeven en lezen van boeken niet laat hooren, en wij hadden verwacht, dat ook tegen de *anti-sociale* werken

van EUGÈNE SUE zich zulk eene stem zou verheven hebben (1). Wij hadden reeds de onze tegen de zorgwekkende indringing dier allesbedervende voortbrengselen willen verheffen, doch eensdeels werden wij door die gekoesterde verwachting teruggehouden, anderdeels vreesden wij *de stem in de woestijn* te zijn. Bij gemis echter van hetgeen wij verwacht hebben, vinden wij elders eene opinie omtrent EUG. SUE en bepaaldelijk omtrent zijn laatste werk: *Le Juif-Errant*, uitgedrukt, welke buiten alle verdenking van eenzijdigheid is. Het is de opinie van iemand, die, ja godsdienst voorstaat, maar die de godsdienst niet beschouwt zoo als zij wezenlijk is: namelijk als het middel, dat ons niet alleen op deze aarde gelukkig moet maken, maar ook als den band, die ons aan onzen Schepper en aan den Hemel verbindt, en die dus eenmaal ons een eeuwig geluk moet bezorgen; doch dezelve alleen beschouwt als iets dat noodzakelijk is, om den band der maatschappij vast te houden, als een dijk tegen de bruischende hartstogten der onderdanen en een middel in handen der regeerders om opstand en regeringloosheid te breidelen. Het is de opinie van den Heer M. F. SOLAR, in het Fransche dagblad *le Globe* uitgedrukt, welke wij hier onzen lezeren mededeelen.

De heer M. F. SOLAR bewijst den heer EUG. SUE ten duidelijkste, dat men hem, in dit oogenblik, tot drie dingen bezigt: — tot het verspreiden van een historischen en wijsgeerigen onzin, — tot eene onregtvaardigheid, — en tot eene staatkundige kuiperij.

«Wij zeggen, dat de heer EUG. SUE in den *Juif-Errant* eenen historischen en wijsgeerigen onzin verspreidt. Hij zelf heeft geschreven dat zijn doel was, om, door het vooruit-

(1) Indien wij het werk van STRAUSS *anti-godsdienstig* en dat van EUG. SUE *anti-sociaal* noemen, geschiedt zulks om het meer uitstekend kenmerk van een en ander aan te duiden. Want volgens de regelen eener strenge redeneerkunde is een *anti-godsdienstig* werk *anti-sociaal*, even als een *anti-sociaal* werk ook *anti-godsdienstig* is.

zetten van het Instituut der Jesuiten te bewijzen, hoeveel vermogen elke vereeniging (associatie) tot het kwade bezit, zich voorbehoudende om daaruit af te leiden het vermogen der vereeniging tot het goede. De heer EUG. SUE heeft zijn voorbeeld al zeer slecht gekozen; de Jesuiten bewijzen niet het vermogen der vereeniging, maar het vermogen van het gezag. Immers alle kerkelijke orden zijn vereenigingen zoowel als die der Jesuiten; maar geene orde is er, alwaar het gezag zoo sterk is gevestigd, geene, welke door eenen *levenslangen en absoluten* generaal (1), zoo als de constitutiën luiden, bestierd wordt. De orde der Jesuiten werd gesticht door eenen man, die soldaat was geweest, en die de militaire tucht in de godsdienstige vereeniging heeft willen overbrengen. Dit denkbeeld eener militaire inrigting, op de verbreiding des geloofs toegepast, was zoodanig de hoofdgedachte, welke bij de inrigting van de Societeit van Jesus voorzat, dat het hoofd, hetwelk haar bestiert, *generaal* genoemd werd (2). Ziedaar het echte kenmerk van deze Societeit, haar grondslag en de oorzaak harer veroveringen. De heer EUG. SUE dwaalde dus zeer, toen hij meende, dat die veroveringen moesten toegeschreven worden aan het vermogen der vereeniging. De vereeniging is bij de Jesuiten, even als overal waar zij bestaat, eene daadzaak van ondergeschikt belang, welker uitkomsten afhangen van de rigting, die aan dezelve gegeven wordt, anders gezegd, van het beginsel, waar men van uitgaat. Daarom zal eene ver-

(1) De generaal der Jesuiten is niet zoo absoluut of hij kan zelfs afgezet worden, en heeft ook in zijn bestuur op zekere regels te letten. Waar echter is het, dat de magt van den generaal zich, binnen de gestelde grenzen, tot allen en tot alles uitstrekt.

Red. v. d. K.

(2) Wij betwijfelen zeer of de *Globe* hier wel juist spreekt; want men zegt evenzeer de *generaal der Franciscanen* enz. De benaming is: *Præpositus generalis* (algemeene overste), in tegenoverstelling van *Præpositus provincialis* (provinciale overste). Deze vergissing neemt echter den grond niet weg.

Red. v. d. K.

eeniging van socialisten nooit anders voortbrengen dan wanorde en magteloosheid, terwijl de vereeniging der Jesuiten orde en magt heeft voortgebragt. Hier uit volgt, dat de heer EUG. SUE, die zijne slotsom wil rigten ten voordeele der denkbeelden van de socialisten en democraten, juist eene aan deze denkbeelden tegenovergestelde slotsom verkrijgt; want die denkbeelden zijn de stelligste ontkenning van het beginsel van gezag. Vraag den republiekein hoe hij denkt over een *levenslang* en *absoluut* opperhoofd? En is het beginsel der volks-souvereiniteit niet de volstrektste ontkenning van het beginsel van gezag?

«Wij willen hier niet als verdedigers optreden van het beginsel van absoluut gezag. De hemel behoede er ons voor! Neen, wij leveren hier slechts eene geschiedkundige en wijsgeerige kritiek, en zeggen den heer EUGÈNE SUE, dat hij niets anders bewezen heeft dan het vermogen van het absoluut gezag, toen hij meende het vermogen der vereeniging te bewijzen, en dat hij alzoo een zwaren steen heeft laten vallen op het hoofd der democratische school.

«Thans beweren wij dat de heer EUG. SUE eene onregtvaardigheid begaat, en niet alleen eene historische onregtvaardigheid, maar eene onregtvaardigheid, welker gevolgen tot een daadwerkelijk en materiëel nadeel kunnen leiden. Inderdaad, wat doet hij? Hij beschuldigt de Jesuiten niet uit de geschiedenis, maar door een roman; hij schept een verdichtsel om tegen een reëel wezen het doodvonnis te doen vellen. Men schrijve tegen de Jesuiten een ernstig werk, steunende op daadzaken, die minder of meer uit een regt oogpunt beschouwd worden, maar die dan toch geschiedkundig zijn, even als de heeren MICHELET, QUINET en zoovele anderen deden (1); dit is

(1) Men denke niet, dat die heeren *historie* schreven; maar zij ontleenden de stof voor hunne schriften uit vroegere, aan de historie behoorende geschriften. Het bleek, dat bij hen nagenoeg alles was blijven kleven, dat vroeger tegen de Jesuiten gelasterd was.

Red. v. d. K.

wel, zóó is het, dat men pleit; maar een roman, een tooneelspel met groot spektakel te schrijven, om de menigte op te winden, is in waarheid eene handelwijs, der regtvaardigheid, ja zelfs der beschaving onwaardig.

«Dit is echter nog niet alles. — Aangenomen, dat uit het historisch onderzoek, door den heer EUG. SUE in het werk gesteld, gebleken zij, dat de Jesuiten tot daden in staat zijn, welke galg en galei verdienen, zoo als die, welke door RODIN en D'AIGRINY gepleegd zijn, en dat hij door verdichte gebeurtenissen een waar denkbeeld heeft willen uitdrukken, dat is te zeggen: de historische waarheid door de wijsgeerige waarheid heeft willen doen vervangen, dan nog hadde hij in den roman de wijsgeerige waarheid en regtvaardigheid moeten handhaven, en dit heeft de heer EUG. SUE niet gedaan. Aangenomen dat het inderdaad waar zij, dat de Jesuiten de familiën hebben uitgeplunderd en de waardigheid van den mensch verlaagd, is het echter niet even waar, dat zij het christendom en de beschaving in *Amerika* overgebragt en den in barbaarschheid verzonken mensch opgeheurd hebben? — Aangenomen dat RODIN waar zij; maar is FRANCISCUS XAVERIUS ook niet waar? — FRANCISCUS XAVERIUS, van wien een Protestantsch schrijver, BALDEUS, in zijne *Geschiedenis van Indië*, zegt: «Indien de gods«dienst van XAVERIUS met de onze overeenstemde, zouden wij «hem moeten achten en vereeren als een' tweeden PAULUS. «Wanneer ik het geduld en de zachtmoedigheid beschouw, «waarmede hij aan groot en klein de heilige en levendmakende «wateren des Evangelies aanbood; wanneer ik den moed be«schouw, waarmede hij beleedigingen en verguizingen leed, «gevoel ik mij genoopt om met den Apostel uit te roepen: «Wie is, als hij, in staat zulke wonderwerken te doen?» Hoe! gij plaatst het tooneel van een' der gebeurtenissen van den *Wandelenden Jood* in Indië, en wanneer gij in uwe verbeelding de Jesuiten aan de sekte der *worgers* vereent, roept de stem der regtvaardigheid u niet toe, dat gij hen, op het

gezag der geschiedenis, moet vereenen met het apostelambt van FRANCISCUS XAVERIUS? Gij steekt de zeeën over en gij vergeet dat de Jesuiten die zijn overgestoken, om in de woestijnen der Nieuwe-Wereld de kalmte van hunnen moed en de kracht van hun geestvermogen over te brengen, te gelijk als strijders en als wetgevers optredende! De heer EUG. SUE versmaadt de waarheid der geschiedenis; hij heeft zelfs de onpartijdigheid eens romans niet geëerbiedigd.

«Zijn nu de gevolgen dezer onregtvaardigheid slechts zedelijk en historisch, dat is te zeggen: brengen zij niet een materiëel en daadwerkelijk nadeel mede? Dit zal de heer EUG. SUE niet kunnen ontkennen, indien hij slechts een oogenblik zijne verbeelding wil laten rusten en zijne rede en geweten ondervragen. Wij willen niet eens spreken van het nadeel, dat zijne overdrevene aantijgingen kunnen toebrengen aan eenen stand van menschen, die, al mogten zij dan ook geene aanspraak op eenige welwillendheid hebben, al verdienden zij veroordeeld te worden, dan toch wel regt zullen hebben op een beredeneerd en onpartijdig vonnis; wij willen zelfs niet eens van de Jesuiten spreken, welke men buiten de wet en buiten de maatschappij schijnt te willen stellen; maar wij willen ons slechts bezig houden met de Katholieke geestelijkheid, welke men dan toch wel niet buiten de wet en de maatschappij zal willen stellen.

«De heer EUG. SUE wendt zich, door zijn roman, tot de jongelieden en tot de vrouwen, dat is te zeggen: tot het minst verlichte en meest hartstogtelijke gedeelte der maatschappij; daarenboven wendt hij zich, door zijne staatkundige strekking, tot de arbeidende klasse. Hij spreekt tot een auditorium van vijf honderd duizend vrouwen, jongelingen en werklieden. Bij dusdanig auditorium wordt geen onderscheid verstaan tusschen eenen priester en een Jesuit; de regtzinnigheid en de geest van opmerking van den heer EUG. SUE zullen voorzeker de waarheid hiervan niet betwisten. De uitwerking van den *Juif-Errant*, naar voorgeven niets anders dan het

aan de kaak stellen van den Jesuit, is in wezenlijkheid het aan de kaak stellen van den priester. Het is de voortzetting van het werk van VOLTAIRE, van DIDEROT, van de encyclopedisten, niet meer door middel van vervalsching der geschiedenis, of van een walgend spotten met de heiligste zaken, ook niet door middel van de *Dictionnaire Historique* of van *Compère Matthieu;* maar op dezen oogenblik bespat de heer EUG. SUE de witte albe des priesters met den slijk, dien hij op het zwarte kleed van den Jesuit werpt. Hij vernietigt onder het volk het vertrouwen in den Leviet en misschien het geloof in God. Is het aldus dat hij voorwendt het volk voor te lichten en ten dienste te staan?

«Doch, haasten wij ons het te zeggen, de heer EUG. SUE heeft op dezen oogenblik niet meer besef van de uitwerking, welke hij te weeg brengt, dan van het geheim der staatkundige kuiperij, waarvan hij het werktuig is.

«De schrijver van den *Juif-Errant* is eene goochelpop (hij vergeve ons de uitdrukking, welke noch zijn talent, noch zijn karakter, maar alleen zijn standpunt betreft), waarvan de heeren THIERS en VÉRON de draden in de hand hebben. De heer THIERS, die het rapport over de wet op het middelbaar onderwijs heeft uitgebragt, heeft op de publieke opinie eenen diepen indruk, in eenen Voltairiaanschen zin, willen maken, om de parlementaire opinie in den zelfden zin mede te slepen; niet dat de heeren THIERS en VÉRON den spot niet drijven met VOLTAIRE, die door de Jesuiten werd opgeleid en ze altijd verdedigde; maar omdat zij behoefte hadden aan eenen schitterenden uitslag in de Kamer, en indien VOLTAIRE hun denzelven bezorgen kan, zullen zij dien te liever van hem ontvangen, daar hij, na de zegepraal, geene portefeuille of het bestuur der Schoone Kunsten, tot belooning, zal komen afvragen.

«Helaas! waarom heeft men, bij het weder opwekken der Voltairiaansche denkbeelden, ook niet den Voltairiaanschen vorm tot het leven terug geroepen? Men heeft ons het gif

weder voorgediend, maar ons niet den beker wedergegeven, die hetzelve bevatte. Men heeft het overgegoten in eenen aarden kruik, waarschijnlijk opdat het volk er zonder eenigen argwaan de lippen zoude aanzetten.

«Welligt vraagt men ons, na de lezing van dit artikel, of wij de kampvechters der Jesuiten zijn? Neen. Wij vermeenen dat het eenige, wat men tegen de Jesuiten had behooren te zeggen, en men evenwel niet gezegd heeft, is: dat zij een anachronisme zijn; dat hunne orde, een krachtvol gewrocht toen het werd daargesteld, niet meer is dan een magteloos voortbrengsel in eenen tijd, waarin men de menschen regeert door de toestemming en niet meer door de vernietiging der individuële rede (1). Wij verdedigen de Jesuiten niet, maar wij verdedigen de regtvaardigheid en de godsdienst, even als wij de gelijkheid en den arbeid verdedigen, waar wij die ook vinden mogen Onze bestrijders doen niet alzoo. Zij eerbiedigen alleen dan het regt, wanneer het aan hunne zijde is: de gelijkheid, wanneer zij, in de maatschappelijke schaal, in hun voordeel opweegt; den arbeid, als een voorregt voor magteloozen en niet als het regt van allen. Zij zijn de mannen van het voorledene, vermomd als mannen van de toekomst; wij echter vermeenen mannen van de toekomst te zijn, doch die door de hartstogt voorgesteld worden als mannen van het voorledene.»

(1) Deze stelling getuige van hetgeen wij in den aanvang zeiden over de wijze, waarop de schrijver van dit artikel *godsdienst* beschouwt.

BOEKAANKONDIGING.

De verhandeling van N. C. Kist, Hoogleeraar te Leiden, over de Pausin Joanna, nagelezen en getoetst door J. H. Wensing, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond. *Motto:* Icy l'opinion que vous prétendez faire revivre, est sifflée partout. *Sarrav. ep.* 274 *ad Cl. Salmas.*— Eerste gedeelte. 's Gravenhage, gedrukt en uitgegeven bij J. W. ten Hagen. 1845. Bl. XXVI en 78 in 8°.

De *Katholiek* houdt woord. In zijn nummer van September 1843 zeide hij (bl. 230): «De Hooggeleerde Professor Kist.... heeft zijne voorlezing *over de Pausin Joanna* in het laatst uitgekomen deel van het *Archief* geplaatst.... aan Professor Kist beloven wij eene nalezing op zijne voorlezing.» Thans kondigt de *Katholiek* de beloofde nalezing aan. Het eerste gedeelte is bereids uitgegeven, en het tweede, thans ter perse, zal op geen zeer grooten afstand volgen. Toen de *Katholiek* beloofde, had hij de stellige toezegging van zijnen Mede-arbeider, den hooggeleerden heer Wensing, dat Z. H. G. eene nalezing vervaardigen zou; een ander zijner Mede-arbeiders levert hem het hiervolgend verslag van het uitgekomen gedeelte der nalezing, met belofte van voltooijing des verslags, na het verschijnen van het tweede gedeelte.

Niet zonder levendig genoegen zag Referent het werk, dat onder bovenstaanden titel verschenen is; want ofschoon door

eene bedroevende gebeurtenis uitgelokt, is het echter een verblijdend bewijs van den ijver en van den gelukkigen uitslag waarmede de historie, inzonderheid de historiesche kritiek, ook onder *Nederlands* Katholieken, en namelijk onder de katholieke geestelijkheid beoefend wordt. Zoomin als in *Duitschland* en *Frankrijk*, zal men voortaan, in *Nederland*, ongestraft de historie (althans over kerkelijke aangelegenheden) iets anders kunnen doen zeggen dan gebeurd is Reeds veelmalen heeft de *Katholiek* historiesche teregtwijzingen medegedeeld; ieder weet b. v. wat lot de predikant Dr. SWALUE ondergaan moet; doch hij heeft het genoegen nog niet gehad iets in dit vak te leveren of aan te kondigen, dat in omvang en moeijelijkheid van nasporingen het nu vermelde werk nabij komt. Het was hier niet genoeg met den arbeid van vroegere geleerden over het onderwerp grondig bekend te zijn; maar de bronnen zelve, waaruit die geleerden geput hadden, moesten daarenboven naauwkeurig herschouwd worden, dewijl de beschuldiging was opgeworpen, dat een «stelsel van bedrog en leugen» de bronnen verminkt, verdonkerd had. De Eerw. heer WENSING heeft zich door dien zwaren en veelal onaangenamen arbeid (wat is onaangenamer dan *actum agere?*) niet laten afschrikken; en, wij zeggen het met vertrouwen, zijn werk, met ijver en volharding doorgezet, is rijk aan bevredigende uitkomsten: althans het voor ons liggend gedeelte van het boek verdient ten volle dezen lof. Referent voelt zich gelukkig hierbij te kunnen voegen, dat het den Eerw. Heer W. gegaan is gelijk allen groothartigen beoefenaren der wetenschap: met den arbeid zijn hem lust en moed aangegroeid, zoodat hij, in zijn werk zelf, al wederom nieuwe opstellen — onder anderen over de valsche *Decretalen* — heeft toegezegd. Zegen over zijn zwoegen!

Laten we nu het Werk van naderbij bezien, om ons te overtuigen dat de inhoud degelijk, de wijze van behandelen goed gekozen en in de uitvoering ook bewaard is. Het nu

uitgegeven gedeelte bevat de *Voorrede* en de *Inleiding*. Wij zullen van beide eene korte ontleding geven, die wij hier en daar met eene aanmerking zullen doorvlechten.

De *Voorrede* beslaat XXVI bladzijden, en is hoofdzakelijk gewijd aan het voorstellen en uiteenzetten van hetgeen tot het schrijven van dit werk aanleiding gegeven heeft. Zij begint met eene klagt over de hatelijke polemiek, in de laatste tijden, door de Protestanten tegen de Katholieke Kerk gevoerd. Bij die gelegenheid schetst de S. de goede polemiek: in haar is geen hartstogt, geen haat, geen laster, geen beschuldigen zonder bewijzen, geen beleedigen, geen grieven; haar eenig doelwit is de zegepraal der waarheid. Een voorbeeld van hatelijke polemiek gaf de Leidsche Hoogleeraar KIST, in het gebeurde met de zoogenaamde *Allocutio Rmi Patris Prothami*, uit de *Katholiek* reeds bekend, en nu hier nog nader toegelicht.

Van nog ergeren aard is eene latere daad deszelfden Hoogleeraars — het publiek-maken zijner verhandeling *over de pausin* JOANNA, waarin hij «tegen de opperhoofden en verdienstelijke «mannen der K. Kerk als beschuldiger optreedt; hij legt hun «eene misdaad ten laste, welke voor nadenkende lezers genoeg «is, om in de rij der Pausen, sedert het midden der 9de eeuw, «eene reeks van bedriegers te zien, en diegene hunner, welke na «het ontstaan van het Protestantisme, den H. Stoel beklommen, «voor monsters te houden» bl. XII. De misdaad is het bovenaangeduide stelsel van leugen en bedrog, uitgedacht en doorgevoerd om de historiesche bronnen over de pausin te verminken, te verdonkeren, te vernietigen. De Hoogl. K. poogt namelijk te bewijzen, dat de Roomsche Stoel werkelijk door eene vrouw beklommen is geweest. Na een langdurig en vlijtig onderzoek, waarin veel spraaks en weerspraaks voorkwam, hielden protestantsche en katholieke geleerden de pausin en hare historie voor eene fabel. K. waagt eene poging om dit algemeen gevestigd gevoelen omver te werpen.

Men mag op voor afgedaan gehoudene vraagstukken terugkomen, wanneer men een nog verholen lichtstraal kan doen doorbreken, en tegen het bestaande gevoelen de bescheidenheid in het oog houdt; hoe deed Professor K.? Hij warmde het oude op, met gedeeltelijk voorbijgaan, gedeeltelijk slechts oppervlakkig vermelden van de tegenbedenkingen. Het eenige nieuwe is, hier en daar, eene ongegronde veronderstelling om de valsche beschuldiging tegen de bestrijders der pausin te staven. Wat hoop kon ook de heer K. hebben, dat hij iets belangrijks over dit onderwerp zou leveren; iets dat in het *Archief*, hetwelk zich voorstelt slechts uit *echte* bronnen te putten, passen kon? Immers, het bestaan der pausin is volstrekt niet te bewijzen uit eigenlijk gezegde historiesche bronnen; de schrijvers toch der negende eeuw, haar voorgewende leeftijd, die der tiende, ja zelfs der elfde eeuw, maken met geen enkel woord gewag van haar, en verhalen daarentegen dingen, waarmede haar bestaan niet kan gerijmd worden. Waar zijn dan hier de *echte* bronnen daar het *Archief* uit putten zal? Ook verraadt de Hoogl. te weinig bekendheid met de geschiedschrijvers en de authentieke stukken van dien tijd, om behoorlijk te kunnen putten.

Maar nu de bescheidenheid? Men oordeele daarover door des Professors beschuldiging van kwade trouw tegen allen die het bestaan der pausin bestreden hebben. Voor zooverre die bestrijders katholiek waren hebben zij, volgens K., tegen hun geweten, de hand geleend aan een « *stelsel* van bedrog en leugen; » zij waren eene partij die de pausin *per fas et nefas* uit de geschiedenis verbannen wilde. Zijn de bestrijders protestantsch, dan hebben zij, zonder overtuiging, uit nevenoogmerken gehandeld: aldus BLONDEL, BAYLE, LEIBNITZ. Het algemeen gevoelen, dat niets meer van de pausin weten wil, is aangenomen, naar het zeggen van K., op ligtvaardige gronden, die de historiesche kritiek moeten doen blozen. Doch de onbescheidenheid wordt het verst gedreven tegen de katho-

lieke hierarchie, bijzonder tegen haar Opperhoofd : daaraan is het uitdenken en doorvoeren van dat « *stelsel van bedrog en leugen* » toe te schrijven — Bewijzen ? Geene.

Nu begrijpt iedereen de aanleiding tot het schrijven van dit polemisch werk. Of kan een Priester zoo gruwzame beschuldiging onverschillig aanzien ? — De S. doet hier het gruwzame dier beschuldiging in eenige met waardige warmte geschrevene regels uitkomen. — Daarenboven, de poging zelve om het gevoelen over het bestaan der pausin te doen veranderen was eene rede tot tegenpoging. Eindelijk, de *Evangelische Kerkbode* had den *Katholiek* tot wederlegging der verhandeling van den Hoogl. K. uitgedaagd.

De wijze van strijden zal zijn zonder hatelijkheid, zonder beoordeeling van het hart. K. moge zijne inzigten, zijne opregtheid, enz. voor God verantwoorden : eenmaal, zeker, zal hij tot die verantwoording geroepen worden.

Ref. heeft dezer *Voorrede* meer eer aangedaan, dan gewoonlijk aan voorreden te beurt valt ; doch hij vreest niet, dat de geëerde lezers van de *Katholiek* hierover ontevreden zullen zijn. Deze voorrede toch behoort waarlijk tot het werk, en niet, zoo als vaak, tot den schrijver. Het zij Ref. geoorloofd, nu aanstonds tot de *Inleiding* over te gaan.

Deze is afgedeeld in vijf §§. I. *De voortgang van het verhaal nopens de Pausin ;* II. *Gissingen omtrent den oorsprong der fabel ;* III. *Over de waarde welke men in de middeleeuwen aan dit vertelsel zou gehecht hebben ;* IV. *Letterkundige Geschiedenis der kritiek over het gerucht nopens de Pausin ;* V. *Plan van dit Werk.*

I. De juiste tijd, waarop het verhaal ontstaan is, kan met geene zekerheid bepaald worden ; vroeger dan de dertiende eeuw werd het niet geboekt. Vindt men gewag van de pausin in boeken van oudere schrijvers, dan is het er in jongeren tijd ingeschoven : deze vooruitstelling zal later behan-

deld worden. Men gelieve intusschen op te merken, dat er zeer langen tijd, van den oudsten dier schrijvers af te beginnen, geen ander gewag over de pausin gemaakt wordt dan met een *men zegt*, en dat dus door hen de verhaalde gebeurtenis geenszins als een zeker feit werd opgeteekend. Eene derde opmerking is deze. Het verhaal groeit met de eeuwen aan. Naarmate de schrijvers, bij welke men het vindt, langer na den voorgewenden leeftijd (9de eeuw) der zoogenaamde pausin geschreven hebben, dijdt het verhaal bij hen uit, wordt het omstandiger, vertoont het zich rijkelijker versierd. De gestadig aangroeijende bijvoegselen loopen zeer uit elkander; en vaak tegen elkander in; soms zijn ze met den tijd, waarin de pausin geleefd zou hebben, blijkbaar strijdig. Dit alles wordt aangetoond door vergelijking der verhalen bij MARIANUS SCOTUS, SIEGEBERT VAN GEMBLOURS, STEPHANUS DE BORBONE, MARTINUS POLONUS, JACOB VAN MAERLANT, AMALRICUS AUGERII, JOANNES BOCATIUS, THEODORICUS DE NIEM, HERMANUS CORNERUS, FELIX MALLEOLUS, GUILIELMUS BREVINUS, BERNARDUS GUIDONIS, HERMANUS GYGAS, de *Augsburgsche Kronijk*, THEODORICUS ENGELHUSIUS, *Cronica van der hilliger Stat Coellen*, BALAEUS, de *Centuriatores Magdeburgenses*, SCHEREMBERG, SERRES. — Zoo groeide dan het verhaal van de eerste boeking af tot in de zestiende eeuw! En zelfs in onzen leeftijd heeft men het gewaagd dat zotte vertelsel, als liefdesgeschiedenis ingekleed, het publiek aan te bieden (zie het Werk, bl. 23). Als men dat alles beschouwt, dan kan men de zekerste kenmerken der mythe niet over het hoofd zien. Blijkbaar ook is het, dat er in geen dier eeuwen zekere bescheiden over de zoogenaamde pausin voorhanden geweest zijn; hoe toch had anders het verhaal, onder de pen van iederen schrijver, eene nieuwe gedaante kunnen aannemen? Hoe had de pop, telkens anders gekleed, voor den dag kunnen komen? Hoe kon het gebeurd zijn, dat haar gelaat, onophoudelijk door kladschilders met onecht blanketsel bestreken, door niet één ernstig

man met wateren uit eene echte bron afgewasschen werd?

Mogt de Prof. K. nu wel zeggen, zoo als hij doet: een stelsel van bedrog en leugen heeft de bronnen verminkt en er het verhaal uitgeligt? Lang voor hem is het ook gezegd; doch noch hij, noch iemand anders heeft het bewezen.

Ref. zou hier gaarne gezien hebben, dat de S. gebruik had gemaakt van de gelegenheid om iets over het mogelijke of liever onmogelijke van dergelijke verdonkering te zeggen. Naar het plan van het Werk (§ 5) te oordeelen, zal de redenering daarover in het tweede gedeelte gevonden worden: daar is ook hare plaats; maar de indruk, dien het lezen dezer eerste § maakt, schijnt althans iets daarover, ook hier ter plaatse uit te lokken.

II. De oorsprong der fabel is onzeker. — De S. deelt de onderscheidene daarover gemaakte gissingen mede. Vooraf doet Z. Eerw. opmerken, dat men daarbij doorgaans tot grondslag heeft gelegd de veronderstelling, dat een of ander feit door verkeerde opvatting, navertelling of toepassing, allengs tot deze fabel ontaard is, schoon men ook schrijvers vindt die het gansche verhaal voor eene uitvinding der verbeelding houden. Enkele aanmerkingen worden over, of ter gelegenheid van de medegedeelde gissingen gemaakt; maar deze worden niet opzettelijk met elkander vergeleken, noch beoordeeld: ook wordt geene nieuwe gissing voorgesteld.

Ref., die zelf eene gissing over den oorsprong der fabel heeft en haar voor ten minste zoo waarschijnlijk als eene der overige houdt, erkent, dat hij niet zonder eenige moeite weerstand biedt aan de bekoring om die gissing hier mede te deelen. Daar hij echter door dit uitgebreid verslag zich reeds zoo veel ruimte in *de Katholiek* toeëigent, en niet overtuigd is dat het publiek in zulke gissingen veel belang stelt, weêrhoudt hij zich. Mogt men zich naar het kennen zijner gissing begeerig toonen, dan is hij bereid haar, behoorlijk uitgewerkt, in een der volgende nummers van *de Katholiek* mede te deelen.

Aan het slot dezer § doet de S. zien, dat in het uiteenloopende der gissingen geen grond van zekerheid voor het verhaalde feit gelegen is. — En inderdaad, indien het niet-kennen van den oorsprong eens vertelsels, in de oogen van Prof. KIST, aan hetzelve, niettegenstaande het in zijn wezen en in zijne omstandigheden allen grond van waarschijnlijkheid mist, aanspraak op zekerheid kan bijzetten, dan zal Z. Hoogget. wel een zeer geloovig Legenden-lezer zijn.

III. Men kan aannemen (wij zetten onze analyse voort), dat in een gedeelte der middeleeuwen het sprookje van de pausin in ernst voortverteld is. Immers, uit het feit, als waar aangenomen, volgt niets tegen de leer van de onfeilbaarheid der Kerk: en het verhaal, zoo als het ingekleed is, kan, om de tragische, aan Gods onmiddellijke werking toegeschrevene ontsluijering des bedrogs, met den eerbied voor den pauselijken stoel bestaan. Nogtans moet men erkennen, dat de schrijvers, ook in de middeleeuwen, het verhaal doorgaans voor een gerucht, voor een onzeker vertelsel gehouden hebben. Veel heeft men, in lateren tijd, ten voordeele der bewering, dat de middeleeuwen het sprookje voor zeker hielden, willen afleiden, uit het zwijgen en uit den ernst van het concilie van *Constanz*, bij gelegenheid dat JAN HUS van de pausin sprak. Maar men vergeet hierbij geheel en al de stelling van het Concilie als concilie, en tegen over JAN HUS. Het Concilie moest zich met geloofszaken, niet met het onderzoeken van historieën bezig houden. Daarom heeft het ten aanzien der pausinne-historie niets dan onverschilligheid aan den dag gelegd. En deze onverschilligheid, men gelieve het op te merken, is geen gering wapen om de beschuldiging af te weren, dat de hierarchie zich zou beijverd hebben om het sprookje door een « stelsel van bedrog en leugen » te onderdrukken.

IV. Met JAN HUS verkreeg de fabel meer gewigt, om de beduiding, die deze en zijn aanhang er aan gaven. Het feit als zeker stellende (zonder eenig bewijs), leidden zij er gevolgtrekkingen

uit af tegen de geloofsleer. Men antwoordde hun : uwe gevolgtrekkingen zijn valsch , en het feit waar gij ze uit afleidt , is onzeker. Aldus ENEAS SYLVIUS. Konden de Hussiten iets tot bevestiging van het feit aanvoeren ? Neen , zij bleven het antwoord schuldig. Met ENEAS SYLVIUS ontwaakte de kritiek. De H. ANTONINUS betwijfelt niet alleen het feit , maar hij vergelijkt reeds schrijvers. Wat later verklaart PLATINA ronduit : *de zegsmannen zijn niet zeker en niet bekend.* AVENTINUS noemt het gerucht eene fabel. Maar in den loop der zestiende eeuw , toen de Lutheranen en Calvinisten het voetspoor van HUS drukten , ontstond het ware kritisch onderzoek.

De S. treedt hier in vele en belangrijke bijzonderheden , die zoo van zijne onvermoeide nasporingen als van zijne kritische begaafdheid en ervarenheid rijkelijk getuigen. Wij kunnen hem hier niet volgen , maar wij willen niet te min doen opmerken , dat in den strijd over de fabel niet de Katholieken tegen over de Protestanten , maar katholieke en protestantsche historievorschers tegen over Protestantsche staan. Te regt ruimt de S. eene breede plaats in aan hetgeen BLONDELS verhandeling betreft. Bedroevend maar belangrijk tevens is het te vernemen, hoe de Protestant BLONDEL door velen zijner geloofsgenooten gehavend werd , omdat hij zijne wetenschappelijke overtuiging — er is geene pausin geweest — uitgesproken en als waarheid bewezen had. Na de uitgave van BLONDELS werk , verwierp bijna iedereen het geloof aan het bestaan der pausin , zoodat SARRAVIUS de woorden schrijven kon , die de S. als motto op het titelblad van zijne *Nalezing* geplaatst heeft , en aan K. als aan een tweeden SALMASIUS , schijnt toe te roepen. De wetenschap kon niets meer voor de pausin ; maar de hartstogt?... deze zwijgt niet , al is de wetenschap ten einde spraaks : zij vond voor bewijzen beschuldigingen. Maar leverde zij voor hare beschuldigingen ook bewijzen? Nimmer , zij kon ze zelfs niet waarschijnlijk maken.

V. De Hoogleeraar K. beweert twee dingen : *a*) de bewijzen

voor het bestaan der pausin zijn door een «stelsel van bedrog en leugen» verdonkerd. *b*) Het bestaan der pausin is een historiesch feit.

Op den Hoogleeraar rust de verpligting beide beweringen te bewijzen: op zijn tegenschrijver, de bewijzen van K. te wederleggen. Hebben de bewijzen van K. door de wederlegging opgehouden bewijzen te zijn, dan is de taak van den tegenschrijver, als zoodanig, volbragt; want eene beschuldiging, waarvoor geene gronden aangevoerd worden, is onaannemelijk: een op zich zelf reeds onwaarschijnlijk feit, dat door geene historiesche bewijzen boven allen redelijken twijfel verheven wordt, is men geregtigd te loochenen.

Maar de tegenschrijver *mag* meer doen. Hij mag aantoonen dat de beschuldiging niet alleen ongegrond, maar ook dat zij valsch is; hij mag bewijzen dat het bestaan der pausin niet alleen onbewezen, maar inderdaad ook geen feit is.

Wij verheugen er ons over, dat de geleerde Professor in het Seminarie te *Warmond* zich niet bij zijne strikte taak van tegenschrijver bepaald, maar, een stap verder gaande, het plan van zijn werk aldus gesteld heeft:

a) De Hoogl. K. heeft niet bewezen.

b) Het tegenovergestelde zijner beweringen blijkt.

Na dit verslag gelezen te hebben, zal men erkennen moeten dat de lof, boven, aan het hier aangekondigde werk gegeven, niet te groot is: en als men het werk zelf zal gelezen hebben, dan zal, hiervan houdt Ref. zich overtuigd, ieder bevoegd beoordeelaar dien lof te gering vinden. Wij zijn geregtigd het aangename vooruitzigt te koesteren, dat het tweede gedeelte het pleit over de zoogenaamde pausin nogmaals voldingen zal zoo zeer, dat zelfs de Hoogleeraar K. zal moeten erkennen: «het onderzoek van de geschiedenis der pausin is gesloten.»

Referent wil niet nalaten ook den drukker en uitgever regt te doen. De typographische uitvoering is vrij net, en doet der jeugdige pers van den heer TEN HAGEN eer aan.

SYMBOLIEK, of vergelijkende verklaring der godsdienstige geschilpunten tusschen Katholieken en Protestanten, naar derzelver Belijdenisboeken. — Het Hoogduitsch van *J. Buchmann* vrij gevolgd door *A. J. van Bemmel*, R. K. Kapell. Tweede en Derde Stuk. Utrecht, H. H. van Romondt. 1844.

(Zie *Katholiek* Dl. IV, bl. 253.)

Na dat de Schrijver, in de eerste afdeeling, de algemeene geloofsleer heeft opengelegd, gaat hij, in de tweede, tot de bijzondere over, en stelt in het eerste hoofdstuk, § 24, de Katholieke leer voor «over Gods eigenschappen en persoonlijkheid.» Wat dit laatste betreft, daarover kon de Katholieke leer, naar het *Symbolum Athanasianum*, in weinige woorden worden te zamen gevat. Even zoo beknopt is de leer over Gods eigenschappen voorgesteld. In de belijdenisschriften immers wordt in het bijzonder slechts op de almagt gedrukt. Het ontbrak namelijk der Katholieke Kerk aan eene aanleiding, om over de andere goddelijke eigenschappen Symbolische bepalingen te maken. «Alleen nopens de Heiligheid zag zich de Kerkvergadering van *Trente*... genoodzaakt tegen allen den banvloek «uit te spreken, welke beweerden, dat God zoowel het «kwaad als het goed bewerkt, zoo dat het verraad van JUDAS «even zoo zeer zijn werk is als de bekeering van PAULUS.» Daarbij had die Kerkvergadering de Luthersche dwaling op het oog. Immers de grondstellingen, welke LUTHER genoodzaakt was aan te nemen, ten einde zijne uitzinnige leer over 's menschen toestand vóór en na de zonde, en diens regtvaardigmaking te verdedigen, leidden hem tot de afschuwelijke godslasteringen, welke in de aangehaalde woorden, die bijna letterlijk aan MELANCHTON zijn ontleend, door de Kerkvergadering van *Trente* werden veroordeeld. En die godslasteringen vonden voorstanders en verdedigers in CALVYN en BEZA. Het jongere Pro-

testantisme heeft zich van die leer ontdaan, ofschoon het de beginselen, waaruit zij voortvloeit, althans gedeeltelijk bleef voorstaan. Moge die gevolgeloosheid niet voor hunne *logica* pleiten, zij strekt hun zedelijk gevoel tot eer.

Aangaande de persoonlijkheid van God bestond aanvankelijk geen verschil tusschen Katholieken en Protestanten. Beiden leerden dat God één is in drie personen. Al spoedig echter maakten SERVET, GENTILIS en daarna SOCINUS gebruik van de vrijheid, welke nieuwelings aan de wereld was verkondigd, en eene van derzelver eerste wrange vruchten was de hevige, tot op heden voortgezette strijd tegen de leer der H. Drievuldigheid. Het Socinianisme kon noch door vuur, noch door zwaard, noch door ballingschap worden uitgedelgd; het leefde met de overige Protestantsche secten of in 't geheim of openlijk voort, en is thans, onder verscheidene vormen, vrij algemeen in het Protestantisme gevestigd; het wordt niet slechts geduld, maar gehuldigd en geliefkoosd. Daarvan kan ons vaderland ten bewijze strekken. De Synode van *Dordrecht* had het aan den Staat opgedragen die Secte te vervolgen, en voor twintig jaren moest men nog op het buitenland wijzen, om op den verniclenden vooruitgang der ontkenning in het Protestantisme opmerkzaam te maken; maar thans bestaat onder ons eene Groninger School, wier Sociniaansche beginselen voor niemand, zelfs voor geen Protestanten, een raadsel meer zijn. — Zoo is men in weinige jaren met reuzen-schreden vooruitgegaan op het gebied der ontkenning, en nog staat men niet stil, maar spant alle krachten in, om zich en anderen van de geopenbaarde waarheden *vrij te maken.*

Wij keeren tot de *Symboliek* terug, en geven in 't kort den inhoud der overige drie hoofdstukken aan.

Het tweede, dat in twee artikels is gesplitst, behelst de allerbelangrijkste leer aangaande den mensch vóór en na de zonde. Daaraan zijn de §§ 27—32 toegewijd. Duidelijkheid gepaard aan naauwkeurigheid van uitdrukking in de behande-

ling dier gewigtige leer zijn noodzakelijke vereischten; en de Schrijver laat hieromtrent niets te wenschen over.

Met de leer over 's menschen toestand vóór en na de zonde staat die «over de verlossing» in het naauwste verband. Daarom zijn ook aangaande dit punt, de stellingen der Katholieke Kerk en de onderscheidene Protestantsche gezindheden zeer uiteenloopend. Het derde hoofdstuk geeft dienaangaande, in twee artikels, van §§ 33—40, de geschilpunten benevens eene wederlegging der Protestantsche dwalingen aan.

Het vierde hoofdstuk, waarmede het tweede Stuk eindigt, bevat, in §§ 41—50, de verdere ontwikkeling van de Katholieke en Protestantsche leerstelsels over de Verlossing voor zoo verre zij in hare toeëigening aan het individu beschouwd wordt; met andere woorden: de leer der «Heilsbewerking.» Ook hier is het, onzes inziens, den Schrijver wel gelukt de anderzins, voor den niet godgeleerde, ingewikkelde en moeijelijke leer over de regtvaardigmaking en de goede werken, duidelijk en bevattelijk voor te stellen, en de menigvuldige kronkelpaden der Protestantsche verwarring aan te toonen.

Wij gaan nu tot de beoordeeling van het *derde* en laatste Stuk der *Symboliek* over.

In eene wetenschappelijke behandeling der symboliek sluit de leer van de Sacramenten zich onmiddellijk aan die van de Heilsbewerking aan. Kan de mensch uit den toestand der zonde niet worden gered, noch zijn heil bewerken zonder de genade van den Verlosser, dan is het noodig, dat hem de genade worde medegedeeld. Dit geschiedt door de Sacramenten; over welker aard, getal, uitwerkselen, enz. in het vijfde Hoofdstuk, dat zes artikels heeft, de leer der Katholieke Kerk en der Protestantsche Gezindheden wordt blootgesteld.

Het eerste artikel handelt, §§ 51—53, over de Sacramenten in het algemeen. De Schrijver tracht vóór alles een helder denkbeeld te geven van derzelver aard, daarbij houdt hij zich, gelijk de meeste Godgeleerden, aan den Romeinschen Kate-

chismus, en stelt vervolgens de Katholieke leer voor over het getal, den bedienaar, de uitwerkselen en de vereischten — tot het ontvangen — der Sacramenten. Waar dit laatste ter sprake komt, wijst de Eerw. Vertaler den Schrijver van het werk: «De geloofsbelijdenissen der onderscheidene christelijke gezind-«heden enz.» LIERNUR, zeer goed teregt. Deze had namelijk, opzigtens het onderhavige punt, de leer der Katholieke Kerk verkeerd voorgesteld, en zich zelven tegengesproken. De hier aangehaalde woorden van LIERNUR, kunnen ten bewijze strekken van 's mans vertrouwdheid met de Katholieke leer. Hadde hij in zijn gansche werk slechts ter gemelde plaatse zich zóó deerlijk vergrepen aan de waarheid, dat alleen ware genoeg, om hem eene plaats naast CARPENTIER ALTING in te ruimen.

De volgende § behelst, aangaande hetzelfde punt, de leer der Protestantsche Godsdienstgezindheden. Hoe groot ook de willekeur, onbestendigheid en verwarring der eerste Hervormers bij het smeden der nieuwe leerstukken geweest zijn, nergens waren zij zoo groot en in het oog loopend als hier. Noch LUTHER, noch de volgende leiders van het Protestantisme, schijnen het ooit zoo ver gebragt te hebben, dat zij een helder denkbeeld van den aard, de uitwerkselen enz. der Sacramenten, naar hunne opvatting konden geven. Het is een eeuwig wankelen, een heen- en- weder-slingeren, dikwijls van het eene uiterste in het andere, zonder dat zij ten slotte kenden wat zij wilden, of, misschien beter gezegd, wilden wat zij kenden.

De drang echter der Katholieken noodzaakte hen, om zich bepaalder uit te drukken; hetgeen in het vervolg dan ook in dier voege geschiedde, dat al meer en meer het ware begrip van het Sacrament werd verdrongen, tot dat het eindelijk, bij latere secten, met de Sacramenten zelve, geheel verdween.

De schrijver toetst in § 53 de leer der Protestantsche Gezindheden, en zet in de vijf volgende Artikels, § 54—68, de leer van de Sacramenten in het bijzonder, uit een. Wij

bezitten de overtuiging, dat dit gedeelte der Symboliek met verhoogde belangstelling zal worden gelezen, en indien ook door den Protestant, maar zonder vooroordeel, gelezen, hem achting voor de Katholieke leer, en verontwaardiging over de slingeringen, eerlooze omwegen en kronkelpaden der Hervormers zal inboezemen. Wij wenschen, dat de Protestantsche lezer, behalve op art. 3 en 4, in 't bijzonder zijne aandacht vestige op het zesde, waar over het Huwelijk wordt gehandeld. Er is, naar onze overtuiging, geen leerstuk, waaruit beter blijkt, dan uit dat van het Huwelijk, hoe laag het Protestantisme staat, of liever, tot welke laagte het Christendom onder de handen der Hervormers zonk. Nergens beter dan hier is het zigtbaar, hoe gering, hoe nietig het werk der verlossing, naar de Protestantsche opvatting, is.

Christus herstelde het huwelijk zoo als het van den beginne geweest was; dat is: Hij verklaarde het, in zijn Rijk, onontbindbaar. De zondeval had den oorspronkelijken toestand opgeheven, en onder de wet kon het huwelijk zonder de genade niet in zijne oorspronkelijk-onverbrekelijke eenheid worden gehandhaafd. De echtscheiding, waaraan het regt om een ander huwelijk te sluiten was verbonden, werd door Moyses wegens het ערות דבר der vrouwe, toegestaan. Maar in het Rijk der genade moest deze, om der menschen zwakheid wille, door de wet verleende vergunning ophouden: want daar moest het huwelijk een afbeeldsel (ἔκτυπος) worden van de naauwe, onscheidbare verbindtenis tusschen den Verlosser en zijne Kerk. Tot dat einde werd het huwelijk — onder de heiligende genade gesteld — een sacrament. En de echte lieden door God zelven vereenigd, en tot en in die vereeniging door de genade geheiligd, kunnen en moeten elkander beminnen met eene liefde, welke, ver boven de louter natuurlijke liefde verheven, het groote geheim, dat tusschen Christus en de Kerk bestaat, voorstelt en dus echtscheiding en veelwijverij uitsluit.

Maar het Protestantisme loochende de heiliging. Naar zijn leerstelsel blijft de mensch na de regtvaardigmaking wat hij vroeger was, dat is: zondaar, louter vleesch en zinnelijke begeerlijkheid en dus niet in staat om heilige werken te verrigten. Van dit standpunt zag men in het huwelijk, en kon men niet anders zien, dan een middel ter bevrediging der dierlijke geslachts-neiging, en, gedreven door de magt der *consequentie*, bragt men het huwelijk van het standpunt der genade, waarop het door CHRISTUS was gesteld, tot op dat van de wet terug. Hooger kon men zich niet verheffen; — en gevolgelijk werden echtscheiding en veelwijverij, zoo als onder de wet, in de christelijke maatschappij, als geoorloofd erkend (1).

Hoe laag men nu ook al staan mogt, het was der Rationalistische rigting van het Protestantisme nog te hoog. Het is genoegzaam bekend hoe die rigting door, het zedelijk gevoel onteerende, stellingen nopens het huwelijk, zelfs verre beneden het heidendom is vervallen. — Zoo ver heeft men het thans gebragt, en wie kan het zeggen wat de toekomst nog insluit?

Het zesde en laatste hoofdstuk der *Symboliek* stelt in twee artikels de «leer over de Kerk» voor. In de eerste afdeeling werd de Kerk als eene goddelijke instelling tot heiliging en zaliging van den mensch beschouwd; hier als eene maatschappij, als eene *vereeniging van personen*. Als dusdanig kan zij als of in dit leven, of in het andere bestaande, worden voorgesteld. Beide opvattingen worden in genoemde artikels §§ 69—74, uit een gezet. In het derde en laatste artikel §§ 75—77, wordt «de leer van de betrekking tusschen de

(1) Het behoeft geene nadere vermelding — want wie weet niet? — dat LUTHER aan den landgraaf PHILIPPUS, bij het leven zijner vrouwe, een tweede huwelijk toestond, omdat de graaf in *geweten* had verklaard, aan ééne vrouw niet genoeg te hebben. Het is zeer opmerkenswaardig, dat LUTHER, ter goedmaking van zijn gedrag in de bewuste zaak, zich op voorbeelden beroept, welke *onder de wet* plaats vonden. Daarin bleef hij zich zelven gelijk.

«Kerk op aarde en de Kerk in het andere leven» blootgelegd, waar de leer over het vagevuur, de vereering en aanroeping der Heiligen benevens de vereering der beelden en reliquiën hare plaats vindt (1).

Uit onze mededeeling van den inhoud der *Symboliek*, zal men bereids hebben opgemaakt, dat wij nog al met het werk zijn ingenomen. Wij stemmen dat toe, en willen hier zelfs onze erkentelijkheid aan den Eerw. VAN BEMMEL openlijk betuigen, voor de goede diensten, welke Z. Eerw. met de vertaling van de *Symboliek* aan de goede zaak in ons Vaderland heeft bewezen. Wij achten het werk uit zijnen aard en in zijnen vorm zeer gepast, om den beschaafden lezer eene volledige en naauwkeurige kennis van de Katholieke leer en die der onderscheidene Protestantsche Gezindheden te geven. En hierin alleen ligt, althans voor onzen tijd, eene genoegzame aanbeveling, — voor den Katholieken lezer, die door zulke kennis niet dan gesterkt kan worden in zijne overtuiging; — voor den Protestantschen lezer, die, daardoor voorgelicht, een onpartijdiger oordeel, dan men onder de zijnen plagt, over de Katholieke Kerk en hare leer zal kunnen vellen.

---

(1) In eene bijgevoegde noot geeft de schrijver eenige bemerkingen over de Protestantsch-Luthersche reliquiën-vereering. Curieus is het volgende: In het dagblad: Anzeiger der Deutschen 5 Aug. 1841, las men het navolgende: «De algemeen bekende, als *heilig* beschouwde «LUTHERS beuk bij *Altenstein* en *Steinbach*, is den 18 Julij door eenen «stormwind, tot op eenen stam van 8 voet hoog, waarop nog een «enkele tak gebleven is, omgewaaid. Het hout van denzelven is aan «de Kerk van *Steinbach* geschonken, waar het als *heilig* bewaard «wordt. Vrienden en *vereerders van den heiligen man* kunnen tegen «eene schadeloosstelling aan de Kerk eene gedachtenis van dit hout «krijgen, mits zij zich met vrachtvrije brieven wenden aan den on«dergeteekende, die aan een ieders verlangen zoo veel mogelijk «hoopt te voldoen.

«*Steinbach* bij de Badplaats *Bieberstein*, 27 Julij 1841.

«I. C. ARTMANN, *Predikant.*»

Moge dan de *Symboliek*, behalve den Katholieken, menigen Protestant, dien de waarheid na aan het harte ligt, in handen komen, en moge hij haar met een bedaard en onvooringenomen gemoed en zonder vrees voor de waarheid lezen, en het gelezene ernstig overwegen! Het geldt toch eene zaak, voor den gemoedelijken althans, van het hoogste belang, de geopenbaarde waarheid in CHRISTUS. Hij leze dus, en vrage ten slotte het zich zelven af: hoe is het met die waarheid gesteld in het Protestantisme? En het antwoord kan niet twijfelachtig zijn.

Bij zijne optreding in de godsdienst-geschiedenis verkondigde het Protestantisme als goddelijk-geopenbaarde waarheid eene leer, welke aan de christelijke oudheid onbekend was; welke sedert hare eerste verkondiging niet heeft opgehouden veranderd, hervormd, gesnoeid te worden. En thans, na eene door drie eeuwen heen voortgezette hervorming, is men nog niet te vreden.

De reden daarvan ligt in den aard van het Protestantisme. LUTHER verkondigde aan de wereld — als goddelijke waarheid — dwaasheden, waarover zijne nakomelingschap zich schaamde. Hij had de menschelijke rede verguisd, voor een onding verklaard. En het was te voorzien, dat die verguisde rede, vroeg of laat, zich krachtig zou wreken, over den haar aangedanen smaad. LUTHER moest dat reeds ondervinden. Men besprong zijne leer van alle kanten, en daarbij kwam niets meer op den voorgrond dan de rede zelve. De Hervormer stelde zich te weer; maar dat hielp niet. Men ging aan het afbreken en puinen storten over puinen; allengs – allengs verdween het eene leerstuk na het andere; en mogt ook hier en ginds het Piëtisme in eenen flaauwen klaagtoon zijne stem doen hooren, de voortsnellende rede stoorde er zich niet aan, maar verhief zich met gestadig toenemende stoutheid tot dat zij eindelijk de openbaring zelve voor hare vierschaar daagde — veroordeelde — en zich zelve voor de hoogste openbaring uit-

gaf. — De verwerping der geheele openbaring in CHRISTUS, ziedaar het resultaat, hetwelk eene voortgaande ontwikkeling der Hervorming, na drie eeuwen, heeft opgeleverd!

Wij nu meenen, dat het der moeite wel waard is, thans eenen blik in het verledene te werpen en het zich, in de studie der Symboliek, duidelijk te maken, hoe dat resultaat, als in zijne kiem, in de beginselen der eerste Hervormers, was besloten.

Maar ook nog onder een ander gezigtspunt is de studie der Symboliek belangrijk en nuttig.

In den strijd, welken de hedendaagsche Protestanten tegen het Katholicisme voeren, kan het den oplettenden niet ontgaan, dat, hoewel men van de leer der eerste Hervorming voor het grootste gedeelte niets meer weten wil, men nogtans feitelijk meer daaraan verkleefd is, dan men zich zelven schijnt bewust te zijn. Het is inderdaad opmerkenswaardig, dat nagenoeg in elke opwerping of beschuldiging, tegen de katholieke kerk en leer ingebragt, nog de verouderde protestantsche leer doorstraalt. Wij zullen slechts één voorbeeld aanhalen.

Niemand zal mannen als HOFSTEDE DE GROOT, ROYAARDS, DES AMORIE VAN DER HOEVEN enz. enz. verdenken van Lutherse he, Dordsche — en wat er al dergelijke...sche meer zijn — Orthodoxie. Maar van waar is het dan, dat men in hun geschrijf tegen de katholieke Kerk, dat week bij week de wereld wordt ingezonden, zoo vele redeneringen vindt, welke niet zijn uit te leggen, wanneer men geene Luthersche of Dordsche enz. Orthodoxie in die Heeren veronderstelt. Moet men, naar hun geschrijf geoordeeld, niet aannemen, dat ook van hen LUTHER naar waarheid heeft gezegd, dat er niets logger en lomper is dan de menschelijke rede? Zij gaan spreken, b. v. over het Altaargeheim; zij zoeken en wroeten in hunne rede om iets daartegen te vinden, meenen het gevonden te hebben en galmen het uit, dat de katholieke leer regt tegen de rede inloopt. Maar, eilieve! tegen welke rede? Tegen de

luthersche? — Geene andere, want immers LUTHER was de man, die beweerde dat de rede in de godsdienstige wetenschap aan een blok gelijk is. Daar ziet zij niets, bevat niets, maar zit als een nachtuil tegen de stralen van de middag-zon te knipoogen. En wanneer dan de rede dier Heeren niet in staat is om eene dubbele orde — eene hoogere en eene lagere — behoorlijk te onderscheiden; en veel minder om het in te zien, dat de wetten dier lagere orde op de hoogere van geene toepassing zijn, blijkt het dan niet, dat het in hen zijn bewijs vindt, wat LUTHER leerde? Ja het is de door en door bedorven natuur, zoo als LUTHER haar schilderde, welke wars van het goddelijke en heilige, niet dan smaad- en scheldwoorden heeft tegen de waarheid en de openbaring; welke dan meent verwonnen te hebben, wanneer zij, na de Godheid van den CHRISTUS te hebben geloochend, en den Bijbel tot fladden gescheurd, onder de zwaar-drukkende duisternis, waarin zij blind naar een steun rondtast, met helschen lach haar ongeloof uitbraakt, zich vervolgens den mond vaagt en zegt: ik maak vrij door de waarheid.

Het naauwe verband, dat wij tusschen de verouderde Orthodoxe leer en het gedrag der niet Orthodoxe zonen in één voorbeeld hebben aangetoond, zal de lezer der Symboliek, met vele andere kunnen vermeerderen. Het gezegde zij genoeg, om, ten slotte, de *Symboliek* aan te bevelen aan allen, aan wie de waarheid dierbaar is. In 't bijzonder willen wij ook haar hebben aangeprezen bij die Eerw. Geestelijken, die het onder hunne ambtsverrigtingen mogen rekenen, zich met het onderrigt van bekeerlingen bezig te moeten houden. De *Symboliek* kan H. Eerw. daarbij van goede dienste zijn en den arbeid verligten. Ook zal zij niet zonder nut den beschaafden Protestant, die tot de Kerk wenscht terug te keeren, in handen worden gegeven.

Moge dan de *Symboliek*, onder den zegen des Allerhoogsten, veel nut stichten en de gewenschte vruchten dragen;

en moge spoedig ook bij ons, gelijk in *Duitschland*, derzelver vertier eene tweede uitgave noodzakelijk maken.

HANDLEIDING der broederschap van den levenden of voortdurenden Rozenkrans. Naar het Fransch. Te Leiden en te Amsterdam, bij J. W. van Leeuwen en C. L. van Langenhuysen.

Dit boekske, kerkelijk goedgekeurd, zal bij de steeds toenemende uitbreiding der Broederschap van den levenden Rozenkrans in ons Vaderland, den leden dier godvruchtige vereeniging bijzonder welkom zijn. De aard, oorsprong en doel der Broederschap worden er beknopt in verklaard, en verder het noodige medegedeeld, om de verpligtingen benevens de voordeelen en vruchten der Vereeniging naauwkeuriger te doen kennen.

Wij wenschen dat dit werkje iets moge bijdragen tot de meerdere vestiging en behartiging bij velen, dezer teedere en heilzame vereering van de gezegende Moeder des Heeren.

TWEE GELOOFS-HELDEN der 18e en 19e eeuw, of beknopte Levensbeschrijvingen der beroemde Pausen Pius VI en Pius VII. Te 's Bosch, bij J. J. Arkesteyn en Zoon. 1843.

Deze twee levensbeschrijvingen zijn genomen uit de Nederduitsche Vertaling van DE FELLER'S *geschiedkundig Woordenboek*. Wij houden het voor eene goede gedachte van den Vertaler des Woordenboeks, deze twee levensbeschrijvingen afzonderlijk uit te geven, om ze daardoor ook in de handen van velen, die DE FELLER'S werk niet bezitten, te brengen. Wij achten zulke lecture belangrijk, onderhoudend en nuttig tevens, en wenschen daarom dit werkje een ruim debiet toe.

VERKLARING

TOT AFWERING VAN LASTERINGEN

TEGEN DE KERK.

Onder al de onaangenaamheden, die de polemiek over de godsdienst den verdediger der Katholieke Kerk kan opleveren, is het geene der geringste, dat hij onophoudelijk zijnen tegenpartijders zeggen moet: gij legt der Katholieke Kerk leeringen en gebruiken te laste, die de hare niet zijn, die zij verafschuwt, en in een ieder, wie hij zijn moge, veroordeelt. Hadde men de Kerk slechts te verdedigen over hetgene zij inderdaad leert, doet en goedkeurt, zoo zoude de polemiek in de eerste plaats veel inkrimpen, en ten tweede het gemoed in volkomen kalmte laten; maar nu men, behalve gemoedelijke, en (dit wil ik er zelfs bijvoegen) sophistieke tegenwerpingen, ook eene tallooze menigte van toedichtingen en lasteringen bestrijden moet, nu is de polemiek eene onoverzienbare heide, op welke de reiziger, dan eens door verveling, dan weêr door wreveligheid overvallen wordt. Zoodanig was echter immer het lot der katholieke controversisten, en in onze dagen meer dan ooit. Inderdaad, de geschriften tegen de Kerk zijn onnoemelijk talrijker dan in eenige eeuw: — en wat is hun inhoud? zeldzaam eene bestrijding van de leer en de gebruiken der Kerk zoo als zij wezenlijk zijn; maar

doorgaans een hartstogtelijk uitvaren tegen leeringen en gebruiken, die, of geheel verdicht, of aanmerkelijk misvormd zijn. Indien de Katholieke Kerk ware, wat die gegeschriften liegen dat zij is; indien zij zóó leerde en zóó deed, als daar valschelijk verzekerd wordt; dan, de *Katholiek* zegt het volmondig, dan zou hij niet alleen zich schamen over zijne Kerk, maar hij zou haar verlaten en plaats nemen onder hare bestrijders. Niets toch is zoo afschuwelijk, geene misdaad zoo strafwaardig, geen gedrag zoo verachtelijk, geene leering zoo valsch en bedervend, die haar niet toegeschreven wordt. Afgodsdienst, moord, ontucht, geldzucht, bedrog, misleiding, opzettelijk zedenbederf, voortplanting van bijgeloof, en alle leeringen daarmede overeenstemmende, dat alles verontschuldigende, er zelfs een schijn van godsdienst aan gevende: al dat helsche is, naar den gezamelijken inhoud der bedoelde schriften te oordeelen, het wezen van die Kerk, die in den Paus van *Rome* haar zigtbaar opperhoofd erkent. Intusschen weet de Katholiek, die de leer zijner Kerk kent, en haar leven in de Heiligen, door haar vereerd, beschouwt, dat zij de afgoderij verfoeit; dat zij gruwt van moord, ijvert tegen de ontucht, de geldzucht bestrijdt, bedrog en misleiding verafschuwt, al haren invloed tegen het zedenbederf aanwendt; dat zij eene reinigende leer verkondigt, die niet slechts voorhoudt wat gedaan en gelaten moet worden, maar tevens ook de krachtigste beweegredenen aandringt, om de waarheid door het leven uit te drukken; dat zij de geloovigen wijst op éénen God, en op éénen Verlosser, den Zoon Gods, JESUS CHRISTUS; dat zij den maagdelijken staat aanprijst, geen vleeschelijk genot toestaat buiten een wettigen echt, en de reinheid van het huwelijksbed met eene waardige strengheid hand-

haalt; dat de vrijwillige armoede bij haar een paarl, de milde weldadigheid een verdienstelijk werk is; dat de eenvoudigheid der duive, de regtschapenheid en waarheidsliefde, als groote, als noodzakelijke deugden door haar geprezen worden en bij voorkeur hare Heiligen versieren; dat er, eindelijk, geene deugd is, welke zij niet bevordert, geen kwaad, dat zij niet bekampt. Hoe moet nu de Katholiek, de bewustheid daarvan in zijn binnenste dragende, hoe moet hij te moede zijn, bij het vernemen der gruwzame beschuldigingen, tegen de Kerk, zijne heilige moeder, uitgebragt? Is het te verwonderen, dat hij, diezelfde lasteringen, duizendmalen wederlegd, nu voor de duizend en eerstemaal hoorende herhalen, soms in verontwaardiging opstuift? dat de verveling zelf, uit die eeuwige eentoonigheid van beschuldigen zonder bewijzen, en wederleggen zonder tot zwijgen te brengen, hem nu of dan een hard woord afperst? Hij zelf is voorzeker de eerste, om er zich een verwijt van te maken, dewijl hij het woord kent van zijnen goddelijken Leeraar: «Zalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen het aardrijk bezitten.» Dan, blijft het niet waar wat wij boven zeiden, dat de taak van den katholieken controversist alleronaangenaamst is?

En nogtans, hij mag zijne taak niet laten varen.

Of is de strijd tegen zijne Kerk thans, en bepaaldelijk in *Nederland*, niet tot eene hoogte, tot eene verwoedheid geklommen, die de schrikbarende kreten van vroegeren tijd herinnert? Hij moet thans zijne Kerk verdedigen, niet alleen om de waarheid te doen zegevieren, maar om de eer, de bezittingen, het leven zijner geloofsgenooten te beschermen. Of legt men het er niet op toe, om de onwetende protestantsche massa's tegen de Katholieken in het harnas te jagen? Worden daar drukpers en kansel niet

toe misbruikt? Bijna in ieder nummer hebben de katholieke tijdschriften zich te beklagen over verregaande misbruiken der pers aan de protestantsche zijde; en nog niet lang geleden (1) toonde de *Katholiek*, in eene opzettelijke, ofschoon zeer onvolledige schets, hoe bitteren haat velen aan den dag leggen, die ons bestrijden. Dáár ook bleek het al, dat de pers alleen de schuld niet heeft; dat ook de stille, de verborgen invloed dienzelfden haat aankweekt; en nu voegen wij er openlijk en uitdrukkelijk bij, dat vele predikanten, ook in de aanzienlijkste steden van ons vaderland, op den kansel zoodanig spreken, dat de aan hen gehechten al meer en meer, niet slechts van de Katholieke Kerk, maar van hunne landgenooten, van hunne medeburgers, die tot deze Kerk behooren, verwijderd moeten worden. De gevolgen blijven niet uit. Wel schoolt het gemeen nog niet zamen, om de katholieke godsdienstoefeningen te verstoren; nog wordt den priester geen geweld aangedaan; nog vallen er geene bloedige twisten voor; nog is er geen beeldstormerij gepleegd; maar men ga voort op den ingeslagen weg, en de misdadige uitkomsten zullen bewijzen van wat middelen men zich in den strijd tegen het Katholicisme bediend heeft. Reeds nu zijn er genoeg verontrustende voorteekenen. Het is, b. v., niets zeldzaams, dat een Katholiek geestelijke op de straat uitgejouwd, beleedigd wordt; zoo moet in zekere stad de gracht, waar dominé N. woont, door de priesters veiligheidshalve vermeden worden, op die dagen, waarop de bedoelde predikant katechizatie houdt; ook is het niets zeldzaams, op openbare plaatsen, in tegenwoordigheid van allerlei heden, hetgeen den Katholieken

(1) *December* des laatst verloopen jaars.

godsdienstig en heilig is, te hooren bespotten, verguizen; zelfs gebeurt het nu of dan, dat een Protestant bij eene Katholieke godsdienstoefening verschijnt op eene wijze, die niet slechts beleedigend is voor 't geen daar plaats heeft, maar die ook ten minste onbeleefd is jegens de vergadering. Andere verschijnselen, gedeeltelijk reeds in den *Katholiek* aangewezen, gaan wij stilzwijgend voorbij (1).

Mag nu, onder deze omstandigheden, de katholieke controversist zijne taak laten varen?

Neen!

Want waardoor heeft men de bovenaangeduide protestantsche beweging aan den gang geholpen? Waardoor onderhoudt en rigt men haar? Door het luide uitschreeuwen van de afschuwelijkste beschuldigingen, van de snoodste lasteringen; door het voorstellen van de Katholieke Kerk onder zulke trekken, als wij boven hebben opgegeven. Van de Kerk besluit men vervolgens tot hen, die leden zijn der Kerk; en zoo komt het, dat de Katholieken, priesters en leeken, een *niet-volk*, enz., enz., enz., genoemd worden. Al wie kan, moet, bij zoodanigen stand der zaken, die beschuldigingen en lasteringen afweren; wie het aan zich zelven en zijne Kerk niet verschuldigd is, hij is het verschuldigd aan zijne medeburgers, aan het vaderland.

De *Katholiek* heeft, om die reden besloten, thans eene verklaring af te leggen, waaruit het voor allen blijkbaar mag worden, hoe veel der Katholieke Kerk ten onregte

---

(1) Zijn wij het niet, die met volle regt zeggen kunnen: «*Videant consules!* de Regering zie toe!» Wij beschuldigen niemand, dat hij dadelijkheden tegen de Katholieken, hunne priesters of kerken, zou willen provoceren; maar wij zeggen: er wordt zóó geschreven, gesproken en gehandeld, dat er dadelijkheden op volgen zullen.

wordt te laste gelegd. Hij wil met al den ernst, waarvoor eene zoo gewigtige zaak vatbaar is, met al de plegtigheid die hij er aan geven kan, met al de kracht aan eene goede zaak ontleend, de voornaamste lasteringen logenstraffen. Hij wil verklaren, wat de Kerk niet gelooft, niet leert, niet doet, niet goedkeurt, schoon men er haar van beschuldigt; hij zet zijne orthodoxie te pand voor de waarheid zijner verklaringen; hij roept zijne geestelijke Overheid op om hem te veroordeelen, indien hij valschelijk getuigt, en hij noodigt alle katholieke godgeleerden uit, om hem tegen te spreken, indien hij ook maar het geringste afwijst, dat tot het katholieke systeem behoort. Van den anderen kant, daagt hij allen uit, om die katholieke geestelijken, die iets leeren van 't geen hier als onkatholiek verworpen wordt, bekend te maken; en hij aarzelt niet zijne geloofsgenooten, om de liefde van JESUS CHRISTUS, op te vorderen, dat zij hunne herders, indien deze eenige der hier afgekeurde stellingen leeren, bij de kerkelijke Overheid aanklagen. Wij zeggen dit laatste niet, omdat wij iemand onder de geestelijkheid verdacht houden; ook niet omdat wij meenen eenig gezag te bezitten tot bepaling van 't geen geleerd moet worden; maar eenig en alleen, opdat het zoo veel te onwedersprekelijker blijke, dat de stellingen, die wij hier verwerpen, door alle Katholieken, zoo geestelijken als leeken, dat is, door de gansche Kerk, verworpen worden.

Men leze dan nu onze verklaring, en vergelijke haar met hetgeen door zoo vele Protestanten onophoudelijk tegen de Katholieke Kerk wordt ingebragt.

In den naam der allerheiligste en ondeelbare Drieëen-

heid, des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen.

«Gevloekt is hij, die gelooft, dat de Heiligen in den hemel zijne Verlossers zijn, die hen als zoodanigen bidt, of die goddelijke eer bewijst aan hen of aan een ander schepsel hoegenaamd. Amen.»

«Gevloekt is ieder aanbidder eener godin, die gelooft, dat de gezegende maagd MARIA iets meer is dan een schepsel; die haar aanbidt, of meer op haar dan op God zijn vertrouwen stelt; die gelooft, dat zij boven haar Zoon is, of dat zij Hem in eenig ding bevelen kan geven. Amen» (1).

Deze beide *anathema's*, uit het Engelsch overnemende, leveren wij al dadelijk tevens een bewijs van de eenstemmigheid onder de Katholieken, in het verwerpen van alle afgoderij. De nu volgende stellingen, evenzeer door alle Katholieken verworpen, zijn niet in den vorm van *anathema*, omdat het ons voorkomt, dat deze vorm aan het kerkelijk gezag alleen moet overgelaten worden. Wij vergenoegen ons met te getuigen, dat men die stellingen niet kan aankleven, zonder op te houden katholiek te zijn. Mogen alle onkatholieken onze verklaring aandachtig overwegen.

Die leert of gelooft, dat beelden, al waren ze ook van diegene, welke men mirakeleuze beelden noemt, moeten of mogen aangebeden worden; of dat men van beelden

(1) Deze beide *anathema's* ontleenen wij uit MILNER, *The end of religious controversy* etc. London. *Andrews*, 1836, bladz. 239. — MILNER ontleende ze van bisschop CHALLONER, en deze van GOTHER: *The Papist misrepresented and represented.*

iets vragen mag; of dat beelden iets doen kunnen, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat men op reliquieën zijn vertrouwen mag stellen, als konden deze ons iets verleenen, of iets voor ons doen, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat men de Heiligen, hunne beelden en reliquieën, anders dan om God, godsdienstig mag vereeren, die is geen Katholiek. Want gelijk God in de Heiligen zijne eigene gaven kroont, zoo vereeren wij in hen diezelfde gaven.

Die leert of gelooft, dat men van voorwerpen, door de Kerk gewijd, bovennatuurlijke uitwerkselen onfeilbaar verwachten mag, alsof zulke uitwerkselen door die voorwerpen veroorzaakt, en niet door de gebeden der in CHRISTUS wijdende Kerk van God verkregen wierden, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat CHRISTUS niet de eenige Middelaar is tusschen God en de menschen; of dat de menschen door eenig ander middel dan door zijne verdiensten de goddelijke genade, de vergiffenis der zonden, en de eeuwige zaligheid verkrijgen kunnen, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de goede werken der menschen, afgescheiden van de verdiensten van CHRISTUS, of gedaan zonder invloed der goddelijke genade, voor den hemel verdienstelijk kunnen zijn; of die loochent, dat alleen de verdiensten van CHRISTUS de menschen in staat stellen, om eenig werk te doen, dat bovennatuurlijke waarde heeft, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat door de aflaten de zonden, of de eeuwige straffen vergeven worden, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de zonden kunnen vergeven worden eer zij bedreven zijn; of dat er geen ware, inwendige bekeering des zondaars vereischt wordt, opdat hij, ook in het Sacrament van boetvaardigheid, van zijne zonden ontslagen worde, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat niet alle regtvaardigmaking uit het geloof, als uit haren wortel, voortkomt; of dat de regtvaardige niet uit het geloof leeft, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de geloofswaarheden, als zoodanige, van elders dan van God uitgaan; of dat de Kerk, of eenig gezag in de Kerk, buiten de goddelijke openbaring, geloofsleeringen smeden kan, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de Paus een god is; of dat er slechts eene magt — de geestelijke — op aarde bestaat; of dat neven de geestelijke ook alle tijdelijke magt bij uitsluiting aan den Paus, als den eenen algemeenen wereldkoning, gegeven is; en dat de Paus, daarom, krachtens goddelijke instelling, naar willekeur, vermag wereldlijke Vorsten af te zetten, en, buiten zijn eigen tijdelijk rijksgebied, het staats- of burgerlijk regt af te schaffen of te veranderen, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de Paus, of ook eene Kerkvergadering, vermag den ongehuwden staat tot eene voorwaarde van den geestelijken staat te maken, zonder de geestelijken tevens te verpligten tot een volkomen kuisch leven, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat het huwelijk ongeoorloofd, onheilig is, of den mensch buiten staat stelt om God te dienen, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat er eene andere geloofsleer is

voor de priesters, eene andere voor de lecken; of dat de priester iets als waarheid zoude mogen preken, wat hij zelf niet moet gelooven, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de priester in de biecht de geheimen der familien mag uitvorschen; of dat hij van eenige kennis, door het biechthooren verkregen, tot bezwaar van iemand, misbruik mag maken, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de priester de zonden-ontbinding mag of kan verkoopen; of dat eenig geestelijk goed, voor zoo verre het geestelijk is, met geld of geldswaarde mag of kan betaald worden, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat de Katholieken niet in geweten verpligt zijn jegens Onkatholieken woord te houden, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat geen eed geldt, dan door pauselijke goedkeuring; of dat de Paus van elken eed ontslaan kan, die is geen Katholiek.

Die leert of gelooft, dat men tot het bereiken van eenig goed doel ongeoorloofde middelen mag aanwenden, die is geen Katholiek.

Hier sluit *de Katholiek* zijne verklaring; want het zoude onmogelijk zijn, alle onchristelijke, goddelooze stellingen, der Kerk toegedicht, een voor een op te halen en af te wijzen; ook zijn de meeste der niet uitdrukkelijk aangehaalde stellingen in de boven uitgedrukte opgesloten, en derhalve reeds verworpen; daarenboven is het getal en de omvang der afgekeurde stellingen groot genoeg, om in degene die er nog overig mogten zijn, laster te vermoeden, zoo niet voorzeker aan te nemen.

En nu:

Zich voor den Alwetende verzamelende; de oogen vestigende op den oorsprong en voltrekker des geloofs, JESUS; met geest en hart voor Hem nedergeknield; niets anders bedoelende dan afwering van laster, verdediging der onschuld, verlichting van misleiden, zegepraal der waarheid; nu getuigt de *Katholiek* nogmaals, dat geene der hiervoren verworpene stellingen hem ooit in de Katholieke Kerk geleerd is. Noch in het huis zijner ouders; noch in de kerk, bij katechizatiën, preeken of andere onderrigtingen; noch op de banken der theologische school; noch in gesprekken met geestelijken; in een woord, nooit en nergens heeft hij iets van het verworpene door een Katholiek voor katholieke leer hooren uitgeven: integendeel, van alle Katholieken, die ooit over deze stoffen zich uitlieten, heeft hij immer vernomen, dat die en dergelijke stellingen door de vijanden der Katholieke Kerk uitgedacht zijn, en haar lasterlijk aangewreven worden. Zoon der Kerk, tracht hij de eer zijner moeder te handhaven, en zendt hij deze verklaring in het licht, ook opdat met de waarheid tevens de liefde zegeprale. Amen.

Onkatholieke landgenooten, wat zegt gij nu? wat zegt gij van den laster, der Katholieke Kerk aangewreven? wat van de bronnen waaruit hij gevloeid moet zijn? wat van de lieden die hem verspreiden? wat, eindelijk, van degenen die, als zulke ongerijmdheden en goddeloosheden geloovende en oefenende, aan u worden voorgesteld?

De lasteringen zijn gruwzaam. Immers, de afgewezene stellingen zijn van dien aard, dat zij het toppunt van on-

gerijmdheid en goddeloosheid bereiken. Het is niet noodig dit nader te ontwikkelen, daar het voor ieder verstandigen bloot ligt. Maar vestigen wij onze aandacht nu op de gelasterde, dan rijst de gruwzaamheid des lasters onnoemelijk. Wie anders toch dan de Katholieke Kerk heeft, onder den goddelijken bijstand, de afgoderij uit de oude wereld verdreven, en in de nieuwe overwonnen? Wie anders dan zij, heeft met de godsdienst de goede zeden, en met deze de beschaving allerwege ingevoerd? Had zij niet vijftien eeuwen tegen den geest des kwaads gekampt, toen de mannen opstonden die haar de oorzaak van al het kwaad noemden? Heeft zij niet den schok van de heidenschbeschaafde dwingelanden en van het ruwe geweld der woeste horden doorstaan? Heeft niet al wat aan het Christendom vijandig was, vijftien eeuwen lang, tegen haar alleen gewoed? En is het niet aan haar, aan haar alleen (daar zij met Gods hulp vaststond) te danken, dat wij ons nog in het bezit van het Christendom verheugen mogen? Naamloos is het lijden door haar verduurd, in de eeuwen die de Hervorming voorafgingen, en dat — ten einde de christelijke openbaring, ten einde ook de H. Schrift, die gij de eenige kenbron der openbaring noemt, voor de volgende geslachten bewaard zou blijven. Zij is, de Protestanten zelve erkennen het, zij is de moederkerk. En is het dan niet gruwzaam die moederkerk valsch te beschuldigen? de afschuwelijkste lasteringen tegen haar in te brengen? juist in die punten haar te lasteren, waarin men haar het meest verschuldigd is? Haar, de overwinnares, de uitdelgster der afgoden, eene afgodische Kerk te noemen? Haar, de kweekster der godsvrucht, van goddeloosheid te betigten? Haar, die de christelijke zeden invoerde, als bederfster der zeden te brandmerken? Neen, waarde land-

genooten! gij zult het niet voor geoorloofd houden eene Kerk te lasteren, aan welke gij den Bijbel en het Christendom verschuldigd zijt; gij zult het lasteren tegen haar als iets gruwzaams aanzien; want ook van uw standpunt moet gij in haar die grijze Moederkerk erkennen, die voor datgene wat u het dierbaarst is, eeuwen lang, voor dat gij geboren waart, streed en leed.

Wat nu de bronnen aangaat, waaruit die laster gevloeid moet zijn, is het nog noodig te doen opmerken, dat die niet anders dan onrein kunnen wezen? Onkunde en hartstogt, de gewone bronnen des lasters, zijn ook de oorsprong dier opeengepakte wolken van lasteringen, die de zon der Kerk voor de oogen der misleiden overtogen hebben. Men had zich, om welke reden dan ook (dit behoeven wij hier niet aan te roeren), van de Kerk afgescheiden: men moest die scheiding regtvaardigen, in de oogen der onwetende menigte, zoowel als in de oogen der meer verlichten. Tot die scheiding was het niet gekomen, zonder een hevig woeden der hartstogten, en — men weet het maar al te goed — de hartstogt verblindt. Oploopende, onstuimige, doldriftige gemoederen; zwartgallige, achterdochtige, nijdige, listige karakters; eerzucht; heerschzucht, baatzucht, grepen de Moederkerk aan: men denke met wat wapenen die strijd gevoerd moet zijn, vooral nadat de grooten dezer aarde medestreden, nadat de staatszucht en de staatspartijschappen zich in den strijd hadden gemengd (1). De historie van ons vaderland, ook zonder den spaanschen oorlog, leert ons waartoe deze laatste in staat zijn, en hoe een harer kenmerkende

(1) Over het karakter der Hervormers zie men, onder anderen, den predikant W. A. OCKERSE: *Ontwerp tot eene algemeene karakterkunde.* 2e stukje. Utrecht bij G. T. VAN PADDENBURG *en Zoon.* 1790.

eigenschappen is, laster op te werpen en te verspreiden. Wat moet er dan gebeurd zijn, toen gansch Europa in laaije vlam stond, en zij, die den brand onstoken hadden, zich wilden regtvaardigen? En nogtans zeggen wij niet, dat alle lasteringen, door hen op de Kerk geworpen, uit opzettelijk kwade trouw voortsproten; neen, de verblindheid speelde er eene groote rol in. Het oog was vervalscht: men waande te zien, wat men inderdaad niet zag. Hier kan men van toepassing maken: «als uw oog bedorven is, dan zal uw gansche ligchaam vol duisternis zijn.» Wat men vroeger goed gekend en, zelfs nadat de scheiding reeds verklaard was, zonder vrees van kwaad, gedaan had, dat begon men, na heviger strijd, te verfoeijen, omdat men het niet meer kende; men brandmerkte het als afgoderij, als te kort doen aan de verdiensten des Middelaars enz. De hartstogt had het geheugen weggenomen van de ware beteekenis veler gebruiken en bewoordingen. Wat in de Kerk, en in haren zin geoefend, volstrekt onschuldig was, zag men nu onder valsche kleuren: geen wonder dat het dwaling, misdaad scheen. Zoo verwarde men ook de uitdrukkingen der geestvervoering van sommigen met de leerstellingen der Kerk; men nam die uitdrukkingen in eene uiterste beteekenis, die zij ook bij hare gebruikers niet hadden; men leidde uit die opgedrongen beteekenis gevolgtrekkingen af; en zoo moest het Kerkgeloof eene schuld dragen, die het geenszins had. Wezenlijke misbruiken, in weerwil, ja tegen de uidrukkelijke bevelen der Kerk gepleegd, werden op rekening der Kerk gesteld, omdat men in zijne verblindheid tusschen de Kerk, hare leer en bevelen van den eenen, en de ontrouwen onder hare dienaren en kinderen van den anderen kant, geen onderscheid meer zag: de Kerk hiette

nu slecht, omdat er in de Kerk slechten waren; en wat het toppunt der verblindheid was, van de zeden dergenen die door een misdadig gedrag de Kerk bedroefden, en, om hun gedrag, diep in de kerkelijke straffen verwikkeld lagen, besloot men tot de leer der Kerk! Daarenboven kwam een zwerm van literatoren, die zich door de studie der klassieken tot alles bekwaam achtten, maar die eene uiterst schrale kennis van godgeleerde onderwerpen hadden, op den twist toegevlogen, en waagden het vermetel, met hun latijn en grieksch en soms een weinigske oostersch, over de geheimen des geloofs uitspraak te doen. En vol van de antieke afgoden en afgodsplegtigheden, waanden zij deze in de christelijke Heiligen en in de christelijke plegtigheden te herkennen; en nu moest die Kerk, die haar bloed vergoten had, om de afgoden en hun dienst te vernietigen, tegen het getuigenis der eeuwen, tegen hare eigene protestatieën in, voor eene afgodische Kerk doorgaan. O hartstogt! o onkunde! wat kwaads hebt gij al niet gesticht? Christenen tegen Christenen, broeders tegen broeders gewapend! En nog bloeden de wonden die gij geslagen hebt. Laster, uit zoo vuile bronnen gesproten, nog houdt gij broeders van broeders, kinderen van hunne moeder verwijderd! en wie weet het, of gij niet nogmaals tot bloedvergieten voeren zult?

Maar zij nu, die den laster in stand houden, en gestadig pogen te verspreiden? Wij willen hen liever voor misleiden, dan voor opzettelijke lasteraars houden; het is toch zoo ligt mogelijk eene veel verspreide lastering zonder argwaan aan te nemen en verder te verspreiden! En wanneer men dan reeds op moeders schoot die lasteringen vernomen heeft, en steeds door degenen, die men acht, heeft hooren herhalen; wanneer, van der kindschheid af,

het hart tegen den gelasterde werd ingenomen; hoe moeijelijk is het dan niet, zijn gevoel, zijne vooroordeelen af te leggen? Immer heeft men hooren zeggen, aleer men de woorden verstond, «de Roomsche Kerk is de hoer van Babylon, het beest uit het boek der openbaring; de Paus is de Antichrist; afgoderij en zedenbederf heerschen in de Roomsche Kerk», enz., enz. Wie doet naderhand ernstig onderzoek? Het is toch veel gemakkelijker aan te nemen en na te praten, dan zich te werk te stellen, om met eigene oogen te zien; de gedachte zelve aan de mogelijkheid eener ontdekking van laster in 't geen men altijd hoorde, jaagt huivering aan, en houdt van het onderzoek terug. Zoo groeit men op, zoo wordt men student in de theologie, zoo wordt men gepromoveerd, zoo preekt en schrijft men, gelijk zijne voorgangers, zonder ooit een fermen blik in die Kerk gevestigd te hebben, tegen welke men strijdt. Men roept het luide uit: «de Roomsche Kerk beveelt de beelden aan te bidden,» en men heeft nog nooit de moeite genomen, om in de geloofsformulieren, of andere symbolische schriften dier Kerk, hare leer op te sporen; men heeft welligt nog nimmer het boek, waarin de besluiten der Trentensche Kerkvergadering vervat zijn, gezien. Leest dan toch wat de Kerk zelve zegt; vraagt ten minste aan degenen die haar zijn toegedaan, wat zij gelooven; en koestert toch niet die ongerijmdste aller ongerijmde verdenkingen, dat de Kerk in 't geheim leert, wat zij in 't openbaar verwerpt; dat millioenen Katholieken van alle eeuwen tot op een toe bedriegers zijn, die verklaren en bezweren niet te gelooven, wat zij werkelijk gelooven.

En aldus zijn wij gevorderd tot de vraag: wat te denken van hen, die u worden voorgesteld als geloofden en

oefenden zij al die ongerijmdheden en goddeloosheden, die wij hier nu afwijzen en doemen? Die vraag kunnen wij, verkort, aldus voorstellen: Onkatholieke Nederlanders! wat denkt gij van uwe katholieke medeburgers? Die vraag is van een uiterst en van een dadelijk belang; want naar dat uw oordeel over ons is, moet uwe handelwijze jegens ons zijn. Indien gij gelooft, wat men van ons zegt, dan moet gij ons allen voor de snoodste booswichten houden, die in geene enkele zaak het geringste vertrouwen verdienen. Immers, men zegt u, om maar één punt te noemen, dat wij de beelden en de Heiligen aanbidden; wij daarentegen verzekeren u en bezweren het, man voor man, dat wij noch beelden, noch Heiligen aanbidden, dat wij zoo iets als zonde van afgoderij beschouwen. Indien wij nu, zoo als men het wil doen voorkomen, in deze zaak valsch zweren, wat vertrouwen kunnen wij dan nog in eenige andere zaak verdienen? Of is die valschheid, in zake van godsdienst, op den duur gepleegd, geen regtmatiger grond, om ons voor afschuwelijke bedriegers te houden, dan een valsche eed, voor het geregt, ééns gezworen, zijn zoude, om den man die er zich aan pligtig gemaakt mogt hebben, te mistrouwen? Maar nu verder: indien gij uwe katholieke landgenooten voor zulke bedriegers houdt, dan moet gij hetzelfde denken van alle Katholieken, ook in andere landen. En dit is zoo, niet slechts ten aanzien der millioenen Katholieken, die thans over gansch het aardrijk verspreid leven, maar ook ten aanzien van allen, die in den loop van zoo vele eeuwen ten grave zijn gedaald; dit moet dan zoo zijn, ook ten aanzien diergenen onder de onzen, die door allen, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, als edele, opregte mannen geëerd worden, b. v., een CAROLUS BORROMEUS, een FENELON, een

VINCENTIUS *a Paula* enz.; dit moet al verder zoo zijn, ten aanzien van die duizenden, die van u tot ons zijn teruggekeerd: zij moeten dan in onze Kerk gekomen zijn, om afgoderij te plegen, om beelden van hout en steen te aanbidden, en het vervolgens, laaghartig, voor het publiek te loochenen; zoo gij dan, beroemde graaf VAN STOLBERG! zoo gij, regtschapen VONDEL, die met zoo veel waarheid van uzelven getuigdet: *al wat op 's herten gront leijt, dat welt me naer de keel!* Maar nog al verder: indien wij inderdaad zoo eene bende fielten zijn, waarom roept gij ons dan als getuigen in het geregt? Waarom vertrouwt gij menigeen van ons uwe belangen, uwe bezittingen? Waarom verhindert gij dan niet met meer ijver, dat uwe zonen de hand onzer dochteren vragen, of dat uwe dochteren aan onze zonen hare hand geven? Wel te verstaan, de ondervinding leert u, dat onder ons niet minder dan onder u, trouw, opregtheid, eerlijkheid en andere deugden, die in de godsdienst haren hechten grondslag vinden, geëerd en geoefend worden. Wij wonen onder u, gij ziet onzen handel en wandel, vele omstandigheden, waaronder de anders zoo te betreuren gemengde huwelijken, brengen u met ons in de naauwste aanraking, en alles overtuigt u, dat onder de onzen geen meer ontrouw dan onder de uwen gevonden wordt. Maar is dat dan geene reden, om ons te gelooven, wanneer wij, met allen ernst en onder de dierste verzekering, betuigen, dat wij noch beelden, noch Heiligen aanbidden, noch den Paus voor een god houden, enz.? Is het, op zijn allerminst genomen, geen reden genoeg, om de gruwzame beschuldigingen, tegen ons ingebragt, niet op het woord der beschuldigers voor waar te houden, maar eerst naar de waarheid te onderzoeken? O mogtet gij tot dit onderzoek besluiten! maar

tot een onpartijdig onderzoek, dat niet de beschuldigers zelve als getuigen hoort; dat integendeel daàr navraagt, waar het *zekere* narigten kan bekomen; dat vooral de openbare, authentieke acten, stukken, symbolische boeken, inziet. Dan zou de spanning, door de verspreiders der lasteringen veroorzaakt, weldra ophouden; want de Katholieke Kerk zou gekend worden gelijk zij is; en daarop zou het dan volgen, dat gij en wij elkander als broeders zouden omhelzen. Geve God, dat die dag niet verre meer af zij!

DE EDINBURG REVIEW

EN

DE HEER E. B. SWALUE.

(Slot-Artikel.)

De lezer is, zoo wij vertrouwen, reeds genoegzaam door ons in staat gesteld, om over het door ons meermalen besproken Artikel uit het Engelsch tijdschrift, en de aanteekeningen van den heer SWALUE een eindoordeel te vellen; wij kunnen dus met een kort verslag besluiten.

De verschillende worstelingen, welke de Kerk zegevierend heeft doorgestaan, worden, naar de vroeger door ons medegedeelde orde, door de *Review* achtereenvolgens geschetst. Veel wordt door haar verkeerd voorgesteld of naar een te ongodsdienstig standpunt beoordeeld: dit was te verwachten; doch de slotsom is der Katholieke Kerk gunstig: zij zal niet vergaan en het Protestantisme wel overleven.

Dat de Katholieke Kerk de zoo geweldige aanvallen, welke zij te verduren had, te boven kwam, is een feit hetwelk niet is te loochenen. Wijs ware het geweest dit volmondig te erkennen. Dan de heer SWALUE is slim: hij verzwijgt en verbloemt het, en raapt wat hij rapen kan bijeen, om toch den Paus, de Katholieke Geestelijken en de instellingen der Katholieke Kerk regt hatelijk, ja afschuwelijk te maken. Wij wijken dat aanhoudend geblaf uit den weg. Slechts een voorbeeld willen wij geven van de goede trouw, waarmede de heer SWALUE is te werk gegaan.

Blad 26 leest men: «De schrijver denkt hier aan de «*Albigenzen* of *Waldenzen*, die het sticht *Alby* in *Languedoc* «bewoonden, en die het eerst zich tegen *Rome* en som«mige stukken der leer aankantten.» Sommige stukken der leer! En dan de *Albigenzen* wederom met de *Waldenzen* verward! Welk eene onwetendheid (1)! «In het begin der «XIIIde eeuw liet Paus INNOCENTIUS III eenen kruistogt «tegen de *Albigenzen* prediken, die door SIMON VAN MONT«FORT werd bestuurd, in het bijzijn van ARNOLD, abt van «*Citeaux*, als Pauselijk Legaat. Bloedig werd er gestreden. «Men wil, dat er 70,000 menschen omkwamen. Bij de «inneming van *Beziers* schenen de Katholieken van de «ketters moeijelijk te onderscheiden. De Legaat zeide: ««*Slaat dood, de Heer kent de zijnen*» en er ontkwamen «weinigen. MONTFORT werd op zijnen eisch in de Conciliën «van *Montpellier* en *Lateraan* (1215) als regtmatigen be«heerscher dier landen aangemerkt, niettegenstaande de «Graaf van *Toulouse*, Heer derzelve, den Paus (uit vrees) «had bijgestaan (!). INNOCENTIUS erkende, dat hij, *wegens*

(1) Dezelfde verwarring heeft plaats op bladz. 22: «Men bedoelt hier met den opstand dien der *Waldenzen*.»

«*het doel, den losgelaten tijger zijnen roof niet onthouden* «*mogt.*» HURTER, *Gesch.* INNOC. III B. II. S. 657.

Wij konden bij het lezen van dat alles, onze oogen naauwelijks gelooven. Wat zegt de beroemde Protestantsche geschiedschrijver LEO? «Men pleegt in den regel de «onderdrukking der ketters in het zuidelijke *Frankrijk* van «het standpunt der liberale gezindheid onzer dagen, het- «welk geenszins van vooroordeelen vrij is, te beschouwen, «en zich daarbij aan eene even zoo groote ongeregtigheid «jegens de Kerk schuldig te maken, als die welke men «aan haar jegens de ketters gelieft toe te schrijven..... «In allen geval doen de ketters, alsmede hunne wereld- «lijke vorsten en geestelijke leidsmannen, de Graven van «*Foix* alleen uitgezonderd, zich, wat krijgshaftigheid en «zedelijkheid betreft, duizendmaal zwakker voor, dan de «kampvechters en priesters der orthodoxe Kerk» (1). — Zoo spreekt LEO: en het bovenstaande verhaal zou men vinden bij eenen HURTER, die voornamelijk door de beoefening der geschiedenis tot de Kerk van CHRISTUS is teruggebragt!.... Wij werden bij nader onderzoek in onze verwachting niet bedrogen. HURTER is alles behalve gezind het zoo gruwelijk zeggen, dat men aan den Pauselijken Legaat toeschrijft, voor waar te houden, en getuigt dat het geen anderen waarborg heeft dan het volksverhaal (en hoe is dat bij zulke gelegenheden!), terwijl de kronijkschrijvers, die anders alles vermelden wat slechts eenige schaduw kan werpen over de prelaten in het Katholieke leger, er volstrekt van zwijgen (2). Vervolgens vindt men bij HURTER, hoe de Paus zich beijverde, om aan de Graven van *Toulouse* hunne goederen te doen behouden, wel verre

(1) Geschichte des Mittelalters S. 509—510.
(2) HURTER, *Innoc.* III. B. II. S. 309

dat hij de schandelijke taal zou gesproken hebben die de heer SWALUE hem toeschrijft. Van de woorden, die de heer SWALUE, ten einde zij meer in het oog zouden loopen, met andere letters mededeelt: «INNOCENTIUS *erkende*, *dat hij* «*wegens* enz.» is niets, volstrekt niets, dat er naar gelijkt, te vinden. Wij gelooven, dat ieder onze verontwaardiging deelen zal, en achten het onnoodig de gevolgen te doen opmerken, die uit zulk eene handelwijze, voor de waardering van het geschrift des heeren SWALUE, kunnen getrokken worden.

Met de beredenering en beschouwing der daadzaken gaat het, als te denken is, niet beter toe. Menigvuldig zijn de beloften door den heer SWALUE gedaan, dat in zijn NASCHRIFT alles uitgelegd, alles verklaard en opgehelderd zal worden. En zou men niet veel verwachten wanneer men bladz. 121 leest:

NASCHRIFT.

VOORAL TER BEANTWOORDING DER VRAGEN: *Wat is het Pausdom, en wat is het Protestantismus?* enz.

Inderdaad hangt het gansche pleit van de beantwoording dezer twee eerste vragen af; en al had de heer SWALUE niet zoo uitdrukkelijk beloofd dezelve te zullen beantwoorden, noch den Engelschen schrijver zoo dikwerf verweten van het onderscheid tusschen het Pausdom en het Protestantisme niet te kennen en daardoor in dwaling te zijn vervallen — toch zou hij deze vragen moeten behandelen en oplossen; want zonder dat is, over den toestand van Protestantisme en Katholicisme, niets grondigs te zeggen.

«Wij beginnen,» dus lezen wij blad. 123 «met de op-«merking dat hij (de Engelsche Schrijver) in zijne verge-

«lijking niet genoegzaam let op beider verschillenden aard» (van het Pausdom en van het Protestantisme) en vergelijkt, «wat *alzoo* niet te vergelijken is.» Gewoonlijk, schrijft NUËT, (in zijne verhandeling *over de duurzaamheid* van het Protestantismus, bekroond door het *Haagsch Genootschap*, 1832. bl. 21), «stelt men het Protestantismus tegen-«over het Katholicismus, als twee verschillende Kerkge-«nootschappen, en past men, wanneer het beider duur-«zaamheid geldt, op beide toe, wat in het algemeen «als waarborg eener gevestigde inrigting wordt aange-«merkt. Doch, deze beschouwingswijze mist hier allezins «juistheid. *Het Protestantismus* is *een gevoelen* — het «Katholicismus eene *maatschappij*.»

En dit is van het *Haagsch Genootschap* bekroond! Een Protestant kan geen, der Katholieke Kerk voordeeliger, getuigenis afleggen. Het Protestantisme is dus slechts *gevoelen*, nog geene leer, van welker waarheid men overtuigd is, en het kan dus, dit is ligt te begrijpen, geene maatschappij of Kerk voortbrengen. Het Katholicisme daarentegen eene *maatschappij;* hetgeen noodzakelijk eene in den menschelijken geest levende en voor ontwijfelbare en *zekere waarheid* beleden leer veronderstelt. De Heer SWALUE schijnt er ook niet mede te vrede: «Wij vereenigen ons nu hiermede wel niet onbepaald,» zegt hij, «daar wij toch ook aan eene Protestantsche Kerk hechten, die hare inrigtingen heeft, zoodat het kerkelijke «leven met de stoffelijke belangen der gemeente zamenhangt: doch dit alles is niet, zooals in de Roomsche «Kerk, het eenige, het voornaamste. Het Pausdom staat, «of valt hiermede. In het Protestantismus — waarin de «uitwendige of zigtbare Kerk niet op den voorgrond staat; «dat verscheidenheid van vormen toelaat, en meer één-

«heid des geestes bedoelt — is het dus geheel anders.»

Als of genootschap iets anders ware dan eenheid des geestes! De heer SWALUE schijnt het kerkelijke of maatschappelijke te doen bestaan in het uiterlijke of stoffelijke: 't is moeijelijk iets te vinden, dat meer tegen de waarheid strijdt. Maatschappij, wij herhalen het, is eenheid des geestes, is vereeniging of levende eenheid van denkende en willende wezens, en tot maatschappij, op zich zelve beschouwd, wordt volstrekt niet gevorderd, dat er iets zinnelijks en stoffelijks plaats grijpe. Of zouden de engelen en afgescheiden geesten niet met God en met elkander in maatschappij zijn? Slechts omdat wij menschen, ook redelijke of geestelijke wezens zijn, hebben wij maatschappij of verstandelijke eenheid: planten en dieren zijn er niet vatbaar voor. Dat verder *onze* maatschappij noodzakelijk uiterlijk of zinnelijk is, zoo wel als innerlijk of geestelijk, komt daaruit voort, dat wij ook uit een ligchaam bestaan en onze ziel zonder dat ligchaam niet werkt, noch hare vermogens ontwikkelt; zoodat het alleen van eene maatschappij, bepaaldelijk als van menschen gedacht, gelden kan, dat het zinnelijke tot haar wezen behoort.

Eene even groote onwaarheid is het, dat bij de Katholieken de zigtbare Kerk meer zoude gelden dan de onzigtbare. Omdat wij het uiterlijke vorderen, volgt daaruit dat wij het innerlijke niet waarderen? Zou degeen, die beweerde, dat de mensch een ligchaam had, reeds daardoor ontkennen, dat er eene ziel in dat ligchaam woont? Maar zoodanige wijze van redenering heeft niets bevreemdends. Wanneer men zelf geheel eenzijdig is, zoekt men zich gewoonlijk te redden, door zijne tegenpartij van de vlak-tegenovergestelde eenzijdigheid te beschuldigen. Zoo beweerden de oudere Protestanten, dat wij Gods vrijheid, het

bovennatuurlijke en de genade verwierpen, omdat wij *daarbeneven* ook de van God gewilde orde, de natuur en de vrijheid deden gelden; zoo heeft nog dezer dagen, in *de Gids*, iemand ons ten laste gelegd, dat wij de Kerk boven CHRISTUS stelden. Wist de geëerde Schrijver eens hoe ons dit in de ooren klonk! Omdat wij de Kerk zoo hoog stellen, volgt daaruit dat wij dezelver Hoofd en Grondslag gering achten? Voorzeker slechts in zoo verre is men één met CHRISTUS, als men één is met de Kerk; maar even zeker is het, dat men slechts in zoo verre één is met de Kerk, als men één is met CHRISTUS; en hij, die met CHRISTUS vereend is, behoort waarlijk tot de Kerk en is een harer levende ledematen, al zou hij den naam van Katholiek niet dragen «Waar de Kerk is,» zegt een Oudvader der tweede eeuw, «daar is ook de geest Gods, en waar de geest Gods «is, daar is de Kerk en iedere gave der genade» (1). De eerste oorzaak der verkeerde opvatting van de Katholieke leer, waardoor de Schrijver in *de Gids* wordt van het spoor gebragt, is te zoeken in de oude Protestantsche dwaling, volgens welke CHRISTUS voor alle kwaad vergeving heeft verworven, zonder dat de mensch, na van de genade voorkomen te zijn, noodig heeft zich de verdienste des Verlossers door *liefde* toe te eigenen.

Hetgeen de Heer SWALUE van het Protestantisme zegt, als: «dat (het) verscheidenheid van vormen toelaat, en «meer eenheid des geestes bedoelt,» schijnt eene satyre. Is het dan eenheid des geestes en slechts verscheidenheid van vorm, wanneer de een CHRISTUS als God vereert en aanbidt, en de ander dit ontkent, en bij gevolg deze aanbidding als afgoderij moet veroordeelen? En wat mag

(1) S. IRENAEUS *adv. Haeres.* III, 24. §. 1.

dan wel oneenigheid zijn, indien het Protestantisme dit niet is? Wij stellen het iemand, eene oneenigheid en verwarring uit te vinden, die, wij zeggen niet, eenigzins met het Protestantisme gelijk komt, maar er niet door wordt overtroffen.

Even driest is hetgeen in eene noot uit MERLE D'AUBIGNÉ wordt aangehaald, als vereenigde het Protestantisme den mensch met CHRISTUS, terwijl de Katholieke Kerk hem van CHRISTUS scheiden zou. De Katholieke Kerk beweert dat CHRISTUS persoonlijk in haar tegenwoordig is; en geen enkel der haar onderscheidende leerstukken bestaat er, dat niet met deze persoonlijke tegenwoordigheid en de *H. Communie* in noodzakelijk verband staat. Het Protestantisme daartegenover, verloochent Hem als den oneindigen Zoon Gods. Ziedaar feiten, onloochenbare feiten, bij welke de declamatie van MERLE D'AUBIGNÉ in rook vervliegt.

Doch de heer SWALUE, van wien wij altijd blijven verwachten, dat hij het eigenlijke onderscheid tusschen Protestantisme en Katholicisme zal aantoonen, ten einde ons over den waren toestand te doen oordeelen, en de dwatingen te doen inzien, waarin de Engelsche Schrijver, door dat hij dit onderscheid niet kende, gevallen is — zegt bl. 126: «Het juiste onderscheid tusschen Pausdom en Pro«testantismus laat hij (de Engelsche Schrijver) dus onaan«geroerd. Wij kunnen dit thans niet ontwikkelen.» — Niet? — En waarom niet? — «Dewijl,» dus vervolgt de heer SWALUE, «wij den Schrijver volgens het opgegeven «doel van dit ons Naschrift, moeten volgen op het door «hem ingeslagen spoor, en het ongegronde willen bestrij«den zijner meening, welke hij heeft opgevat bij de be«schouwing der opstanden en omwentelingen van het Paus«dom.» — Was dan het opgegeven doel van het Naschrift

niet «VOORAL TER BEANTWOORDING DER VRAGEN: *Wat is het Pausdom*, en *Wat is het Protestantismus?* Hoe staan beiden tegen over elkander?» Hangen de overige vragen nopens beider toestand, en welker beantwoording ons beloofd wordt, niet van deze eerste vragen af? Zullen wij een *juist* oordeel kunnen vellen over de verhouding van twee zaken, wanneer wij het *juiste* onderscheid derzelve niet kennen? En is het de weg om tot grondiger inzigt te geraken, wanneer men iemand volgt op zijn dwaalspoor, zonder vooraf het licht te hebben ontstoken, waarbij van zijne afwijkingen blijken kan? — Wij zullen den heer SWALUE, die zich vergenoegt ons naar de straks vermelde declamatie van MERLE D'AUBIGNÉ te verwijzen, en het onderscheid, waarvan hier alles afhangt, niet verkiest te ontwikkelen, dan ook op zijn spoor laten voortwandelen. Ons geduld is ten einde.

Ten slotte kunnen wij niet anders dan het beklagen, dat er nog altijd zoo vele geschriften, als hetgeen, waarvan wij thans èn aard èn gehalte hebben leeren kennen, onder de menigte geworpen worden; geschriften, waarin men er zich op toelegt, niet om te overtuigen, maar om te beleedigen; niet om anderen terug te houden van hetgeen men als dwaling beschouwt, maar om hen met haat en afkeer te vervullen tegen personen; geschriften, die echter daarom nog de meeste verachting verdienen, dewijl zij, vol van twijfel aangaande de eerste en hoogste waarheden van het Christendom, niet het minste blijk dragen eener overtuiging, die eenigzins ter verschooning zou kunnen strekken; terwijl de ijskoude haat, waarmede de smaadrede gevoerd wordt, voor kalmte en bezadigdheid moet doorgaan.

BRIEF VAN Z. E. DEN KARDINAAL AARTSBISSCHOP VAN LYON AAN DEN MINISTER ZEGELBEWAARDER VAN FRANKRIJK.

Den merkwaardigen brief, dezer dagen door den Kardinaal DE BONALD, Aartsbisschop van *Lyon*, aan den Zegelbewaarder van *Frankrijk* gerigt, dien wij hier beneden mededeelen, meenen wij door een kort woord ter opheldering te moeten doen voorafgaan.

De heer CH. DUPIN, thans procureur-generaal aan het Hof van Cassatie te *Parijs*, en lid van de kamer der Gedeputeerden, had reeds, tijdens de vorige regering, een Handboek uitgegeven van openbaar kerkelijk regt in *Frankrijk*. Dat werkje, zeer schuldig in de beginselen die het voorstond, en in bedoeling, waarmede het werd uitgegeven, — het zoekt namelijk den jansenistischen parlementsgeest van vroegere dagen te doen herleven — werkte inderdaad weinig kwaads uit, en was nagenoeg geheel in vergetelheid verzonken. Het laatstverleden jaar nogtans, nadat vooral de universiteits-kwestie en de strijd over het onderwijs in het algemeen in *Frankrijk* zich zoo levendig ontwikkeld had, bezorgde de Schrijver eene tweede uitgave, blijkbaar met het inzigt, om zijnen wrevel tegen de geestelijkheid, die zich in de kamer der Afgevaardigden en elders zoo dikwijls in vinnige uitvallen ontlastte, ook langs dezen weg nog eens lucht te geven.

De heer DUPIN, zoo als uit het gezegde zich reeds genoeg laat opmaken, behoort tot die partij, welke de Kerk niet anders denken wil dan als complement van den Staat. Nationaliteit alzoo, geene Universaliteit, — ten minste deze

slechts in het afgetrokkene, niet in daad en leven; — ondergeschiktheid, geene vrijheid; lijdelijkheid in de geestelijken, geen bewustzijn van kracht en genoegzaamheid; verscheidenheid, geene eenheid; geen middenpunt van gezag, maar verspreiding van bevelen op den omtrek; landswetten, geene eigen kerkelijke wetgeving: ziedaar eenige eigenschappen en voorwaarden van het kerkelijk bestaan, volgens den heer DUPIN. De Paus is ook hem *een vreemde Vorst.* (Manuel 2e édit. p. 96). «De Souvereinen zijn patriarchen, de parlementen concilies, de regtsgeleerden kerkvaders en leeraars.» — PETER PITHOU, EDMOND RICHER, FEVRET, de GRAMOISSYS, DUPUY, DURAND DE MAILLANE enz. zijn zijne voorgangers, en het lange elastieke zwaard der gallikaansche vrijheden is zijn wapen. De heer DUPIN zelf verklaart zich tamelijk rondborstig: zijn «handboek is het werk van een Katholiek, maar van een Gallikaanschen Katholiek; doch het is tevens ook het werk van eenen regtsgeleerde, die wil dat de wetten onderhouden en nageleefd worden door alle standen van burgers»; het is het werk «van eenen staatsman, die als beginsel vasthoudt, dat *de Kerk in den Staat is*, en niet de Staat in de Kerk.» Hij «laat aan het geestelijk gezag over al wat tot het leerstuk en het geloof behoort; maar hij eischt wederkeerig voor het Staatsgezag *het regt om met opperbevel te waken* (de veiller avec empire) *over de kerkelijke tucht* en de politie der eerdiensten» (1).

Daar wij geen verslag, veel minder eene beoordeeling, geven van het Handboek, maar slechts in den brief willen inleiden van den Kardinaal DE BONALD, vergenoege zich de lezer met de gegeven aanwijzing nopens den geest, die bewust werkje van den heer DUPIN bezielt. Het oordeel

(1) *Manuel du droit public ecclésiastique français*, Introduction § 11.

van den Kardinaal, aan hetwelk nog dagelijks de Bisschoppen van *Frankrijk* in schrifte hunne adhaesie geven, zal het verder doen kennen (1). Zoodra de eerste uitgave verscheen, werd er al aanstonds aan gedacht, om eene regtstreeksche wederlegging in druk te geven (2); doch de onbewezene assertien van den heer DUPIN, toen, ofschoon aanzienlijk, echter eenvoudig advokaat, waren niet zoo erg te vreezen; en zijn werk maakte geen *vogue*.

Later veranderden de omstandigheden; de heer DUPIN wies in aanzien, en gelijkmatig, in weerzin en kwaden wil tegen de geestelijkheid, die zijne verkeerde begrippen niet huldigde: eens kwam het woord over zijne lippen dat men «onverzoenlijk (implacable) tegen de geestelijkheid zijn moest;» — de *Monitcur* drukte «onverbiddelijk» (inflexible); — meermalen bekleedde hij den voorzittersstoel onder de Gedeputeerden; dikwijls ook was zijn naam aan de combinaties van nieuwe ministeriën verbonden; vroeger of later zal de heer DUPIN, wiens borst niet vrij is van ministeriezucht, vermoedelijk zeker eene portefeuille, welligt der eeredienſten, bemagtigen: in één woord, de heer DUPIN is er in geslaagd zich tot eene zekere magt te verheffen.

Op dit standpunt nu geplaatst, geeft hij de tweede uitgave van zijn vergeten geschrift, en eenmaal minister geworden, zoude het hem, zegt men, noch aan wil, noch aan moed ontbreken, om aan hetzelve den prognostieken

(1) Terwijl wij dit schrijven, ontvangen wij het berigt dat de Kardinaal Aartsbisschop van *Arras*, de heer DE LATOUR D'AUVERGNE, op wien de ministeriele fransche bladen eene zonderlinge hoop bouwden of veinsden te bouwen, thans, even als de heer DE BONALD, een eigen herderlijk schrijven aan zijne onderhoorige geestelijkheid heeft gerigt, waarbij hij mede het Handboek van den heer DUPIN veroordeelt en verbiedt.

(2) *Lettre de Mgr. l'Evêque de Chartres à l'Ami de la Religion*, n°. 4037.

naam van «Handboek» te realiseren. Hierbij komt, dat zijne meeningen, tijdens de beraadslagingen over het onderwijs en andere aangelegenheden waarbij de geestelijkheid betrokken was, vele echo's vonden; de dagbladen zijn zonder ophouden werkzaam, om de menigte in de leeringen van den heer DUPIN, en daarboven heen te voeren; bisdommen zijn er ook in *Frankrijk*, waar zeker presbyterianisme het hoofd opsteekt, hetwelk — scheuringen bieden elkander immers gemakkelijk de hand — èn om verwantschap met de besproken dwalingen, èn om eene zoogenaamde lotsverbetering te bereiken, al zeer ligt tot eene poging zich zoude laten overhalen, of zelf zich verstouten, om iets in den geest van den heer DUPIN tot stand te brengen. Dat in zulke omstandigheden allezins redenen bestonden, om thans op het Handboek scherper toe te zien, zal wel door niemand betwijfeld worden, te meer nog, daar deszelfs auteur den naam van Katholiek volstrekt wil behouden, en bij andere gelegenheden overeenkomstig de katholieke leer geschreven heeft. Zijne wederlegging van SALVADOR, uitgegeven onder den titel: *Jesus devant Caiphe et Pilate*, geniet eenen welverdienden lof.

In eenen uitvoerig gemotiveerden herderlijken brief, aan de geestelijkheid van zijn bisdom, heeft de Kardinaal DE BONALD het Handboek van den heer DUPIN, benevens een ander geschrift van denzelfden Schrijver: *Réfutation des assertions de M. le Comte de Montalembert, dans son manifeste Catholique*, veroordeeld. Zijn oordeel is vol waardigheid en wijze gematigdheid tevens: innige bezorgdheid voor het pand der toevertrouwde waarheid, gepaard aan een vurig verlangen om van dwaling terug te brengen en te behoeden, straalt er van den beginne tot het einde toe zonder ophouden in door: de Heer DE BONALD vervult

eenen pligt, dien het geweten hem gebiedt, en hij volbrengt dien met vastheid; maar zijn hart weent over de treurige noodzakelijkheid, die den pligt oplegt. Als bepaalde aanleiding tot hetgene gevolgd is, nemen wij hier alleen dat gedeelte over, hetwelk de eigenlijke veroordeeling en het verbod inhoudt.

«Den heiligen naam Gods aangeroepen hebbende, heb-«ben wij veroordeeld, en veroordeelen wij bij deze, ge-«noemde schriften (het Handboek en de *Refutation*) als be-«helzende leeringen geschikt, om de ware vrijheden der «Kerk ten gronde te rigten, ten einde schandelijke dienst-«baarheden in hare plaats te stellen; om leeringen gel-«dig te maken, strijdig met de oude Canons en de be-«ginselen in de Kerk van *Frankrijk* aangenomen; om den «eerbied, aan den apostolischen Stoel verschuldigd, te ver-«zwakken; om het presbyterianismus in de Kerk in te «voeren; om de wettige uitoefening der kerkelijke juris-«dictie te belemmeren; om de scheuring en ketterij te «begunstigen: — als behelzende stellingen betrekkelijk «valsch en kettersch, en de dwalingen vernieuwende, «vroeger veroordeeld in de leerstellige bulle *Auctorem fidei* «van onzen Heiligen Vader PIUS VI, roemwaardiger gedach-«tenisse, gedagteekend van den 28 Augustus 1794.

«Wij verbieden aan al de geestelijken van ons bisdom «het lezen en in bezit hebben van genoemde werken; ook «verbieden wij hun het lezen derzelve aan anderen aan «te raden; wij verbieden insgelijks aan de hoogleeraren «der Godgeleerdheid of van het kanonniek regt, die werken «in handen hunner leerlingen te stellen, of de leeringen, in «dezelve vervat, anders te behandelen, dan tot wederleg-«ging en bestrijding derzelve. Hetzelfde verbod wordt «mits deze mede gesteld aan de hoogleeraars der faculteit

«van godgeleerdheid, welke behooren tot de *Univer-*
«*siteit.*»

Dit kerkelijk doodvonnis, plegtig over het werk van den Heer DUPIN uitgesproken, was niet slechts eene diepe vernedering voor dien Schrijver, maar vooral ook een gevoelige slag, eene ware nederlaag, voor de geheele partij. Zoo veel onverschrokken vrijmoedigheid dáár, waar men niet anders zou willen dulden dan slaafschen zin en stomme volgzaamheid, moest zeker in hooge mate den toorn ontsteken van hen, die reeds zoo geweldig op de bisschoppen gebeten zijn, en die met den heer DUPIN zeggen «de Kerk is in den Staat,» «de geloovigen zijn nergens anders aan de regtspraak der geestelijke magt onderworpen dan alleen in den biechtstoel.» — Wat geschiedde nu?

Sedert ettelijke maanden vooral, en nadat een en ander bisschop zich over het onchristelijke onderwijs der Universiteit had beklaagd, en den moed toonde om het te bestrijden, heeft men de «*beroepen als van misbruik*» weder opgerakeld, die vroeger een zoo vermogend werktuig geweest zijn in de hand der parlementen, om de overheersching der Staatsmagt te bestendigen. Voor eene exceptionele regtbank, — de Staatsraad,— geoordeeld wordende, zijn die beroepen daardoor reeds in strijd met de algemeene bepalingen den constitutie, welke *Frankrijk* regeert: — De tegenwoordige Staatsraad is ook eigenlijk niet dat ligchaam, aan hetwelk door de verordeningen, die het onderwerp der «beroepen» beheerschen, de kennisneming en beregting is opgedragen: — doch men heeft de beroepen willen handhaven; en de reden is ligt te bevroeden. —

Het ministerie heeft dan nu wederom zulk een beroep ingesteld, en den herderlijken brief van den Kardinaal DE BONALD bij den Staatsraad aangeklaagd, als daarstellende eene

overschrijding, een misbruik van magt. — Op verschillende punten, zoo als genoegzaam blijken kan uit den onderstaanden brief zelven, heeft de Staatsraad geoordeeld, dat het betigte misbruik bestond, en de kerkvoogd zijne bevoegdheid was te buiten gegaan. — Dit vonnis werd bij koninklijke Ordonnantie van den 9 Maart ll. door den Minister Zegelbewaarder beteekend; waarop twee dagen later door Zijne Eminentie den Kardinaal Aartsbisschop, is geantwoord:

Lyon den 11 Maart 1845.

Mijnheer de Minister!

«Ik heb de koninklijke Ordonnantie van den 9n Maart ontvangen, welke Uwe Excellentie gemeend heeft mij te moeten doen toekomen. Ik heb die ontvangen op het tijdstip van het jaar, wanneer de Kerk ons herinnert aan *de beroepen als van misbruik*, welke eens tegen de leer des Heeren werden ingesteld, en aan de vonnissen, die door den Staatsraad van die dagen tegen deze leer geveld zijn. Ik heb die ontvangen met zoodanige gesteldheid des geestes als gemakkelijk te voorzien was.

«Indien een regtskundig *Handboek* over regtsbedeeling, administratie of koophandel door mij geschreven ware, ten gebruike van heeren procureurs-generaal, procureurs des Konings, en tot handleiding voor praktiserende advokaten; en ik, in zulk een elementair boek, dat overal den stempel vertoonde van mijne onkunde in de regts-wetenschap, de regten hadde aangerand der natie of des Konings of der vertegenwoordigende Kamers; indien ik in mijn werk het voorregt tot het gewoon regt gemaakt hadde, en ordonnanties verward met wetten, en de vrijheid met de slavernij:

indien dan zulk een boek bij de landsbestuurderen ware aangeklaagd en door dezen veroordeeld; het zoude mijn pligt zijn, de regtvaardigheid van het vonnis te erkennen, en, met een eerbiedig stilzwijgen, de dubbele schandvlek van spot en regtbank te aanvaarden. Doch, wanneer ik binnen de grenzen blijve van het geestelijk gebied, en, gezeten op mijnen bisschoppelijken stoel, de leeringen, welke strijdig zijn tegen de katholieke leer, vóór mij daag, om over dezelve te regten; dan erken ik op aarde geen ander leergezag, hetwelk mijn vonnis aan herziening kan onderwerpen, dan des Pauses en der Concilien: en de Staatsraad is mij in zulke aangelegenheden als regter door JESUS CHRISTUS niet aangewezen.

«Dikwerf maakt men de geestelijkheid oplettend op het onderscheid tusschen geestelijke en tijdelijke magt, om aanmatiging te voorkomen; men doet wel: — want zie eens, Mijnheer de Minister, tot welk eene verwarring van denkbeelden men vervalt, wanneer deze zoo gegronde onderscheiding uit het oog wordt verloren.

«Om eene dwaling van het *Handboek* van den Heer DUPIN te bestrijden, had ik mij beroepen op de Bulle *Auctorem Fidei*. De Staatsraad veroordeelt mij op grond van dit beroep: maar opdat zijne veroordeeling mij bereike, moet hij de meest zekere gallikaansche leerstellingen onder den voet treden, en de aanmerkelijke reeks op nieuw vergrooten van aanslagen, welke sedert eene halve eeuw tegen genoemde leerstellingen werden begaan. Weten heeren Staatsraden dan niet, dat men het in *Frankrijk* daarover eens is, zoo wel als elders, dat *eene bulle, welke aan de geloovigen gerigt is, om hun ten geloofsregel te strekken, wanneer het episcopaat, hetzij in uitdrukkelijke bewoording hetzij stilzwijgend, met dezelve overeenstemt, moet worden aangezien als een on-*

veranderlijk eindvonnis der Kerk? Dit is op de bulle *Auctorem Fidei* van volle toepassing: en volgens onze eigene leerstellingen derhalve, is het aan geen katholiek geoorloofd dezelve te verwerpen. — Doch zij werd, zal men zeggen, nimmer opgenomen in de registers van Staat. — Dit is de vraag niet. — Wat afdoet is, dat zij regel is van mijn geloof, regel van het geloof van elken waren Katholiek. Wij zijn toch zekerlijk wel gehouden, om de leerstellige Canons aan te nemen der kerkvergadering van *Trente*: nogtans zijn deze ook niet op de registers van den Staat ingeschreven. En de goddelijke verordeningen des Heeren zelve, die PETRUS instellen als hoofd der Kerk, en onfaalbaarheid toezeggen aan het leerend ligchaam der herders in de Kerk, werden deze ooit geregistreerd? Zal men ze moeten verwerpen, omdat de homologatie ontbreekt? Ik was alzoo, toen ik tot ondersteuning van mijne censuren de bulle *Auctorem Fidei* aanvoerde, wel degelijk in mijn regt; aangezien zij is uitgegaan van het hoofd der Kerk, en zij ook de bekrachtiging van de herders der Kerk verkregen heeft. Meer dan zeshonderd bisschoppen hebben haar uitdrukkelijk aangenomen: haar niet aanhangen is even zoo goed als de Katholieke godsdienst afzweren: ik zal aan geene koninklijke Ordonnantie ooit mijn geloof ten offer brengen. — Door eene meer grondige godsdienststudie zouden voorwaar vele moeijelijkheden en bezwaren voorkomen worden. —

«In het voorbijgaan moet ik opmerken dat de Bulle *Auctorem Fidei* de vier (Gallikaansche, Vert.) artikelen niet veroordeelt; maar, zij veroordeelt ten dien opzigte de Synode van *Pistoye*, die van de declaratie (1682, Vert.) der Fransche geestelijkheid een geloofsdekreet poogde te maken. Ware het dat door de Bulle inderdaad de declaratie veroordeeld

was, dan zou mijn geweten mij verpligten dezelve mede te veroordeelen, vermits de Bulle een onherroepelijk eindvonnis der Kerk is. Maar na de Synode van *Pistoye*, behooren de Ultramontaansche leerstellingen, die tegen de bewuste vier artikelen overstaan, even als vóór de Synode, tot het gebied der opinien; dewijl de heilige Stoel toelaat, in de scholen, over het voor en tegen derzelve te twisten.

«Ik heb in mijnen herderlijken brief gezegd, dat eene Staatswet mij niet konde verpligten om te leeren, dat *de Paus ondergeschikt is aan het Concilie; dat de Paus, sprekende* ex cathedra *dwalen kan;* en dat *Hij, even als de andere bisschoppen, onderworpen is aan de Canons.* De Staatsraad veroordeelt mij ook om deze reden, en om mij te kunnen treffen, is hij genoodzaakt geweest, artikel 7 van het charter te vertreden, hetwelk verklaart, dat ik vrij ben om mijne meening te drukken, te verspreiden, te onderwijzen. Eene Staatswet alzoo zal voortaan de zinsverklaring opgeven van den Evangelie-tekst: *Ik heb voor u gebeden, opdat uw geloof niet bezwijke;* en het zal mij, Bisschop der Katholieke Kerk, niet langer vrijstaan in mijn kerspel eene andere uitlegging van die gewijde woorden te drukken, te openbaren, te onderwijzen! Gehouden zal ik zijn, om aan de jeugdige levieten van mijn Seminarie die opvatting dezer woorden voor te dragen, welke van de tijdelijke magt zal zijn uitgegaan! En zoo zullen wij fraai hervallen zijn in de theologische twisterijen van het Nederrijk! Indien trouwens de Staatsraad mij veroordeelt, omdat ik de woorden van JESUS aan PETRUS in den zin van 's Pausen onfeilbaarheid versta, dan stelt zich dat Staatsligchaam in de plaats van de Kerk en werpt zich tot mijn onderwijzer op in de godsdienst!

«Ik heb in mijnen herderlijken brief gezegd, dat ik, betrekkelijk het onderwerp van de magt der Kerk, leeren

zoude in mijn Seminarie hetgene mij meest in overeenkomst schijnt met Schriftuur en Overlevering; en dat ik, onder den waarborg van het charter, hetwelk vrijheid verzekert aan elks meeningen, geene verbindtenis mij zoude laten opleggen ten opzigte der declaratie van 1682. De Staatsraad veroordeelt mij hier wederom; en opdat zijn banbliksem mij zoude treffen, heeft hij in mijn schrijven gelezen, wat daar niet in staat. Ik heb niet gezegd, dat ik de vier artikelen verwierp: ik heb ook niet gezegd dat ik die aannam. Ik spreek tusschen Ultramontanen en Gallikanen geen oordeel uit. Ik maak gebruik van de vrijheid, welke mij door de Kerk gelaten is. Maar wel heb ik geschreven, dat het geenszins aan de tijdelijke magt behoort, mij een gevoelen op te dringen, rakende hetgene ik omtrent de geestelijke magt des Pauses zoude te gelooven hebben; en immer zal ik ook aan de bewering vasthouden, dat een Bisschop elke geïmposeerde theologische meening behoort af te wijzen, om deze reden alleen, dat de tijdelijke magt het zich aanmatigt hem die op te dwingen. Heeft veelligt de heer DUPIN ook een *legaal leerstuk* weten uit te vinden, eveneens als hij kennis heeft aan *legale kerktucht*? En zal dat *legale leerstuk* dan misschien 's Pausen feilbaarheid wezen, die wij zouden genoodzaakt zijn te belijden op straffe der penaliteiten bij de wetten vastgesteld?

«Het is niet ondienstig, mijnheer de Minister, den Staatsraad te herinneren, dat LODEWIJK XIV, die overigens ook hoegenaamd geen regt had om over geestelijke aangeleheden bepalingen vast te stellen, aan den Paus INNOCENTIUS XII geschreven heeft, om te verzekeren dat hij geen gevolg zoude geven aan zijn koninklijk edikt betreffende de vier artikelen. Hij schreef den Paus: «Ik verheug mij

«zeer ter kennis van Uwe Heiligheid te brengen, dat ik «de noodige bevelen gegeven heb, opdat de punten, ver- «vat in mijn edikt van den 23 Maart 1682, rakende de «declaratie, afgelegd door de geestelijkheid van mijn Rijk «(waartoe de omstandigheden die destijds aanwezig waren «mij genoodzaakt hadden) geen verder gevolg zouden heb- «ben» (1).

«En zie hier nog andere woorden van dezen grooten koning, die vrij wel overeenkomen met art. 7 van ons charter. Zij behooren hier eene plaats te vinden. Schrijvende aan den kardinaal DE LA TREMOUILLE, zeide hem LODEWIJK XIV, ten aanzien van zijnen brief aan den Paus: «Ten «onregte heeft men hem doen vermoeden, dat ik ontrouw «geworden ben aan de verbindtenis, aangegaan bij mijnen «brief dien ik aan zijnen voorganger gerigt heb; want ik «heb niemand verpligt om, tegen zijne opinie, de stellin- «gen der Fransche geestelijkheid te handhaven. Doch de «regtvaardigheid verbiedt, dat ik mijne onderdanen belette «hunne gevoelens te uiten en te verdedigen *aangaande een «onderwerp, waarbij het vrijstaat het eene gevoelen zoo wel «als het andere te verdedigen*, gelijk in meer andere theo- «logische kwestien, zonder dat daarmede aan eenig ge- «loofsartikel letsel worde toegebragt» (2).

«Men moet zich geene overdrevene voorstelling maken van het gewigt der declaratie van 1682. Zij heeft geenszins kracht van bisschoppelijk gewijsde. De vereeniging van Bisschoppen, die haar hebben opgesteld, was geen Concilie. Bossuet zelf sprak er niet immer met den hoogst mogelijken eerbied van. Hij aarzelde niet, er voor uit te

(1) Hist. de Bossuet, par le Cardinal de Bausset, t. II. p. 212.
(2) Ald.

komen, dat de Minister en Secretaris van Staat, COLBERT, *inderdaad eigenlijk de ontwerper was* van het plan tot opstellen der vier artikels, *en de eenige man, die er den Koning bepaaldelijk toe gebragt had.* (1)

«Ik zal uit al het dusverre gezegde besluiten, dat eene Staatswet mij geenszins kan verpligten, om eene opinie te verzaken, ten einde er eene andere te onderwijzen.

«Ik heb in mijnen meermalen genoemden herderlijken brief den lof herhaald, door den heer DUPIN te regt gegeven aan het Concordaat van 1801. Doch wat de organieke artikelen betreft, dienaangaande heb ik gezegd, wat trouwens onmogelijk te betwisten is, dat de Staatsmagt niet geregtigd was, om punten van kerktucht te regelen, die aan de beslissing van de kerkelijke autoriteit moeten worden overgelaten. Ik heb gezegd, wat onmogelijk kan geloochend worden, dat de bewuste organieke artikelen niet met gemeen overleg des Pauses zijn tot stand gekomen, noch door den Paus zijn goedgekeurd. De Staatsraad veroordeelt mij nogmaals ter dezer oorzake, en veroordeelt mij, ongeacht en in weerwil van de constitutie zelve der Kerk en de kanonieke regelen. Immers, wat waren die organieke artikelen, zoo als die uit handen van den eersten Consul en van den Senaat gekomen zijn, anders, dan een kort begrip der Burgerlijke Constitutie van de geestelijkheid, met derzelver scheurmakenden geest en dwaling? Wat is de wet van Germinaal jaar X anders, dan eene diep ingrijpende verandering in de algemeene tucht der Kerk? Wel nu: den Paus alleen kwam het toe, zulk eene verandering te doen plaats hebben.

«Het *Handboek* van den heer DUPIN betwist al deze

(1) t. a. p. p. 161.

waarheden; daarom heb ik het moeten veroordeelen; — en ten dezen opzigte, mijnheer de Minister, werd mijn regt en mijn pligt door U erkend. Wat bedoelt toch mijnheer de procureur-generaal, waar hij spreekt van *legale kerktucht?* Indien hij onder deze benaming verstaat het verbod, van Staatswege gegeven, hetzij tot inzegenen van huwelijken dergenen, die zich niet vooraf aan den burgerlijken officier hebben gepresenteerd; hetzij tot begraven, zonder dat alvorens behoorlijke aangifte gedaan zij van het overlijden; hetzij tot luiden der klokken tijdens een onweder; hetzij tot voortzetten van openbare werken op den Zondag; of tot sluiting der herbergen, onder en gedurende de kerkdiensten; dan kan ik zijne legale kerktucht begrijpen, en wil ik ook aan de burgerlijke autoriteit wel de zorg overlaten om dezelve te regelen. Doch wanneer beweerd en verzekerd wordt, dat het huwelijk, *in deszelfs wezen beschouwd, een burgerlijk contract is;* als geleerd wordt, dat *de geloovigen niet anders dan in de vierschaar van het boet-sakrament aan de regtspraak des kerkgezags onderworpen zijn;* als het regt aan den Paus betwist wordt, om den titel van *Universeel Bisschop* te voeren; wanneer tot ongehoorzaamheid wordt aangespoord aan de algemeene Concilien, welke in *Frankrijk* aangenomen zijn en het regelmatig houden van provinciale Concilien voorschrijven; geldt het dan ook nog, en slechts, aangelegenheden behoorende tot de *legale kerktucht?* Hoe dan? Zouden grove dwaling omtrent leerstuk en algemeene tucht der Kerk omgeschapen kunnen worden tot zekere artikelen van, ik weet niet welke, *legale tucht;* en zoude een Bisschop verpligt wezen, om die daarna te eerbiedigen en te laten doorgaan, zonder zelfs een kreet daartegen te mogen verheffen! Wat mij betreft,

ik mogt dit niet doen. Al mijne heilige voorgangers, al de doorluchtige martelaars van mijne Kerk zouden tegen mij zijn opgestaan, om mijne laffe stilzwijgendheid, mijnen sluimer te verwijten; de steenen van hunne roemruchtige graven zouden tegen mij geroepen hebben!

«Bij het oordeel en de veroordeeling van het *Handboek voor kerkelijk regt* van den heer DUPIN, wil ik geenszins aanmatigend mij zelven het bezit van onfeilbaarheid toeleggen. Ik onderwerp de veroordeeling, die ik heb uitgesproken, aan den Paus, even als ik alle daden van mijn ministerie immer aan hem onderwerpen zal. Hem komt het toe, zijne broederen in het bisschopsambt te berispen, en de vonnissen, door hen geslagen, te casseren of te bevestigen. Indien de Opperste Herder, de Bisschop der Bisschoppen, van meening is, dat ik kwalijk geoordeeld heb, dat het *Handboek* ten onregte door mij verwezen is; dan zal ik aanstonds de pen opvatten, om aan de onderhoorigen van mijne diocese kenbaar te maken, dat hun Aartsbisschop gefaald heeft, en dat de uitspraak, door hem gedaan, gewijzigd is geworden door den Stedehouder van Christus op aarde. Voor zulk eene eerbiedwaardige uitspraak zal ik in nederigheid het hoofd buigen, en luide, en ten aanhoore van de vergadering der geloovigen, zal ik de regtvaardigheid verkondigen van den slag, die mij getroffen heeft. Doch zoo lang dat niet geschiede, is *een beroep als van misbruik* niet in staat, zelfs de oppervlakte mijner ziel te beroeren. Overigens, wat vermag men tegen eenen Bisschop, die, dank zij God! aan niets ter wereld is gehecht, en dien het om niets anders te doen is, dan om bevrediging van zijn geweten. Ik heb de godsdienst, de gezonde rede en het charter voor mij: het is billijk dat ik mij hiermede trooste.

En wanneer, in punten van katholieke geloofsleer, de Staatsraad *gesproken heeft ; dan is de zaak* NIET *geeindigd.*

Ontvang, mijnheer de Minister! de verzekering van mijne hoogachting,

† L. J. M. Kardinaal DE BONALD,

Aartsbisschop van Lyon.»

BOEKAANKONDIGING.

HET H. SACRAMENT VAN MIRAKEL EN DE H. STEDE TE AMSTERDAM. Historisch-kritische proeve, ter gelegenheid van het vijfde eeuwfeest, door A. J. PLUYM, Hoogl. in het Semin. te Warmond. Met platen en facsimile. Amsterdam, A. H. Zweers. 1845. Blz. 197 in 12°.

Ieder mirakel is eene weldaad Gods; het bevestigt de eene of andere geopenbaarde waarheid; het geeft eene nieuwe vlugt aan het geloof, versterkt de hoop, schenkt versche kracht aan de liefde. Het Mirakel van *Amsterdam* is onbetwistbaar eene zegepraal van de waarheid, welke de katholieke leer en godsdienst zoo zegenrijk en kenmerkend onderscheidt. Het is een nieuw blijk dat CHRISTUS, die voor ons stierf, onze EMMANUEL, *onze God met ons* is; dat Hij, in het H. Sacrament des Altaars tegenwoordig, op onze altaren verblijft en ons eene bron is van genade. God trouwens, kan geene dwaling bevestigen; het getuigenis, dat Hij te *Amsterdam*, door zijne wonderdadige, en dus onmiddellijke tusschenkomst, aan de waarheid van het allerheiligste Sacrament gaf, moest de toenmalige christenen, en moet nog de huidige, in hun geloof omtrent dit Sacrament bevestigen. Bovendien was dit mirakel gevolgd door eene reeks van andere wondervolle weldaden.

Waar God aldus, ter verheerlijking van zijnen heiligen Naam, en ten gunste zijner geloovigen, de wetten der natuur onderbreekt, mag de dankbare christen niet onverschillig blijven. Het was daarom eene godsdienstige gedachte van den Wel-Eerw. Heer STEINS BISSCHOP, pastoor van het Beggijnhof te *Amsterdam*, het vijfde eeuwfeest dezer groote gebeurtenis met allen, naar ruimte en omstandigheden mogelijken luister, te

vieren. Eere zij den herder, wiens godsdienstijver in de inzigten der goddelijke Voorzienigheid trad! Gezegend zijn zijne pogingen tot stichting, tot opwekking des geloofs, der hoop en der liefde van *Amsterdam's* Katholieken!

Ook de Hoogleeraar PLUYM heeft daartoe het zijne willen bijdragen. Zijne Hooggel. staaft, in zijne *historisch-kritische proeve*, de waarheid van het wonderdadig feit; en terwijl wij zijne pogingen den verdienden lof laten wedervaren, aarzelen wij ook niet te verzekeren, dat zijn onderzoek de geschiedkundige kennis omtrent deze zaak bevorderd heeft.

Alvorens onze lezers over de waarde dezer *historisch-kritische proeve* te onderhouden, willen wij vooruit laten gaan, hetgeen de S. eerst op blz. 155 aanmerkt. Hij laat de *regtsvraag*, — «óf en hoe ver het gebeurde van de gewone wetten der natuur afwijkt, of ze te boven gaat» (of en hoe ver het een mirakel is te noemen), — ter zijde liggen; zijn onderzoek betreft slechts de historische zekerheid van eenige feiten, en wel (gelijk de inhoud van het werkje doet zien): 1°. dat er eene geconsacreerde Hostie, eenen geheelen nacht, (15—16 Maart 1345), in een brandend vuur heeft gelegen, zonder dat zij den invloed des vuurs ondervonden heeft; 2°. dat deze H. Hostie in 1421, met de kapel, de *H. Stede* genaamd, *niet* is mede verbrand; 3°. dat zij in eenen tweeden brand, in 1452, ofschoon zij destijds in de genoemde Kapel bewaard werd, en deze door de vlammen verteerd is geworden, evenwel, in het midden des vuurs, ongeschonden is gebleven; 4°. dat de Aartshertog MAXIMILIAAN de *H. Stede* bezocht heeft, ter vervulling eener belofte, waaraan hij zich overtuigd hield, zijne genezing verschuldigd te zijn.

De verhandeling van Prof. PLUYM bevat drie §§, benevens twee Bijlagen. § 1, *Geschiedenis van het H. Sacrament van Mirakel en van de Kapel de H. Stede*, laat, bij wijze van inleiding, eene beschrijving van *Amsterdam's* geringheid, vóór de gebeurtenis, het Mirakel genoemd, voorafgaan, en maakt

met MARIUS, (uit wiens boekje: *Amstelredams eer ende opcomen, door de denckwaerdighe miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des Altaers*, deze beschrijving genomen is) den lezer opmerkzaam, hoeveel deze, sedert zóózeer in grootheid en roem toegenomen hoofdstad, aan het Mirakel te danken heeft. Hierop begint, blz. 7, de geschiedenis des feits. Terwijl wij ten aanzien van dit verhaal naar het geschrift zelf verwijzen, willen wij den lezer op iets anders opmerkzaam maken. Alle schrijvers stemmen in het berigt dezer gebeurtenis, wat de hoofdzaak betreft, overeen: het H. Sacrament was eenen zieke gebragt, met diens uitbraaksel in het vuur gestort, en is er des anderen daags ongelet wêer uitgenomen. Het wordt in eene kist geborgen; een geroepen priester neemt het daar uit en legt het in eene gewijde doos; maar niet lang daarna is het, tot aller bewondering, uit de doos verdwenen, en na eenigen tijd wordt het, tot niet minder verbazing, in de kist wedergevonden. Dit is de inhoud der breedvoeriger verhalen; die minder omstandig zijn spreken de andere niet tegen; hoewel niet alle op dezelfde wijze eenige bijomstandigheden mededeelen, b. v. wie de H. Hostie uit het vuur heeft genomen, enz. Naar ons oordeel heeft de schrijver eene goede keuze gedaan. Hij heeft zich gehouden aan het berigt van JOHANNES A LEYDIS, vóór het einde der XVe eeuw geschreven (bladz. 111), hetwelk in het zoogenaamde *mirakelboekske*, (1568, misschien reeds in 1518 gedrukt, — zie blz. 111), nagenoeg letterlijk vertaald (blz. 112), ook door de *divisie-chronijk* (*Leiden* 1517) gevolgd, en uit deze door MARIUS overgenomen is. Wat ons aan het berigt van dezen JOANNES A LEYDIS waarde doet hechten, is deszelfs overeenkomst met een *Latijnsch Getijdenboekje*, hetwelk blijkbaar op de authentieke verklaringen der bevoegde autoriteiten bewerkt en waarvan op blz. 119 eene beschrijving te vinden is.

Eenige kritische aanmerkingen kunnen de waarde van het berigt in JOANNES A LEYDIS en van het *Getijden-boekje* nader

toelichten. Deze beide teksten zijn, gelijk uit het verschil van stijl, van Latijnsche woordvoeging en van redactie duidelijk te zien is, in zoo verre zelfstandige en van elkander onafhankelijke opstellen, dat de een geene bron is geweest des anderen. Toch hebben zij eene zeer bevredigende overeenkomst in het verhaal. Blijkbaar zijn zij dus beide geput uit dezelfde bron. De kritiek vraagt hier terstond: Welke is deze bron? JOANNES A LEYDIS zegt in zijne voorrede, dat hij geput heeft uit zekere schrijvers en acten; maar uit die schrijvers kan hij *zijn* berigt niet geput hebben; men zou alzoo besluiten dat hij het in oorkonden zóó gevonden heeft, als hij het mededeelt. De lezing van het *Getijden-boekje* geeft een meer bevredigend, een afdoend antwoord. Het geeft vooraan een woordelijk afschrift van het slot der oorkonde, waarin de Magistraat van *Amsterdam* de bewuste gebeurtenissen bekrachtigd heeft (zie dit slot op blz. 12); het zegt ook, doch zonder afschrift er van mede te deelen, dat JOANNES (VAN ARKEL), destijds bisschop van *Utrecht*, het openbaar maken van al die mirakelen heeft toegestaan; vervolgens deelt het nog twee woordelijke afschriften mede van vergunningen, welke bisschoppen van lateren tijd, ter zake der feestviering, aan *Amsterdam's* geestelijkheid hebben verleend. Men kan dus niet ontkennen dat de opsteller, èn van deze twee laatste brieven, èn van den eersten eene kopy voor zich hebbe gehad. Daarna volgen de *Lessen* voor de Getijden, doch onder het opschrift van: *Contentum literarum historie inventionis et conservationis ... Sacramenti, cet;* dat is: *Inhoud der brieven, betreffende de vinding en de bewaring des ... Sacraments*, enz. (Zie blz. 120, 121). Blijkbaar was dus het stuk des Magistraats van *Amsterdam* de bron, waaruit het berigt in het *Getijden-boekje*, en diensvolgens ook de bron, waaruit dat van JOANNES A LEYDIS geput is Bevestigd wordt deze gevolgtrekking door den inhoud der beide teksten. In beider berigt liggen trekken van natuurlijkheid en levendigheid, welke het verhaal kenmerken van ooggetuigen, die de gebeurtenis nog

versch in het geheugen hebben. Toch ziet men er die gezochte naauwkeurigheid in kleinigheden niet in, welke de verdichter in acht neemt, om zijn bedrog te verbergen. Alles is er met volle kennis en zekerheid verhaald. Zoo b. v. de tijdsbepaling der bediening en braking, het nemen van een schoon vat en de godsdienstige reden waarom. Het *Getijden-boekje* voegt er ten aanzien van den staat des zieken bij : *Ut erat plegmate plenus, et aliis languoribus obnoxius, eructans et tussiens, vomitum, qui non ita multo post est subsequutus, portendebat.* Zoo ook de omstandigheid dat het vuur groot was, en ten behoeve van den zieke den geheelen nacht brandde. Hoe naïf wordt er de vinding van het H. Sacrament beschreven : het is duidelijk het verhaal der vrouw zelve. Ook de oorzaak, welke haar naar het vuur drong, vindt vermelding, en hoeveel aanschouwelijks, hoeveel vrouwelijks is hier niet in? Zij was des morgens, *matutino tempore*, zegt het *Getijden-boekje*, (*circa horam primam*, zegt JOANNES), opgestaan, had haar kind aangekleed, en zal haar bed gaan spreiden, maar begint eensklaps (*subito horrore correpta*, zegt het *Getijden-boekje*), te beven van koude, spoedt zich naar het vuur, rakelt het op en vindt in de gemaakte opening de H. Hostie. Zij schrikt en zonder zich te bedenken tast zij toe (*impetu quodam*, zegt het *Getijden-boekje; intrepida*, de tekst van JOANNES op blz. 114); hare hand blijft ongedeerd. Gelijk men dit met heete voorwerpen gewoon is, zoo doet zij, (luidens het verhaal van JOANNES), ook als onwillekeurig met de H. Hostie, die zij daar zoo even uit het midden der vlam op heeft gebeurd: zij laat die van de eene hand in de andere glijden, ofschoon zij voelt dat zij (de H. Hostie) koud is. Zij toont het H. Sacrament aan de vrouw, die met haar in hetzelfde huis woont; JOANNES doet deze ook spreken. De H. Hostie wordt in eenen reinen doek gewikkeld en in eene kist geborgen. Niet lang, — en wel gelijk er bepaald te lezen staat, een uur daarna — komt de man te huis. Men geeft hem een volledig verslag van het gebeurde; hij wil de H. Hostie

zien en onderzoeken; een nieuw wonder doet hem dezelve ontsteld aan zijne vrouw teruggeven. Het opzoeken van den priester, zijn zuchten en al het overige draagt de duidelijkste kenmerken van de echtheid in het verhaal. Zóó verzint men niet. Van denzelfden trant is ook de beschrijving der vrouw, en hare vergelijking, hoe gaaf en wit de H. Hostie in het vuur lag. Doch er uitgenomen zijnde, verandert zij terstond van kleur; (zie den tekst van JOANNES A LEYDES op blz. 114, 115; — het *Getijden-boekje* is hier weder een weinig omstandiger: .... *hostiam .... cernit candore jam amisso, quasi situ et vapore fumido conspurcatam, donec per sacerdotem debita cum veneratione rite collocaretur:* zij verloor hare witheid en nam eene kleur aan alsof zij berookt ware, tot zoo lang zij door den priester met den verschuldigden eerbied op eene behoorlijke plaats gebragt was. Het geeft er zelfs eene nadere beschrijving van, zie blz. 45, aant. 47). Deze en de andere opgegeven verscheidenheden in de beide teksten zijn echter niet van dien aard, dat zij een wezenlijk verschil, eene verdachte opgave van uiteenloopende omstandigheden opleveren; integendeel, zij vullen elkander aan.— En nu de slotsom? Zij is deze: de overeenkomst der beide teksten verraadt de gemeenschappelijke bron; het een en ander zamengenomen wettigt de gevolgtrekking, dat deze bron uit den mond der zich nog levendig herinnerende ooggetuigen is opgeschreven en dat zij het bekrachtigingsstuk des Magistraats is; terwijl wederom de geringe verscheidenheden der vergeleken teksten de onwraakbaarste blijken geven, dat zij geen van beide het woordelijk afschrift van dat stuk zijn. Uit dit laatste volgt ook dat LE LONG, *Historische beschrijving van de reformatie der stad Amsterdam.* 1729, blz. 197, zich vergist heeft, toen hij het geheele verhaal van het *Mirakel-boekske* voor eene vertaling van het bewuste stuk aanzag. Het opschrift: *Dit is die copye in Duytsce* enz. (zie blz. 112) duidt wel aan dat het daaropvolgende eene vertaling is; maar de vergelijking met JOANNES doet het terstond voor eene overzetting van deze

tekst erkennen; en wat er op het einde meer in gevonden wordt, is wederom eene vertaling van het slot der meermaals genoemde oorkonde, hetwelk vooraan in het *Getijden-boekje* te vinden is. — Zie blz. 12. Eindelijk stelt het gezag dier beide teksten de anders luidende berigten (zie hierover blz. 172) in de schaduwe, en doet het de bedenkingen, welke men daaruit tegen de echtheid der gebeurtenis zelve gemaakt heeft, verdwijnen. Een gezaghebbend verhaal doet alles af; latere afwijkingen kunnen aan zoodanig verhaal zijne historische waarde niet ontnemen.

Ook op de oude *Hollandsche* of *Divisie-Chronijk* zullen wij ons eene kritische aanmerking veroorloven. De S. geeft blz. 9 onderaan, den lezer te kennen, hoe ver het verhaal bij JOANNES A LEYDIS en het *Mirakel-boekske* voortloopt; zoodat het eerstvolgende op blz. 10, — het berigt, dat de H. Hostie, nadat zij reeds, in stilte, in de kerk was teruggebragt, wederom in de kist der vrouw gevonden, maar nu door de geheele, seculiere en reguliere, geestelijkheid der stad, in plegtigen optogt afgehaald en naar de parochie-kerk teruggebragt werd — in de *Divisie-Chronijk* en bij het *Chronicon auctius van* BEKA voorkomt. Eigenlijk wordt er het verhaal van JOANNES slechts onderbroken; hetgeen blz. 10, in de alinea: «Twee dagen», nopens de vallende ziekte en genezing van het jongetje (*infantulus*, zegt JOANNES en ook het boven vermelde *Getijden-boekje*) verhaald wordt, staat wederom èn in deze twee teksten èn in het *Mirakel-boekske* te lezen (Verg. blz. 117, 118). De orde alzoo waarin de *Divisie-Chronijk* en uit haar ook MARIUS deze opvolging van mirakelen mededeelen, is dezelfde als bij den S.: hetgene na 3 dagen gebeurd is, staat er vóór hetgeen na 2 dagen voorviel. — Hieruit besluite men echter niet tegen ons vroeger gezegde, dat de S. niet het berigt van JOANNES en het *Getijden-boekje*, maar dat der *Divisie-Chronijk* heeft aangenomen. Dáár, trouwens, waar deze *Chronijk* van de twee andere teksten afwijkt, houdt de S. zich aan

deze laatsten; ook teekent hij, blz. 10, zelf aan, dat het jongetje vóór dat plegtig overbrengen ziek moet zijn geworden. Ditzelfde blijkt ook daarmit, dat èn JOANNES, èn het *Getijden-boekje*, welke geen van beide van het tweede terugvinden der H. Hostie in de kist en van den plegtigen optogt gewagen, de ziekte van het kind stellen twee dagen, nadat de priester de H. Hostie (voor de eerste maal) had naar de kerk gebragt; terwijl het andermaal terugvinden in de kist, luidens de *Divisie-Chronijk* eerst op den derden dag na die overbrenging moet geschied zijn.

Wat nu den tekst der *Divisie-Chronijk* betreft; hij heeft eene groote, maar geene volmaakte overeenkomst met dien van JOANNES A LEYDIS en het *Getijden-boekje*. Hij verhaalt dat de H. Hostie «behilt die litteikenen van den antasten van den mans-vingeren.» De *Chronijk* verzwijgt, dat de priester den doek waschte, de gewijde doos intusschen gevallen was en het H. Sacrament vermist en eerst den volgenden dag in de kist teruggevonden werd; maar zij verhaalt, dat de H. Hostie door den priester in de doos gelegd en naar de kerk gebragt, doch den volgende dag in de kist teruggevonden en nu wederom in het geheim naar de kerk gedragen werd. In het verhaal aangaande de ziekte enz. van het kind, wijkt zij op het einde af, door te vermelden, dat het ziek bleef, «ter tyt dat die man ende syn wyf, *doer raet ende ingeven* haerre vrienden, *beloofde* te verzoecken dat waerde H. Sacrament mit haer offerhande» enz. — Men vergelijke hiermede den tekst van JOANNES op blz. 112 en v, en met het verhaal des S., blz. 9, 10. In dezelfde punten verschilt de *Chronijk* ook met het *Getijden-boekje*.

Welk verhaal verdient de voorkeur? Wij geven die aan dat van JOANNES en het *Getijden-boekje*. Deze laatsten, trouwens, zijn blijkbaar uit eene gezaghebbende bron geput; die van de afwijkingen der *Chronijk* zijn ons onbekend. Zij worden wellig ook in een of meer andere schrijvers gevonden; maar tegen de oorkonde door den Magistraat van *Amsterdam* en namelijk

door den baljuw, FLORIS VAN BOECHORST onderteekend, kunnen zij niet opwegen. Daarenboven heeft het verhaal der *Chronijk* het duidelijkste bewijs in zich, dat het een later opstel is en dat het ook het oorspronkelijke berigt der oorkonde niet eenvoudig wedergaf. Het spreekt aldus: «Als dye priester dat «hoerde,» (dat de H. Hostie ten tweeden male, dat is, op den derden dag, in de kist was teruggevonden), «docht hy, «dat God dit Myrakel verkondicht ende openbaer gemaect woude «hebben; dede dit te verstaen alle priesteren, geestelic en «waerlic, binnen *Amsterdamme;* en si quamen in hair religie, «mit crucen ende mit vanen, ter *Heyliger Stede*, daer dat H. «Sacrament ghevonden was,» enz. Men ziet, de plaats waar dat H. Sacrament gevonden was, heet hier reeds de H. Stede; zoo toch kon men niet terstond na de gebeurtenis, maar eerst later, na den opbouw der kapel, schrijven. Derhalve, in zoo verre de *Divisie-Chronijk* van de twee andere teksten waarlijk verschilt en daar niet mede kan overeengebragt worden, moet men zich aan deze laatsten houden; daaruit volgt echter nog niet, dat ook hetgeen zij meer dan-, maar niet in strijd met-dezen mededeelt, geen geloof kan verdienen. Verders heeft in de *Chronijk* dit berigt nopens het plegtig overbrengen van het H. Sacrament, eenen zigtbaren invloed op de woorden, waarmede het vroeger gebeurde verhaald wordt. Er is namelijk tot tweemaal toe een uitdrukkelijk onderscheid gemaakt tusschen het plegtig overbrengen en het vroeger heimelijk overbrengen; de eerste keer staat er te lezen: «ende brocht 'et in der kerken *al heimeliken datt' et niemant en wiste;*» en de tweede keer: «ende brocht 'et *al heimelic* weder in die kerke.» Van dat verheimelijken is er bij JOANNES en in het *Getijden-boekje*, en daarom naar ons oordeel, ook in de oorkonde, waaruit zij putten, geen letter te vinden. Geen wonder: want er wordt ook van geen plegtig overbrengen gesproken. Deze laatsten hielden zich dus eenvoudiger aan het oorspronkelijke stuk, en hebben daarom, bij de beslissing tusschen verschillende opgaven, het overwigt.

De *Divisie-Chronijk* komt, in hare afwijkingen, het meeste overeen met den *Hollandschen* BEKA (zie daarover blz. 94—99 en 194). Wij zouden deze zelfs voor haren bron aanzien, wierden wij niet door een al te groot verschil teruggehouden. Niet alleen is deze BEKA veel beknopter; maar het berigt luidt er geheel anders. De *Chronijk* verhaalt het vinden van het H. Sacrament in het vuur door de vrouw, haar gesprek daarover met eene andere vrouw, het te huis komen enz. van den man, overeenkomstig het berigt van JOANNES A LEYDIS, behoudens echter de reeds aangestipte afwijking; men kan er ook nog dit onderscheid in opmerken, dat het uit JOANNES, en duidelijker nog uit het *Getijden-boekje* blijkt, dat die man de echtgenoot der tweede genoemde vrouw was; terwijl de *Chronijk* hem «die man van den huze» noemt. De *Holl.* BEKA echter geeft een ander jaartal (1342) op, bepaalt noch dag noch uur, doet het uitbraaksel *op bevel des priesters* in het vuur werpen, de H. Hostie *kort* na de braking door *den zoon des zieken* in het vuur vinden en er uit nemen, en van deze aanraking eene smet overhouden, welke er destijds (toen de *Holl.* BEKA vervaardigd werd) nog aan te zien was. Over het jongetje is er niets te vinden.

Een ieder vraagt hier zekerlijk met ons: welke waarde zou het berigt in BEKA hebben? Wij moeten tot onzen spijt erkennen, dat het ons voor het oogenblik aan tijd en vooral aan de gelegenheid ontbreekt, dit werk genoegzaam te onderzoeken. Daartoe moesten ook de Hss. vooral in *Engeland* bestudeerd worden. Voor zoo verre wij echter thans uit het onderhavige geschrift en elders konden opsporen, meenen wij voor zeker te kunnen houden, dat de *Holl.* BEKA, in zoo verre hij van JOANNES A LEYDIS en het *Getijden-boekje* afwijkt, moet achter staan. Aan dezer verhaal, trouwens, moeten dezelfde echtheid, oudheid en hetzelfde gezag worden toegekend, als aan hunne bron. Dat van den *Holl.* BEKA daarentegen is kennelijk van lateren oorsprong. Behalve dat het noch dag noch uur be-

paalt, noemt het insgelijks de plaats, waar het H. Sacrament gevonden was, de H. Stede, en spreekt ook tweemaal van een heimelijk overbrengen, tegenover den plegtigen optogt; terwijl vooral de woorden: «Ende brochtent... in die parochie kercke *dair ist gebleven totten dage tot hude*,» blijkbaar eenen lateren schrijver kenmerken. Er is daarenboven in de Haagsche Hss. van dien BEKA eenig onderscheid te vinden: het eerste doet den zoon des zieken zijne ontdekking aan zijne *zuster*, het tweede doet ze hem aan zijne *vrouw* mededeelen (zie blz. 95, en 97). Dit verschil is wel is waar zeer klein en zou de waarde van een anderszins gezaghebbend berigt zekerlijk niet verminderen; maar al die aanmerkingen bijeen genomen doen ons voor zeker houden, dat deze plaats in den *Holl.* BEKA, wat de aangeduide afwijkingen aangaat, niet uit de ware bron, maar naar hooren zeggen (1) is geschreven.

Zullen wij even ongunstig moeten oordeelen over alles, wat de *Holl.* BEKA mededeelt? Indien zijn geheele inhoud met gezag hebbende berigten in strijd loopt, is het boven gevolgde grondbeginsel van afkeuring ook op dien geheelen inhoud van toepassing. Onderzoeken wij of dit hier het geval zij. Wij vestigen de aandacht der lezers op hetgene de *Holl.* BEKA verhaalt omtrent het plegtig terugbrengen der H. Hostie in de parochiekerk en het mirakel waardoor deze feestelijkheid veroorzaakt werd. Noch JOANNES A LEYDIS noch het *Getijden-boekje* maken hier gewag van, en het komt ons daarom zeer waarschijnlijk voor, dat ook de oorkonde des Magistraats van *Amsterdam* er van zweeg. Doch is dit stilzwijgen reeds eene reden, om het stellig berigt van den *Holl.* BEKA te verwerpen? De oordeelkunde verbiedt ons dit te bevestigen. Het is daarenboven zeer gereedelijk te begrijpen, waarom deze oorkonde er geene melding

(1) Dat eene veel besprokene gebeurtenis, na eenigen tijd en op verschillende plaatsen, wijzigingen ondergaat, zonder evenwel hare van elders gestaafde geloofwaardigheid te verliezen, zal wel geen betoog behoeven.

van maakt. Dat openbaar stuk diende namelijk daartoe, om aan die voorvallen, waarvan slechts weinige getuigen waren en die derhalve minder gezag hadden, de behoorlijke bekrachtiging te geven. Die plegtige optogt daarentegen was in het openbaar geschied, en was zelf het onwraakbaarste getuigenis, dat het wonderdadig terugkeeren der H. Hostie uit de kerk in de kist der vrouw algemeen voor waar werd gehouden. Hierover behoefde de oorkonde niet te spreken; geen wonder dat het dan ook in die schrijvers ontbreekt, welke op deze oorkonde gewerkt hebben. Dit stilzwijgen bewijst dus nog niets tegen een stellig berigt. Zij nu, die, aangaande het Mirakel van *Amsterdam*, slechts LE LONG hebben gelezen, en (onvolledig genoeg) alleen uit hetgeen zij in dezen schrijver aangeteekend vinden, de zaak beoordeelen willen, maken misschien eene andere moeijelijkheid, op grond van de aldaar aangehaalde plaats uit de *Divisie-Chronijk*. Reeds hebben wij opgemerkt, in welke orde dit geschiedwerk de opeenvolging der wonderdadige gebeurtenissen verhaalt. Misschien meende wel iemand, dat er het berigt nopens dat plegtig afhalen der H. Hostie het voorkomen had van eene tusschenlassching in den tekst van JOANNES A LEYDIS te zijn. Doch om dit vol te houden zou men moeten weten, dat er zulke geinterpoleerde handschriften van JOANNES bestaan, of althans zeker zijn, dat de *Divisie-Chronijk* deze hare plaats uit geene andere bron, dan uit dezen schrijver ontleend heeft. Maar de vervaardiger dezer *Chronijk* kon er zelf dat berigt tusschen geschoven hebben. Het is mogelijk; maar om er zich overtuigd van te noemen, moet men zijne stellige gronden hebben. Doch al hadde men die; zou daaruit volgen dat dit berigt geen geloof verdiende? Indien de chronijkschrijver het zelf verzonnen hadde, of indien er geene goede bron voor te vinden ware, ja; maar indien oude schrijvers vóór hem hetzelfde zeggen, stond het hem vrij het van hen over te nemen, en er de ledigte in JOANNES mede aan te vullen; — mits hij die oude schrijvers zelven voor ge-

loofwaardig aan mogte zien. In ons geval nu, kunnen wij voor het berigt in questie eene oude bron aanwijzen; zij is de *Holl.* BEKA. Het komt hier dus slechts daarop aan, of dit geschiedwerk eene kritische waarde ten dezen bezitte. Het eerst wat wij hier te onderzoeken hebben, is dit: wanneer is die Hollandsche bewerking, vertaling, vermeerdering en voortzetting van BEKA's *Chronicon* vervaardigd. Nogmaals, tot een eigenlijk gezegd onderzoek zijn wij op dit oogenblik niet in staat; wij meenen toch eenige vaste punten aan het bezadigd oordeel der lezers te kunnen voorstellen. Dat die bewerking eenigen tijd na de onderwerpelijke gebeurtenissen moet hebben plaats gevonden, houden wij, wegens de vermelde redenen, als ook uit hetgeen onze S. op blz. 169 zegt, voor zeker. Maar hoe lang daarna? Dit is wederom zeker, dat de *Holl.* BEKA vóór het jaar 1452 moet geschreven zijn. Immers, hij zegt: «Ende brochtent... in die parochie Kercke *dair ist gebleven totten dage tot hude.*» Maar tijdens den brand van 1452 was het H. Sacrament van Mirakel niet meer in de parochie-kerk, maar berustte het in de kapel, de H. Stede. Wisten wij nu, wanneer de H. Hostie daar naar toe overgebragt was; wij konden den ouderdom van den *Holl.* BEKA nader vaststellen. Doch de Hoogl. P. doet ons wederom een' stap verder gaan. Hij maakt het uit de watermerken en de *pontuseaux* van het papier der Haagsche handschriften al zeer waarschijnlijk, dat één dezer in het *begin* der 15e eeuw, en een ander zelfs op het einde der 14e eeuw moet geschreven zijn (blz. 169). Deze laatste tijdsbepaling vindt inderdaad meer dan ééne bevestiging. Al die *Hollandsche* BEKA's, merkt onze S. (blz. 169) op, loopen slechts tot 1393. Reeds dit bekrachtigt hunne afkomst uit de laatste jaren der 14e eeuw; en, indien zij ook voor vertalingen der latijnsche voortzetting mogen gelden, vinden wij het vermoeden omtrent dezen ouderdom wederom daarin versterkt, dat de latijnsche voortzetting tot 1393 ongetwijfeld in de 14e eeuw voleindig was; getuige het Utrechtsche HS. Lat. 98. mbr. 8. uit de 14e

eeuw. Een handschrift van *Sir* THOMAS PHILIPPS te Middlehill, n°. 2524, *Chronicon van Utrecht*, eene vertaling, zegt Dr. LAPPENBERG, van BEKA, voert tot verdere gevolgtrekkingen. Dit HS. loopt tot 1430, en is van 1426—1430 zeer uitvoerig; het einde luidt aldus: «Vnde dat ys toe vermodende, dat de byscop niet van daer een reet, hee en kreech gheleydes lude, de hem eyn stucke in Brabant vuerden daer hee veylich was. *Finis.*» Doch wat hier het merkwaardigste is, eene oude hand heeft op dit HS. de aanteekening geschreven: *Haec usque ad finem* coactanei *autoris sunt ab anno circiter* 1390 *complectentia res gestas annorum XL.* (Dit is tot aan het einde toe het werk eens *gelijktijdigen* schrijvers; het begint van omtrent 1390 en bevat de geschiedenis van 40 jaren) (1). Hieruit gevoelen wij ons geregtigd tot deze gevolgtrekkingen: 1. Deze schrijver van den *Hollandschen* BEKA leefde reeds in de 14e eeuw; 2. hij vond dit werk voortgezet tot omtrent 1390; 3. deze voortzetting tot 1390 moet dus door een ouder schrijver van de 14e eeuw vervaardigd zijn. Nemen wij nu in aanmerking dat vele HSS. van den *Holl.* BEKA tot 1393 reiken; dat andere wederom, zoo als het Utrechtsche Lat. 109. ch. 4., tot 1394 loopen, zoo mogen wij daaruit besluiten, dat er zich meer liefhebbers der geschiedenis, op verschillende afstanden van tijd, met dien arbeid hebben ingelaten. Inderdaad, de vergelijking van HSS. toont duidelijk dat het werk van BEKA, in de 15e eeuw, op verschillende tijdstippen is voortgezet. Het Haagsche HS. (B. 225 van de HSS. van GERARD, zie blz. 194) is er reeds een voorbeeld van; en onder de HSS. des genoemden THOM. PHILIPPS bevindt zich n°. 1129. *Cronike van Utrecht ende van Hollant*, auc J. V. D. BEKE, welke tot 1478 reikt. Ons is tot dus verre niets bekend, hetwelk het vermoeden, dat BEKA ook in de 14e eeuw aldus van tijd tot tijd, naar dat

(1) Archiv. der Gesellsch. fur ält. deutsche Gesch. VII s. 702, 703.

er iemand lust toe gevoelde, werd voortgezet, als onhoudbaar kan doen verwerpen. Integendeel, het is bekend, hoe dit destijds met alle gewilde chronijken gebeurde. De weetgierigheid gaf de voorkeur aan de verst voortgezette afschriften; terwijl het gebrek aan kritiek de andere verwaarloosde. Het is daarom niet te verwonderen, dat er van die alleroudste Hss. misschien geen enkel meer overig is. Toch zijn er nog sporen van te ontdekken. Het Groninger HS. B. c. 4 loopt slechts tot 1363; het Utrechtsche 278 o. ch. 4 gaat tot 1364; het Brusselsche (Bourgond. Bibl.) 6405—7 reikt tot 1390; even zoo ver vond ook de *gelijktijdige* schrijver n° 2524 van TH. PHILIPPS het werk volbragt; vele anderen klimmen tot 1393 op. Wij erkennen, dat het, het laatste uitgenomen, Latijnsche HSS. zijn; maar de sporen, waarnaar wij zochten, zijn er te vinden; waarom zou nu juist de Hollandsche vertaling en voortzetting niet evenzeer voor 1390 begonnen zijn? Ook kan het Haagsche HS. uit de bibl. van H. VAN WIJN (HS. n°. 27, zie blz. 96—98), hier eene bijdrage leveren. Hoe oud dit HS. zelf is, vinden wij niet opgeteekend; maar wat ons opmerkelijk voorkomt, is eene aanteekening op deszelfs laatste bladzijde, van de volgende bewoording: «Tot hier accordeert met een seer oude beka op parkament gescreven» enz. Wij willen ons van verscheidene, hier bij ons opkomende gissingen onthouden; maar dit meenen wij voor onbetwistbaar te mogen houden, dat het «seer oude HS. op parkament,» ouder was dan het Haagsche, hetwelk de genoemde aanteekening draagt; en, daaruit, dat de Schrijver dier aanteekening, dien wij, blijkens zijne spelling (de schrijfletter hebben wij niet gezien) oud mogen noemen, en in wien zijne opmerking eenen kritischen geest verraadt; — daaruit, dat hij dit HS. op perkament in zijnen tijd reeds «*seer* oud» noemt, mag, na hetgeen wij gezien hebben, worden afgeleid, dat het uit de 14e eeuw afkomstig was. Dewijl nu dezelfde Schrijver, in eene andere aanteekening («1342 van de Heilige Ste tamsterdam etiam in

pergameno MS.»), op blz. 64 van het genoemde Haagsche HS., ons zegt, dat ook dit «seer oud HS. op perkament» het Mirakel van Amsterdam vermeldt, zoo vinden wij ons gerechtigd, dit berigt aan de 14e eeuw toe te kennen. — Derhalve, wel is dit verhaal in den *Holl.* BEKA eenigen tijd na de gebeurtenissen geschreven, maar tusschen deze en den schrijver was geen grooter afstand, dan een gewone leeftijd. Hij kan het zeer wel gehoord hebben van menschen, die reeds in 1345 leefden. Omtrent ieder onverschillig feit zou men hem gelooven, en, in zoo verre hem niemand tegenspreekt of verbetert, ook moeten gelooven; waarom nu in een feit van godsdienstigen aard de regels der kritiek vertreden? Dat plegtig overbrengen der H. Hostie was dan toch wel eene gebeurtenis, openbaar en belangrijk genoeg, om goed bekend en verspreid te worden en ook om, gedurende een zoo kort tijdbestek, in de gedachtenis bewaard te blijven. Tegelijk mogen wij, na al hetgeen wij over BEKA en ook over de oorspronkelijke bron dezer gebeurtenissen gezegd hebben, onze lezers doen opmerken, hoeveel er over het hoofd gezien moet worden, om met WAGENAAR te beweren, dat de oudste berigtgever eerst 100 jaren na de gebeurtenissen geleefd heeft, en om hare feitelijke waarheid op dien grond te verwerpen.

De lezer houde ons deze uitweiding ten goede; 't is mogelijk dat wij te veel aan eigene liefhebberij voor kritische, aan ieder, een niet evenzeer bevallende, onderzoekingen hebben toegegeven; maar wij meenden in het belang der zaak te handelen. Keeren wij thans tot onzen S. terug. Hij begint op blz. 12, en gaat, men mag zeggen, tot het einde van zijn geschrift voort met eene tamelijk rijke, ja, voldoende reeks van bijzonderheden te leveren, welke de geschiedenis van het Sacrament van Mirakel en de kapel, de H. Stede, betreffen. Die verzameling getuigt van de vlijt zijner nasporingen; zij heeft de verdienste van verscheidene, deels verspreide, deels nog geheel onbekende belangrijkheden en stukken bijeengezameld en in het

licht gegeven te hebben; zij levert eene historisch-kritische inductie op, waardoor den lezer eene behoorlijk beginnende en goed volgehouden overlevering van deze wonderdadige gebeurtenissen zoo aanschouwelijk voor oogen staat, dat hij haar onbetwistbaar moet noemen. Laat ons, onder het geleide des S., de keten dier overlevering afloopen. De Magistraat, de baljuw FLORIS VAN BOECHORST aan het hoofd, geeft, nog in 1345 zelf, de bekrachtiging aan het getuigenis der menschen, die het feit bijwoonden. Deze bekrachtiging is eene openbare oorkonde, een authentiek stuk; zij moet geloofd worden, of het moet uit onwraakbare tegenbewijzen blijken, dat zij valsch was. Ja, maar de getuigen staan niet genoemd? Wie zegt dit? LE LONG. — Omdat hij zich vergiste, met «de copye in Duytsce» van het *Mirakel-boekske* voor eene vertaling van het stuk zelf aan te zien, daar zij de overzetting slechts van een uittreksel, van den tekst van JOANNES A LEYDIS, is. Van het stuk zelf is slechts het slot bewaard gebleven. Geen wonder dat er de namen der getuigen niet in herhaald worden. Maar zijn er geen getuigen gehoord? Men leze slechts, wat er van die oorkonde nog overig is: «Vermits alles *waar is* en wij *weten* dat alles in waarheid geschied is, zooals het boven *beschreven* en *verhaald* is. — Maar de getuigen zijn slechts twee vrouwen en een priester. — Vrouwen en priesters hebben ook oogen; en veel meer was hier niet noodig. Aan droomen en inbeelding is hier niet te denken. 't Was geen visioen, maar iets zinnelijks. Daarenboven, ook de man was getuige. — Maar de priester kan die vrouwen wel omgekocht hebben. — Gissing weegt niet op tegen stellig berigt. Kwaad vermoeden geldt niet tegen de uitspraak eener bevoegde magt. 't Is hier niet de vraag, wat er onbekends voorgevallen *kan* zijn, maar wat er werkelijk gebeurd is; en dit moet niet gegist, niet gedicht worden, maar uit bewijsstukken blijken. De Magistraat heeft het getuigenis bevestigd; hij moet dus van de geloofwaardigheid der getuigen zich overtuigd hebben. Zij waren geene vreemdelingen, maar stadgenooten. Wat

geeft ons, na vijf eeuwen, het regt, de uitspraak eener openbare acte in twijfel te trekken, de gezaghebbende beoordeelaars voor bedrogen te houden. En wat zou den priester tot dat bedrog hebben aangespoord? Twijfelde er destijds wel iemand aan de tegenwoordigheid van CHRISTUS in het H. Sacrament des altaars? Neen. — Geldzucht kon hem daartoe verleid hebben. — Kon hij dan, vraagt de S., de geheele toekomst vooruitzien? Is er bewijs te leveren dat de priesters die zaak voor hun persoonlijk voordeel misbruikt hebben. Wij lezen slechts van geschenken en offers aan kerken en gestichten. En, ter goeder trouw, zou die bedriegelijke priesterschap, toen zij er het voordeelige, indien men het dan zoo wil, werkelijk van genoot, dan niet beter voor de bewaring van het echte stuk hebben gezorgd. Nu toch is er slechts het einde van overgebleven.

Na deze eerste plaatselijke bekrachtiging, welke alle verdere en hoogere moest voorafgaan, hechtte, in 1346, ook de bisschop van *Utrecht*, JOANNES VAN ARKEL, er zijn zegel aan. Weldra veranderde de godsvrucht der geloovigen het huis, waarin het H. Sacrament gevonden was, in eene kapel, de H. Stede genoemd; en reeds in 1361 was daar het gilde der kruisbroeders gevestigd. Het getuigenis daarvan legt een schepenbrief af; deze is nog in het Archief der R. K. Kerk op het Beggijnhof te *Amsterdam* berustend. Deze brief is het oudste *oorspronkelijke* stuk, hetwelk de S. heeft kunnen vinden; daarom achtte hij het der moeite waardig er een *facsimile* van te geven, tegen over blz. 16. Uit andere oorkonden, door den S. aangehaald, blijkt het, dat reeds in 1365 een afzonderlijke geestelijke aan de kapel verbonden was; dat er in de H. Stede dagelijks, des morgens en des avonds, openbare godsdienstoefeningen werden gehouden; dat er des Woensdags, den dag, waarop het H. Sacrament van Mirakel gevonden was, ook werd gepredikt. Dit weten wij uit eenen brief des kapittels der H. Maagd te *'s Gravenhage*, gedagteekend op ST. MATTHIJS

(24 Febr.) 1413; deze brief leert ons tevens, dat die diensten in de H. Stede, gedurende al die vijftig jaren waren voortgegaan, en dat het nu ook zorgde voor derzelver instandhouding. Dezelfde brief is ook een getuigenis, wat men in 1413, dat is 70 jaren na de gebeurtenis, hiervan dacht en sprak; hij spreekt van een «offerblok, staende in de kerke van St. Nicolaes voor het Sacrament van het Ligchaem en Bloet onses Heere J. C., hetwelk *miraculeuslyk gevonden is*, ter plaetse daer de voornoemde capelle staet, en *dat* in de voornoemde kerke *bewaert wort.*» Dezelfde H. Hostie, waaraan de overlevering des mirakels kleefde, was nog in wezen. Denk u die kapel, dat tabernakel in de kapel, ter plaatse, waar de haard geweest was, die dagelijksche diensten, die wekelijksche preek; voeg daarbij die jaarlijksche processie sedert 1360; vertegenwoordig u dien talrijken, onophoudelijken toevloed van bedevaartgangers, ten wier gerieve zelfs een nieuwe weg, onder den bijzonderen naam van den *H. Weg* (1), werd aangelegd; vergeet ook niet de vele gun-

(1) De schrijver van: *Historie v. h. Amst. Mirakel. Voor hen, die zelf willen onderzoeken en oordeelen*, Amsterdam bij Weytingh en v. d. Haart, 1845, onderwerpt, blz. 28, aan beter oordeel de gissing dat de *H. Weg* dien naam ontving daarvan, dat hij, blijkens eene acte van 1371, (welke deze schrijver nog meende de oudste te zijn, waarin de kapel, de *H. Stede*, gewag wordt gemaakt, en welke de Hoogl. P. op bl. 21 mededeelt), over de landerijen, die aan de *H. Stede* behoorde, heenliep. Wij geven hem bescheiden in bedenking, of deze en zijne andere (t. a. p.) *gissing*, waarvoor hij toch niet eenen enkelen *stelligen* grond schijnt op te kunnen geven, de bestaande overlevering kan verdringen, dat die weg ten gerieve der bedevaartgangers aangelegd is. Wij gelooven niet dat Z. Ed. daardoor juist tegen het feit des Mirakels zelf heeft willen redeneren. Die landerijen zelven zijn de schenkingen aan de kapel, getuigen, trouwens, van de algemeene overtuiging ten dezen. Wat nu dien naam betreft; wij meenen daarvan in de taal der ouderwetsche Katholieken eene uitlegging te vinden. In de stad, alwaar steller dezes eenige jaren het H. Dienstwerk uitoefende, bestaat nog de gewoonte van stillen bedegang te doen. Men gaat dan, in zich gekeerd, al biddende die straten door, langs welke in vroegeren tijd zekere processie ter eere der Moeder Gods trok. Zulk een bedegang nu heet daar een' *Lieve-Vrouwe-weg*, ook wel een' *heiligen weg* gaan.

sten, op welke zoo menig vrome pelgrim zich dankbaar beroemde, òf door zijn bezoek van het H. Sacrament, òf door de belofte daarvan, van God bekomen te hebben; gunsten, waarvan men wederom in het onderhavige geschrift zoo vele getuigenissen en berigten aantreft; en zeg mij in gemoede, is er in geheel onze geschiedenis één feit, hetwelk zoo algemeen beroemd werd en waarvoor men zoo vele gedenkstukken vindt; één feit, welks nagedachtenis de overtuiging onzer voorvaderen met een' zoo breeden en vollen stroom van herinneringen en overleveringen ons toevoerde? Wanneer ooit eene volksoverlevering op de schaal der kritiek eenig gewigt had, dan is het deze.

In 1421 brandt de kapel, de H. Stede, af; maar weldra hebben de Katholicken dit kleinood hunner godsvrucht herbouwd; en reeds in 1422 spreekt JAN VAN BEIJEREN van het «H. Sacramentshuys (kapel), dat men hiet ter Heiliger Stede.» Het is geen puinhoop meer! Nog andere stukken uit 1438 en 1443, insgelijks door den S. aangehaald, spreken op dezelfde wijs. Eene wonderbare verlossing, welke een gevangen Bremer, op de belofte eener bedevaart naar de H. Stede te *Amsterdam*, in het verre Asie verkreeg, gaf in 1443, het geloof en der godsvrucht een nieuw voedsel. Maar nog luisterrijker gedenkstuk vestigde de vernielende vlam, welke in 1452 de stad *Amsterdam* verteerde. Ook de H. Stede wordt eene prooi des vuurs, maar ten tweede male blijft de H. Hostie ongeschonden. Eene nieuwe, veel heerlijker kapel, door het weder versterkte geloof gesticht, ontvangt de thans veel talrijker pelgrims. Die brand heeft de herinnering van 1345 ververscht, de naam van *H. Stede* kleeft op dien ouden grond van mirakelen en hemelsche gunstbetooning (zie op blz. 46 en 47 de twee stukken uit 1455 en 1456), en de God-mensch, die in de mirakuleuse Hostie blijft aangebeden, gaat er met het uitdeelen zijner weldaden voort. De genezing van de Clarisse getuigt het (blz. 49); de aartshertog MAXIMILIAAN gelooft het; zijn geschenk van het ge-

schilderd glas (zie de fraaije afbeelding tegenover blz. 50) is het bewijs zijner overtuiging. Eene acte uit 1498 (blz. 54) leert ons, dat «van *allen ouden tyden* theilige Sacrament jn der *Feest van half Maert* met solempnele Processie, van de nyewe kercke vuyter heiliger Stede in de Oude kerck gebrocht es geweest», en verordent hoe deze optogt voortaan zal plaats vinden. Was het wel mogelijk eene zoo bevestigde zaak te vergeten? Is het thans redelijk eene zoo bekrachtigde overlevering tegen te spreken? De schenkingen aan de H. Stede gaan, met de gevestigde overtuiging van hetgeen er gebeurd is, voort (twee stukken uit 1498 en 1500, op blz. 59 en v.). Voor het Jubilé, te Amsterdam in 1501 vergund, is wederom de H. Stede, die geliefkoosde plaats der godsvrucht, aangewezen; en de tijd van dien Aflaat is bij voorkeur de maand en de dag der groote gebeurtenis van 1345. Twee vergunningen van Bisschoppen van Utrecht, 1504 en 1555, moeten ons overtuigen, dat het jaarlijksch feest en daarmede het onderwerp der feestviering, onafgebroken voortging; terwijl een eigenhandig stuk van 1414 (moet zijn 1514), den 8 Junij, alsmede het later getuigenis van OPMEER, doet zien, dat er de hand des Heeren, en in het begin, en na het midden der 16e eeuw nog wonderen wrochtte. Te vergeefs werd in 1578 de kapel aan hare bestemming ontrukt; te vergeefs werd zij achtervolgens in een paardenstal, turf- en zoutmagazijn veranderd; te vergeefs moest zij, in plaats van de *H. Stede*, de *Nieuwe-zijdskapel* heeten; de nagedachtenis van het wonder was, door eene onuitwischbare overlevering, vereeuwigd. De kapel zelve behield binnen hare muren «het waerachtig merckteeken van de oude ghewesene haertstede.... daar het vyer brande, in het welk anno 1345 den 16 Meert de H. Hostie ghesien ende ghevonden was gheweest, van gheen vyer des nachts verteert.» Aldus spreekt nog in 1673 een boekje: *Opkomste der Neerlantsche beroerten*, gedrukt te Keulen. De kapel bestaat nog, maar al ware daarvan de eene steen niet op den anderen gebleven, hare grondslagen

zijn onvergankelijk; zij zijn voor geen breekijzer of houweel genaakbaar; zij rusten in een geloof, hetwelk eeuwen getart heeft. De R. K. Statie, het Beggijnhof, heeft, voor zooveel de omstandigheden toelieten, de feestviering voortgezet, en hare jaarlijksche plegtigheid was telkens eene nieuwe en onverbreekbare schakel aan de keten der overleveringen, welke thans een reeks van 500 jaren onafgebroken doorloopt en aan de haardstede der H. Stede is vastgesmeed. Nimmer konden *Amsterdams* Katholieken het roemrijk Mirakel vergeten. Nog op den huidigen dag, roept door dit plegtig vijfde eeuwfeest, de tegenwoordige aan den vromen voortijd toe: Door eene regtmatige erfenis zijn uwe getuigenissen voor altijd op mij overgegaan; ***Haereditate acquisivi testimonia tua in aeternum.*** Ps. 138.

Wij noodigen iederen oordeelkundige uit, om onze bewijsstukken met de opgeworpen tegenbedenkingen te vergelijken. Het beste der tegenwoordige tegenschriften, dat in onze handen kwam, was de reeds, in eene aanteekening aangehaalde *Historie* enz. De schrijver heeft de verdienste, van eene mistasting van LE LONG en eene andere van WAGENAAR te verbeteren. Overigens dringen ZEd.'s kritische nasporingen niet verder door, dan reeds vóór hem geschied was. Daaraan willen wij het dan toeschrijven, dat hij voor deze overtuiging der Katholieken niet die achting toont, welke een aldus door openbare acten, door gedenkstukken en door overlevering gestaafd feit, in onze oogen, verdient. Ik meen, dat zijne bezwaren door het rijper onderzoek onzes S. zijn opgelost. Anderen hebben WAGENAAR nagezegd, dat de eerste berigtgever eerst 100 jaren na het vermelde feit leefde Toch erkennen zij dat deze zaak reeds in de veertiende eeuw (NB. in dezelfde eeuw waarin zij was voorgevallen) algemeen verspreid was; dat de Nieuwe-zijdskapel er eene groote vermaardheid door verkreeg; dat zij door vele bedevaartgangers bezocht werd; dat er de *H. Weg* nog den naam van draagt. Zijn dan zoo vele dingen te zamen niet even sterke getuigenissen? — Neen, zeggen zij, er volgt slechts uit,

dat dit wonderverhaal destijds geloof vond, niet, dat het waar was. — Zulke redenering wederlegt zich zelve. Men vraagt naar schrijvers, en men verwerpt de getuigenis eener geheele stad, van geheel een volk. Maar indien er dan even zoo vele schrijvers uit hetzelfde jaar de zaak geboekt hadden, als er in dat jaar vrome vereerders het H. Sacrament bezochten, zouden zij het dan gelooven? Maar het was niet een enkel mirakel, neen, een zamenloop van wonderen. De eeuw waarin zij voorvielen verzekert er ons de waarheid van; wat geregtigt den tegenwoordigen tijd, na vijf eeuwen, te zeggen: al de ooggetuigen hebben zich bedrogen?

Wij erkennen, dat die feiten vruchtbaar zijn aan leerstellige gevolgtrekkingen. Ieder feit is een triomf der katholieke leer. De Nieuwe-zijdskapel, van ouds de *H. Stede* is, en blijft een monument dier alles overwinnende waarheid. Die zegepraal is zooveel te hechter, omdat er tegen een feit niets valt in te brengen. Men kan niet een enkel der feiten aannemen, of men bevestigt ons oud geloof. Maar vreest men voor die gevolgtrekkingen? welnu, men zegge dan ronduit: ik wil het niet gelooven; maar men onthoude zich van de kritiek tot een stelsel van ongeloof te verlagen. Men houde op met redeneren; of men redenere gezond. Het gezond verstand beleedigen is zijne zaak verraden; het is zelfmoord. Maar, zegt men ons, gij moogt het, volgens uwe leer, geen mirakel noemen. 't Is immers geen brood meer; 't is het ligchaam van CHRISTUS=God; is er iets mirakuleus in, dat het aan de verteerende kracht des vuurs weerstand biedt? — Zoo redeneert slechts de onbekendheid met onze leerbegrippen Doch, welaan, noem het een natuurlijk gevolg, en buig met ons uwe knieën. Het feit is daar. — Wij voor ons kunnen die feiten missen; en van het gebouw onzer leer valt nog geene dakpan. Niet daarop, God beware ons! neen, niet daarop berust ons geloof. Dit bestond reeds vóór die feiten, en het bestond, gelijk het nog bestaat, op eenen eeuwigen grondslag. Maar die feiten zijn er eene

hemelsche bevestiging van, welke tevens onze dankbaarheid en godsvrucht opwekt. Wij verdedigen ze, omdat wij ons van hunne historische waarheid overtuigd houden, op gronden, waarvoor het gezond verstand nimmer zal blozen; op gronden, zonder welke vast te houden, geene historische zekerheid meer overblijft, en de geschiedenis een chaos wordt.' Is men daarmede onbekend? Men zij dan toch bescheiden genoeg van het onbekende niet te lasteren Is het nu voegzaam, zóó te schrijven, gelijk een weekblad, hetwelk almede de grootste namen der WelEerw. en HGll. uit Nederlands Protestantendom op het uithangbord draagt, dezer dagen gedaan heeft: «Voor onze Protestantsche geloofsgenooten zij deze aankondiging een nieuw bewijs hoeveel eerbied de Roomsche geestelijken voor de waarheid der historie hebben, wanneer het *hunne belangen* geldt; een teeken van den tijd, waarin wij leven; eene openbaring van de strekking en den toeleg van Rome in ons land; eene proef van hetgeen het durft ondernemen; eene weluitgedachte voorbereiding van eene schooner toekomst?» Wie moet zulk eene polemiek niet betreuren? Wie ziet er de akelige gevolgen niet van vooruit? Indien wij van onzen kant op zulk eenen toon eens terugschreven, en, op onze beurt, den Katholieken toespraken: «Ziet gij niet, dat men u de uitoefening uwer godsdienst, hoe eng die ook in de kleine ruimten uwer kerken beperkt is, benijdt. Waakt, want men wil uwe kerkelijke eenheid uiteenrukken! Maar weet, dat het de pogingen zijn van het eigenbelang, pogingen van zekere soort van menschen, welke aan de tegenspraak, aan de verdonkering der waarheid en aan de inconsequentie met vrouw en kinderen verpand zijn.» — Doch God behoede ons! Wat, trouwens, moet zulk heen- en wederschrijven ten laatste baren? Waarlijk, geene liefde. Wat bewijst men er ook mede? Welke verdienste is er gelegen in het voeren eener taal, waartoe ook de grootste domoor in staat is en waarin de laagste ziel boven allen uitmunt. Wij verfoeijen die, omdat het ons niet vrijstaat over elkanders binnenste te rigten, Gode, den

kenner der harten behoort dit oordeel; Hem blijve het voorbehouden. Ten jongste dage zal het blijken, wie de waarheidhaters, wie de trouwlooze verleiders der zielen waren. Wel hem, wiens geweten veilig is voor de oogen ook van een alwetend God!

Wenden wij onze oplettendheid tot het onderwerpelijke geschrift terug. Eenige aanteekeningen van bijzonderheden over de 6 altaren der kapel, de *H. Stede*, over de kist (waarvan eene afteekening), waarin de H. Hostie, na hare vinding in het vuur, werd nedergelegd, over kussens, door MAXIMILIAAN, bij gelegenheid zijner bedevaart gebruikt, over twee oude vanen, overblijfselen uit de processie, over de H. Hostie enz. sluiten de eerste §.

§ 2, bevat de *opgave en aanwijzing van Hss., gedrukte werken enz., waarin melding gemaakt wordt van het H. Sacrament van Mirakel*, blz. 94. De vier Hss. van den *Holl.* BEKA staan er op de eerste plaats (van een vijfde wordt op het einde des geschrifts in Bijlage II gesproken); over den ouderdom der Hss. wordt blz. 188 en v. gehandeld. Daarop volgt de brief van het kapittel te *'s Hage* van 1415, met de ratificatie van Bisschop FREDERIK. Als berigtgevers nopens het Mirakel volgen *Fasciculus Temporum* (Lat. Hs. te 's Hage, n°. 324); *Chronicon Tielense*, ed v. Leeuwen, Traj. a. Rh. 1789; *Rerum Belg. Chron. magnum* Franeof a/m 1654; *Goudsch-kronijkje*, Hs. te 's Hage; VELDENAER's Chronijk, Utr. 1480, Leid. 1650; *Cronica de Hollant*, uit den tijd van MAXIMILIAAN I, ed. MATTH., *Anal.* T. V. p. I; *Annalium* P. CORNELII *sonii Bockenbergii Patricii Goudani* T. III, een Hs. te 's Hage; *Anonymi scriptum De Hollandiae oppidis* cet, een Hs.; *de Divisie-Chronijk*, Leid. 1517; JOANNES A LEYD. Chronicon, ed. FR. SWEERTIUS, Franeof. 1620; het Mirakel-boekske; RENERI SNOI *de reb. Batav.* lib. 15, ed. idem; het meermaals genoemde latijnsche *Getijden-boekje;* PETR. OPMEER, *Hist. Martyrum batavicor.*; een Hs. LAMBERTI CORNELII FILII cet.; PONTANI *Rer. et urbis Amstel.*

Histor.; GUILLAUME GAZET, *Hist. Eccles. des P.-B.* Valenciennn. 1614; MIRAEI *Chronicon*; Ejusd. *Fasti belg. et Bourg*; *Amstelredams eer ende opcomen* enz. door MARIUS; het *derde eeuwgetij* van VONDEL; S. DE VRIES, *de geheele wereld of kronijk der kron.* Amst. 1694, D. IV.; verschillende (verscheidene) grootere en kleinere *Beschrijvingen van Amsterd.* Ook het drijfwerk op eenige IHH. Vaten vermeldt het wonder. De heer LAMBERTS, opzigter van 's Rijks Museum te *Amst.*, is in bezit eener fraaije teekening, tot herinnering van dit wonder vervaardigd. — Wij moeten ten einde spoeden, en onthouden ons van alle aanteekeningen; maar wij wilden onze lezers met de literatuur, waarvan de S. zich bediend heeft, bekend maken. De lezing van het geschrift zal menige literarische bijzonderheid doen ontdekken, welke hier ongerept moet blijven.

§ 3. *Toelichting van het verhaal der wonderen, wederlegging der tegenbedenkingen.* Blz. 136. Het is, zielkundig beschouwd, natuurlijk te noemen, dat, toen het oude geloof omtrent de waarachtige tegenwoordigheid van CHRISTUS in het H. Sacrament des Altaars tegenspraak begon te vinden, ook de werkelijkheid des Mirakels van *Amsterdam* werd in twijfel getrokken en bestreden. Voor zoo verre de nasporingen onzes S. reiken, zou men PETRUS *Corneliszoon* VAN ROCKENBERG (1548—1617) voor een der eerste getuigen diens twijfels mogen houden. Zie blz. 107 in de noot aldaar. Latere Schrijvers, vooral LE LONG en WAGENAAR, hebben het formeel ontkend, en ook getracht, de bewijzen, waarmede de historische waarheid verdedigd wordt, omver te stooten. Men houde echter in het oog, dat die waarheid reeds sedert 1345 algemeen aangenomen en derhalve in bezit was. De kritiek moet onderzoeken of de tegenbedenkingen sterk genoeg zijn, om dit bezit voor onregtmatig te doen verklaren, om de algemeene overtuiging te logenstraffen. De S. toetst daarom de bedenkingen vooral tegen het eerste en voornaamste feit, dat namelijk de H Hostie door de kracht des vuurs niet is verteerd geworden. Wij vermeenen te mogen

beweren, dat hij, zoo al misschien niet alle, althans de voornaamste bezwaren, welke er tegen de werkelijkheid dier gebeurtenis opgeworpen zijn, èn opnoemt èn beantwoordt; wij houden het er ook voor, dat zijne oplossingen, in haar verband met zijne, in §§ 1 en 2 geleverde bewijzen, beschouwd, voldoende zijn, en zekerlijk door geene declamaties en magtspreuken, veel minder door lasteringen tegen priesters, kunnen verdrongen worden. Dit werkje is daarom, volgens ons oordeel, van meer dan voorbijgaande waarde. Het is meer dan een gewoon gelegenheidsgeschrift; de S. heeft zich met vasten voet op het gebied der wetenschap geplaatst en zijn arbeid behoort ontegenzeggelijk tot de literatuur van het aanhankelijke onderwerp, hetwelk nog nergens zóó kritisch is behandeld geworden. Wij noodigen daarom èn Katholieken èn Protestanten ter lezing uit. Dat er de eersten, in het bewijs dier wonderdadige gebeurtenissen, eene bevestiging hunner leer in zullen vinden, lijdt geen twijfel. Maar waarom bevelen wij het den Protestanten aan? Beloven wij ons, dat zij de daarin verdedigde feiten aan zullen nemen? Zooveel durven wij, bij velen althans, van de redeneerkunde alleen, niet verwachten. 't Is waar, het al of niet bestaan van een feit *moet* bloot door het verstand, dat is, afgezien van alle leerstellige begrippen, beoordeeld worden; zoo kon en moest men ook in de besproken gebeurtenissen, het formele van het materiële onderscheiden, de regtsvraag over het al of niet wonderdadige uitstellen, om eerst en vooral dáárop te letten, of de werkelijkheid dier gebeurtenissen op zulke bewijsgronden steune, dat de oordeelkunde er door bevredigd is, en geenen *redelijken* twijfel meer over heeft. Nogtans het aannemen der feiten is hier al te naauw met de leerstellige begrippen verbonden; het vereenzelvigt zich bijna met het geloof, hetwelk niet de vrucht der redeneerkunde, maar eene gave Gods is. Zóó veel echter verwachten wij, dat dit werkje op Protestanten van bedaarden zin zal uitwerken, dat zij voor de aangevoerde bewijzen eerbied zullen gevoelen;

dat zij ons Eeuwfeest ter nagedachtenis van gebeurtenissen, die door zulke historische bewijzen gestaafd zijn, niet zoo onvoorwaardelijk en onberedeneerd weg, als dit door eenige pamphletschrijvers, zonder de minste, of althans zonder houdbare gronden, geschied is, voor dwaasheid, middeleeuwsch bijgeloof, verloochening van het gezond verstand zullen uitkrijten; dat zij onze priesters van alle slechte bedoelingen, van bedrog en belangzucht vrij zullen pleiten en zich daarentegen overtuigd zullen houden, dat deze feestviering van den kant der geestelijkheid zeer wel ter goeder trouw geschieden en den Katholieken tot stichting verstrekken kon; dat zij eindelijk het kwaadstookend geschrijf eeniger naamlooze hekelschriften dezer dagen, naar derzelver waarde zullen weten te beoordeelen. — Ook de *Tijdgenoot*, *Korte aanmerkingen*, enz. kol. 223, heeft getracht, de Protestanten, vooral de Regering achterdochtig te maken, wegens «de magt, om beloften te veranderen,» welke, bij «gelegenheid van dit eeuwfeest, van wegen Z. H. den Paus verleend is aan de biechtvaders, en, zoo als dit blad er onwetend bijvoegt, aan de priesters van *Amsterdam*. Het is hier de plaats niet, dat onkundig geschrijf te wederleggen. Geen zaakkundige zal er zich door laten opruijen.

De uitvoering is prijzenswaardig. De platen zijn zeer net naar de kopergravuur in WAGENAAR gecopiëerd, en vooral de twee *facsimile*'s zijn met veel getrouwheid aan het origineel op steen gebragt.

GEDICHTEN bij het vijfde eeuwgetij van het MIRAKEL VAN AMSTERDAM, door C. BROERE en P. VAN DER PLOEG, R. K. Prs. en Leeraars in het Seminarie te Velzen; voorafgegaan door het eeuwgetij van J. van Vondel. — Amsterdam 1845.

Gedrukt en uitgegeven door J. H. Laarman. Ten voordeele der Armen.

Het is onbillijk, dat de Redactie van *de Katholiek mij* lastig valt om eene aankondiging in haar tijdschrift van het hier vermelde werk; het is nog onbillijker, dat zij mij daartoe zoo weinig tijds laat. De hooggeëerde Dichters en het publiek gelieven het dus op de genoemde Redactie te verhalen, wanneer zij, zoo als zij met regt kunnen, over deze schrale aankondiging ontevreden zijn.

Bij het vieren van het vijfde eeuwfeest der wondervolle behouding van het H. Altaarsacrament in het vuur, te *Amsterdam*, mogt de Dichtkunde, — de Katholieke Nederlandsche Dichtkunde — niet stil zitten; zij moest zangen aanheffen, die de gedachtenis van dat wonder hielpen verlevendigen en vereeuwigen, en Hem, die het wonder wrocht, prezen en verheerlijkten. De uit haar graf weer opstaande Katholieke Nederlandsche Dichtkunde heeft hare roeping begrepen: «Ter verheerlijking van onzen Verlosser in het groot geheim zijner liefde,» zoo spreken de Dichters in hunne *Voorrede*, «hebben wij de gewijde harp in de handen genomen;» — en wij zijn gelukkig genoeg, daarop te kunnen zeggen: welluidend, liefelijk, smeltend, vol, krachtig, verheven, verteederend en verheffend klinken hare akkoorden.

Het trof ons, aan het hoofd van dezen bundel te zien: Vondels *Eeuwgety der heilige stede t' Amsterdam; Aan d' oude Burgery*, in 1645 gedicht. Met vondel, den laatsten zanger van 't wonder te Amsterdam, zonk de katholieke Dichtkunst, in ons land, zoo goed als weg; in 1745 had het eeuwgetij geen zanger; 1845 breekt aan, de kunst is bij de Katholieken weer verlevendigd, en zij treedt, voor 't eerst met hare grootste pracht, weer te voorschijn in de *Dithyrambe op het Allerheiligste*. Met een zanger van het wonder sliep de katholieke Dichtkunst hier in; met een zanger van het wonder treedt zij weer glanzend op. Twee eeuwen liggen tusschen

beide; maar welke eeuwen!.... *De bedegang*, een der gedichten uit den bundel, zegt er iets van

. . . . . .

Schroomvallig, van haar kind verzeld,
Sloop daar een moeder voort,
En had van heuren lieveling
De vragen niet gehoord.

Zij deed een *bedegang* om de heilige stede·

. . . . . .

Maar naauwlijks had het hupp'lend kind
Stil weer een kruis gemaakt,
Of met een scheldwoord vloog een steen,
Die strijkelings haar raakt.

«Ach moeder!» schreit haar 't knaapje toe,
«Ach! ach zij doen ons kwaad!»
Terwijl ze zijne klagten smoort
En zelv' te siddren staat.

. . . . . .

Al zuchtend sprak ze 't woord van 't kind:
«Waarom doen zij ons kwaad?»
En week fluks in de duisternis
Den moedwil en den smaad.

. . . . . .

God lof! daar eindlijk viel de boei!
Verdrukking werd gestuit;
En 't kruis, van kleine spits bij spits,
Stak de armen naar ons uit!

. . . . . .

Toen in 1645 de kunst Gods wonder te *Amsterdam* verheerlijkte, werd zij met steenen geworpen. «Vondel heeft een «vaars gemaakt op 't wonder, waaraf de H. Stede haren «naam draagt.... 't schijnt dat hij nog driehonderd Guldens

«in casse moet hebben (1), die hem dreigen de keel af te «bijten. Nog weet ik niet of het hem niet wel duurder mogt «komen te staan, ende de eene of de andere heetharzen bij «ontijde de handen aan hem schenden, denkende dat 'er niet «een haan na kraaijen zoude.» Aldus schreef toen de Drossaert HOOFT. En wat gebeurde?

De kunst week in de duisternis
Den moedwil en den smaad.

Dat het zwijgen der katholieke lier, en wel om zulke oorzaak, ons smart; dat het ons goed doet, het herrijzen der katholieke Dichtkunst, in *Nederland*, te zien en te mogen getuigen, dit behoeven wij niet te zeggen; maar wij zullen er bijvoegen, dat het bij ons een weldadig gevoel gewekt heeft, te aanschouwen, hoe katholieke zangen der XIX^{de} eeuw met die der XVII^{de} harmonieus zamenstemmen, schoon er twee eeuwen van bijna doodsche stilte tusschen liggen. De Olymp van VIRGILIUS is niet meer die van HOMERUS; de Gezangen der Nederlandsche Hervormde Kerk zijn niet meer die van de ware gereformeerde religie; maar eenerlei klinken het *Eeuwgety* van VONDEL, en de *Gedichten bij het vyfde eeuwgetij van het mirakel te Amsterdam*. Één is immers de schoonheid, als de waarheid; één is het goede. Daarom is de katholieke kunst onsterflijk, gelijk de katholieke godsdienst; want beide komen van den Onsterfelijke, en de eerste is slechts een vorm van de tweede. Zong VONDEL, hoe het volk vloeide, vol van verlangen, vol van hoop:

.... naar het Lam.... gehangen
Aen 't heilzaem hout, en nu onthaelt met zangen,
Als artseny des lijfs, en zielespijs
Van 't hemelsch paradijs;

(1) Om boete te betalen.

BROERE zingt

.... Hij is 't!.... Hoe vol verkwikken
Dauwt zijn genâ in tranen hier geschreid!
Het leven kiemt en voelt de zonneblikken
Van zijne liefde en hare onsterflijkheid!...

O zamenspraak! o zoet genieten!
Bij 't in- en uit- en overgieten
Eens strooms van innig zielvergieten,
Waarin ontvangen geven is,
En wellust droefenis!....

Hier bid, mijn ziel! Hier is uw vragen,
Een offer Hem van welbehagen;
Hier sta uw eigen leven af,
En geef u zelven wèer, aan die zich zelven gaf....

Hier bid! Laat 't uur u niet ontglippen:
De wonde bloedt!.... Zet uwe lippen
Aan dit voor u doorstooten hart!
Ken 't verblijden
Van het lijden,
Drink de goddelijke smart!....

VONDEL noodigde ter feestverviering.

Men vlechte, om strijd, nu lovers in laurieren
En duurzaem loof, om 't wonderfeest te cieren:
Men spann' tapijt, schakeere zangk met snaer,
Bewierook 't hooge altaer,

En eere alom DE HEILIGHEIT DER STEDE;
Daer d'yver plaght, met barrevoetsen trede,
't Aenbidden,

En VAN DER PLOEG zingt juichend:

't Blij gelooven
Stijg' naar boven
In het heilig jubeljaar!
Zie, hoe branden
Offeranden
Om het feestlijk Hoog-Altaar,
Stout van kleuren!
Zie hoe beuren
Wierookgeuren

Van de ontelbre Priesterschaar
Wêer op heden
Vuurge beden
Opwaart naar den Offeraar!
Englen dalen
In die stralen
Met een lach!...
Stil geluister,
Zoet gefluister,
Blij gewag,
Cimbelslag,
En de koren
Zult gij hooren
Van den eersten Wonderdag,
Die een stortvloed bange jaren
Over uwe vesten varen, —
't Heilgeloof, o Amstelaren!
U bewaren,
Bij zijn vijfden jubel zag!

En de zeventiende en de negentiende eeuw putten uit de zelfde bron eene zelfde bede, eene bede der liefde:

Almogentheit, betuight door d' offerlammers
Van tijt tot tijt; geley toch d' Amsterdammers
Uw heirbaan op, in 't eeuwig schijnend licht,
En kroon mijn Eeuwgedicht.

Zoo de 17de; en aldus de 19de:

God! hoor ons om uw lieven Zoon,
Zend uw genade neer,
En voer al die zijn afgedwaald
Naar d' eenen schaapstal wêer.
(*De bedegang*, bl. 29.)

Deze rijkelijke aanhalingen kunnen getuigen, zoo van de dichterlijke gedachten en van het dichterlijk gevoel, die in dezen bundel aangetroffen worden, als van de groote verdiensten der versificatie. De taal heeft den beiden Dichteren, (zoo als, trouwens, ieder waar dichter) uitmuntend ten dienste gestaan. Wij kunnen ons niet onthouden, ten proeve, nog de twee volgende fragmenten hier neer te schrijven:

Eens eindt de worsteling der tijden,
Vervult zich 's werelds barensnood;
Scheidt goed van kwaad en vreugd van lijden.
En eeuwig leven van den dood!

Eens scheurt de wraakbazuin de wolken;
En bij het angstgeschrei der volken,
Galmt luider steeds haar schrikbaar uitgehaalde toon!

Daar stort het zonlicht van zijn' troon!
Daar verwarren
Zich de starren,
Zwicht natuur!
Grijpt het vuur
Om des aardrijks krakende assen
De Oceaan huilt in zijn plassen.
Aller elementen kracht
Vecht in vlammen! Uit den nacht
Spuwt de brand met vonkenlover,
Bliksemstraal en slag te voor!
Rolt bergen over,
Afgrond door!
Tot dat 't eerste rotsgesteente,
't Diep gebeente
Van de wereld, dondrend kraakt,
En in laaije vlammen blaakt!
(Dithyr. op het Allerh.)

Wij meenen dat deze verzen voor geen gelijk getal van de beste onzer dichters behoeven onder te doen. Hier is de vrijheid, die de Dithyrambe geeft, niet misbruikt, zoo als vaak gebeurt, maar tot de voorstelling uitstekend aangewend. Wie gehoor, gevoel en verbeelding heeft, mag getuigen. Wat is schooner dan dat *uitgehaalde* vers: *Galmt luider steeds* enz. Wat is harmonieuser dan hetgeen er op volgt? Eerst willen wij daar, behalve dat: *Daar stort* enz., die korte, uit kleine zinsneden bestaande, snel voortspoedende verzen, en dan de langere, die den zin zoo vaak onderbreken, vooral opgemerkt hebben. Het hort er, en stoot er, en woelt er, en kraakt er, zoo als het er op den daar beschreven dag toe moet gaan.

En wie hoort niet de zachte moederstem aan haar klein

dochterke, in de volgende verzen uit *de kinderbede*, het laatste gedicht in den bundel?

«Maar, lieve kind! vergeet gij 't niet,»
Zoo spreekt ze 't weder aan;
«In gindsche kerk, die ge aanstonds ziet,
En daar wij danken gaan!»

«Vergeet het niet: ONS HEER is daar,
Dien gij aanbidden moet;
Vouw stil de handjes in elkâar,
En bid als moeder doet!» —

«Val, kind! dan op uw knietjes neêr,
En zeg: ik ben zoo blijd!
Dat Gij bij ons nog, Lieve Heer!
In 't groote wonder zijt.

«Dan moet gij bidden stil, zoo stil:
O Heer verlaat ons niet!
Maar dat wij leven naar uw wil,
En doen wat Gij gebiedt.»

Wij danken de Dichters voor hunnen arbeid. Mogen zij de erkentelijkheid van alle Katholieken inoogsten, en bevrijd blijven van hetgeen VONDEL om zijn *Eeuwgety* gebeurde: «dit vers «kwam in den jare 1645 te voorschijn; verwekte hem veel «haats, en maakte dat een gantsche menigte van *Onroomschen*.... «met gescherpte pennen op hem afkwamen, schoon zij hem «niet dan met lamme en laffe rijmtjes en krabbelschriftjes aan- «vielen, waarvan evenwel het gevolg was, dat het gemeen «geheel tegen hem verbitterd werd.» (*Het leven van* JOOST VAN DEN VONDEL, *vermeerderd enz. door* L. V. OLLEFEN.)

DE MAAND VAN MARIA, of de Meimaand toegewijd aan de allerheiligste Maagd. — Motto: *Monstra te esse Matrem.* — Het Fransch gevolgd. Te Leiden, J. W. van Leeuwen. 1844. Bl. 212 in 12°.

Wij verheugen ons, tegen het aanmaderen der Meimaand, dit godvruchtig boekske te kunnen aankondigen, en, wat meer

zegt, dringend te mogen aanbevelen. De oefening, bekend onder de benaming van *Maand van Maria*, is eene zeer nuttige oefening, vooral ook omdat zij eene aansporing, een middel is, tot het inwendig gebed, dat helaas! door al te velen verzuimd wordt. Indien *de aarde met eene groote verwoestinge verwoest is, wijl er niemand gevonden wordt, die in zijn hart nadenkt*, dan zal men al wat geschiktelijk tot *nadenken — in het hart* nadenken — brengen kan, voor nuttig moeten houden, het gereedelijk aannemen en trachten te bevorderen. Zoo iets is de oefening, waaraan bovengenoemd boekske gewijd is, dewijl zij dagelijks eene kleine overweging doet houden. Overwegingen voor iederen dag dier maand, met toepasselijke gebeden en voorbeelden, nevens eenig onderrigt over de oefening zelve, maken den inhoud van het boekje uit. De stof der overwegingen is doorgaans goed gekozen; de bewerking is eenvoudig en net, zoo als in dergelijke geschriften betaamt. Naar ons oordeel, verdient deze *vertaling* of liever *navolging*, in meer dan een opzigt, de voorkeur boven het oorspronkelijke.

Zigtbaar is het, dat men, bij de bewerking, op de omstandigheden gelet heeft, waarin de Nederlandsche Katholieken zich bevinden. Zij hebben toch vijanden neven zich, die azen op alles wat zij meenen, met eenigen schijn, als bijgeloof te kunnen duiden, al is de meening des schrijvenden of oefenenden ook hemelsbreed van alle bijgeloof verwijderd. Zeer enkele uitdrukkingen zijn niettemin in het boekje overgebleven, die wij, (niet omdat zij iets verkeerd beteekenen, maar omdat wij op dit punt, wel niet voldoen, maar toch te gemoet willen komen, ook aan *onredelijke* eischen) of veranderd, of door eenige bijvoeging opgehelderd zouden wenschen. Zoo lezen wij bl. 22 *aanbidding van het H. Kruis*. Wij weten wat voor het woord *aanbidding*, hier ter plaatse, pleit, en toch lazen wij liever *vereering*, omdat er dan geen muggenzifter iets van zeggen kon; om dezelfde reden wenschten wij op bl. 63. IIIe *Punt*, achter het woord *schepsel* deze invoeging: *met*

behoud der geschapene persoonlykheid. Bl. 46, II *Punt Koningin*, dit wordt goed verklaard bl. 68, 1 *Punt.*

Moge de oefening der *maand van Maria*, in *Nederland*, toenemen; moge het hier aangekondigde boekje daartoe ruimschoots bijdragen. *Zij* verwerve dit van haren Zoon, wier lof, met den zijnen vermengd en er aan ondergeschikt, in dit lieve boekje verkondigd wordt. — Ook den Uitgever mogen wij voor den netten druk en goede correctie danken.

Des Hoogw. Vaders Joannes Roothaan, Algemeen Overste der S. J. Aanwijzing van hetgene aan al de leden bevolen wordt in het eerste jaar der derde (*lees:* vierde) eeuw van het genootschap. — Uit het oorspronkelijke latijn overgebragt en gezamentlijk daarmede uitgegeven door P. A. Camper, Doctor der Letteren, Meester der Wijsgeerte. — Te Deventer, bij J. W. Robijns. 1845.

Daar is nu die *Instructie*, naar welke de Hoogleeraar kist zoo zeer scheen te verlangen, en uit welker onbekendheid Z.Hooggel. ik weet niet wat tegen de Jesuiten besluiten wilde. Ieder kan ze nu lezen, in 't oorspronkelijke, en in de getrouwe en gespierde vertaling van den heer camper. Wij veronderstellen, dat de Hoogleeraar kist er bereids kennis van genomen heeft, en niet zal nalaten haar, zoo al niet op te nemen, dan toch hoofdzakelijk mede te deelen, in zijn *Archief*. Zoo Z.Hooggel. dit naliet, zou men, alles zamengenomen, al zeer vreemde gedachten over de bestemming van het *Archief* kunnen opvatten. Wie in de Jesuiten-questie belang stelt, moet deze weinige bladen, zoo wel als den vroeger uitgegeven rondgaanden brief van Pater Roothaan, bezitten: het eene is niet volkomen zonder het andere.

LETTERLOVER.

HERINNERING

BIJ HET VIJFDE EEUWGETIJ

VAN HET

MIRAKEL VAN AMSTERDAM.

Memoriam fecit mirabilium suorum. Ps. 110

Weer sluit een' eeuw haar guldenkring,
Om dien den vierden schalm te paren
Der honderden verloopen jaren,
Sinds, wat in vlammen ooit verging,
In vlam 't Behoud zich openbaarde;
En 't Wonder, door Gods hand gewrocht,
U, Amstel-burg'ren! Hem verklaarde,
Wiens offer de aard' heeft vrijgekocht.

Wat ijver toen, wat laaije gloed,
Aan 't eeuwig liefdevuur ontstoken,
Op kruis en altaar uitgebroken,
Blaakte in der Vad'ren vroom gemoed,
Dat toen, o God! Uw almagtswegen
Met kinderlijken zin aanbad,
En niet in zelfswaan opgestegen
Uw wonderkracht geloochend had.

Waar zich uw almagt had verklaard,
Staan koorgewelf en tempelbogen
Op trotsche pijlers opgetogen:
Moest kerkgelofte en bedevaart

En dank en eer uit duizend monden
Met duizend offers U gebragt,
Het wondervol geheim verkonden
Aan Amstels verste nageslacht.

En als de God der HEILGE STÈE,
Die, waar eens visschershutten stonden,
Paleis en tempel had doen gronden, —
U kroonde als koningin der zee, —
In 't zoet Geheim werd rondgedragen,
Aan markt en wijk zijn' zegen spreidt;
O Stad van 't IJ! wat schoone dagen,
Waar blij mijn geest zich in vermeidt!

Naauw juichte 't aardrijk jaar op jaar
In lentes warm're zonnestralen,
Of, als de bergstroom naar de dalen,
Zoo snelde een' onafzienbre schaar
Van pelgrims, die, van oost en westen
Met bede en offer opgedaagd,
Den weg zich baande tot uw vesten,
Die nog den naam van *Heilig* draagt.

Daar ging het plegtig Hoogtij aan:
Dee klokgebom en bengelkleppen
Het al ten feestlijk' omgang reppen;
Trok gild bij gild met beeld en vaan,
En burgerij om 't sted'lijk wapen
En kloosterling, bij 't kruis vergaard,

Met priest'ren op en outerknapen,
Gods nieuwe Bondkist rondgeschaard.

Dan rolde 't statig feestmuzijk,
De zware slag der koorgezangen,
Door 't helder maagdenlied vervangen,
Den togt vooruit langs gracht en wijk,
Versierd met feestdoek en guirlanden;
Deed 't volk, dat vroom de knieen boog,
Het knappend waslicht Hem ontbranden,
Die weldoend langs hun woning toog.

En waar, op 't deinen van den vloed,
De breede vlaggen uitgeslagen,
De trotsche zeekasteelen lagen,
Daar zeeg aan d'oever neer de stoet;
En bad van ra en plecht en steven
De scheep'ling 't reisbehoud Hem af,
Die, in de wierookwolk geheven,
Van 't bruggehoofd zijn' zegen gaf.

Zijn zegen!.. O mijn Vaderland!
Dat eens 't gebied voerde op de wateren,
De donders van uw' vloot deed klateren
Van oeverstrand tot oeverstrand;
Door koningen u zaagt gehuldigd,
Aan 't spits stondt in der volk'ren rang;
Deez' grootheid was zij niets verschuldigd
Aan Amstels heil'gen bedegang?

Helaas! wat tijden roep ik weer?....
Doch wie uw heilig woord miskennen,
't Altaargeheim'nis aan dorst schennen,
En afweek van der Vad'ren leer; —
Heb dank mijn God! — bij ramp en strijden
Wies telkens meer de U trouwe schaar;
En duizend duizenden belijden
U nog en meer op 't hoog altaar.

Neen, neen niet in der eeuwen vloed
Ging wat uw' liefde eens wrochtt' verloren!
De naneef moest die wond'ren hooren,
En valt aanbiddend U te voet!
Hij zie 't nog in den dag niet pralen
Wat al der Heem'len wellust is;
Toch komt hij warmen dank betalen
Mijn Jesus! aan uw' liefdedisch.

O word' zijn vuur'ge bêe verhoord,
Daar, met den wierook der altaren,
In stilte voor uw troon gevaren;
Dra breekt een blijder dag dan voort.
En, 't kruis getrouw als eens heur vad'ren,
Ziet ge, Amstel! heel uw' burgerij
Om Jesus zoet Geheim vergad'ren,
Viert ge in triumf wêer 't eeuwgetij.

15 Maart 1845. J. F. A. Leesberg.

GEDACHTEN

OVER

KERK EN STAAT.

Er zijn twee magten op aarde: de wereldlijke en de geestelijke. Deze om de menschen door het aardsche tot het hemelsche leven te geleiden: gene om de aardsche belangen der menschen te regelen en te bevorderen.

De aardsche belangen, als aardsch en vergankelijk, staan beneden de hemelsche, als hemelsch en eeuwig.

Doch gelijk de aardsche belangen uit de hemelsche niet voortspruiten, noch de hemelsche uit de aardsche; zoo komt ook de wereldlijke magt niet voort uit de geestelijke, noch de geestelijke uit de wereldlijke; geene van beide sluit de andere in.

De eerste bron van beide magten is één; het is de ALmagt.

Van de ééne almagt uitgegaan, die alles in één hoogste doeleinde besluit, kunnen de geestelijke en de wereldlijke magt, als magten, nooit in onderlingen strijd geraken. Uit beider oorsprong, aard en laatste einde, volgt noodzakelijk dat zij immer zamenstemmen.

Omdat de eene de andere niet insluit, en de eene aan de andere niet vijandig kan zijn, daarom kan er ook geene

afhankelijkheid der eene van de andere gedacht worden; beide zijn zelfstandig.

Het *subject* der wereldlijke magt, de persoon die er mede bekleed is, is de hoogste gezaghebber in den Staat (1): het *subject* der geestelijke magt is in de Kerk. Beide subjecten worden aangeduid met de benamingen van Kerk en Staat.

Geen Staat is ooit (de Joodsche onder het O. V. uitgenomen) onmiddellijk van God ingesteld, of ingerigt: de Kerk heeft hare instelling en inrigting onmiddellijk van God zelven, namelijk van JESUS, God in eeuwigheid geprezen.

De Kerk komt dus niet voort uit den Staat.

En nog eens: de Kerk komt niet voort uit den Staat, maar ook de Staat niet uit de Kerk; de eene is niet besloten in de andere; omdat van beide magten, in hen als gepersonificeerd en zonder welke zij niet bestaan, de eene niet in de andere besloten is.

De Kerk kent met onfeilbare zekerheid de uitgestrektheid en grenzen der magt waar zij mede bekleed is, omdat zij haar doeleinde, hare inrigting en, bijgevolg, hare middelen, als haar onmiddellijk door God beteekend, met onfeilbare zekerheid kent.

Ditzelfde voorregt is aan den Staat niet geschonken. Hij kan zich vergissen ten aanzien zijner magt, zoo door zich tegen over de Kerk te plaatsen, als door de vrijheid der zijnen, zonder dat regt of maatschappelijk belang het vorderen, te beperken.

Wat de Staat binnen den kring der geestelijke magt verordent, is ongeldig; want in dat geval begeeft hij zich

(1) *Hoogste gezaghebber* wordt hier in een *absoluten* zin genomen.

buiten den kring, waar binnen zijne magt beperkt is; zijne verordeningen ontspruiten dus niet meer uit zijne magt, en missen daarom allen regtsklem. Voor magt staat dan aanmatiging, voor regt: geweld. De vrede is verbroken, de Staat bestrijdt de Kerk, wederstreeft aan de magt die ook hij eerbiedigen moet, en wordt, zoo hij volhardt, vervolger.

Kerk en Staat oefenen de magt, welke zij bezitten, door hunne dienaren, die hunne levende organen zijn; want Kerk en Staat zijn ieder een levend organisme.

Niet ieder dienaar der Kerk is onfeilbaar in het kennen van de uitgestrektheid en grenzen der geestelijke magt, noch in het kennen van de uitgestrektheid en grenzen zijner bevoegdheid; daarenboven kan hij, zonder uit onwetendheid te dwalen, met de daad de grenzen zijner bevoegdheid, ja der geestelijke magt, overschrijden.

De daad, door een dienaar der Kerk buiten de grenzen zijner bevoegdheid, en nog veel meer die, buiten de grenzen der geestelijke magt, verrigt, is ongeldig en mist allen regtsklem. Volhardt hij, na de tegenspraak der Kerk, dan wordt hij een ongehoorzame, een scheurmaker.

Blijft daarentegen de dienaar der Kerk binnen de grenzen der geestelijke magt en zijner bevoegdheid, dan is ieder beletsel, hem door den Staat of dezes dienaren in den weg gelegd, geweldenarij.

De vraag over de bevoegdheid van eenen dienaar der Kerk moet door het hooger Kerkelijk gezag beslist worden uit zijnen lastbrief: de vraag of hij binnen de grenzen der geestelijke magt gehandeld heeft, kan alleen dáár hare eindbeslissing krijgen, waar de uitgestrektheid en grenzen der geestelijke magt met onfeilbare zekerheid gekend worden.

Daar de Staat in het kennen zijner magtsuitgestrektheid en harer grenzen niet onfeilbaar is, zijn het evenmin zijne

dienaren (ambtenaren); en deze zijn evenzeer feilbaar ten aanzien hunner bevoegdheid; en vooral kunnen zij, uit heerschzucht of andere hartstogten, de grenzen hunner bevoegdheid, ja der wereldlijke magt overschrijden.

Wanneer de dienaren van de Kerk en van den Staat met elkander twisten, pleegt men te zeggen, dat er twist is tusschen Kerk en Staat; terwijl nogtans vaak heel de twist bestaat tusschen de hartstogt van een Staatsambtenaar en een Kerkelijk magthebber. Een voorbeeld kan dit ophelderen.

Men heeft wel eens gezegd, dat een departement van algemeen bestuur, om de noodzakelijkheid van zijn bestaan bij het hoofd van den Staat geloofbaar te doen blijven, zich dikwijls aanmatigingen buiten de grenzen zijner bevoegdheid, en zelfs buiten de grenzen der wereldlijke magt, veroorloofde. Men voegde er ook al bij, dat deze of gene subalterne ambtenaar de voornaamste drijver was. Kan nu de alzoo ontstane twist, in zijn aanleg, beschouwd worden als een twist tusschen Kerk en Staat? Neen. Kan hij er niet in ontaarden? Ja. Is er den Staat niet veel aan gelegen dat dit vermeden worde? Zonder twijfel.

Dewijl *zij*, over welke de beide magten zich uitstrekken, dezelfde personen zijn, zoo kunnen Kerk en Staat elkander wederkeerig ondersteunen, en komen zij zelfs noodzakelijk met elkander in aanraking.

De Kerk kan de ondersteuning van den Staat ontberen; want zelfs onder de vervolgingen van de zijde des Staats is zij opgekomen, en uitgebreid, en staande gebleven; maar de Staat, zal hij rust genieten, kan de ondersteuning der Kerk kwalijk missen. Nooit heeft den Staat de ondersteuning der Kerk ontbroken, zelfs niet als de Staat een vervolger was; want de Kerk komt in het laatste geval het

bevel na van haren goddelijken Insteller: «Bemint uwe «vijanden, doet wel aan degenen die u haten, bidt voor «degenen die u vervolgen en lasteren» (1). De Kerk ondersteunt gaarne den Staat, en dit doende volbrengt zij den haar gegeven last; want de leer die zij prediken moet luidt: «Weest onderworpen aan alle menschelijk schepsel «om God, hetzij aan den Koning als aan den hoogsten, «hetzij den bevelhebberen als van hem gezonden» (2).

Hieruit volgt echter niet, dat de Kerk den Staat in alle *zijne ondernemingen* behulpzaam moet of mag zijn; en evenmin dat de Staat *ooit of immer* aan de Kerk *bevelen* kan hem *in iets* behulpzaam te zijn: het laatste veronderstelt afhankelijkheid, die regtens niet bestaat; het eerste eene onfeilbaarheid en heiligheid, waarop de Staat geen aanspraak kan maken. De regel van haar gedrag in dit opzigt heeft de Kerk in de leer die zij prediken moet: «Geeft den «Keizer wat den Keizer toekomt en Gode wat Gode toe«komt» (3) — en — «men moet God meer gehoorzamen «dan den menschen» (4).

Gelijk in denzelfden mensch het aardsche zich vaak vijandig tegen het hemelsche overstelt, zoo is het ook niet te verwonderen, dat soms de Staat, vertegenwoordiger der aardsche belangen, zich in tegenspraak bevindt met de Kerk, die de hemelsche belangen des menschen vertegenwoordigt.

De betrekkingen tusschen Kerk en Staat kunnen niet onderhouden worden zonder wederzijdsche mededeelingen.

Voor eene goede behandeling der zaken moeten zoodanige mededeelingen op onderscheidene trappen van kerkelijke

---

(1) Matth. V: 44
(2) I Petr. II: 13, 14.
(3) Matth. XXII: 21.
(4) Hand. V: 29.

en staatsbedieningen kunnen geschieden; de bevoegdheid daartoe moet echter van hoogerhand verleend en derhalve ook geregeld worden.

De Opperherder, de Bisschop, de Kerkvoogd als Bisschop agerende, zijn de eigenlijke kerkelijke magthebbers, die ieder, altijd binnen de grenzen zijner bevoegdheid, met den Staat handelen.

De Staat handelt met de Kerk door zijne ambtenaren. Hij kan het aan ieder zijner ambtenaren opdragen om in de zijn ambt betreffende gevallen zich regtstreeks tot de Kerk te wenden, iets dat, onder de hedendaagsche omstandigheden, noch voor de Kerk, noch voor den Staat wenschelijk is; hij kan ook, latende mededeelingen van bijzonder en minder belang aan de betrokkene ambtenaren over, zijne meer gewigtige handelingen met de Kerk aan éénen hoofdambtenaar toevertrouwen, hetzij dan dat deze bemoeijingen als eene afdeeling gevoegd worden bij eenig reeds bestaande departement van algemeen bestuur, b. v. bij het departement van binnenlandsche zaken; hetzij dat zij tot een afzonderlijk departement worden verheven. In het laatste geval heeft men, wat bij ons genoemd wordt: *departement voor de zaken van de eeredienst*, en krijgt men een *Directeur-*, of een *Minister voor-*, of een *Staatsraad belast met-* de zaken van de eeredienst.

Indien de wereld ooit weêr tot rust komt en de betrekkingen van Kerk en Staat op eenen vasten voet geregeld worden, dan zal de Staat geenerlei hoofdorgaan tot zijne communicatie met de Kerk meer behoeven. Vóór de groote revolutie kende men zulke instelling niet, en de zaken gingen er niet te slechter om.

Wanneer men de geschiedenis wilde schrijven van de onderscheidene Directiën en Ministeriën van eeredienst,

die in de verschillende Staten van Europa bestaan en bestaan hebben, dan zou men eene schilderij moeten vervaardigen van de verachtelijkste intrigues, de wederregtelijkste aanmatigingen, de inconstitutioneelste geweldenarijen, zoo als welligt de geschiedenis van geen ander departement die zou opleveren.

(*Bij tijd en gelegenheid* NADER).

W. A. OCKERSE OVER DE HERVORMERS.

In eene aanteekening bij ons artikel, *Verklaring tot afwering van lasteringen tegen de Kerk*, hebben wij, tot narigt over de karakters der Hervormers, verwezen naar het *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde, uitgegeven door* W. A. OCKERSE, *Predikant te Wijk-bij-Duurstede. Tweede stukje.* Dewijl echter dit werkje in veler handen niet is, achten wij het doelmatig de vooral door ons beoogde plaatsen hier over te nemen. OCKERSE was verre van onpartijdig te zijn jegens de Pausen; hij huldigde bijna alle historiesche dwalingen en lasteringen, bijna al de vooroordeelen, aan welke het Protestantendom en het Philosophendom tegen de Pausen ingang verschaft hebben. Men leere hem, in dit opzigt, kennen uit één trek: «Terwijl de stoutste en «onbeschaamdste der opperpriesteren,» zegt hij, «LEO X

«voortging, meer dan ooit, de volken te knevelen, werd «dees (CAREL V) keizer» (t. a. p. blz. 225). Om deze zelfde reden mag men vertrouwen, dat de door ons aangehaalde Schrijver de Hervormers, die in zijn oog te regt den Pausen weêrstonden, niet te hard zal beoordeeld hebben. Men leze dan wat hij gezegd heeft.

«MARTIN LUTHER, een monnik van de laatste soort (*Augustijn*), een man, vrij geleerd naar zijnen tijd, eerzuchtig, heethoofdig van aart, en wellicht niet ongenegen om den echt met de Kerk te verbreken, ten einde die met de hand van CATHARINA BORIA, destijds eene Non, naderhand zijne vrouw, te verwisselen; LUTHER, zeg ik, inzonderheid, nam dit zeer euvel op» (*dat het prediken van den aflaat aan de Dominikanen was opgedragen*), «en greep dit oogblik aan, om tegen de aflaatvente der *Dominikanen*, en bij die gelegenheid, tegen de snoode zeden der Geestelijkheid, de dwalingen der Kerkleere, enz. heftig uittevaren (1)..... Ten zelfden tijde, ja voor dat LUTHER in *Saksen*, en geheel *Duitschland*, om hervorming, om het onderzoek des Bijbels, om gewetensvrijheid riep, verhief in *Zwitserland* een niet minder onderneemzieke ZWINGLIUS, van CALVYN en andere daarna vervangen, dezelve stem;.... de zachtmoedigheid van MELANCHTON en BUCERUS, en de bemiddelende geest van onzen Rotterdammer ERASMUS, waren geen genoeg temperende stoffen in den beker dezer ziedende driften....»

«Gelijk het dikwijls gaat met gebeurtenissen van grooten nasleep, zoo ging het ook in de hervorming. Kleene om-

(1) Hier ziet men in OCKERSE wat wij in onze verklaring gezegd hebben; de verkeerdheden van sommigen stelt hij op rekening van allen; de valsche opvattingen van sommigen — en die waren in zeer gering getal, — noemt hij de leer der Kerk. — Zoo ging het; zoo gaat het; zal het helaas! immer zoo blijven gaan?

standigheden baanden daartoe, onvoorziens, den weg. Misnoegde en trouwzuchtige Monniken moesten den toon geven tot de verbazendste omwenteling in *Europa's* Kerk en Burgerstaat. Men weet, wat de vertelling zegt, behalven LUTHER's geval, van het bedenkelijk huwelijk van onzen CALVYN; en men herinnert zich te gelijk, dat HENRIK de VIII, Koning van *Engeland*, verbitterd wegens het tegenwrijten des Pausen tegen eene echtscheiding, die hij wilde doen, om eene andere vrouw te nemen, niet weinig, door gunst en gaven, toebracht tot de opkomst der Protestanten, in zijne, en in andere landen» (1).

«Eene tweede aanmerking is, dat de hervorming, hoe zeer door kerkelijken begonnen en voltooid, echter bij lange na niet enkel uit kerkelijke, maar, grootendeels, uit Staatkundige bronnen is opgeweld, dat zich gewetensvrijheid, met burgerlijke vrijheid, alomme vermengd heeft, en dat, zonder dit voorwendsel, zonder de enkel Staatkundige hulp van Vorsten en Koningen, dit nieuwe Kerkgesticht nimmer — nimmer tot stand zoude gekomen zijn» (2).

«Laten wij hier nog aanmerken, dat, hoezeer vele van

---

(1) Het is algemeen genoeg bekend, dat HENDRIK VIII ook anders dan door gunsten en gaven den opstand tegen de Kerk in de hand gewerkt heeft, ook door moorderijen. Hij schonk gunsten en gaven, uit....kerkroof. Men zie den Protestant WILLIAM COBBETT *Geschiedenis van de invoering der Protestantsche Hervorming in Engeland en Ierland.* Wij halen slechts dit weinige aan: «Hem (HENDRIK VIII) van stap tot stap in zijne moorderijen te volgen, ware zooveel als onzen geest te gewennen aan menschenslachtingen, en gemeenzaam te maken met eene vereeniging van kanibalen.» 1e. *D. IIIe. Brief.*

(2) Te regt noemt OCKERSE de bij het ontstaan van het Protestantisme opgegane stem om burgerlijke vrijheid een voorwendsel. Toen week men van den weg der burgerlijke vrijheid af, toen men verklaarde, dat de christenen door geene menschelijke wetten konden gebonden worden. Van dat oogenblik af, waren alle gebieders tyrannen, alle gehoorzamenden slaven.

de eerste hervormers, onbetwistbaar in geleerdheid en waere godsvrucht uitblonken, hun character evenwel niet is vrij te pleiten van verscheidene grove vlekken, waardoor zij den roem van het Protestantendom aanmerkelijk bezwalkten; terwijl hunne heethoofdigheid en partijschap onder elkander menige proeven oplevert, dat zij voor eerzucht en heerszucht gantsch niet ongevoelig waren. Om nu te zwijgen van de snoodheid en ontucht der Wederdopers, door hunnen Koning JAN VAN LEYDEN zoo verre gedreven, dat hij drie vrouwen te gelijk nam, en eene daarvan openlijk vermoordde; wat zullen wij zeggen van ZWINGLIUS, daar wij hem de Wederdoopers wreedelijk zien vervolgen, en zich mengen in den bloedigen strijd der Zwitsersche Cantons, die hem het leven kostte? — Hoe zullen wij LUTHERS eere redden, wanneer wij hem alom proeven zien geven van eene woeste heethoofdigheid en onverdraagzaamheid, die zijne hoofdtrekken waren? Wanneer wij zijn eerwaerdig Character bevlekt zien door een vuil geschrijf en laage spotprinten tegen den Paus! — Hoe blozen wij, wanneer wij LUTHERS lieveling, MUNZER, door zijnen oproerkreet eenen boeren-oorlog in *Duitschland* berokt hebbende, op het schavot zien sterven! — En waar bergen wij ons aangezicht, daar wij den beroemden CALVYN, hoogmoedig, heerszuchtig, ja geweldig van aard, met eenen BEZA en FAREL, tegen zijnen ouden vriend SERVETUS zien optreden als eenen verrader, als eenen beul, die zijnen dood bekuipt, wegens het schrijven van een dwalend boek, en die, Hemel! welk een hart!... dezen martelaar van het *Arianismus* al kermend naar den brandstapel ziende leiden, een schamperlagchend gelaat, uit schaamte zeker, achter zijnen mantel verbergt!!»

«*Punctum*! — Ik laat de schermen vallen voor dit zwart

toonneel (1). Ik wil de hoogstmogelijke kracht geven aan deze twee verzachtende herinneringen: «*de Hervormers waren menschen*» — en — *hunne tijden en omstandigheden zijn de onze niet*» (2). Dat het uitgebreide nut, door hunne wijsheid en deugd (!?!) gesticht, alle overblijvende vlekken voor eeuwig bedekke! — Dit, evenwel, zijn wij nog vergund te zeggen. Waren de eerste Hervormers minder verdeeld geweest onder elkander, minder heerszuchtig omtrent hunne volgelingen, minder wreed en vervolgziek tegen hunne vijanden — en, hoezeer betaamde dit de plaatsvervangers der Apostelen van JESUS CHRISTUS! — nimmer hadden wij de Protestantsche Kerk door zoo vele verdeeldheden gescheurd, nimmer den geest van bitterheid en kettermakerij in dezelve zoo heerschende, nimmer de verwijdering tusschen Roomschen en Onroomschen zooverre gedreven, nimmer, bij den strafwaerdigen *Beeldenstorm*, in drie dagen tijds, meer dan vier honderd Kerken van ons Vaderland, *Braband* en *Vlaanderen*, met alle derzelver konststukken en oudheden, snoodlijk geplonderd, nimmer zoo vele honderdduizend Protestanten alomme vermoord, verdrukt, verdreven gezien; kortom, nooit was de gezuiverde Kerk op bloed en tranen gevestigd geworden.»

Wij behoeven niet te herinneren, dat die daar spreekt,

---

(1) Zeker uit schaamte! — Maar liet OCKERSE hier de schermen niet vallen, het tooneel zoude nog zwarter geworden zijn.

(2) Goed. — Doch waren buitengewone godsgezanten, waarvoor het Protestantisme zijne stichters uitgeeft, ooit of immer lieden met karakters, *zoo* ontwikkelde karakters, als OCKERSE ons in die helden toont? Is het te verwonderen dat van hen, van LUTHER, ZWINGLI, CALVIN, JAN VAN LEIDEN, MUNZER, BEZA, FAREL, en hunsgelijken, lasteringen tegen de Katholieke Kerk uitgingen? Ware het tegendeel niet onder de mirakelen te rekenen geweest?

een Protestant is. Hoe zwart zijne schets ook wezen moge, omdat hetgeen te schetsen was inderdaad zoo zwart is; hij tracht nogtans uit dat duister zelf hier en daar eene lichtvonk te doen opglimmen; hij spreekt van de wijsheid en deugd der Hervormers, van hunne geleerdheid en godsvrucht. Maar welken indruk veroorzaakt dat onbewezen en onbeperkte gewagmaken van zulke goede hoedanigheden? De eerste indruk is als die van eene ironie, van een bitteren spot; maar denkt men dan een weinig na, en herinnert men zich, dat in die lieden aanleg voor de hun toegeschrevene edele hoedanigheden, door enkele hunner daden en eenige plaatsen hunner geschriften verraden, gevonden werd, dan schokt die herinnering het binnenste der ingewanden; men weent over den mensch; men wendt, over al die puinhoopen en lijken, gedenkteekenen van de hartstogten der Hervormers, heen, de oogen naar de Moederkerk, en zegt met een diep bewogen hart: o indien zij uwe zonen hadden willen zijn! o indien zij met u, en onder uwe leiding, tegen het kwaad hadden willen optrekken! Het menschdom zoude zooveel sieraden, gij zoo veel Belijders te meer geteld hebben, en het christelijk leven ware in duizende en duizende harten, die het nu niet gekend hebben, ontwikkeld geworden! Maar nu... *een dwaze zoon is den vader gramschap, der moeder smart* (1); *een dwaas mensch veracht zijne moeder* (2); *die.... zijne moeder verdrijft is eerloos* (3). En ook: *Gevloekt is hij van God die zijne moeder verbittert* (4). Heeft die vloek op de Hervormers gerust? Men oordeele: groot hadden zij kunnen zijn in en door de Kerk, hunne moeder; zij verlaten die moeder, bedroeven, verdrijven haar, en zie: hunne

(1) Spreuk. XVII: 25. (2) Ibid. XV: 20.
(3) Ibid. XIX: 26. (4) Eccli. III: 18.

eigene nakomelingschap, door de kracht der waarheid gedrongen, brandmerkt hen als eer- en heerschzuchtigen, als vleeschgezinden, als verraders, wreedaards, beulen! Vloeks genoeg, voorwaar, meer dan genoeg! — Meer dan genoeg ook om te regtvaardigen hetgeen wij over de bronnen van den laster tegen de Katholieke Kerk, in onze *Verklaring*, gezegd hebben.

BEDENKINGEN TEGEN HET GRONDBEGINSEL DER PROTESTANTSCHE BIJBELVERKLARING.

(Vervolg en Slot van bl. 95.)

Wij zouden, om te bewijzen hoezeer het zoogenaamd regt van onderzoek der Protestanten met het gezond verstand zelf in strijd is, niets anders behoeven. Immers is het niet beneden alle menschelijke redeneerkunde, trots de getuigenis van meer dan achttien eeuwen, de overeenstemming van alle volken, die hen als uit eenen mond toeroepen: «dit is de leer der gansche Kerk», nu nog het onveranderlijk woord van God aan het onderzoek der rede te onderwerpen?

Is het niet regtstreeks tegen de leer van den door de Protestanten zoo hooggeroemden Bijbel, niets te willen gelooven, dan hetgeen de rede bevatten kan? Wat is het geloof, volgens den H. PAULUS? Het is «een vaste grond van hetgeen wij hopen, een bewijs der dingen

die wij niet zien»; dat is, die door geene redeneerkunde kunnen bewezen worden. Heeft dan het Protestantisme zoo verbazenden voortgang gemaakt, dat het, door middel der natuurlijke rede, als zonneklaar aangewezen heeft, hetgeen de groote Leeraar der volken als onbewijsbaar beschouwde? Heeft hij gedwaald, toen hij (1) «alle hoogte die zich tegen de kennis Gods verheft, en alle verstanden wilde gevangen nemen, ten dienste van Christus»? toen hij bij de behandeling van zekere geheimen in verwondering uitriep (2): «O diepte der rijkdommen van de wijsheid en kennis Gods! hoe ondoorgrondbaar zijn Zijne oordeelen! hoe onnagangbaar Zijne wegen!» Niet minder duidelijk gaf JESUS zelf te kennen, dat de geheimen van het Christendom voor de bevatting der menschelijke rede ontoegankelijk zijn, toen hij zijnen Hemelschen Vader bedankte, Hij dat deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen en den kleinen geopenbaard had. De Bijbel bevat derhalven waarheden, die boven het bereik der rede zijn en die zich niet door verkrachting van den letterlijken zin, zoo als de Protestantsche Bijbelkunde in sommige gevallen voorschrijft, naar het begrip der rede moeten plooijen; maar als onveranderlijke waarheden, zoo als zij geopenbaard zijn, met ootmoedige onderwerping moeten geloofd worden.

Zoo begrepen het ook die hoogverlichte mannen, die steeds als onwraakbare getuigen van het Roomsche geloof in de Kerk schitteren, ja, als oorkonden der oudheid, en als de organen van het Christendom door de Protestanten zelve beschouwd worden. De H. BASILIUS noemt het geloof

(1) 2 Cor. 10, v. 5.
(2) Rom. 11, v. 33.

«eene toestemming, die op geen voorafgaand onderzoek gegrond is» (1).

«Indien wij, zegt hij elders (2), alles naar ons eigen begrip afmeten, en hetgeen ons verstand niet bevat als niets wilden beschouwen, zou ongetwijfeld de vergelding van ons geloof en der hoop verloren zijn.»

«Hetgeen boven ons verheven is, zegt de H. CYRILLUS van *Alexandrië* (3), moeten wij door het geloof eerbiedigen en niet door de rede willen onderzoeken; want het menschelijk verstand is te zwak, om deze waarheden te kunnen bevatten.»

«Wij gelooven, zegt de H. AUGUSTINUS (4), om te kennen, maar kennen niet om te gelooven; want waarin bestaat het geloof, dan in te gelooven hetgeen wij niet zien?»

«Niets, zegt dezelfde kerkleeraar (5), kon in de Katholieke Kerk heilzamer daargesteld worden, dan dat het gezag de rede voorafgaat.»

Wij eindigen deze onze aanhalingen met eene heilzame raadgeving, op de Protestanten onzer dagen zoo volkomen toepasselijk, uit de hooge oudheid ontleend. Zij is van den H. Martelaar JUSTINUS (6). «Daar het gebleken is, dat gij van uwe geleerden, wegens de godsdienst geene waarheid kunt ontleenen, en zij door hunne steeds met elkander twistende factie, u een genoegzaam bewijs van hunne onwetendheid gegeven hebben, is er, dunkt mij, niets anders over, dan dat wij tot onze voorvaderen terugkeeren, die uwe meesters sedert langen tijd zijn voorafgegaan, en niets uit hun eigen brein geleerd hebben; die

---

(1) In Ps. CV.
(2) Lib. XII adv. Eunom.
(3) Lib. II contra Jul.
(4) Tract. 20 in Joem.
(5) De moribus Eccl. Cath. Lib. I. C. 25.
(6) Exhort. ad. Graecos.

vrij van alle twistzucht, de leer, zoo als zij die van God ontvangen hebben, aan ons hebben overgebragt.» Zoo dachten die mannen, die ons het zuivere Christendom hebben overgeleverd, zoo als zij het van hunne voorvaderen ontvangen hadden; ofschoon in de wijsbegeerte ervaren, begrepen zij echter, dat het Christendom iets meer is, dan eene ontwikkeling der menschelijke rede, de Bijbel iets meer dan een speelpop voor de letterkunde.

Dan, laat ons eens de proef nemen van de Protestantsche of liever rationalistische Bijbel-verklaring, en weldra zullen wij ontdekken, dat zij in tegenspraak met de gezonde rede zelve is; dat zij daarenboven tot gevolgen leidt, die wij onzen Protestantschen broederen niet gaarne op rekening zouden gesteld zien. De Bijbel leert u niet alleen het bestaan van God, maar ook dat Hij de oorzaak is van alles, wat bestaat; dat Hij een eeuwig onafhankelijk en vrij wezen is, en toch onveranderlijk in Zijne besluiten. Kan uwe rede volkomen vereenigen het denkbeeld van vrijheid met dat van onveranderlijkheid? Heeft de wijsbegeerte de schepping van het heelal ooit met de rede in overeenstemming weten te brengen? Heeft zij niet daaruit, krachtens het grondbeginsel «uit niets komt niets voort», het eeuwig bestaan der stoffelijke wezens afgeleid?

Kan de natuurlijke rede de mirakelen, in den Bijbel vermeld, met zichzelve overeenbrengen? Hebben niet de Deïsten dezelve onder dit voorwendsel geloochend, te gelijk met de geheele openbaring? En zij bedienden zich, om hun stelsel der natuurlijke godsdienst te bewijzen, meestal van de beginselen der Socinianen, aan wie zij hunnen oorsprong ontleend hebben.

Dan waartoe moet dit stelsel leiden, dat alles aan de verklaring der rede onderwerpt, en geene andere waar-

heden of Bijbel-verklaring erkent? Immers, wie is in staat, met het verstand, tot in de geheimen der goddelijke eigenschappen door te dringen? God is een eeuwig wezen en bijgevolg oneindig in al zijne volmaaktheden, en het is juist dat oneindige en onbegrijpelijke, hetwelk de goddelijke natuur het meest kenmerkt; «wij kennen God niet, zegt de H. AUGUSTINUS, dan door de overtuiging van ons onvermogen, om Hem te kunnen begrijpen»; en wederom de H. LEO: «in het onderzoek der goddelijke zaken komt niemand nader aan de kennis der waarheid, dan hij, die de onmogelijkheid inziet, om dezelve volkomen te kunnen begrijpen.»

Maar wat zal de Protestant nu met zijne Bijbel-verklaring den Deist antwoorden, wanneer deze hem toevoegt: gij erkent geene Drieeenheid, geene menschwording van Gods eeuwigen Zoon, met een woord, gij erkent geene geheimen in den Bijbel, omdat zij tegen uwe rede aandruischen; ik ben het daarin volkomen met u eens; dan het is om dezelfde reden, dat ik het goddelijk gezag van den Bijbel en alle geopenbaarde godsdienst ontken; want de Bijbel, gelijk ROUSSEAU oordeelde, dient tot niets anders dan om de Godheid te onteeren, dewijl hij haar menschelijke hartstogten toeschrijft enz.

Op welken grond zal hij het goddelijk gezag des Bijbels tegen den Deist volhouden? deze zal hem te gemoet voeren: dat gezag berust of op onwrikbare bewijzen, welke boven alle onderzoek der menschelijke rede verheven zijn; in dit geval moet gij ook alle geheimen, welke de Katholieke Kerk leert, krachtens dezelfde bewijzen aannemen, en erkennen, dat het eigen onderzoek geen echte maatstaf is voor de verklaring des Bijbels. Of in het tegenovergesteld geval kunt gij ook mij het regt niet betwisten,

de inwendige overtuiging mijner rede te volgen en krachtens deze overtuiging de gansche openbaring te loochenen.

Dan hiermede zijn de gevolgtrekkingen uwer bijbelverklaring nog niet tot het toppunt der uiterste goddeloosheid opgevoerd. Want de Godverzaker beroept zich ook, ter staving zijner dwaling, op de regtbank van het gezond verstand. Naar zijn inzien is de Godheid het onbegrijpelijkste aller geheimen, en naardien zijne rede God niet kan begrijpen, kan zij hem ook niet erkennen. Wat zult gij hier tegen inbrengen, op welken grond den Godverzaker veroordeelen? Zult gij hem voor de regtbank der rede dagen en zeggen dat hij zijne rede misbruikt? maar het verschil loopt juist over de rede zelve; het geldt hier de vraag, wie van ons zich gelijk blijft. Hij zal u daarenboven billijk toevoegen: wanneer ik eenmaal begin, het onbegrijpelijke te gelooven, wie zal mij dan de grenspalen der geheimen aanwijzen, wie mijne keuze bepalen om niet van de eene dwaling in de andere te vallen? Dan blijft mij niets over, dan een onfeilbaar levend gezag te erkennen, waarop de Katholieke Kerk uitsluitend aanspraak maakt.

Zoo weinig is er noodig om van het Protestantisme tot het Atheïsme te besluiten, en men behoeft deszelfs voortgang niet op te merken, veel minder profeet te zijn, om te voorzien dat het zich eenmaal in het Atheïsme zal oplossen; want deze overgang ligt zoodanig in den aard der zaak opgesloten, dat de hervorming naauwelijks een aanvang had genomen, toen MELANCHTON zelf, de geschillen van zijnen tijd overwegende, verklaarde, dat buiten een zigtbaar wonder, het met de godsdienst gedaan was.

Mogten onze afgedwaalde broeders, om niet in dien afgrond neder te zinken, hun alles vernietigend stelsel vaarwel zeggen; en, in de overtuiging van het menschelijk on-

vermogen, hun verstand gevangen geven ten dienste van CHRISTUS! En waarom toch zouden wij het ontkennen, dat de godsdienst verborgenheden bevat, die boven onze beperkte rede verheven zijn? immers, om ons van onze nietigheid te overtuigen, behoeven wij niet tot de goddelijke eigenschappen, of andere verborgenheden op te klimmen: de natuur zelve is voor den mensch een afgrond van ondoordringbare geheimen en draagt zoodanig het kenmerk van haren maker, dat de mensch, die den Oneindige wil begrijpen, zich in een zandkorrel verliest.

Wij weten b. v., door de inwendige overtuiging van ons eigen geweten, dat wij eene redelijke ziel bezitten; dat zij het begin is van onze handelingen en bewegingen, en ondanks deze overtuiging, die met de evidentie zelve gelijk staat, wie kan ons verklaren hoe de ziel op het ligchaam werkt, hoe de wonden, welke het ligchaam ontvangt, de ziel aandoen, of op welke wijze de zielesmarten het ligchaam vermageren en verteeren kunnen? Heeft de rede ooit kunnen ontdekken, op welke wijze de mensch het leven ontvangt, welke veerkracht hetzelve onderhoudt, waarom onze ledematen aan onzen wil gehoorzamen, hoe de spijzen in maagsap, bloed en voedsel veranderen? Welke wetenschap bestaat er, die niet hare verborgenheden heeft? En hoe meer men tot dezelve doordringt, hoe meer zij vermenigvuldigen en degenen die haar te na komen, als het ware terugstooten; en ondanks hare duisterheden, ja schijnbare tegenstrijdigheden, wij gelooven dezelve, hetzij door de algemeene overeenstemming der menschen, hetzij door eene inwendige overtuiging, waarvan wij nogtans geene redenen kunnen geven.

En in de daad, zou het niet onverstandig zijn, eenmaal bewezen waarheden te ontkennen, uit hoofde der onoplos-

bare moeijelijkheden, de schijnbare tegenstrijdigheden, die de natuurlijke rede zich in hare onkunde vormt? Wanneer men eenen blindgeboren, voor een schilderstuk geplaatst, verzekert dat daarop verschillende kleuren staan, dat het stuk hoogten en diepten vertoont, ware het niet de eigenzinnigheid ten top, wanneer hij aan de algemeene getuigenis van anderen geen geloof sloeg, omdat hij geen denkbeeld van kleuren heeft, ja omdat hij het stuk met zijne handen betastende noch hoogten noch diepten onwaart, en bij gevolg eene tegenstrijdigheid tusschen de gelijkheid van het stuk en de voorgestelde hoogten of diepten gewaar wordt? gebiedt hem niet het gezond verstand, het gemis van zijn gezigt door de algemeene getuigenis van anderen te vergoelijken?

Deze blindgeborenen zijn wij, betrekkelijk de verborgenheden, ons door de godsdienst veropenbaard; en daar wij ons geen volkomen denkbeeld van dezelve kunnen vormen, kunnen wij ook over geene tegenstrijdigheden oordeelen. Een nederig geloof aan de onwrikbaarste, en door de goddelijke Voorzienigheid altoos voortdurende getuigenis, dat zij daadzaken zijn, is alleen in staat om onze blindheid te genezen, en in zoo ver het den mensch, in dit sterfelijk leven gegeven is, eenige schreden nader te doen tot hem, die een ongenaakbaar licht bewoont.

Men zal ons misschien te gemoet voeren, dat het denkbeeld der geheimen of bovennatuurlijke waarheden tegen de natuurlijke rede zelve aandruischt, en bijgevolg in de opvatting der Katholieke Kerk, de geopenbaarde godsdienst met de gezonde rede in strijd zoude zijn, en God, die ons de rede niet minder gaf dan de openbaring, zich zelven zou tegenspreken.

Dan het is verre van ons het wettig gebruik der rede

eenigermate te willen belemmeren. Wij erkennen volkomen voor waarheid al wat de rede aantoont waarheid te zijn. Zij is een uitvloeisel der opperste rede, zij kan derhalve door zich zelve niemand in dwaling leiden. Dan wij ontkennen de voorgewende strijdigheid der geheimen met de natuurlijke rede; en om hier de Socinianen te overtuigen, hoedanig zij door deze bewering in strijd met zich zelven zijn, behooren wij hen slechts te wijzen op de zoo even aangevoerde en overtuigende bewijzen van 's menschen onvolledige kennis, niet alleen van de eigenschappen Gods, maar ook zelfs der geschapen wezens; trouwens: om te bewijzen dat eene stelling in zich tegenstrijdigheid bevat, moet men kunnen aantoonen, dat zij denkbeelden voorstelt, die uit den aard der zaak of der uitdrukkingen in strijd met elkander zijn. Zoo is b. v. een vierkante cirkel. Zoodanige tegenstrijdigheid zou deze stelling «een Sociniaansch Christen» in den beperkten zin genomen opleveren; immers wij weten dat het woord «Christen» iemand voorstelt, die in den persoon van CHRISTUS gelooft, en bijgevolg zijne Goddelijke en zijne menschelijke natuur in één persoon vereenigd, met hart en mond belijdt. Wij weten insgelijks, dat een Sociniaan in CHRISTUS de Goddelijke natuur, en dus eene eigenschap ontkent, zonder welke geen CHRISTUS denkbaar is, en hieruit wordt dan ook de wettige gevolgtrekking afgeleid, dat de uitdrukking «een Sociniaansch Christen» een onzin is. Op denzelfden grond blijkt de tegenstrijdigheid in deze, bij het Protestantisme algemeen aangenomen, stelling; «de Kerk van CHRISTUS bevat in zich de onderscheidene afdeelingen der Kerkgenootschappen»; immers zij vereenigt in zich de belijders der van CHRISTUS geopenbaarde waarheden met derzelver bestrijders, de waarheid en de dwa-

ling, hetgeen eene metaphysieke onmogelijkheid is. Dit alles is duidelijk, omdat wij den aard der wederzijdsche denkbeelden kennen en dus tegen elkander kunnen vergelijken.

Dan op welken grond berust de voorgewende tegenstrijdigheid der geheimen in de H. Schriftuur voorkomende met de gezonde rede? Waarom zou deze er zich niet mede kunnen vereenigen? Geen bewijs kan men hiervoor aanvoeren, omdat zij boven het begrip der menschelijke rede verheven zijn; derzelver verhouding met de grondregels der natuurlijke rede beoordeelen kan men niet, omdat wij geene juiste denkbeelden hebben van het oneindige, en dus hetzelve niet aan de natuurlijke rede kunnen toetsen, wat toch een wezenlijk vereischte is, om het al of niet tegenstrijdige eener zaak te kunnen beoordeelen. Het Socinianisme, door eigenwijsheid verblind, heeft dit over het hoofd gezien: het onderwerpt alles, ook het oneindige, aan de beperkte rede, en bedient zich van zekere grondregels, alleen voor de geschapene wezens uitgevonden, om ook het oneindige te beoordeelen. Waarom ziet het b. v. in het bestaan van éénen God in drie personen eene tegenstrijdigheid? Omdat men zich van de Goddelijke personen hetzelfde begrip vormt als van de menschen; de natuur van elken mensch is onmededeelbaar en beperkt zich tot ééne enkele personaliteit, en van daar dat de natuurlijke rede zich van het Goddelijk Wezen geen ander denkbeeld kan voorstellen, het Wezen met de personen verwart. Een greintje ware ootmoed zou hun doen zien, hoezeer de natuurlijke rede, naar het geschapene over den Schepper oordeelende, in tegenspraak met zich zelve is; hoe ongerijmd het zijn zou, de alomtegenwoordigheid van God, de schepping van het heelal te willen ontkennen,

om dat het strijdig is met de natuur der geschapen wezens overal tegenwoordig te zijn.

Uit deze opmerkingen mogen wij dan deze gevolgtrekking afleiden: de bewering dat de geheimen in tegenspraak zijn met de gezonde rede, staat gelijk met het oordeel van den blindgeboren, die geheel vreemd aan de doorzigtkunde, eene tegenstrijdigheid vindt in al hetgeen men hem van een schilderstuk verhaalt, omdat hij alleen de ervaring van zijn gevoel raadpleegt, zonder zijn oordeel aan de getuigenis van geloofwaardige menschen te onderwerpen.

Mogten dan zij, die het met de natuurlijke rede zoo hoog op hebben, in de beoordeeling der geheimen, niet de getuigenis der zinnen, maar de getuigenis Gods, door de overeenstemming van zoo vele verhevene lichten uit alle eeuwen, ja door de overeenstemming van de gansche Christenheid bestendig gekenmerkt, raadplegen, en het gezond verstand zelf zou hen overtuigen, dat geheimen in zich geene tegenspraak bevatten, maar met duisterheden omhuld zijn, door welke de natuurlijke rede niet kan heendringen.

Maar hiertegen zal men welligt nog inbrengen: heeft God ons de rede niet geschonken, om de waarheid te onderzoeken? moet dan het redelijk verstand blindelings aannemen hetgeen het niet begrijpt? Het antwoord is zeer eenvoudig: niets is redelijker, dan eenmaal aan alle regelen der strengste kritiek getoetste daadzaken te gelooven, niets is redelijker, dan naar deze regelen den echten zin des Bijbels te verklaren; de rede oordeelt over de beweegredenen der geloofbaarheid, zij oordeelt over daadzaken, en wanneer deze bewezen zijn, dan houdt de bediening der rede op; zij leidt ons als met de hand tot aan den ingang van het heiligdom, en daar geeft zij ons aan de open-

baring, dat is aan het gezag, over. Overigens wanneer wij alles, alvorens te gelooven, aan de overtuiging der rede wilden onderwerpen, wat zou er van de menschelijke zamenleving geworden? welke kunst of wetenschap stelt niet eenige beginselen op den voorgrond, die men zonder eenig onderzoek aanneemt? en zal men aan de verhevenste van alle wetenschappen, aan de godsdienst, dezelve ontzeggen?

Wij erkennen het; gelooven zonder bewijsgronden is een ligtzinnig gelooven; maar alles te willen doorgronden is een bewijs van een zwakken geest; «de laatste stap der rede, zegt PASCAL, is, te weten, dat er oneindig veel zaken zijn, die boven haar bereik zijn, en zij moet wel zwak zijn, wanneer zij dit niet inziet.»

RONGE, CZERSKI

EN DE

DUITSCH-KATHOLIEKE KERK.

«Zij zijn uit ons uitgegaan, maar zij waren van de onzen niet: want indien zij van de onzen geweest waren, zouden zij wel bij ons gebleven zijn.»
1 Joh. II: 19.

De Katholiek heeft tot dus verre over de zoogenaamde *Duitsch-Katholieke Kerk* en hare gemproviseerde patriarchen gezwegen. Hij hoopte dat, na eenige oogenblikken van hartstogtelijke sympathie voor eenige huwzieke priesters en

hunne verbijsterde aanhangers, weldra de kalme ernst, die onzen landgenooten, zegt men, eigen is, de Rongiaansche scheuring van uit het ware standpunt zou hebben doen beschouwen. Hij bekent het, die hoop heeft hij te vergeefs gekoesterd. Hij had te weinig gerekend op de ingewortelde vooroordeelen, op den verouderden haat, waarmede een aantal zijner Protestantsche broederen nog zijn behebt. Die anti-Katholieke vooroordeelen, die stelselmatige haat zijn het, welke alles, wat de Katholieke Kerk kan grieven of in het oog der volken kan vernederen, gretig doet opnemen, met geestdrift doet aanprijzen, al is het ook verachtelijk in zich zelf: — lieden, die men anders met verontwaardiging van zich zou afstooten, heet men nu welkom en reikt hun de broederhand toe, omdat zij zich door hunne, tot woede gestegen, vijandelijkheid tegen Rome aanbevelen. Als gij er aan twijfeldet, zou ik u slechts ten bewijze behoeven aan te voeren het *legio* van pamphletten van allerlei aard, meestal van Duitschen oorsprong, die in onze taal vertolkt en nog wemelend van germanismen, gretig door het Protestantsch publiek gelezen worden; waarvan er sommige tot op vier plaatsen te gelijk zijn uitgegeven, en die alle het hunne moeten bijdragen, om ook in *Nederland* de gemoederen gunstig voor de apostaten van *Laurahütte* en *Schneidenmühl* te stemmen. Die pamphletten vindt gij overal, *en haut et en bas lieu;* — ik heb ze gezien in de handen van die gemoedelijke moedertjes, die anders weinig met lezen ophebben; men vindt ze soms neven den *Juif-errant* en andere stichtelijke lectuur, in de *boudoirs* van edele dames; ettelijke exemplaren drongen door tot in de portefeuille van hooggeplaatste Staatslieden; een enkel, zoo wil men, werd zelfs bespeurd op de groene tafel, waaraan de Vertegenwoordigers des Lands zijn gezeten, — welligt diende

het tot een oogenblik verpozing, wanneer de debatten over de grondwets-herziening wat langgerekt uitvielen!

Nu elkeen over RONGE en zijne aanhangers leest, schrijft of spreekt, wil *de Katholiek* er ook zijn woord over zeggen. Zijn stilzwijgen zou welligt bevreemden, misschien zelfs door sommigen verkeerd worden opgevat. De korte aanmerkingen, die hier volgen, door een zijner mede-arbeiders geschreven, moeten dienen om zijn gevoelen, en dat van alle Katholieken in *Nederland*, over de Rongiaansche bewegingen uit te drukken: met vertrouwen worden zij, als zoodanig, ook onzen Protestantschen landgenooten ter lezing aanbevolen.

I.

Er is geene verschijning, geene gebeurtenis in de zedelijke of in de stoffelijke wereld, of zij heeft hare oorzaak.

Dikwijls is het nuttig, somtijds zelfs noodzakelijk, om eene gebeurtenis en de daarmede verbonden handelingen en personen, in hun wáar licht te beoordeelen, dat men hare oorzaak, zoo mogelijk, trachte op te sporen.

Er zijn voorgewende oorzaken, en wezenlijke.

Voorgewende oorzaken zijn het geliefkoosd wapen der dwaling, des vooroordeels, des haats, der kwade trouw; — waarheidsliefde, opregtheid, onpartijdigheid, goede trouw is het om de wezenlijke te doen.

Veel heeft men over RONGE en CZERSKI gesproken en geschreven; zelve hebben zij *regtvaardigingen* (1), verklaringen,

(1) Zie b. v. de *Regtvaardiging van mijnen afval van de Roomsche Hofkerk*, door CZERSKI, (*Zwijndrecht*, 1845) — eene brochure, waarvan de inhoud even leugenachtig als de vorm triviaal is. Er wordt o. a. gesproken van «*eenen rok, die in de groote kleeren-fabriek op*

oproepingen aan het volk uitgegeven; — wel nu, ik durf beweren, dat in al die gesprekken en in al dat geschrijf, de ware oorzaak der Rongiaansche scheuring steeds op den achtergrond bleef.

Wie heeft niet gelezen of hooren zeggen, dat de tentoonstelling van den H. Rok te *Trier* en de daarmede gepleegde afgoderij het licht der waarheid voor de oogen der nieuwe apostelen van *Duitschland* opende? dat het *poppenspel,* door den Bisschop ARNOLDI vertoond, en waarbij duizende pelgrims een ander *feest der dwaasheid* kwamen vieren, den moedigen priester van *Laurahütte* eene reden was, om alle gemeenschap met eene huichelachtige hierarchie af te breken; dat het godlasterend gebed: »*H. Rok, bid voor ons!*» dat den waardigen man in de ooren klonk, hem in heilige verontwaardiging deed ontgloeijen, en in hem het plan deed ontkiemen tot dien strijd tegen *Rome,* priesterdwang en papenbedrog, waarin hij met zooveel moed voor waarheid en deugd het zwaard aangordde? — Genoeg. Het was alsof men vrijwillig het oor sloot voor al de berigten, verklaringen, teregtwijzingen, die van den kant der Katholieken, de zaak in hare ware toedragt daarstelden..,. niets werd gehoord! De koorts der verbittering en des haats scheen aan allen een bezadigd oordeel te hebben ontnomen; — want hoe wilt gij het anders verklaren, dat mannen, niet uit de heffe des volks, maar uit de meest beschaafde en onderwezen standen der maat-

---

het Vaticaan gemaakt is, en dien men iederen Roomsch-Katholieken godgeleerde *aantrekt;*» van «*eenen Roomschen bril, dien men een ieder op den neus zet, waardoor hij alles moet bekijken, en dien zoo is geslepen, dat hij zelden (?) het ware beeld van het te beschouwen voorwerp opneemt. Ook mij, zegt* CZERKI, *was zulk een Roomsche bril op den neus gezet.*» — In dien toon is het geheel geschreven, met een vloed van scheldwoorden tegen den Paus, enz. *Le style c'est l'homme.*

schappij, in koelen gemoede, in vollen ernst kunnen schrijven, dat de Duitsch-Katholieke scheuring hare aanleiding vond in de tentoonstelling «van een oud kleedingstuk, dat, zoo het heet, ter vereering, maar inderdaad ter werkelijke *aanbidding* werd aangeboden» (1).

Intusschen vond die hartstogtelijke en leugenachtige taal ingang bij de misleide menigte. En velen, die deze en dergelijke smaadreden lazen, schuddeden met verontwaardiging het hoofd en zeiden: Ja, met regt hebben RONGE en CZERSKI eene Kerk vaarwel gezegd, waarin men God verloochent en het werk van menschenhanden *aanbidt!* Eere zij den moedigen mannen, die het eerst het teeken gaven tot den strijd, en zelve het onbeschaamde bijgeloof durfden bevechten; — maar schande, duizendmaal schande en vloek over *Rome* en hare handlangers, over hare afzigtelijke praktijken en godlasterende leer!

En menigeen voelde zich dan het hart kloppen van ijver tegen de paapsche afgoderij.

En de afkeerigheid en haat tegen de Katholieke Kerk en hare instellingen en dienaren namen meer en meer toe, en openbaarden zich in smaadvolle geschriften, in onverdraagzame bejegeningen, in bittere woorden.

En er waren schrijvers, die zich als verdedigers van het Protestantisme hadden opgeworpen, en die in plaats van hunne eigen leer en overtuiging te handhaven en hunne broederen te onderwijzen, zich schier alleen bezig hielden met de heiligste en dierbaarste overtuiging van bijna de helft hunner landgenooten te bespotten.

En onder die schrijvers waren bedienaren der Godsdienst en Hoogleeraren aan de Universiteiten des Lands.

---

(1) *Tijdspiegel*, 1845. N°. 4. bl. 119.

En in menig huisgezin, waar 's Vrijdags-avonds zeker Weekblad werd gelezen, zocht de moeder het eerst de tijdingen uit *Breslau*, *Laurahütte*, *Leipzig* of *Schneidenmühl* op; en de kinderen hoorden uit den mond der moeder de nieuwe hervormers noemen; en vader voegde er nog een hartelijk woord over de gruwelen des Pausdoms bij.

En de lieve kleinen leerden RONGE en CZERSKI zeggen, en den Roomschen Paus en zijne *knechten* verfoeijen.

En als zij ter schole kwamen zochten zij, hoewel dikwijls te vergeefs, op de groote landkaarten, waar *Laurahütte* en *Schneidenmühl* lagen.

En menige straatjongen, die zich de ouderlijke zamenspraken van den Vrijdag herinnerde, wierp den naam van «RONGE», als een scheldwoord, — waar genoeg! — aan den in stilte voorbijgaanden priester toe.

En ouders en kinderen, en grooten en kleinen, dachten dat er te *Trier* afgrijsselijke afgoderij was gepleegd en hielden den vromen Bisschop ARNOLDI voor een booswicht, en begroetteden in RONGE en CZERSKI de verdedigers des waren Christendoms, de moedige bestrijders van den Roomschen Antichrist.

En niemand van die velen was er, die er aan dacht, om de oorzaak van al die bewegingen niet in de Triersche feestviering, niet in Rome's dwingelandij en bijgeloof, maar in den *persoon* der nieuwe hervormers zelven te zoeken.

II.

Was de tentoonstelling van den H. Rok te *Trier* eene genoegzame reden om der Katholieke Kerk vaarwel te zeggen, en het vaan des oproers tegen haar op te steken?

Neen, zij was het niet.

Waarom niet?

Omdat het vereeren van Reliquiën, welke dan ook, niets nieuws is in de Katholieke Kerk. Hetgeen te *Trier* met den H. Rok is gebeurd, heeft zich met andere overblijfselen van den Zaligmaker of zijne verheerlijkte dienaren op duizende plaatsen, sedert de stichting der Kerk, herhaald. Wat deden CONSTANTIJN en zijne moeder anders met het kruis des Heilands? Wat deden, ten onzent, elf eeuwen geleden WILLEBRORD en BONIFACIUS, *Neerland's* Apostelen, toen zij Reliquiën van *Rome* medebragten, «zoowel om dezelve in «de bedehuizen der christenen te stellen in de plaats der «beelden, welke de Afgoden-tempels plagten te vullen, als «om derzelver wonderdoende kracht te doen werken op «het ruwe volk» (1)? Hadden RONGE en CZERSKI in de eeuw van CONSTANTIJN of WILLEBRORD geleefd, zij zouden die ijverige uitroeijers des Heidendoms met gelijk regt als den waardigen Bisschop ARNOLDI van afgoderij hebben beschuldigd!

Voeg hierbij dat het erkennen van de echtheid der Triersche Reliquie geen geloofspunt is. Indien iemand op historische gronden, deze echtheid betwijfelt, zonder de goddelijk veropenbaarde leer der Kerk, (zooals RONGE en CZERSKI doen) aan te randen, niemand zal hem veroordeelen. Slechts onkunde of kwade trouw kunnen beweren dat ieder Katholiek «niet mag twijfelen aan de echtheid van den Trierschen «rok of van het Amsterdamsche Mirakel, of hij kan ge«dwongen worden te kiezen *tusschen het geven van zijne «toestemming of het ganschelijk verlaten der Kerk*» (2).

---

(1) Aldus Prof. ROOIJAARDS in zijne *Geschiedenis der invoering en vestiging van het Christendom in Nederland*, 3e uitg. bl. 345. Z.H.G. voegt er echter, bij wijze van correctie en met cursijfletters, bij: «Zoo was het *bijgeloof hun een hulpmiddel ter vestiging des Christendoms.*» — Zeer vleijend inderdaad en erkentelijk jegens de eerste verkondigers van CHRISTUS hier te lande.

(2) *Evangelische Kerkbode*, 18 April 1845. bl. 62.

Indien dus RONGE en CZERSKI en de hunnen, zich niet van de echtheid der Triersche Reliquie hadden kunnen overtuigen; indien zij de gronden van hunnen twijfel met bezadigdheid en waardigheid hadden geopperd, geen kerkelijk gezag zou hen tot het erkennen der betwijfelde echtheid hebben gedwongen.

Onlangs had ik gelegenheid deze laatste bemerking, in een onderhoud met een ijverig, maar gemoedelijk Protestant door een voorbeeld op te helderen. Zoo als gij denken kunt, kwam de questie aan de orde van den dag, de Triersche feestviering, daar ook ter sprake.

— «Wat denkt gij toch van den Trierschen Rok? vroeg hij mij, en liet den klemtoon op *gij* vallen, als wilde hij te kennen geven, dat hij *mij* althans van niet te veel bijgeloovigheid verdacht hield.

Ik glimlachte, zonder te antwoorden.

— «Gelooft *gij* er aan? hernam hij, mij met een uitvorschenden blik aanziende.

Veroorloof mij, zei ik toen, u niet direct te antwoorden. Mag ik u, op mijne beurt, eene vraag doen?

— «Gaarne.»

Zijt ge ooit in den Haag in het *Maurits-Huis* geweest?

— «Meer dan eens,» antwoordde hij, met zigtbare verwondering.

Welnu, hebt ge nooit de daar bewaarde kleedingstukken van onzen WILLEM *den Zwijger* gezien?

— Ja, menigmalen.

Gelooft ge aan hunne echtheid?

— «Gewis en zeker.»

Mag ik weten, *waarom?*

— Hier liet zich het antwoord wachten.

Is het, hernam ik, omdat zulks op de *étiquetten* der

glasramen staat, of omdat de huis-bewaarder het u heeft gezegd, of omdat gij het in een of ander geographisch woordenboek hebt gevonden, of omdat uw achtenswaardige Vader, wien Oranje zoo naauw aan het hart lag, het u, als knaap, verhaalde, of omdat.....

— Gij schertst: wie heeft ooit aan de echtheid dier overblijfselen getwijfeld?

— Neen, ik spreek ernst, zeide ik; gij moet bekennen, dat gij u zelven nooit rekenschap hebt afgevraagd over uw onvoorwaardelijk geloof aan de echtheid van Prins WILLEM's Reliquiën, en dat uwe onwrikbare overtuiging in de onderhavige zaak, op zeer zwakke gronden rust: — mag ik zoo vrij zijn het u te zeggen? Ge gelooft zonder te hebben onderzocht, zonder eigenlijk te weten waarom. Niet dat ik hieromtrent met u van meening verschil: ik ben overtuigd van de onbetwistbare echtheid van der *Zwijgers* hemd enz., ik maakte u slechts de opmerking, om ze op den Rok van *Trier* toe te passen.

Diens echtheid heb ik niet geloofd zonder gronden; zonder de historische bewijzen te hebben onderzocht, welke voor zijne echtheid pleiten. Die bewijzen schenen mij meer te gelden dan de tegenwerpingen; de geschiedenis en de overlevering hebben mij overtuigd, dat omtrent vijftien eeuwen geleden, het bedoelde kleedingstuk des Zaligmakers te *Trier* werd gebragt, en daar is bewaard gebleven. Daarom heb ik tot de echtheid besloten, en daarom alleen. — Ik wil niet onbescheiden zijn, maar hebt gij zoo veel moeite gedaan als ik, om u over het *voor-* en *tegen* der zaak te onderrigten; of is het u misschien gegaan met den Rok van *Trier* als met het kleed van Prins WILLEM? dit erkent gij voor echt, zonder te weten waarom, dien verwerpt ge als valsch, zonder te

hebben onderzocht. — Overigens is er niemand in onze Kerk, die u tot het erkennen der echtheid van de Triersche Reliquie zal verpligten. Veronderstel, dat ge morgen tot mij kwaamt, overtuigd van de waarheid en goddelijkheid der Katholieke leer, maar teruggehouden door ééne moeijelijkheid, die gij niet kondet oplossen, te weten eene onoverwinnelijke afkeerigheid om den H. Rok te *Trier* voor een echt kleed des Zaligmakers te erkennen. Wees niet bevreesd, dat men u ten dien aanzien, van de vrijheid uwer denkwijze zal berooven. Die echtheid is geen artikel van ons *Credo;* de Kerk heeft er nooit uitspraak over gedaan, zij heeft nooit het geloof aan die echtheid als een *Dogme* aan hare kinderen voorgehouden.

Ik zag aan de uitdrukking van het gelaat mijns vriends, dat ik iets nieuws voor hem gezegd had, maar dat mijne woorden toch indruk gemaakt hadden.

Keeren wij nu van deze kleine uitweiding, tot RONGE en CZERSKI terug.

Indien de Tentoonstelling van den H. Rok te *Trier* voor hen geene voldoende reden was om zich van de Katholieke Kerk af te scheuren, wat was zij dan?

Zij was eene voorgegeven aanleiding daartoe, een bloot voorwendsel; of weet gij niet, dat elke afgevallene zijnen afval, zoo mogelijk, zoekt te wettigen of te vergoelijken? RONGE en CZERSKI werden hunnen priesterpligten ontrouw; nu moesten zij hun wangedrag voor het publiek regtvaardigen, en het is bekend welke middelen zij daartoe hebben gekozen, en welke beweegredenen zij hebben in het midden gebragt.

Maar het is moeijelijk op den duur te veinzen. Ook de scheurmakers van *Laurahütte* en *Schneidenmühl* ondervonden

dit. Lees de geschriften, die zij hebben uitgegeven om hunnen afval te verdedigen; onder een vloed van smaadwoorden, onder den sluijer van honderdmaal tegengesproken beschuldigingen en lasteringen tegen de Katholieke Kerk, schuilt er eene half-verzwegen half-geuite klagt over het ondragelijke juk des *ongehuwden staats*.....

Och! of gij de stormen van het menschelijk hart, en zijne teugelooze driften en zijne diepe bedorvenheid kendet, lang zoudt ge niet naar de ware oorzaak van den opstand dier wederspannige zonen tegen hunne Moeder zoeken.

Bij de meesten, die van de leer der Kerk afweken, was het hart bedorven, voor dat de geest het dwaalspoor insloeg.

Heeft onze ERASMUS niet gezegd, dat in zijn tijd, de hervormings-bewegingen, welke hij treurspelen noemde, altoos eindigden gelijk de blijspelen — met een huwelijk?

En hebt ge nooit in een der oudste Kerkvaders, dertien of veertien eeuwen vóór ERASMUS, het kenmerkend karakter gelezen van hen, die de Kerk en hare leer verzaakten: Αρχὴ καὶ τέλος γυνή — *Het begin en het einde is de vrouw?*

Kort, maar diepzinnig woord, de ontsluijering en oplossing van vele geheimen!

Gelijk het *toen* was, zoo is het *nu*.

III.

Er is slechts één middel voor den Katholieken priester om door een zeker soort van lieden niet miskend, niet gehoond, niet verguisd en vervolgd te worden.

Er is voor hem slechts één middel om bij hen deelneming, aanprijzing, bescherming te vinden.

Welk is dit middel?

Hij moet zijnen dierbaarsten en heiligsten pligten on-

trouw worden; hij moet zijn Gode gewijd kleed met het slijk der hartstogten bezoedelen; hij moet met de vijanden der Kerk heulen, en de Bruid van CHRISTUS in het aangezigt slaan.

Tegen dien prijs zullen hem de vijanden der Kerk hemelhoog verheffen, met dankadressen, lofliederen overladen; ter zijner eere zal men feestmalen aanregten; zijn naam zal in alle dagbladen worden rondgebazuind; men zal hem den *waardige*, den *edele*, den *waarheidminnende* noemen; en hooge staatsdienaren, ja zelfs vorstelijke personaadjes, wien het Katholicisme een gruwel is, zullen hem met welgevallen ontvangen (1).

En toch verachten zij den apostaat in het geheim!

En toch gevoelen zij zich, huns ondanks, van eerbied doordrongen voor den vromen priester, den moedigen Bisschop!

Maar de apostaat is hun een gewaand middel om hunne vijandige inzigten tegen de Katholieke Kerk te volvoeren; hij is een werktuig voor hunne plannen: — als hij hun niet meer dienen kan, zullen zij hem met verafschuwing van zich af stooten.

De gebeurtenissen van vroegere tijden konden ook hierin den nieuwen Hervormers eene waarschuwing zijn.

IV.

De geschiedenis zal eens moeten vermelden, wat er in den jare 1845, ter gelegenheid der paaschfeesten te *Leipzig* is geschied.

---

(1) De dagbladen hebben gemeld dat RONGE aan den kroonprins van *Pruissen* en aan den minister EICHHORN is voorgesteld geworden. Men herinnere zich dat in der tijd aan den Aartsbisschop van *Keulen*, CLEMENS-AUGUST, eene audientie werd geweigerd.

Ik wil hier eenige bouwstoffen leveren voor dat verhaal.

In dien tijd was er op vele plaatsen sprake van het plan, om eene nieuwe Duitsch-Katholieke Kerk te stichten (1).

Twee priesters, RONGE en CZERSKI, wier ergerlijk gedrag hen van hunne geestelijke bediening had doen ontzetten, waren de hoofdaanvoerders van dit nieuwe genootschap.

In het eerste bepaalde zich de beweging bij een klein getal personen. Doch zij groeide allengs aan en nam in haren schoot op al wat andere genootschappen uitwierpen. Hare voornaamste leden bestonden uit afvallige priesters, onverschillige katholieken, ontevreden protestanten en rationalisten van de laagste soort.

Om zich en hun genootschap eenigen zweem van zelfstandigheid te geven, en een soort van gezag — want gezag is er toch altijd noodig — daar te stellen, besloten de hoofdaanvoerders der nieuwe Secte eene bijeenkomst te houden, waarin men de grondwet van het Rongianisme zou vaststellen. Die bijeenkomst noemden zij *Algemeene Kerkvergadering*, en toen zij dien naam uitspraken, verzekert men, dat zij niet hebben geglimlacht.

Het beraamde Concilie heeft in de paaschfeesten, te *Leipzig*, werkelijk plaats gehad. In één enkele zitting is alles afgeloopen. Zie hier de hoofdtrekken van het proces-verbaal.

Er waren in de vergaderzaal omtrent dertig leden tegenwoordig. Een der leden, zegt men, heeft bij de openings-rede opgemerkt, dat het nieuw *Concilium Lipsiacum*

(1) «*Laten wij ons afscheiden van de Roomsche Hierarchie, van den Paus*", zegt RONGE, «*en eene Duitsch-Katholieke, dat is, algemeene Kerk, stichten.*» (Aan mijne Geloofsgenooten en Medeburgers, door JOH. RONGE, *Zwijndrecht*, 1845, blz. 3). *Duitsch-Katholieke*, dat is: *algemeene! Duitsch* en toch ALGEMEEN! begrijpt ge?

de kleinste Algemeene Kerkvergadering was, die nog ooit in de Kerk was gehouden geworden. Onder de Vaderen des Concilies telde men: RONGE, CZERSKI, WIGARD, KERBLER, benevens de afgezanten uit *Saksen* en *Pruissen*.

Met de beraadslagingen ging het er in den beginne vrij levendig toe; de Duitsch-Katholieken van *Berlijn* wilden zich aan de Duitsch-Katholieken van *Schneidenmühl* niet aansluiten. Gelukkig werd echter deze verdeeldheid in hare geboorte gesmoord, door eene redevoering van professor WIGARD uit *Dresden*, die de noodzakelijkheid betoogde om eene en dezelfde geloofsbelijdenis aan te nemen, wilde men ten minste de dreigende vernietiging des genootschaps en der nieuwe leer voorkomen; iets dat de hervormers der 19e eeuw tot voorwerp der algemeene bespotting zou maken.

Deze beweegredenen waren dringend; CZERSKI en de *Schneidenmühlisten* begrepen derzelver gewigt, en voegden zich bij de meerderheid.

En toen stelde men de geloofsbelijdenis der Duitsch-Katholieke d. i. *algemeene* Kerk vast, waarvan het laatste artikel was, gelijk de dagbladen melden, dat *niemand in zijne godsdienstige overtuiging zou gehinderd worden.*

En dat noemden zij eene geloofsbelijdenis!

En pantheisten, en rationalisten, en sensualisten, en mystieken, en anti-mystieken, en supranaturalisten, en naturalisten, en wie al meer, vereenigden zich in één geloof!

En dat geloof werd vastgesteld, zegt men, voor den tijd van *vijf* jaren.

En na vijf jaren, zal er weer een Concilie gehouden worden, indien de Duitsch-Katholieke Kerk dan nog bestaat.

Eindelijk werden de Acten der eerste Kerkvergadering van *Leipzig* plegtig voorgelezen: al de hoogwaardige Vaderen

riepen: «*Placet*», en de bijeenkomst werd gesloten met eene broederlijke omhelzing, onder een vloed van tranen (1).

En op den middag van dien plegtigen dag, vergaderden de leden des Concilies andermaal, in — het logement *het Hof van Beijeren*, om volgens het gebruik der oude Kerk, eenen liefdedisch, eene *Agape* te vieren.

En de bekers schuimden van Duitschen wijn; en plegtig werd er een feestdronk ingesteld, en de hooge gasten riepen met luider stemme: «*één God, één* LUTHER, *één* RONGE!»

En de bokalen werden andermaal gevuld; en toen klonk door gansch de vergadering met toomloozen geestdrift de wensch: «dat het rijk des Pausen valle; dat zijne Staten zoodanig inkrimpen, dat zij omkneld kunnen worden door RONGE's hand!»

«Leve en bloeije de Duitsch-Katholieke Kerk!!»

En na het feestmaal gingen de leden des Concilies wandelen naar den Spoorweg.

En toen de nacht begon aan te breken, vergaderden zij ten derde male in — den schouwburg, waar men dien avond — misschien ter hunner eere — het bekende stukje: «*la Part du Diable*» ten tooneele voerde (2).

En zoo werd het eerste Concilie van *Leipzig* gesloten.

V.

«*Zal er in Nederland geen* RONGE *opstaan?*»

Deze vraag is bij velen tegelijker tijd een wensch.

Menigeen — ik wil niemand noemen — is begeerig om ook in ons vaderland ooggetuige te zijn der ergerlijke tooneelen, die men in *Duitschland* heeft toegejuicht.

(1) *Arnhemsche Courant.*

(2) Berigten uit de publieke Bladen.

Door tallooze pamphletten en smaadschriften heeft men de publieke opinie ook ten onzent trachten op te winden (1). Schier alle dagbladen hebben zich om strijd de kampvechters, lofredenaars, of aankondigers gemaakt van eenige afvallige Priesters. Van den nederigsten *Nieuwsbode* af, tot aan de officiële *Staats-Courant* toe, wemelt het dagelijks van berigten over de steeds toenemende ontwikkeling der nieuwe Duitsch-Katholieke Kerk. Gelijkende en ongelijkende portretten (2) met of zonder levensgeschiedenissen van den *waardigen* RONGE worden op steen gebragt: — een onzer vrienden heeft er zoodanig een in den *salon* van een *ijveraar* tusschen de beeldtenissen van LUTHER en CALVYN zien hangen.

De naamlooze opsteller van een reeds bijna vergeten lasterschrift (3) tegen de Katholieke Geestelijkheid heeft onlangs eenige bladzijden zaamgeflanst, waaraan hij tot titel heeft gegeven de vraag, waarmede wij deze § hebben begonnen. Zijn geschrijf is eene oproeping aan de «Roomsch-Katholijke Geestelijken» om het voorbeeld te volgen van den «wegens zijne braafheid en deugd, voor Rome ondeugend bevonden en weggejaagden Priester RONGE». Gemoedelijk wordt deze uitnoodiging gedaan aan alle Nederlandsche Priesters die niet *even dom en bijgeloovig zijn* als hunne overige ambtgenooten, en wier *moed en geestkracht* door *de opvoeding in de Seminariën* niet zijn *verdoofd*

(1) Wij hebben eene lijst vóór ons, waarop er meer dan twintig worden vermeld, in verschillende plaatsen uitgegeven. Te *Zwijndrecht* vooral schijnt voor RONGE en de zijnen veel sympathie te bestaan.

(2) Zie het tijdschrift *de Tijd*, April 1845.

(3) *God laat zich niet bespotten*, enz. 's Gravenh. 1845. — Ik heb wel eens hooren beweren, op grond van sommige toespelingen, die in deze brochure voorkomen, dat de Schrijver tot de hoogere kringen der Residentie zou behooren. Men heeft zelfs namen genoemd. Ik voor mij vind den toon van het boekske te *gemeen*, om het aan een' Protestant van eenige beschaving, van eenige kieschheid, te kunnen toeschrijven.

en *uitgebluscht* (bl. 6.). Verder wordt er als *thême obligé* gesproken van bij- en wangeloof, van het Mirakel van *Amsterdam*, het duistere Noord-Braband, de Paters Redemptoristen, de Jesuiten enz. Het geheel is te zouteloos en te onberedeneerd geschreven om, zelfs bij de meest vooringenomenen, veel indruk te kunnen maken.

Maar er zijn ernstiger, waardiger mannen, dan dagbladen pamphletschrijvers, die hun verlangen naar eene *Nederlandsch*-Katholieke Kerk *à la* RONGE hebben geuit.

«Terwijl in *Duitschland*» zegt op een knorrigen toon eene vereeniging van Predikanten «een RONGE en CZERSKI, luide «en niet te vergeefs, hunne Katholieke landgenooten oproe«pen en aanmoedigen, om het pauselijk dwangjuk af te werpen, «vereenigt zich in *Nederland* eene aan *Rome* onderworpen «priesterkaste, om den boom des bijgeloofs aldaar nieuwe «wortelen te doen schieten, en hunne Katholieke medebur«gers door het uit de asch der vergetelheid oprakelen van «een verouderd mirakel, dieper en dieper in den nacht «des bijgeloofs te dompelen, en aan *Rome's* slavenketenen «vast te kluisteren (1) ..... Maar wat zal er in *Nederland* dan gebeuren? «Zijn de Katholieken hier minder verlicht «dan hunne Duitsche broeders? Zal zich onder de Neder«landsche Priesterschaar geen enkele RONGE of CZERSKI be«vinden? Dit kunnen wij naauwelijks gelooven;.... vergissen «wij ons niet, dan zal ook de nu in *Duitschland* opgewekte «geest tot godsdienstvrijheid, onder de Katholieke bevolking «in *Nederland* warme aanklevers vinden, en tot beschaming «van hen, die de middeleeuwsche duisternis en de slavernij «van *Rome* aanhangen en voorstaan alhier op eenen vrucht«baren bodem, welig tieren en rijke vruchten dragen» (2).

(1) *De Protestant*, 1845, nº. 12, blz. 374.
(2) t. a. p. blz. 382.

Verheug u, eerwaardige schare! de mannen, van wie gij in *Neêrland* het heil verwacht, zijn reeds gevonden. Een achttiental uwer achtingswaardigste ambtsbroeders verzekert het ons. Ik mag u die belangrijke ontdekking niet terughouden.

Het genoemde achttiental, gelijk u bekend is, schrijft een *Weekblad.* In dit weekblad worden nu en dan de Ultramontanen (d. i. de Katholieken) nog al eens vinnig doorgehaald. Wanneer er soms een hard woord tegen hen valt, geschiedt het altoos uit ijver en liefde voor de waarheid. Onlangs spraken zij over het Mirakelfeest, te *Amsterdam* gevierd, dat, zeggen zij, «door meer nieuwsgierige Protestanten, dan door devote Katholieken werd «bezocht, en zeer stil is afgeloopen.»

— «Zoo veel te beter,» hoor ik u zeggen, «hoewel men juist wel had kunnen zwijgen, dat de Protestanten zoo nieuwsgierig zijn. Maar wat bewijst dit nu voor het bestaan van Rongianen in *Nederland?*» —

Een weinig geduld. «Men zegt, dat de Pastoors der «overige parochiën er (met dat feest) niet hoog mede «liepen, en het bij hunne kerkkinderen niet zeer aan«moedigden; ja zelfs wil men, dat het niet ontbreekt aan «de zoodanigen, die, even als zoo vele Oversten der «Joden, ten tijde van JEZUS (*Joh.* XII: 42, 43), *uit vrees «voor den Kerkban wcêrhouden worden, om voor hunne «denkwijze over Rome en het Ultramontanismus, even als «hunne Duitsche geloofsgenooten, openlijk uit te komen*»(1).....

Is het niet stout zoo onbeschaamd te liegen?
Is het niet onvergeeflijk zoo ongegrond te lasteren?

---

(1) *Evang. Kerkbode*, 11 April 1845.

Ja, zoo is het; maar het doel heiligt de middelen.

Wij voor ons protesteren met al de waardigheid van den katholieken naam, tegen dien laster en tegen die leugentaal: wij geven haar prijs aan de regtvaardige verachting onzer landgenooten.

Neen, wij weten het, God is ons getuige! onder de waardige Herders der Katholieke gemeenten van *Amsterdam* schuilt er niet één verrader van zijne Kerk. Wij, die dit schrijven, kennen hen allen; gij, die hen durfdet lasteren, kent hen niet.

Neen! er zal in *Neêrland* geen RONGE opstaan. Sedert WILLEBRORD en BONIFACIUS onder ons het Evangelie verkondigden, bleven de Katholieken, te midden van de stormen der tijden, onwrikbaar aan den standaard van hun geloof, den Stoel van PETRUS gehecht. Nu, onwrikbaarder en getrouwer dan ooit, scharen zij zich rondom het middenpunt der Katholieke Eenheid, omdat zij aan de kracht en de onfeilbaarheid gelooven van het goddelijk woord, dat haar op eene onvergankelijke rots heeft gegrondvest.

Neen! er zal in *Neêrland* geen RONGE opstaan. En mogt ooit in het gemoed van een onzer landgenooten, de begeerte tot scheuring en afval oprijzen, dan voorzeker zal het niet zijn in het hart van priesters, die hunnen heiligen pligten en hunnen verheven roep getrouw, de achting en eerbied hunner geloofsgenooten verdienen. Maar als het noodig is, dat ook in *Neêrland* ergernis kome, dan zou zij alleen hare aanvoerders kunnen vinden bij het klein aantal diergenen, welke van ons zijn uitgegaan, omdat zij niet van de onzen waren, en wier ongelukkig lot wij liever beklagen, dan wij hun den afval van onze Kerk verwijten. Maar dan ook, dan zou misschien de

overvloedigheid des kwaads het goede voortbrengen.

Dan zou van nabij gezien en gekend, welligt, datgene verachtelijk, ja zelfs, bespottelijk toeschijnen, hetgeen nu van verre beschouwd en van uit den vreemde overgewaaid, zoo menig oog door een huichelachtigen glans heeft bedrogen.

VI.

En wat nu?

Zal de Stoel van PETRUS, zal de Katholieke Kerk vallen, omdat eenige weêrspannige en haar onwaardige zonen tegen haar zijn opgestaan?

Zoo denken, zoo wenschen sommigen in de verblindheid des haats.

Zij, die op puinhoopen zitten te waggelen, zeggen tot hunne medeburgers, die op de onwrikbare rots zijn gegrondvest: wee u! morgen bestaat gij niet meer; want krachtige handen ondermijnen het trotsche gebouw waarin gij u veilig achtet! Van uit *Laurahütte* en *Schneidenmühl* is een verdelgingskreet opgegaan; die kreet zal door *Europa's* volken worden gehoord, en zij zullen zamenspannen, om Rome en hare hierarchie ten gronde te rigten, zij zullen zich vereenigen om haren wereldscheptер te verbreken!

Maar wat is het antwoord der Katholieken?

Broeders, wij vreezen niet. Wij zijn kalm en onwrikbaar op eene rots gezeten, die sedert achttien eeuwen alle aanvallen, alle stormen heeft getrotseerd: het verledene is ons een waarborg voor de toekomst.

Wij vreezen niet wanneer men onze Kerk aanrandt, onze priesters verguist, onze leer en ons geloof beschimpt en miskent.

Want de strijd tegen de Kerk en hare dienaren heeft, van hare geboorte af, een aanvang genomen: hij duurt nog voort: hij zal altoos blijven duren. Want eeuwig is de oorlog tusschen goed en kwaad.

En de Heer heeft het voorzegd: het is noodig dat er ergernis kome, en zij, die Hem liefhebben, zullen gehaat worden om zijnen naam.

En de ergernis is gekomen, en zij die de leer des goddelijken Meesters aanhangen, worden vervolgd en bespot.

Zóó is het van den beginne geweest; zóó is het *nu*.

Maar daarom vreezen wij niet. Of zoudt ge willen dat de oogst van den vader des huisgezins in zijne schuren wierd vergaderd, zonder dat het onkruid tusschen de tarwe was opgewassen?

Wanneer ge voor een korten stond het onkruid ziet groeijen, denk dan dat de tijd komen zal, wanneer de zeissen het zal afmaaijen.

En dan zal het verdorren, en weggeworpen worden in het vuur.

En waarom zouden wij dan vreezen?

Neen! wij vreezen niet. Nu, wel is waar, wemelen eenige dwerg-insekten aan den voet onzer onwankelbare rots: ziet, hoe zij krioelen, spartelen, tieren, als wilden zij het eeuwen-oude gevaarte doorknagen. IJdele poging, bespottelijke overmoed! Wacht slechts één oogenblik, en — de voet des voorbijgangers zal ze vertreden!

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH,

EN ZIJN GEDICHT:

Van den Sacramente van Aemsterdam.

Slechts korten tijd nadat ik mijn werkje: *Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam* had uitgegeven, kwam er een geschrift in 't licht, ten titel voerende: *Van den Sacramente van Aemsterdam; gedicht van* WILLEM VAN HILLEGAERSBERCH. *Met opheldernde aanteekeningen, uitgegeven door* P. LEENDERTZ, WZ., (Predikant te *Woudsend*). Het zal niemand bevreemden, dat ik verlangend was, om er den inhoud van te kennen, daar de ontdekking van het verhaal eens tijdgenoots voor mij niet onverschillig konde zijn. Ik schafte mij het werkje aan, en begon met lust te lezen. En toen ik het gelezen had, verheugde ik mij nog meer over de uitgave, omdat het eenvoudig verhaal van WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH volkomen bevestigde, wat door anderen, die uit de bronnen zelve geput hadden, daarover geschreven was. De heer LEENDERTZ gaf «dit stukje voor hen, die belang stellen in onze oude letterkunde,... en voor allen die iets aangaande het *Mirakel van Amsterdam* wenschen te weten, als het oudste verhaal hetwelk daaromtrent bestaat.» Onder beide opzigten

is het voorzeker belangrijk. Als geschiedkundig monument voor het mirakel van *Amsterdam*, komt nu wel het gedicht, voor mijn tegenwoordig doel, op de eerste plaats in aanmerking; doch ook onder andere opzigten mogt ik het niet voorbijzien. Het is daarom, dat ik vooraf mijnen lezers het een en ander wil mededeelen omtrent WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH, zijne gedichten, en de bestaande HSS. waarin deze voorkomen; daarna zal ik over het geschiedverhaal zelf eenige aanmerkingen laten volgen.

Doch alvorens nog van het Gedicht te spreken, heb ik iets te zeggen over de inleiding, die de heer LEENDERTZ laat voorafgaan. — Z. E. wil noch voor noch tegen de waarheid van het Mirakel schrijven: dit is *zijne* zaak. Dat hij, als Protestant en Protestantsch leeraar, er niet aan gelooft, bevreemdt mij volstrekt niet; want de waarheid van het feit aangenomen, kunnen de gevolgtrekkingen niet achterwege blijven; en deze zullen hem waarschijnlijk nog minder bevallen dan het feit zelf. Maar is Z. E. daarom geregtigd, om elk, die eene tegenovergestelde overtuiging heeft, zoo maar eenvoudig weg met den naam van «onnoozel» te bestempelen? Gelijkt dit niet veel naar eene beslissing, eene veroordeeling zelfs? En is dit niet het vraagstuk overbrengen van het letterkundig naar het theologisch terrein, wat hij nogtans schijnt te willen vermijden? In allen geval, èn zijne uitdrukking van *onnoozel*, èn zijne vergelijking van het Amsterdamsche Mirakel met «de heldendaden van AMADIS VAN GAULEN en de reizen van SINDBAD» hadden wij liever niet aangetroffen: in punten van zoo teederen aard kan de behandeling toch nimmer te kiesch zijn.

De heer L. spreekt vervolgens van het onlangs door mij uitgegeven werkje en zegt, dat ik het verhaal van het Mirakel van *Amsterdam* door WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH,

niet schijn te kennen. Het is zoo, doch de gelegenheid om het te kunnen opsporen, was mij niet gegeven; daar het *eenige* exemplaar van WILLEM's werken, dat hier te lande bestaat en toebehoort aan de K. Bibliotheek te *'s Hage*, reeds sedert een jaar in handen van den heer LEENDERTZ is (1). Het gemis van het HS. kon door niets vergoed worden; want niemand der schrijvers, die van de gedichten van WILLEM gewagen, als: VAN WIJN, CLIGNETT, DE JONGE, MONE, HOFFMAN, BIBL. HULTHEMIANA en JONCKBLOET, heeft er eene volledige lijst van gegeven, veel minder het onderhavige gedicht genoemd. Eerst voor weinige dagen vernam ik, dat de heer BUDDINGH in een aanhangsel achter zijn werkje getiteld: *Drinkplegtigheden*, dat mij volstrekt onbekend was, eene lijst van WILLEM's gedichten gegeven heeft. Niet dan met veel moeite heb ik er een exemplaar van kunnen bekomen.

De heer L. klaagt verder over de vele fouten, die in de uittreksels der *Hollandsche Beka's* gevonden worden, en zegt, «niet te kunnen beslissen, of dit aan den afschrijver of aan den drukker te wijten is;» maar dat het hem zeer verwonderen zou, «indien in het Handschrift zoo gelezen werd.» De heer L. moge zich verzekerd houden, dat de afschriften zeer naauwkeurig genomen zijn, en dat enkel het ongewone van het schrift met verkortingen en de spoed, waarmede het werkje gedrukt is moeten worden, de oorzaak der ingeslopene fouten zijn. Dat nu de philoloog, ook in eene *historische* proeve, wat scherp op *teekens* en *letters* ziet, is hem volstrekt niet ten kwade te duiden; maar te verschoonen is het niet, dat hij, zonder vergelijking van het HS., *tdaechs* in *sdaechs* verandert, terwijl in het HS. der Kon.

(1) De heer L. behoort tot de Hoofd-Redactie van de *Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde*, die met de uitgave van WILLEMS werken zich bezig houdt.

Bibliotheek niet anders dan *tdaechs* te lezen staat. Wilde ik op gelijke wijze handelen, dan zou ik wederkeerig wel een en ander kunnen aanmerken, omdat het mij zeer verwonderen zou, indien in het handschrift zoo gelezen werd. Daar ik het echter wat onvoorzigtig vind, om zonder vergelijking van het HS. te beslissen, en het ook niets afdoet tot het doel van mijn schrijven, stap ik er gaarne over heen, en vereenig mij liever met een ongenoemden, (Zie Handelsbl. 8 April 1845) om den heer L. dank te zeggen voor de belangrijke bijdrage, die hij voor de oude letterkunde en de geschiedenis der XIVe. eeuw, geleverd heeft.

Om niet in herhaling te komen van hetgeen VAN WIJN en CLIGNETT gezegd hebben, heeft de heer L. slechts weinig medegedeeld omtrent WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH en deszelfs gedichten; daar echter deze werken, vooral het laatste, in weinige handen zijn, zullen wij ten believe van onze lezers er iets meer van zeggen.

WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH was aldus genaamd naar een dorp (1) nabij *Rotterdam*, alwaar hij geboren was. Dit leest men op verscheiden plaatsen in zijn werk, o. a. in het gedicht *van der Heiligher Kercken* (H. S. CLIGNETT fol. 61 .a.)

Want *Willem* wil v dbeste raden,
Die van *Hildegaersberch* is *gheboren*

en in het gedicht *van die achte salicheiden* (2):

Dat raet u *Willem* openbaer
Van *Hildegaertsberge* .....

---

(1) Het dorp *Hillegaars* of *Hillegersberg* (*Hildegardisberg*), thans gewoonlijk geheeten *den Berg*, ontleent zijn naam van de *H. Hildegardis* en van den berg of heuvel waarop het gebouwd is. (Zie KOK *Vaderl. Woordenb.*) HALMA noemt haar HILLEGARD of HILLEGOND, en zegt dat aan haar *als eene nieuwe Sybille prophecyen werden toegeschreven*. Welligt zijn dit de profetien van ST. HILDEGARDE door VELTHEM bezongen. — De dichter zelfs noemt zich VAN HILDE — niet HILLEGAERTSBERCH.

(2) *Biblioth. Hulthem*. Gand 1837. vol. VI p. 45.

«Met zekerheid — zegt de heer LEENDERTZ — is zijn leeftijd niet te bepalen. Misschien valt zijn geboortejaar reeds voor 1330.» Naar het ons voorkomt, kan men het veilig ettelijke jaren vóór 1330 stellen, omdat WILLEM reeds in 1337 als *jongeling* voorkomt; althans in den aanvang van zijn Gedicht: *Hoe deerste partyen in Hollant kwamen* (1) schijnt hij zich te rangschikken onder degenen, *die* als *jonghe ghesellen, jongelingen* leefden, toen Graaf WILLEM in 1337 overleed.

Groot wonder mochten si nv vertellen
Die hier te voren jonghe ghesellen
Waren by des graven tyden
Daer God die ziel of moet verbliden
Die in Henegouwen starff
. . . . . .
Twas eendrachtig waer men quam
Doe hem God zijn leven nam
Den edelen Grave van Hollant.

In deze veronderstelling zou men ook kunnen aannemen, dat WILLEM *van Delft, die dichter,* aan wien in 1338, op last van Graaf WILLEM IV, «een paar gevoederde klederen en vyf pond Hollandsch» werden uitgereikt, onze WILLEM — zelf geweest is (2). Als zeker kan men, in allen geval, houden, dat hij in de XIVe eeuw geleefd en in het midden en zelfs op het einde daarvan gebloeid heeft. Immers dat hij na het jaar 1395 nog leefde, «kunnen wij daaruit opmaken — zegt CLIGNETT — dat hij in zijn Gedicht van *der Wrake Gods*, in ons HS. f°. 41. b, ge-

(1) Aldus CLIGNETT. H. HOFFMANN en J. C. DE JONGE lezen: *Hoe deerste partien in Hollant quamen;* en D. BUDDINGH: *Hoe deerste partijen* enz. Drie lezingen van hetzelfde HS.; welke is nu de echte?

(2) HOFFMANN (*Horae Belg.* p. 88.) is van dit gevoelen; maar zonderling is het, dat hij tot staving daarvan aanhaalt: VAN WIJN, *Avondst.* D. 1. bl. 333, die juist het *tegendeel* voor waarschijnlijk houdt.

waagt van de schroomelijke nederlaag, die de Kristenen in 1395 onder SIGISMUND, koning van *Hongarije*, van de Turken, onder BAJAZETH, bij *Nicopolis*, geleden hebben:

Ic heb ghehoert een swaer gheclach
Ende een yammerlike mare,
Die Kerstenheit is veel te zware,
Dat sise ymmer horen moet
Van soe menighen ridder goet,
Die voer den Turken sijn gebleuen.»

Daarenboven wordt van hem melding gemaakt in de Grafelijke rekeningen van Hertog AELBRECHT van *Beijeren* van 1398 en 1400, in welke onder de uitgaven gebragt worden de belooningen, die aan *Meester* WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH geschonken waren, omdat hij *op den Paeschdage, voor minen Here* (AELBRECHT) *gesproken hadde* en *ter hoechtyt van kersauont, alrehande Gedichten geseit hadde.* (Zie VAN WIJN *Hist. avondst.* bl. 340–341) Maar ook uit de woorden van WILLEM zelven, door CLIGNETT aangehaald, uit het Gedicht: *van steruen*, HS. fol. 36. b, blijkt dat hij een hoogen ouderdom bereikte:

Hoe sal ic dan arme *oude*,
Die gaerne die waerheit spreken soude,
Der Heren gunst of hulde verweruen;

en uit het Gedicht *vanden hofman*, HS. fol. 132. d.

Die mijn medeghesellen waren,
Sijn veel ghestoruen ende gheuaren.
Leefter enich hier of daer
Die sijn oec out. —

«Hij stierf — zoo lezen wij bij VAN WIJN — misschien, omstreeks 1409: immers ik vinde, in eene Rekening van dien tyd, (MS. *Reken van* JAN HARMANS *en* WILLEM EGGERTS *van* 16 *Dec.* 1404 *Vrouwendag* 1404. enz.) (1) deze woorden: «Item bi JAN *den Boclen* betailt, van *enen Boeck*, dat myn

(1) De hier aangehaalde Rekening berust in 's Rijks Archief te *'s Hage* en voert ten titel: *De Thesaurier-Rekening van Holl. Zeel.*

lieue Here (Graaf WILLEM VI) dede copen, daerin stonden vele scone *sproken*, die WILLEM VAN HILLEGAERTSBERGE gemaickt hadde.» — CLIGNETT maakt hierop de volgende aanmerking: «Om evenwel met den heer VAN WIJN uit den aankoop der Gedichten van V. HILLEGAERSBERCH voor Graaf WILLEM VI, in den jare 1409, des Dichters overlijden, omstreeks dien tijd, te bepalen, komt mij niet genoegzaam gegrond voor, vermits diergelijke aankoop ook, lang na des Dichters afsterven, heeft kunnen plaats hebben, daar er ongetwijfeld afschriften van die Gedichten bestaan hebben.» — De bemerking van CLIGNETT is zeer juist; doch het tijdstip van WILLEM's dood kan evenwel niet lang vóór 1409 geplaatst worden, daar in 1400 nog melding van hem gemaakt wordt.

Het blijkt niet dat VAN HILDEGAERSBERCH eenig bijzonder beroep of bedrijf heeft uitgeoefend. Hij behoorde tot die soort van Dichters, die op hun talent, als op eene kost-

---

*Vriesl. onder Hertoge Willem VI*e *sedert* 16 *Dec.* 1404 *tot onser Vrouwendach toe annuncia: daer nae* (1405) door *Jan Hermans ende Willem Eggairts;* van onzen WILLEM wordt er echter niet in gesproken. De heer VAN WIJN, had zich hier in de aanhaling vergist en heeft het daarom ook later veranderd. In een met wit papier doorschoten exemplaar van zijne *Historische avondstonden*, thans het eigendom der Koninklijke Bibliotheek, vonden wij op blz. 343 de gemelde aanhaling door de hand van VAN WIJN aldus verbeterd: «MS. Reken. van *Foyken Heer tot Waelwijck van* 18 *Junij* 1408 — 1 *Oct.* 1409.» Deze laatste aanhaling is juist. In de originele Rekening van gemelde *Foyken*, in 's Rijks archief bewaard wordende, worden fol°. 100 v°, onder de afdeeling: *clein foreinen*, de door VAN WIJN aangehaalde woorden letterlijk gevonden; met uitzondering alleen, dat er *schoonre* en *hillegairtsberge* in stede van *scone* en *hillegaertsberge* te lezen staat. — Het naslaan der eerstgemelde Rekening was onder een ander opzigt niet onbelangrijk. Tusschen den 10n en den 22n Maart 1404 (volgens den stijl van het Hof) vindt men de volgende uitgaaf opgeteekend: «*Item Jan die Boel betailt die hi minen Heer gaf tot Aemsterdam den heyligen sacrament te offeren aldair* 1 *Vransche crone.*»

Opmerkelijk is het, dat juist dit offer geschiedde ter gelegenheid van de inhuldiging des Graven te *Amsterdam*.

winning, rondreisden, om aan de hoven der vorsten en in de sloten en woningen der aanzienlijken, terwijl dezen aan tafel zaten, hunne gedichten te laten hooren. Oudtijds was dit gebruik bij schier alle volken in zwang. In *Duitschland* noemde men de zoodanigen *Meistersänger;* hier te lande werden zij *Sprekers* genaamd. In de originele Grafelijke rekeningen, in 's Rijks archief voorhanden, vindt men meermalen van zulke *Sprekers* en van de beloonigen die hun werden geschonken, gewag gemaakt. Behalve in de reeds boven vermelde, en in andere door VAN WIJN blz. 339 aangehaald, vindt men ook dergelijke uitgaven in de Grafelijke *Reken. van* PIETER KAMEROUWERS *van Sinte Jacobs daghe* MCCCLVIII *tot dinxdagh toe na sinte Katrinen dagh* MCCCLIX: fol. 71vo. *Augustijn de spreker die des auonds voer minre vrouwen ende mijns heren tafel srac, (te Rijnsburg)*; fol. 83vo. *den sprekers die voer mijns heren tafel sprake, (te 's Hage)*; fol. 91vo. *den spreker ghegheuen (te Rotterdam)*; fol. 93ro. *ghegheuen eenen mijnstreel die vor mijns heren tafel srac (te Schiedam).* Somtijds bekwamen deze sprekers bij vorsten of aanzienlijken eene vaste aanstelling, en werd hun, als zoodanig, eene jaarwedde toegelegd. Dat dit met *Meester* WILLEM het geval was, laat zich niet vermoeden; althans er bestaan geen stellige bewijzen voor.

Onder de *Sprekers* van zijn tijd, moet WILLEM bijzonder hebben uitgemunt; ook werd hij — zoo als VAN WIJN opmerkt — «ryklykst beloond telken reize als hy sprak.»

Hij behoorde niet tot den geestelijken stand; immers hij verhaalt zelf, in zijn gedicht: *van Dominus,* dat hij de Latijnsche taal niet magtig was, en dat hij tot het vertalen van stukken, die hem dienen konden, de hulp van *Clercken* (geestelijken) moest inroepen:

Al heb ic menich dinc gheuonden,
Dat int latijn bescreuen staet,
Daer toe moet ic nemen raet
Mit Clercken, diet mi duutschen voert.

De zucht, om door uittreksels uit Latijnsche werken zijne kennissen uit te breiden, deed hem dit middel te baat nemen; want, zoo als hij zelf, t. a. p. zegt:

Int latijn staet menich woert,
Daer menich hoghe leer in stect;
Als men die waerheit al vertrect.

Maar juist in die zucht, die hij aan den dag legde op een tijd, toen kennis en wetenschap buiten de kloostermuren bijna onbekend waren, vinden wij tevens het bewijs, dat hij zich gunstig onderscheidde van velen zijner tijdgenooten.

In de kennis der H. Schriften was WILLEM niet onervaren. Zijne gedichten: *van die achte Salicheiden* — *van Rechters* — *van den Auontmael* strekken ten bewijze daarvan. Dikwijls ook staaft hij zijne gezegden met voorbeelden uit de Schriftuur en meermalen beroept hij zich op het zeggen van SALOMON. Zelfs zegt hij uitdrukkelijk, dat men zonder kennis der Schriften geen dichtstukken, zoo als hij schreef, vervaardigen kan:

Can hi *(de dichter)* der Scrifturen woort
Nader waerheit wel versinnen,
Soe mach hi aert van dichten kinnen;
Maar wye die Scriften niet en can,
Ende ymmer dichten wil nochtan
Als ik dickent hebbe ghedaen,
Die is mit auxten zeer beuaen.

De aard van WILLEMS gedichten is geheel overeenkomstig den geest dier tijden. Even als die der toenmalige dichters in *Duitschland* (Meistersänger) bevatten zij alle «godsdienstige en zedekundige lessen, en schoon hier en daar wel eenig geschiedkundig onderwerp behandeld wordt,

is echter des dichters hoofdbedoeling steeds, om dergelijke gebeurtenissen op der menschen bedrijf, en onderlinge verkeering, of pligtsbetrachting toe te passen, en de noodige lessen, tot regeling van hun gedrag, daaruit af te leiden» (1). En zoo vrijmoedig hij de grooten der aarde herinneren durft aan de pligten, die zij te vervullen hebben, zoo onbeschroomd laakt hij wat in het gedrag der geestelijken en wereldlijken te laken is.

«De gedichten van onzen HILDEGAERSBERCH — zegt de evenaangehaalde schrijver — zijn, zoo het schijnt, van tijd tot tijd door hem gemeen gemaakt, en als afzonderlijke stukken in omloop gekomen, hetwelk wij daaruit mogen afnemen, dat onder zeer vele des dichters naam gevonden wordt, hetwelk zeker overbodig zoude zijn, zoo dit alles gelijktydig door hem ware bekend gemaakt. Dat dezelve welligt reeds by zijn leven in eenen bundel verzameld waren, mogen wy opmaken uit den aankoop der gedichten voor Graaf WILLEM VI, waarvan wij straks gewaagd hebben »

Van deze gedichten bestaan nog, zoo ver bekend is, twee Handschriften, «*het eene* — zegt de heer LEENDERTZ in zijne inleid. — *ter Kon. Bibl. te 's Hage, het andere in Duitschland* (*Zie Dr* JONCKBLOET *in den Gids* 1843.)» — Dit laatste is geheel onjuist: in *Duitschland,* bestaat, zooveel bekend is, zoodanig HS. niet; en noch in den *Gids* van 1843, noch ergens elders, wordt er door Dr. JONCKBLOET van gesproken. De heer L. zal waarschijnlijk uit het hoofd geciteerd, en *daardoor* zich vergist hebben. — Het andere is in de *oude Bibliotheek van Bourgogne* te *Brussel,* en wordt reeds vermeld in den *Catal. Bibl. Hulth.* (Gand 1837) Vol. 6, pag. 54.

---

(1) CLIGNETT ter meergemelde plaatse.

Het Haagsche HS. (1) heeft, blijkens eene oude hand op het Pkm. schutblad, in 1565 toebehoord aan zekeren Meijster MICHIEL DIE WENDT. In het jaar 1721 werd het ten geschenke gegeven aan Mr. DANIEL VAN ALPHEN, Raad en Burgemeester der stad *Leiden*, die op hetzelfde schutblad met eigene hand het volgende geschreven heeft: «Dit boek hebben de Heren Meesteren van de Catharinae en Caeciliae Gasthuisen mij, op den 28 April 1721, thuis gesonden, door Hunnen Binnevader, en vereert. En heb ik, op den 5^{n} Meij, gemelde Heeren op hunne ordinaris vergadering, daer tegenwoordig waren de Heeren JACOB VAN DORST, NICOLAES VAN WEEDE, NICOLAES HEIJNS en Mr. JAN ALENSOON, bedankt.» — In deze familie van VAN ALPHEN is dit HS. lang bewaard gebleven. — Toen VAN WIJN, in 1800, in zijne *Hist. Avondst.*, van WILLEM VAN HILDEGAEREBERCH gewag maakte, wist hij niet, of van dien dichter eenig HS. aanwezig was. Eerst omstreeks 1817 kreeg hij kennis van deszelfs bestaan; alstoen werd door Mr. J. C. DE JONGE met toestemming van den toenmaligen eigenaar, den heer VAN NOORT, Ontvanger Particulier te *Leiden*, een stuk daaruit bekend gemaakt. In 1819 behoorde het in eigendom aan den heer CLIGNETT, na wiens dood het aan de Kon. Bibl. te *'s Hage* gekomen is.

Dit HS. is geschreven in folio formaat, op zwaar en dik papier, met eene groote en duidelijke letter en zeer zwarten inkt, doch de opschriften der onderscheidene Dichtstukken, zoo wel als de hoofdletters, zijn met rooden inkt, en even als het geheele HS. zeer duidelijk geschreven. Het bevat 136 bladen, elk derzelver aan den boven-

(1) Bij gemis van het HS. zelf, is deze beschrijving ontleend aan CLIGNETT, DE JONGE en BUDDINGH.

kant, in het midden door dezelfde hand, met Romeinsche talletters genommerd; iedere bladzijde is verdeeld in twee kolommen, terwijl op elke kolom, weinige uitgezonderd, een en veertig regels geteld worden, alle zeer regelmatig op eene fijne streep of lijn geplaatst. De 5 eerste bladen en blad 8 ontbreken. Het aantal dichtstukken is 117. Geschilderde letters of andere sieraden komen er niet in voor. Uit taal en schrijfwijze te oordeelen, mogen wij dezen Codex voor een HS. van het begin der XVe eeuw houden. Dit bevestigt zich door het watermerk (*de lelie*), dat in het papier zigtbaar is (1).

Uit dit HS. heeft de heer LEENDERTZ het gedicht *van den Sacramente van Amsterdam* in druk gegeven.

Aan mijn verlangen, om nu ook iets meer aangaande den Brusselschen Codex te vernemen, is voldaan geworden. Door de verpligtende tusschenkomst van een mijner vrienden, werd mij uit *Brussel* gezonden een naauwkeurig afschrift van het geheele gedicht: *v. d. Sacr. v. Amst.* en daarbij eene nota over den Codex zelven. Wij laten hier beiden volgen, en daar een en ander door een deskundigen is bewerktstelligd, durven wij voor de juistheid wel instaan. De nota is van den volgenden inhoud:

«Dit Handschrift, op den catalogus van VAN HULTHEM vermeld onder n°. 198, behoort thans aan de oude Bibliotheek van *Bourgogne*, te *Brussel*, n°. 13659—61 (2). Het bevat drie afdeelingen.

(1) De *lelie* komt reeds voor in Rekeningen over 1366—1367 van *balliuw- en rentmeesterschap van Wijck en Noordwijck*, en wordt verder gevonden in geschreven stukken tot in 1400. Alleen de *bepaalde vorm* der lelie en de breedte der lijnen, zou iets naders kunnen bepalen, doch deze kunnen wij voor het oogenblik niet opgeven.

(2) «Manuscrit précieux du XVe siècle, provenant de la vente de NUEWENS. Catal. pag. 34 n°. 439». *Catal. Biblioth. Hulth.* Gand 1837. vol. 6. pag. 54. —

De eerste, het onderwerp dezer *nota*, is de grootste: zij beslaat van blad 1—134.

De tweede is, in modern schrift, getiteld: *Die Duietsche Doctrinael* enz. Zij is afgescheiden van de eerste door een klein dichtstuk over *de twaalf artikelen des geloofs*. (fol 137—183).

De derde, eene Vlaamsche berijming van *het Evangelie van den* H. JOANNES, loopt van blad 184—189.

De geheele *Codex* bestaat uit 378 bladzijden (of 189 bladen) van twee kolommen, ieder van 39 regels. De oude paginatie, op vele bladen nog zigtbaar, is in de laatstvorige eeuw merkelijk beschadigd door een onhandigen binder.

De gedichten van WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH hebben geen hoofd-titel, dan die, welke door VAN HULTHEM zelven op de voorzijde van het eerste blad overgeschreven is (zie den catal. *Bibl. Hulth.* vol 6). Zij bestaan uit 117 stukken, juist zoo veel als in de copy, die weleer in het bezit was van wijlen den heer CLIGNETT (1).

Dit werk begint met deze woorden:

« Als die Somer was gerezen
Soe dat die dage mochte wesen.

En eindigt met de volgende regels:

Soe weer hem dat ierst liden best
Die ummer verdragen moet int lest.
Et sic est finis.»

Ten slotte leest men deze woorden: *Dit boeck waert ghescreven ende voleint tot os int' iaer ons heren doemen*

(1) In denzelfden Catal. t. a. p. leest men: «Les poésies flamandes de WILLEM DE HILDEGAERTSBERGHE, écrites vers l'année 1340, comprenant 136 pièces de tout genre en 137 feuillets.» Uit het bovenstaande ziet men, dat deze opgave onjuist is.

screef M.CCCC *ende* LXIX *op sunte jans dauont baptista.*

Het schrift is zeer regelmatig en verraadt blijkbaar de hand eens schoonschrijvers, die in 1469 leefde.

Het watermerk van het papier; op welk de gedichten geschreven zijn, kan geen twijfel doen ontstaan over de dagteekening van het onderhavige HS.: het is een P met een kruis er boven.

De titels der dichtstukken zijn geschreven met rooden inkt. De gezamenlijke gedichten van WILLEM VAN HILDEGAERTSBERCH, geschreven op 268 bladzijden van twee kolommen, elk van 39 regels, zullen alzoo in het geheel bestaan uit nagenoeg 20,900 verzen.

Het stuk, getiteld *van den Sacrament van Amsterdamme*, het 71e van het Brusselsche HS. (fol 85 en volgg.), heeft op talrijke plaatsen eene andere lezing dan de tekst van het onlangs te *Sneek* uitgegeven werkje. Die verschillende lezingen hebben wij op den kant van gezegd werkje aangeteekend.

Wat aangaat de citatien der Heeren HOFFMANN VON FALLERSLEBEN en MONE, het spijt ons, dat wij ons van derzelver juistheid niet hebben kunnen verzekeren. De bibliographische aanwijzingen van den *Codex*, waarop die philologen gewerkt hebben, komen geenszins overeen met die van het Brusselsche HS. Wij hebben echter gevonden het stuk door MONE aangehaald: *vander vrake goeds*, hetwelk het 7e van ons HS. is, alsook die van het 23e Hoofdd. *van drieer hande staet van heren;* id 27: *van goeden heren;* id 52: *van VI articulen der werlt.*» — (1).

(1) Wanneer men deze aanhalingen vergelijkt met de opgave der titels van WILLEMS gedichten, zoo als die door den Heer BUDDINGH achter zijn werkje: *drinkplegtigheden* zijn medegedeeld, dan blijkt er duidelijk uit, dat de rangschikking der gedichten in de twee HSS. geheel van elkander verschillend is.

De varianten van het Brusselsche HS. zijn, zoo als uit de nota blijkt, op den kant van het exempl. van het werkje des heeren L. opgegeven Dit is de reden, dat ook de verkortingen achtergelaten, en de leesteekens gebleven zijn.

VAN DEN SACRAMENT

VAN

AMSTERDAMME.

Gods mirakel machmen sien,
Menichfoudelijc ghescien
Alle dage in eertrijcken.
Twaer groet wonder soude ons twien:
Want alle die werelt, groet ende cleen,
Heeft God vervult mildeliken.

Met sijnre genaden menichfout.
Coren, gras, silver ende gout
Heeft God den mensche toe gescepen,
Bomen, die wassen in dat wout,
Alle die vruchten, jonc en out,
Die die werelt heeft begrepen,

Visschen, vogel, ander beest,
Die men begeert in menige feest,
Is des menschen behoef, sonder waen.
Nochtan was dat alre meest,
Dat hi hier neder quam in geest,
Ende van eenre maget waert ontfaen,

Ende sijns genas ende maget bleef,
Aldaermen lange tijt af screef,
Eer hi quam hier int leven,
Ende zijnder voer ons allen keef,
Enden viant soe verdreef,
Dat wi mit hem sijn ghebleven,

Op dat wi ons allensdaer in willen houden:
Want hi buten sinen scouden
Hier op eertrijc waert gepijnt.

Die alles dinges mach gewouden,
Hi soude ons geer ne ter doecht vouden.
Dit mogen wi merken, alst wel scijnt.

Twiuelde ons iet, dat waer groet wonder.
Want God, die alle dinc heeft onder,
Die liet ons hier dat sacrament
Ende droech daer na den swaren vlonder,
Daer hi aen cochte menigen sonder,
Die totter hellen was gewent,

Overmids der groter misdaet,
Die Adam bi sijns wijfs raet
Hadde ghewrocht int Paradijs,
Al daer hi seer om was versmaet
Want hi quam uut hoger staet.
Des waert hi meniger sorgen wijs,

Eer God dit grote wonder wrocht
Ende Adam uter hellen brocht,
Al daar hi lange in had geseten.
Want God alle dingen mocht
Wel volbrengen met enen gedocht.
Soe mogen wijs oec die waerheit weten,

Dat hi ons liet dat heilige broet,
Dat elc begeert in sijnre noet.
Soe wie mit crancheit is beladen,
Al weren sijn sunden noch soe groet,
Heeft hi berou voer sinre doot,
Hi comter mede tot genaden.

Dat doet, tis mechtich ende breet
Tsacrament, alsmen ons seit
Ende wi oec wel geloven mogen,
Want wide wort gespreit
Ende elc heeft grote moghentheit,
Dat mogen wi sien voer onsen ogen

Aen een mirakel, scoon ende claer,
Dat ummer viel al openbaer
Tot eenire stede in Amsterdamlant,
Horen naem is wide maer:
Men moch wel seggen overwaer,
Amsterdam is si genant.

Daer dit mirakel binnen sciede.
Dat ons een teiken groet bediede

Van enen man, die siec lach,
Die begeerde voer die liede,
Dat hem God alsoe beriede,
Die alle dingen wel vermach,

Dat hi opt einde worde bewaert:
Want hi waende trecken opdie lange vaert,
Daer wi allen henen moeten:
Want die doot niet voel en spaert.
Soe had hi dat sacrament begeert.
Dat liet ons God tot eenre boeten,

Met sinen jongeren daer hi sat
Tot Jhr: Jherusalem binnen der stat
Ende die hoge maeltijt dede,
Daer Judas quam ende mit hem at
Ende verriet dat reine vat,
Dat hem was trouwe tot elker stede.

Daer ginc een bode mit groter vlijt
Ende haelde den man in corter tijt
Enen priester, als hi begeerde,
Die hem aen dede alsulc abijt,
Dat hi mocht trecken inden strijt
Stoutelijc, als donvervaerde,

Tegen den viant vander helle
Ende gaf daer tot enen geselle,
Tsacrament, dat weet voerwaer,
Tis waerheit dat ic u telle.
Die priester seide, oft geviel
Dat hijt weder keerde daer,

Datmens ummer name goen
Ende goet rive in eenen stroem
Of inden vier, dat een van tween.
Dat ic u seg dat en is geen droem,
Wie dat poet alsulken boem,
Men behoester, nauwe toe te sien,

Dat si hem ummer houden staende.
Wants die priester dus vermaende,
Soe namen sijs waer hoet hem verginc.
Al waest dat hijs behouden waende,
Crancheit brochten over gaende,
Datmen in een vat ontfinc.

Hem, die heer is alre heren.
Ende want die man voel plach te keren,
Soe vermaende hijs aldus duer.
Dat volc was lede tot deser meren:
Maar si volchden des priesters leren
Ende goeteut haestelic in een vier,

Dat heter was dan enige gloet,
Dat docht hem allen wesen goet.
Daer laecht in den langen nacht,
Tsacrament, vleis ende bloet,
Mechtich alst aenden cruce stoet
Ende voer ons allen zege vacht.

Smorghens, als die dach verbaerde,
Gin die vrou mit snelre vaerde,
Die des nachts had gewaect
Ende den siecken man verwaerde.
Si dede hem rust, als hijs begeerde,
Ende soude hoer bedde hebben gemaect.

Die wijl dat si daer over stont,
Soe waert si selver soe ongesont
Van groter coude, die hoer began,
Dat si niet langer om een pont
Ende had gebeit, dat waert mij cont,
Ende si ginc weder totten man.

Bi den vier, daar si in goet
Den selven God die ons geboet,
Die si geheel daer liggen sach.
Tvier en dede hoer genen noet;
Sij stacker in hoer hant al bloet,
Ende nam hen uut al daer hi lach.

Doe en geerde si meer no min
Tvier daert sacrament lach in:
Soe dat hoer die coude was vergaen,
Die hoer God seinde inden sin,
Dat ons bediet een groet gewin,
Woudement wel te recht verstaen.

Si keerdent om in hoer hant,
Tsacrament, dat si daer vant
Ende van alder werelt is heer,
Dat hier van boven is gesant
Ende ons verlicht den swaren bant.
Des mogen wi hem dancken zeer.

Bi hoer quam een ander vrouwe,
Die dat sacrament aenscouwede
En si gaeft hoer mat haeste weder.
Si waren beide malcander trouwe
Ende dancten Gode, mit berouwe.
Doe leiden sijt op een cussen neder

Ende droecht daer mede in hoer scriven.
Daer wilde hi in besloten sijn,
Die milde God van hemelrike,
Die hier op eertrijc doechde pijn
Aenden cruis, dats wel aenschijn,
Doer ons allen oetmoedelijc.

Thans daer na soe quam gegaen
Des crancs mans soen, al sonder waen,
Ende sach hoet bi den vader stoet.
Doe deden si hem aldus verstaen,
Wat teiken God daer had gedaen.
Des wouden si ummer wesen vroet

Ende hiet datmen hem dat screiven ontdede.
Daar ginc hi toe, dats waerhede,
Ende liet hem dat mirakel togen.
Doe lede hijt in sijn hande mede
Ende setten sinen vinger teenre stede.
Daer sach hijt aen mit sinen ogen,

Dattet ene smette creech.
Doe lede hijt neder ende sweech
Inden screiven daer waert besloten.
Van groten anxt hi neder seech
Ende den sacrament toe neech.
Die tranen in sijn ogen scoten,

Overmids den groten vaer
Vander wonderliker maer,
Die inden huse was ghesciet;
Mer hi sprac al openbaer:
«Het tis west, dat weet voerwaer,
«Datmen den priester al hier ontbiet:

«Want wi en wetender wat toe doen.
«Al was dat herte mijn soe coen,
«Dat icken roerde mitten hande,
«Ic heb daer dwaesheit an geploen,
«Oec wie der mi daer toe verspien;
«Want hi is heer van allen landen.

Doe ginc hi heimelic mit sinnen
Ende deedt den priester aldus bekennen,
Wat mirakel daer was gevallen.
Hi antwoerde: «soe houwet binnen,
«Des bid ic u met rechter minnen,
«Of men souder voel af callen;

«Mer ic wil gaen op desen dach
«Met u ende sien, ost wesen mach,
Als ghi mi hier heht vertelt.»
Doe quam hi al daer hijt sach.
Doe had hem meerre wonder noch;
Mer hi naemt in sijn gewelt,

Tsacrament, als hem wel docht,
Dat hi in eenre bussen brocht,
Die om viel ter selver tijt,
Datmens vijnden niet en mochte,
Tsacrament, hoe wel ment socht,
Dus waert hijs voer sijn ogen quijt,

Dat nyemont en wiste groet no cleen
Vanden sacrament reen,
Dan God, die alle dinc is cont,
Die die werelt heeft gemeen
Verlicht mit sinen bloede alleen
Ende vanden Joden waert gewont.

Den doec, daert op had gelegen,
Heeft hi mitter hant gedwagen,
Over een water scoen ende claer,
Doer sijn eer, die waert geslegen
Aen een cruis, dat hi woude dragen
Voer ons allen openbaer.

Als dit mirakel was gesciet,
Die priester stont ende hem beriet
Menichwerf in sijn gepeins
Ende hi sprac: «dat ghi hier siet,
«Dat en suldi openbaren niet
«Tseggen is soe menichsins,

«Wanneermen vereischet van nuwen dingen.
«Nochtan weert beter, dat wi gingen
«Al daermen hoert een salich woert,
«Dat ons ten hemel mochte brengen
«Ende wijt in ons hert ontfingen.
«Hier om bid ic ic u allen voert,

«Dat ghi dit swijcht; dats mijn begeren.
«Men mach der lieden seggen weren,
«Wi willent heimelike dragen.
«Tmocht elkenkersten deren,
«Dat men hier af hielde sceren,
«Waer datment hoerde wagen;

«Mer vallet, dat ghijt weder vijnt,
«Soe en marret langer niet een twint,
«Ghi en ontbiet mij sonder beiden,
«Jhesus Crist, Marien kijnt,
«Die ons den viant heeft verblijnt.
«Mer ic wil nu van henen sceiden.»

Doe si thuis hadden alleen,
Doe gingen si weder totten screen,
Al daer sijt vonden liggen scoen,
Tsacrament, groet ende cleen
Als sijt te voren hadden gesien
Doe dancten si Gode vanden troen

Ende loekent schreiven mit haeste toe.
Tsander daechs, des morgens vroe,
Deden si den priester weder comen,
Die selver niet wel en wiste hoe,
Wat bediede dese roe.
Mer tsacrament heeft hi genomen,

Dat is der siele hoechtste spise:
Want God uten Paradise
Die liet ons, dat mogen wi merken
Tis wel recht, dat icket prise,
Ende settet voert in goeder wise.
Die priester ghincker mede te kercken,

Daert onlange wilde dueren:
Want het quam weder in corter uren
Al tot dier heiliger stede.
Dat most hoer kijnt int lest bezueren,
Die van hande wilde stueren,
Doe God dit scoen mirakel dede.

Al waess bi des priesters rade,
Tkijnt had ummer den iersten scade,
Dat vanden ongemac viel neder.
Doe docht den man dat hi misdede,
Ende riep mit haeste God genade,
Ende loefde den sacrament weder,

Dat hijs niet en soude helen,
Hi en wildet elken in mensche bevelen.
Dat hijt seide al daer hi mocht.
Al halp hijt ierst aldus verstelen,
Doe hi sijn kijnt sach voer hem quelen,
Doe viel hi op een ander gedocht

Ende dede als hem int herte quam
Ende brochtet meer in Amsterdam,
Tot allen steden daer hi mochte.
Sijn kijnt dat hi mat haeste nam
Ende voer hem lach van siecte lam
Ende totten heiligen cruis brochte

Ende offerdent daer mit groter ulijt:
Want het had in corter tijt
Menichwerf dat evel swaer.
Des waert varinge weder quyt.
Des was sijn herte seer verblijt,
Ende hi brochtet wide maer,

Dat God dit teiken had bedreven.
Sijnt waert dat sacrament verheven
Ende men maecter een capel
Over thuis, al sonder sneven,
Daert sacrament was in gebleven.
Ende dit wonder groet geviel

Bi Middel meert op enen dach
Int jaer ons heren, alsmen plach
Dertien hondert vol te scriven
Ende veertich daer na noch, (1)
Alsoe scriftuer betughen mach
Beide mannen mitten wiven. (2)

Soe doe ic al hier verstaen,
Dat tAemsterdam, al sonder waen,
Ymmer viel dit teiken groet,
Al daer wi noch geloven aen.
Soe wie mit siecten wort bevaen,
Die riepen aen in hoere noet,

---

(1) Zigtbaar heeft de afschrijver hier eene fout begaan, daar de versmaat zelf uitwijst, dat de lezing van het Haagsche HS., hetwelk XLV *(vijfenveertig)* heeft, de ware is.

(2) De heer L. plaatst hier achter: *Beide* een comma (,). Wij hebben hier den zin niet willen bepalen, en dit leesteeken weggelaten.

Dat sacrament, daer ic af spreke,
Des wie behoeven alle weke,
Sijn wi siec ofte gesont:
Want hi leet soe nauwe streke,
Die boese geest mit valscher treke,
Naden mensche in alre stont,

Dat hi em geern ter hellen brocht.
Sijnt waert dat sacrament versocht
Mit berou in oetmoet,
God te loven, die ons cocht
Ende elcken mens wel geven mocht,
Wanneer hi wilde, een ewich goet.

Waerment doe beiste in enigen lande,
Tvolc dat brocht sijn offerhande
Den saerament mit weerdichede.
Sulc die quam mit swaren pande
Ende brocht twe krucken in sijn hande
Ende ginc thuis op sine leden.

Dit sachmen openbaer gescien
Dat menige mens, meer dan een.
Tsacrament quam voele te baten
Die gene, die niet en mogen sien
Mit horen ogen, groet no cleen.
Men mostse leiden bider straten:

Tsacrament verlichtese saen,
Dat si mit vronden mochten gaen
Weder dan si comen waren.
Dit teiken dat heest God gedaen.
Dat wi sullen, buten waen,
Aen hem geloven, sonder sparen,

Doen wijs niet, soe sijn wi dom.
Nochtan soe vijntmer noch wel som,
Die tranckelike sijn beraden.
Si mochten liever wesen stom,
Dan si trecht hier maken crom,
Al daer die siel om blijft verladen.

God die leert ons alle daghe,
Menichwerf mit groter plage.
Nochtan en willen wijs niet bevroeden.
Mer alsment coemt in des vyants lage,
Soe en hoert niet onse clage.
Soe mach hem ierst sijn dat herte bloeden,

Ende die quaetheit boven trecken
Ende die doecht hier onder decken,
Waer sie mogen, tallen uren.
Ay! God moet ons te tide wecken,
Dat wi die siele niet en bevlecken.
Want voer die doot en is geen curen.

Als God wil, wi moeten varen.
Daer om laet ons alsoe bewaren
Die wijl wi sijn al hier int leven,
Dat wi die siel te tide claren.
Soe sal ons God, al sonder sparen,
Themelrijc te lone geuen.

Des wil hi alden genen gonnen,
Die te tide bewaren connen,
Dat se houden sijn gebot.
Die ons verlicht heeft mitter sonnen,
Ende al die werelt heeft ierst begonnen,
Die mach wel sijn een weldich God,

Ende einden sal hoe veert hen gaet.
Want al aen sijnre genaden staet,
Soe bidden wi dat hi ons verlicht,
Als hi die werelt ter neder slaet
Dat onser siele worde raet.
Hier mede einde ic mijn gedicht.

(Het slot in het volgend nommer.)

A. J. PLUYM.

BOEKAANKONDIGING.

HET LEVEN, DE WERKEN, EN BEKEERING van *Frederik Hurter*, Oud-President van het Consistorie van Schaffhausen, schrijver van de geschiedenis van Paus Innocentius III enz. Naar het Fransch van Alex. de Saint-Chéron. Met een, door Hurter zelven geschreven, verhaal van de beweegredenen zijner bekeering. Amsterdam, H. A. Zweers, 1845, IV en 74 bladz. in 8°.

De bekeering van den beroemden geschiedschrijver, FREDERIK HURTER heeft alle Katholieke harten verblijd. Zij is onder meer gebeurtenissen van denzelfden aard, die in onze dagen de zoo hevig aangevallen Kerk en hare getrouwe bekijderen vertroosten, een treffend bewijs te meer van het gezegde van BACO, op het Katholicisme toegepast: «een weinig wetenschap leidt tot ongeloof; eene grondige en uitgebreide voert tot de waarheid, d. i. «tot de Katholieke Kerk, terug.» Ook in dit opzigt is de overgang van den roemwaardigen vriend van JOH. VON MÜLLER een voorbeeld, dat wetenschappelijke nasporingen, met goede trouw begonnen, met moed en volharding voortgezet, dikwerf in de hand van God, die den gemoedelijken onderzoeker verlicht en zijne pogingen zegent, een middel worden om tot den schoot der Moederkerk terug te keeren. De veelomvattende studiën welke HURTER, voor het zamenstellen der geschiedenis van Paus INNOCENTIUS III, op het gebied der Katholieke leer en instellingen moest ondernemen, deden hem derzelver ganschen omvang en strekking beter, helderder doorschouwen; naar mate hij in zijn onderzoek vorderde verdween menig vooroordeel, menige verkeerde opvatting, menige dwaling — en eindelijk was het hem gegeven, het licht der Katholieke waarheid in al zijnen glans te aanschouwen.

Het verhaal van de omstandigheden die zoodanige bekeering, als die van den Protestantschen Consistorie-President vergezelden, kan niet dan zeer belangwekkend en leerzaam zijn;

belangwekkend en leerzaam niet alleen om de trapsgewijze overwinning der waarheid op het hart en den geest in den persoon van een hoogst eerbiedwaardig en talentvol man veraanschouwelijkt te zien, maar ook om den gansehen toestand der Katholieke Kerk tegenover hare vijanden beter te doen beoordeelen.

Het werkje van den heer ALEX. DE SAINT-CHÉRON is, behalve de *Voorrede* des vertalers en de *Inleiding* (1), in VI hoofdstukken verdeeld. In het *eerste* wordt HURTERS levensloop in het kort geschetst, van zijne geboorte af tot aan zijne verkiezing tot President van het Consistorie van *Schaffhausen*. In het *tweede* vindt men belangrijke bijzonderheden aangaande de uitgave der *Geschiedenis van Paus* INNOCENTIUS III, en de vervolgingen welke HURTER ter dier oorzake van den kant zijner Protestantsche ambtsbroeders moest ondergaan; vervolgingen, welke binnen korten tijd zoodanig in hevigheid toenamen, dat zij hem dwongen om zijn ontslag als Voorzitter van het Consistorie te nemen. Het *derde* hoofdstuk beschrijft de reis van HURTER naar *Parijs*, en zijne pogingen om door tusschenkomst der Fransche *Regering* aan zijne verdrukte Katholieke Landgenooten regt te doen wedervaren. De in de hoofdstad van *Frankrijk* gevoerde strijd tegen de Katholieke Kerk, versterkte hem nog meer in zijne reeds opgevatte gevoelens; en bragt er welligt iets toe bij, om hem het voornemen te doen opvatten, eene reis naar *Rome* te ondernemen. Deze reis wordt in het *vierde* hoofdstuk verhaald. Hier vindt men ook de eigenlijke geschiedenis van zijn' laatsten strijd tegen de dwaling, van zijne bekeering en zijne plegtige geloofsbelijdenis te midden der Romeinsche jongelingschap, waardoor hij met de daad antwoordde op de vraag, die hem door den eerbiedwaardigsten mond der gansche wereld, korten tijd te voren, gedaan was: «*wanneer zal ik u mijn zoon kunnen noemen?*» Het *vijfde* hoofdstuk beschrijft de terugreis van HURTER naar *Zwitserland*, op welke broederlijke wijze hij daar door zijne *verdraagzame* en

(1) De *Inleiding* bevat onder meer andere treffende bijzonderheden omtrent de *algemeene beweging van terugkeer tot de Katholieke Kerk*, eene lijst van de voornaamste bekeeringen sedert het begin dezer eeuw. Zulk eene lijst, met *zulke* personen, kan het Protestantisme niet leveren.

en pietistische — *Zwitserland* is de geboorteplaats der *Stunden der Andacht* — medeburgers werd ontvangen. In het *zesde* hoofdstuk vindt men een brief van HURTER aan den Heer DE SAINT-CHÉRON, waarbij gevoegd is het door HURTER insgelijks geschreven verhaal der beweegredenen van zijn terugkeer in den schoot der Katholieke Kerk, hetwelk ongetwijfeld door velen «met graagte zal gelezen worden, als een der vrijmoedigste, der duidelijkste en krachtigste geloofsbelijdenissen, die ooit door een met God en zijne Kerk verzoend hart zijn uitgeboezemd (bl. 58.)»

De Eerw. Vertaler heeft zich voortreffelijk van zijne taak gekweten, en wij zouden in het belang der Katholieke literatuur, wenschen dat het vertalen altoos aan even bedreven handen werd toevertrouwd. Ook de uitvoering van het werkje is loffelijk, en voor de correctie is wel gezorgd; alleen hadden wij het formaat liever wat kleiner gezien.

KORTE OEFENINGEN VOOR DE MAAND MEI, ter eere der H. Maagd Maria. Met 30 Staalplaten. Kerkelijk goedgekeurd. 's Gravenhage. A. P. van Langenhuysen. April 1845.

Al wie voor uiterlijken vorm niet onverschillig is, en de godvruchtige oefening der *Meimaand*, MARIA ter eere, wil onderhouden, zal zich zeker dit allerliefste boekje aanschaffen. Het is ontegenzeggelijk het fraaiste der in zijne soort tot hier toe in onze taal uitgegevene. Druk, papier, letter, alles is even keurig; en de roodkleurige randversierselen om elke bladzijde met de nette staalgravuurtjes, die er zoo rijkelijk zijn bijgevoegd, geven aan het werkje een gansch *geïllustreerd* aanzien.

Doch niet alleen de uiterlijke vorm, maar ook de innerlijke gehalte is te prijzen. De overwegingen voor elken dag der maand, zijn in eenvoudigen, ernstigen stijl geschreven, zoodanigen wij voor werkjes van dien aard den geschiksten achten. Derzelver stof is hoofdzakelijk aan de levensgeschiedenis der H. Maagd ontleend, en elke overweging moet dienen om de vereerders der gezegende Moeder meer en meer tot de navolging harer deugden op te wekken: dit immers behoort

de voornaamste vrucht dezer nuttige oefening te zijn. Moge zij in ruime mate door de lezing en de overdenking van al het heilzame en leerrijke dat dit werkje bevat, in het hart van velen onder *Neerlands* Katholieken, worden voortgebragt!

DE KEUZE VAN EENEN STAAT, door *Ch. Greg. Rossignoli*, van de Societeit van Jesus Uit het Fransch vertaald. 's Gravenhage. bij A. P. van Langenhuysen 1844.

Vol is dit boekske van nuttige en heilzame wenken tot de keuze van eenen Staat. Het is in twee deelen gesplitst; eerste deel: «*over eene voorzigtige keuze in het algemeen*» tweede deel:» *over eene voorzigtige keuze in het bijzonder.*» Wat ons echter in hetzelve mishaagt is: de in het oog loopende en dikwijls overdreven aandrang des schrijvers tot het omhelzen van den *religieusen* staat. Men versta ons wel. Wij stellen hoog, zeer hoog, den roep tot het religieuse leven, en vereenigen ons ten deze met het gevoelen des schrijvers, dat het gemakkelijker is, het doel waartoe men is geschapen, te bereiken in het klooster, dan in de wereld. Maar in een werkje waarover de *keuze* van eenen staat wordt gehandeld, en middelen worden aangegeven om die keuze met voorzigtigheid te doen, wenschten wij iets meer te vinden over het leven in de wereld. 't Is waar, de schrijver verwaarloost dit niet geheel en al, maar de lezing van het geheel zal op menigeen den indruk nalaten, welken zij ons naliet, dat, naar 's schrijvers zienswijze en voorstelling, het nagenoeg onmogelijk wordt elders, dan in het klooster, het eenwige doel onzer schepping te bereiken. En dit houden wij voor eene overdrijving, ja voor eene onwaarheid. Overigens zal dit boekske, onder de leiding van een verstandig raadsman, door vele met nut gelezen worden, vooral door zulke jonge lieden, die te midden van de wereld de stem van God, die hen naar de eenzaamheid roept, van tijd tot tijd meenen te hooren, maar door tijdelijke beslommeringen worden verhinderd met ernst te overwegen en te kennen wat hun te doen staat. Hen zal het niet berouwen eenige oogenblikken te hebben afgezonderd tot de leetuur van ROSSIGNOLI's werkje.

APHORISMEN

OVER

HET EIGENAARDIGE GOEDE IN DE KATHOLIEKE AFDEELING DER CHRISTENKERK,

DOOR V. D. H. JR. (1)

De bovenstaande titel van het opstel, waarop wij hier onze bemerkingen zullen maken, klinkt in Katholieke ooren zeker niet geheel zuiver, maar toch niet geheel onbehagelijk, en wij bekennen, dat wij het opstel zelf met zeker genoegen hebben gelezen. Wordt dan daarin zoo bijzonder veel ten voordeele der Katholieke Kerk gezegd? O neen! voorname Protestantsche Schrijvers zijn in dit opzigt vrij wat verder gegaan. Worden er dan eenige nieuwe bemerkingen gemaakt, of soms opvattingen medegedeeld, welke, ondanks het straks gezegde, grond geven om van den heer VAN DER HOEVEN eenen aanstaanden terugkeer tot de Kerk te hopen? Verre van daar. Want of hij door eigen nadenken gekomen zij tot hetgeen hij zegt, is de vraag niet; evenmin of het oude er bij hem eenigzins jeugdig uitziet; en dat alles ter zijde gelaten, zijn wij verpligt te antwoorden, dat er inderdaad niets in zijn opstel voorkomt, of de Protestanten hebben er zich reeds meermaal mede willen troosten. Verder is

(1) Zie *de Gids*, 9e Jaarg. no. 3.

alles zoo zeer naar verschillende, uit het Protestantisme zelve geboren, standpunten gezien of gekleurd, dat wij in de denkbeelden van den heer VAN DER HOEVEN, geene aannadering tot de Katholieke waarheid kunnen erkennen. Iets anders is zijne gemoedsgesteldheid: in deze — wij willen den lezer niet langer ophouden — is de reden te zoeken, waarom de *Aphorismen* op ons eenen aangenamen indruk gemaakt hebben. Te midden van het schaterend hoongelach, van de zotheden over RONGE, waarmede men de eenvoudigen bedriegt, van het ketelmuzijk, waar de *Kerkbode* ons geregeld alle Vrijdagen op komt onthalen, men mag er bijvoegen van het stormtrompetten, dat van sommige hoogten klinkt, — komt er iemand, die eenen vriendelijken blik over onzen muur slaat, en zegt: gij hebt toch ook iets goeds, dat wij niet hebben. — Is dat niet genoegelijk voor ons? Verdient dat geene erkenning? Behoort het niet voornamelijk van de Katholieken erkend te worden, die, behalve dat zij zich in den altijd meer kalmen toestand der verdediging bevinden, door de zekerheid en volstrekte onoverwinnelijkheid hunner zaak, moeten worden aangespoord om zeer edelmoedig te zijn? Wij betuigen derhalve aan den heer VAN DER HOEVEN onzen welgemeenden dank, ja wenschen hem geluk, dat hij zich boven zoo velen der zijnen heeft verheven, en het voorbeeld gevolgd is van de grootste Protestantsche geleerden, die allen iets ter gunste der Kerk gevoeld en gezegd hebben.

Na dezen pligt te hebben volbragt, moeten wij der waarheid onze schuld gaan betalen, en zullen reeds nu, met de rondheid, welke iemand als de heer VAN DER HOEVEN verlangt, zeggen, hetgeen wij spoedig zullen doen zien, dat de Theorie, waardoor hij Katholicisme en Protestantisme heeft trachten te verklaren, geheel en al is mislukt,

en wij het ter zijner eere liefst daarvoor houden, dat hij, om zijne welwillendheid en goede gezindheid jegens de Katholieke Kerk te wettigen, slechts in der haast wat heeft aangegrepen, en het als timmerwerk gebruikt, ten einde zijne, soms zeer lief geschakeerde, festoenen op te hangen.

Waar het heen gaat, zien wij reeds uit de korte inleiding. Na zich aldaar tegen sommige Protestanten, ten minste zijdelings, te hebben verdedigd, vervolgt de heer VAN DER HOEVEN aldus: «Wanneer ik nogtans voor mijn vreedzaam «woord eene vreedzame plaats durf vragen, geschiedt het «in de hoop, dat ik onbevooroordeelde lezers zal vinden, «die mij, op den titel van mijn opstel af, niet aanstonds «voor een verkapt Jezuit (1) noch voor een Laodiceër houden; «welwillende lezers, die mij geen geloof weigeren, als ik «verzeker, dat niet de zucht om wat vreemds, maar de «wensch om iets goeds te zeggen, en welligt iets beters «uit te lokken, mij tot schrijven drong; lezers eindelijk «— zóó stel ik ze mij liefst van allen voor, — van harte «katholiek, van harte protestant, maar die toch nog iets «meer dan protestant of katholiek, die in de eerste plaats «leden willen zijn der Kerk van CHRISTUS. Die «Kerk der «toekomst» heb ik lief, schoon haar nu niet ziende,» enz.

Uit het aangehaalde blijkt, dat de heer VAN DER HOEVEN een steunpunt zoekt in het denkbeeld eener onzigtbare eenheid of kerk, die reeds nu in hare beginsels zou bestaan, maar nog niet geheel geboren zijn, en die eerst na Protestanten en Katholieken te hebben overeengebragt, in vollen luister zou te voorschijn treden, en als de Sabbathdag zijn der geschiedenis.

---

(1) De Katholieken gelieven het woord *Jezuït* hier voor een kunstterm aan te zien.

Wij glimlagchen; maar de heer VAN DER HOEVEN kan er zeker van zijn, het is vriendelijk; wij waarderen zeer hoog de behoefte, die hij gevoelt, aan eenheid, aan orde, aan maatschappij, aan godsdienst of Kerk; woorden, die hier dezelfde zaak van verschillende zijden voorstellen. Nog meer: indien hij door dat verwijderd ideaal eener Kerk, daar hij later van spreekt, en waar hij zich in zijne omstandigheid mede troosten wil, den hemel bedoelt, dan zouden wij, op de juistheid der uitdrukking niet ziende, ook wel willen zeggen, dat wij naar iets beters verlangen. Kunnen wij echter die groote ontknooping van het heldendicht der wereld opvatten gelijk hij? O neen! Kunnen wij eene Kerk denken, die elkander volstrekt tegensprekende leeringen in eene hoogere Synthese oplost, en zullen wij ooit met de Pantheïsten aannemen, dat de eenheid van het *ja* en het *neen* de eigenlijke waarheid is? Nog veel minder. Kunnen wij aannemen dat CHRISTUS, die waarlijk mensch werd, die zijne leer op een zigtbaar feit gegrond heeft, en wiens leerlingen zich beriepen op hun gehoor, hun gezigt, op het tasten hunner handen, (I Joh. I: 1.) eene onzigtbare, dat is met de menschelijke natuur strijdige, orde of Kerk gesticht hebbe? Nog eens neen! Kunnen wij aannemen dat CHRISTUS, die waarlijk God is, en daarom de scheiding der onvolkomenheid tusschen joden en heidenen heeft weggenomen, nu, nadat hij ons door zijn kruis tot één ligchaam heeft gemaakt, in de volkomenheid, in dat maatschappelijk ligchaam zijner Kerk eene verdeeling toelate, waardoor zij zou ophouden te bestaan? Duizendmaal neen! Kunnen wij eindelijk aannemen dat CHRISTUS, die God en mensch tevens was, en bij gevolg de volkomenheid op de voor den mensch volkomenste wijze uitdrukte en derzelver orde in de wereld vaststelde, stichter zij, niet

van een zich verder ontwikkelend, maar van een wordend Christendom, van eene zóó onvolkomen Kerk, dat zij eerst met den tijd eene eenheid verkrijgt, die tot haar wezen behoort, zoo dat zij, nog geene Kerk zijnde, het eenmaal uit twee zoogenaamde afdeelingen, worde? — Wij antwoorden niet meer; het is overbodig; want voor iemand die een oogenblik wil nadenken, is het klaar als de middag, dat zulke denkbeelden over Kerk of Christendom op den Idee–Christus uitloopen.

Wij wenschten, dat wij even zeker en bepaald wisten welk het eigenlijke standpunt van den heer VAN DER HOEVEN is. Soms heeft hij stellingen, welke zweemen naar Deïsme. Daarin echter zijn, op zijn hoogst, verschillende, maar geene elkander volstrekt tegensprekende godsdiensten denkbaar. Zou dan zijne gedachte in den grooten cirkel van het Pantheisme zijn omgewenteld? Zou hij inderdaad meenen, dat Katholicisme en Protestantisme te eeniger tijd zullen blijken in den grond hetzelfde te zijn? zou hij alzoo den verschrikkelijken strijd der geschiedenis aanzien voor eene bloote luchtspiegeling, en hij die liefde, waarover wij hem zullen hooren spreken, de dochter eeren der begoocheling welke uit de zelfbeschouwing van PARABRAMA geboren is?

Neen, de heer VAN DER HOEVEN laat zich te dezer gelegenheid met te veel goedheid uit, om te gelooven, dat de twijfel, welke hij aangaande de gewigtigste punten van de godsdienst te kennen geeft, geveinsd zoude zijn. Over de Kerk der toekomst, die hij lief heeft, waarin hij gelooft, waarnaar Katholicisme en Protestantisme moeten begrepen worden, is hij onzeker, en zegt: «aan haren bouw wenschte «ik, met zoo weinig gerucht mogelijk, een' enkelen steen «toe te voegen. Heb ik, dwalende in mijnen ijver, hout «of stoppelen aangedragen, de vuurproef van den dag ver-

«tere mijn werk, en 't moge met den wind verwaaijen.»

Wij gelooven dat dit opregt gesproken is, en zijn zóó verre af van de meening als of de heer VAN DER HOEVE een verkapt Pantheïst en een der fatsoenlijke tooneelspelers van onzen tijd zoude zijn, dat wij treurig worden aangedaan, iemand, als hij is, te hooren zeggen: « Ik geloof aan eene Kerk der toekomst, aan eene eenheid van Protestantisme en Katholicisme, maar schoon die Kerk de eigenlijke Kerk van CHRISTUS is, weet ik niet waarin zij bestaat; ik zal er iets over wagen.» Hoe meer wij er dus over nadenken, zoo meer worden wij in onze vroeger uitgedrukte meening bevestigd, dat de heer VAN DER HOEVEN slechts in der haast iets heeft aangegrepen. Daar hij nu, gelijk dit met de meest nadenkende Protestanten het geval moet zijn, tot geene zekere overtuiging en zelfstandigheid in het godsdienstige was kunnen geraken, werd hij door de heerschende meeningen van den tijd weggesleept.

Hoe 't zij, laten we, zoo wij zijne gedachte niet geheel kunnen achterhalen, des te naauwkeuriger toezien en letten op den gang van den wolkenwagen, waaruit hij zijne bloemen nederstrooit.

De mensch, dus vangt de heer VAN DER HOEVEN aan, neigt naar eenzijdigheid. Wij streven niet in regten lijn, maar *en zigzag* bij actie en reactie voort. Het christelijk leven is een menschelijk leven, het gaat dus ook op die wijze in tegenstellingen vooruit.

Mits het goed verstaan worde, hebben wij niets tegen het bovengezegde in te brengen. Maar welke is de tegenstelling in het Christendom?

«Het Christendom is liefde.» Het zijn dus de tegenstellingen der liefde. Namelijk «in de liefde zijn twee begin-«sels werkzaam: zelfstandigheid en gemeenschap, ja de

«hoogste zelfstandigheid en de engste gemeenschap.....
«Daarom kan het Christendom alleen van den eenen kant
«elken mensch als individu, geheel zelfstandig opvoeden,
«en van de andere zijde de menschheid als een geheel
«tot volkomenheid brengen.»

Dat gaat de wolken door! Waarde heer VAN DER HOEVEN waar zijt ge? Wij voor ons erkennen geen hooger ideaal van orde dan de H. Drievuldigheid. Doch de eenheid is daarin de eenheid niet *van tegenstrijdigheden:* Volgens u zou er niettemin thans zulk eene eenheid kunnen bestaan. — Hooren wij verder.

De onafhankelijke vereeniging dezer beide beginselen is de Kerk der toekomst; eene orde, die het Christendom aanvankelijk bewerkte, maar die nu niet meer bestaat. «Ieder voor «zich zelven elk voor allen, allen voor elkander, en voor «een iegelijk in het bijzonder, ieder volkomen vrij, allen «elkander onderdanig, afhankelijk uit vrije keuze, aan elk «zijn eigendom, heilig en onvervreembaar en toch alles «gemeen; vele gaven één geest, vele leden één ligchaam, «elk priester en toch maar een geloove — dat wonder zou «de liefde werken. Zij deed het aanvankelijk.» —

Hetgeen de heer VAN DER HOEVEN daar zegt, heeft het Christendom niet bewerkt, maar dewijl het begin alles bevat, was die eenheid van leven meer algemeen, welke zich naderhand in de religieuse Orders heeft onderscheiden.

«Maar het Christendom schoon niet van de wereld, was in «de wereld en moest de wereld overwinnen. Zoo werd de «ontwikkeling strijd, het leven worsteling; het goddelijke «werd met het menschelijke vermengd en ging er in schuil (!);.. «De liefde verkoelde; hare beide bestanddeelen, als ik ze «zoo noemen mag, scheidden zich van elkander en werkten (levend na hunnen dood?) beurtelings met ongetemperde

kracht, (*en zigzag*) «De menschelijke, d. i. gebrekkige «en eenzijdige ontwikkeling van het christelijk beginsel der «gemeenschap, is het Katholicisme; de menschelijke» (*d. i. gebrekkige* enz.) ontwikkeling van het christelijk beginsel der zelfstandigheid is het Protestantisme.

Er zijn van die voorstellingen, welke bij den eersten opslag zeer duidelijk schijnen, maar bij nader onderzoek onverstaanbaar zijn; hetwelk doorgaans daaruit voorkomt, dat men begrijpen (*intelligere*) verwart met zich verbeelden (*phantasia fingere*) en in het rijk der zinnen, waarin de verbeelding speelt, de noodzakelijke orde zelve niet gedacht wordt. Het monster, dat HORATIUS beschrijft, kan men afschilderen, en dus zich ook met de verbeelding voorstellen; maar wie begrijpt een' vierkanten cirkel, een gevolg zonder oorzaak, of eene gelijkenis die volstrekt niet gelijkt? Wanneer alzoo iemand, die de schoone gave der verbeelding in meer dan gewone mate bezit, een of ander moeijelijk vraagstuk vurig wenscht te verklaren, gebeurt het, dat hij eindelijk uitroept, gevonden! gevonden! en zich verblijdt in den waan de *eenheid van het begrip* te hebben gevat, terwijl hij slechts een menschenhoofd op eenen paardenhals heeft vast gekregen. Zijne verbeelding vindt rust, niet zijn verstand. Wij gelooven dat dit zwak, der jeugd bijzonder eigen, eene bron van vele dwalingen is, en de groote, scheppende vernuften er minder vrij van zijn, dan de middelmatige verstanden.

Even zoo schijnt de voorstelling, die hierboven van de verhouding tusschen Protestanten en Katholieken gegeven wordt, vrij duidelijk. Het zijn twee kijvers, die beide schuld hebben; de liefde heeft twee deelen: het ééne dit, en het andere dat; het ééne vindt men bij de Protestanten, het andere bij de Katholieken; en daar de beweging (vooral

de stoffelijke) *en zigzag* gaat, gelijk b. v. onze voetstappen geprent staan, streven Katholicisme en Protestantisme in eene beurtelingsche beweging, tegenover elkander voort. Het is zoo duidelijk, dat men het zoude willen tasten, en wij durven wedden, dat sommige lezers het zeer schoon gevonden hebben, zonder er echter een *iota* van te begrijpen.

Hoe meer men de voorstelling van den heer VAN DER HOEVEN onderzoekt, hoe duisterder zij wordt; zij is onbegrijpelijk, en niet aan te nemen, dan in de metaphysiek der Pantheisten, die er voor uit komen, dat zij de Logica vernietigen, en onophoudelijk spreken van *zigzag*, van de *zich dirimirende eenheid*, van *tegenstellingen*, enz.

Gelijk deze gewoon zijn te doen, heeft de heer VAN DER HOEVEN *oppositie* of tegenstelling verward met *contradictie* of tegenstrijdigheid; daarin bestaat zijn *peccatum*.

Oppositie is in alle harmonie, derhalve in alles, wat begrijpelijk (*intelligibile*) is, en bestaat of bestaan kan. Deze oppositie, wel verre van niet goed te zijn, is zoo veel te sterker, als er meer ware eenheid is, en juist de schoonste harmonie is diegene, welke in hare eenheid de sterkste oppositie bevat. Zoodra men dezelve wegneemt houdt men eene pure abstractie over, en de eenheid is vernietigd. Bij voorbeeld: tot de eenheid of harmonie, die het huisgezin uitmaakt, behooren *vader*, *moeder* en *kind*. De eene persoon veronderstelt hier den ander, met *noodzakelijkheid*, en slechts door gemeenschap, zijn ze hetgeen ze zijn: vader, moeder, kind. Hen te scheiden ware hen *als personen van het huisgezin* vernietigen. Hen alzoo, gelijk de heer VAN DER HOEVEN zoude willen, aan de eene zijde denken als drie zelfstandige personen zonder gemeenschap, en aan de andere de gemeenschap zonder personen die dezelve uit-

maken: ja, wat meer is, eene ontwikkeling denken, die aan beide zijden, in weerwil dezer scheiding zoude plaats hebben, ziedaar een *tour de force* die men zich alleen *verbeelden* kan te verrigten. Geene maatschappij zonder personen, en geene personen zonder maatschappij: eenheid en veelheid zijn onafscheidelijk.

Deze harmonie bestaat overal, en brengt meer beurtelingsche beweging of *zigzag* voort, naarmate de orde der wezens lager is, en de contrasten minder in de eenheid kunnen worden zamengevat. Zelfs vertoonen zij zich eindelijk achter elkander: b. v. zomer en winter; omdat de schoonheid der rust en die der werkzaamheid niet te gelijk *met die kracht* in de stoffelijke natuur kan bestaan. Hoe hooger men integendeel weder opklimt, hoe meer die beurtverwisseling vermindert, en de tegenstelling in de eenheid wordt opgenomen. De geest rust en werkt in de liefde; want de liefde is de hoogste werkzaamheid en tegelijk de hoogste rust, welke den cirkel sluit.

Hoe geheel anders is het gelegen met de tegenstrijdigheid, d. i. met de tegenstelling van waar en onwaar, goed en kwaad. Zeker, ook deze tegenstelling is in de wereld, en drijft derzelver *zigzag* tot uitersten. Zij kan snaren doen springen in plaats van ze te doen trillen; maar kan zij de harmonie der dingen oplossen en de goddelijke lier stuk breken? Nimmer! met andere woorden: het kwaad kan het goed niet overmeesteren; de wereld zou dan ophouden; en ofschoon er ketterijen moeten zijn om de orde en het goede te irriteren of op te wekken tot de hoogste werking, *zij kunnen toch de orde in hare wezenlijke bestanddeelen niet scheiden;* er ware dan geene orde meer. Het kwaad is daarom ook scheidbaar van het goed. Het goed kan zonder hetzelve bestaan. Slechts de Pantheisten en het eigenlijk

Protestantisme, waarin *strijd* met de noodige *oppositie* verward wordt, veronderstellen dat het kwaad *a priori* en *per se* noodig is tot het goed, en dat ADAM vallen *moest*, om tot het bewustzijn zijner vrijheid te komen, en *goed* te kunnen doen. Intusschen wordt in die stelsels, gelijk spoedig te zien is, de vrijheid tot datgene wat LUTHER er van maakte, *res de solo titulo*: een naam, en meer niet.

Daar nu de heer VAN DER HOEVEN naar den geest van het Protistantisme, *oppositie* der harmonie voor 't zelfde houdt als *strijd* van goed en kwaad, schrijft hij aan de harmonie of orde welke de *Liefde* voortbrengt, de scheiding toe, welke er zijn kan en zijn moet tusschen *waar* en *onwaar*, *goed* en *kwaad*: de Protestanten zeggen *neen!* de Katholieken *ja!* en ondanks deze tegenstrijdigheid zijn zij volgens den heer VAN DER HOEVEN één in den grond; de liefde deelt zich, naar zijn zeggen, in individu of zelfstandig persoon zonder maatschappij, en in maatschappij zonder individu, en beiden ontwikkelen zij zich «ongetemperd» zonder elkander.

Deze verdeeling der liefde is eene volslagen onmogelijkheid, en *ongetemperde* ontwikkeling van gemeenschap zonder persoonlijke zelfstandigheid, of daartegenover, van deze persoonlijkheid zonder gemeenschap, is volstrekt niet te begrijpen. — Meer gemeenschap veronderstelt meer individualiteit; en omgekeerd, meer individualiteit, meer gemeenschap. Hoe meer de maatschappij één is, hoe meer de leden of individuën zich ontwikkelen en welvaren. Er zij dwingelandij: gaat nu alleen het individuële of zelfstandige verloren, door dat er slaven, *sine capite*, *res*, ontstaan in plaats van redelijke menschen? Neen, ook de gemeenschap verdwijnt; het wordt physische aanraking, haat en vrees, geene vereeniging van *wil* door gebieden en

gehoorzamen. Veronderstellen wij daartegen overdrijving van het individuëel beginsel: democratie. Nu vermindert niet alleen de gemeenschap, maar ook het individu in denzelfden graad. Immers daargelaten, dat men ten laatste van leven en bezitting niet zeker is, — geene kracht kan bij gebrek van gemeenschap zich ontwikkelen. En is dan gebieden ook niet eene nabootsing van het oneindig schoon? Heeft niet alle vaderschap in hemel en op aarde zijnen naam, d. i. zijne natuur, van den eeuwigen Vader ontvangen?

Te vergeefs schrijft de heer V. D. H. aan de Christelijke godsdienst eene volkomenheid toe, die alles te boven gaat. Die volkomenheid kan niet bestaan in iets dat *strijdt* met de orde der natuur. Of zal, wat in het eindige waarheid is, (dat personen noodzakelijk gemeenschap veronderstellen) in het oneindige eene onwaarheid zijn? Zal dus het oneindige zich op het eindige niet kunnen toepassen zonder het te vernietigen? Nog eens, is de heer V. D. H. Pantheïst? Wij gelooven het niet, maar hij zelf, die de Katholieke Kerk zoo verschrikkelijk beschuldigt, bewijst door zijn schrijven hoezeer het individu in zijne ontwikkeling van gemeenschap afhangt, en hoezeer men in het Protestantisme *onbewust* individu eener *gedwongen* gemeenschap, dat is, veel minder individu is.

De Katholieke Kerk stelt een klaarder geheim aan het hoofd harer leer; een geheim hetwelk met de gansche natuur in overeenstemming, slechts om zijne volkomenheid voor ons geheim, en de orde zelve is, waarop die Kerk door CHRISTUS is gevestigd. In het geheim der H. Drievuldigheid zien wij, hoe eenheid des levens juist de volkomenste onderscheiding en oppositie bevat. Geen meer volkomen propriëteit en individualiteit dan in de Goddelijke Personen: en echter de Zoon *ontvangt alles* van den Vader, wordt *eeuwig ge-*

boren, en de H. Geest *komt eeuwig* uit Vader en Zoon, als uit één beginsel, *voort*. — Hier is ook de laatste uitlegging te zoeken van de onvergankelijkheid der Kerk, en de onmogelijkheid, dat zij ooit die verdeeling des doods zou ondergaan, die de heer V. D. H. veronderstelt. Ware de orde der natuur de laatste grond van haar bestaan, het zou denkbaar zijn dat de individuën de gemeenschap oplosten, en zij bij gevolg *verging*. Nu integendeel rust zij op woorden die niet voorbijgaan, op de woorden, die de Zoon van den Vader ontvangt, en zóó onmogelijk, dus leert ons de H. CYPRIANUS, als de goddelijke eenheid zich kan scheiden, kan ook de eenheid der Kerk door het verschil der menschelijke willen gescheiden worden. Wanneer men, in dit licht der openbaring, de scheiding van individualiteit en gemeenschap beschouwt welke de heer VAN DER HOEVEN veronderstelt, dan wordt zij de afgrijsselijkste moord der liefde, en de poging alleen om de verscheuring van zulk eene eenheid te *denken* de grootste foltering van den geest, ja, eene hel waarin hij zich onmogelijk kan nederwerpen. De heer V. D. H. kan, als consequent Protestant, het geheim der H. Drievuldigheid niet gelooven: wij erkennen dit; doch het belet niet, dat hij daarin het verhevenst ideaal van orde zou kunnen vinden, hetwelk de Katholieke Kerk met ondoorpeilbaar licht en luister bekroont, en zijne theoriën doet wegvliegen, als dampen voor de Zon.

(Het Vervolg in een volgend nommer.)

SCHETSEN UIT ROME.

I protestanti poi .... ritornati alle loro contrade, parlano e scrivono di noi, e delle cose nostre quel maggior male, che detta loro l'astio della nostra grandezza.

Wanneer daarna de Protestanten in hun vaderland zijn teruggekeerd, spreken en schrijven zij van ons en het onze al het kwaad, dat de wrevel over onze grootheid hun ingeeft.

A. BRESCIANI.

Is er eene stad, welke voortdurend zoo zeer de algemeene belangstelling wekt als *Rome?* Is er eene stad, waarover zoo veel met voor- en tegeningenomenheid wordt gesproken en geschreven als *Rome?* Lees CHATEAUBRIAND, DE GERAMB, WAP, GERBET, en wel moet gij zeer ongevoelig zijn, zoo niet van tijd tot tijd, onder het lezen hunner schetsen uit *Rome*, hunne bewondering van al het groote, schoone en verhevene, wat zij aanschouwd hebben, ook u aangrijpt, en u, met den dichter, niet een zucht doet slaken naar *Italië* en uitroepen:

.... «'k Voel 't, mijn bloed snelt reeds met meer drift door de aderen,
«Mijn denkkracht wordt verhoogd, 'k besta iets grootsch te naderen,
«Wat trotsche tempel blaauwt in 't schemerend verschiet?
«Zie ik daar de eeuw'ge stad, den gelen *Tiber* niet?
. . . . . .
. . . . . «ja, daar rijst het kerkgevaart,
«Waarop Europe met aanbiddend huiv'ren staart:
«Bramantes wonderstuk! Wat siddring treft mijn leden?
«'k Voel, Godsdienst, hier uw kracht, mijn niet bij 't binnentreden,
«'k Dwaal door de bogen heen, ik stijg ten koepel op,
«En zie op *Rome* en d' aard! van d' onverzetbren top (1).»

(1) HELMERS.

Lees daarentegen, over *Rome*, de berigten en schetsen, welke, hier en daar in zekere tijdschriften en weekbladen, couranten en pamphletten van allerlei gehalte, de aandacht van het lezend publiek vragen of eischen, en in plaats van het groote, schoone en verhevene der eeuwige stad te kunnen bewonderen, zult gij u in het stof en in het slijk verplaatst vinden, en bittere tranen weenen over de ellende, bedorvenheid en het diepe verval der menschheid. Naar luid dier berigten, kan er geen kwaad, geen ondeugd, geene misdaad worden uitgedacht, welke te *Rome* niet wordt gevonden, ja zelfs, wilde men het gelooven, niet zekere bescherming geniet.

Van waar die toegenegenheid, die liefde voor *Rome* bij sommige schrijvers; van waar die afkeer, die haat bij de andere? Van waar in beiden, die tegen elkander inloopende gewaarwordingen? Namen beiden dan niet hetzelfde waar? Zagen zij niet hetzelfde? En deelen zij ook niet, althans gedeeltelijk, hetzelfde, hoewel met verschillende kleuren, mede?

Er kan welligt meer dan eene oorzaak van deze alledaagsche verschijning worden opgegeven. Ééne nogtans is de hoogere oorzaak, waaruit wederom alle andere voortvloeijen, en die is het gemoed des waarnemers of schrijvers, dat door zijne godsdienstige begrippen, of tot liefde of tot haat jegens *Rome* is gestemd.

Rome is het middenpunt der Katholieke eenheid. Daarom heeft de Katholiek, die *Rome* bezoekt, reeds in zich den sleutel, om in alle verschijningen op dezen voor hem godsdienstig-klassieken grond in te gaan, die voor zich uit te leggen, te begrijpen en al het groote, schoone en verhevene er van te gevoelen. Er bestaat namelijk harmonie tusschen zijne gemoedstemming en hetgeen hij waarneemt.

Hij kent de ziel, welke al het uiterlijke verlevendigt en draagt, omdat hij zelf leeft in de eenheid van het Katholieke geloof. Nimmer behoeft hij in het blinde te gissen, welke de drijfveren der handelende personen, welke de strekking der handelingen zelve zijn; want hij heeft in zich zelven den maatstaf, waarnaar hij weet goed te keuren, wat goed is; te hoogschatten, wat edel is en verheven. Hij is echter geen blind bewonderaar, en zal daarom niet *alles* even prijzenswaardig noemen. Neen, zijn leven in de Kerk geeft hem ook den maatstaf, waarnaar hij weet af te keuren, te verfoeijen des noods, wat af te keuren, wat te verfoeijen is. Maar dat doet hij zonder hartstogt, zonder vooroordeel, zonder haat; wel indachtig dat zoo wel de Romein als de Duitscher of Hollander moet zeggen:

«*Homo sum, humani* nihil *a me alienum puto.*»

't Is waar, hij betreurt het, dat de bedorven mensch zelfs daar, waar al, wat hem omgeeft, hem tot deugd en tot streven naar de christelijke volmaaktheid opwekt en aanspoort, de godsdienst onteert en haar prijs geeft aan den hoon en laster van hen, *die buiten zijn*. Met edele vrijmoedigheid berispt hij daarom het gebrekkige, en onvolmaakte, dat onder het vele voortreffelijke en bewonderenswaardige te *Rome* wordt gevonden; maar nimmer ontaarden zijne schetsen uit het kerkelijke en burgerlijke leven der Hoofdstad der Katholieke wereld, in laster; nimmer poogt hij ingang bij zijne lezers te vinden, met *hen* gestadig door het slijk rond te leiden terwijl *hij* den vinger op al, wat menschelijk is, houdt uitgestrekt.

Geheel anders gaat het doorgaans met den Protestantschen reiziger naar — en te *Rome*.

Tot welke der duizend en eene secten van het Protestantisme hij ook behoore, hij kan op reis naar de «*belle*

contrade» en de eeuwige Stad geene andere godsdienstige gemoedsstemming dan eene haar vijandige medebrengen.

Godsdienst is den Protestant niets anders dan een gevoel (1). En zoo menigvuldig en onbestendig de vormen zijn, welke dat gevoel in zijne rigting tot God heeft, even zoo bestendig heeft het slechts één' vorm in zijne rigting *tegen* de Katholieke Kerk en leer.

Die vorm is de haat.

En even gelijk het gevoel, is die haat blind; want het is het gevoel, dat het verstand; niet het verstand, dat het gevoel leidt.

Die haat is daarom de maatstaf, waarnaar personen en handelingen in de Katholieke Kerk worden beoordeeld, en aan anderen voorgesteld of geschetst.

En dat hatelijke voorstellen en schetsen is zoo oud als het Protestantisme zelf. Daaruit ontstond en daarin bestaat ook nu nog de protestantsche, gewis niet goddelijke, overlevering nopens de leer, gebruiken en zeden der Katholieke Kerk; en het onvoorwaardelijk geloof aan die niet-goddelijke overlevering is nagenoeg het wezen van het hedendaagsche Protestantisme.

---

(1) Zóó SCHLEIERMACHER, de grootste der Protestantsche Godgeleerden van onzen tijd. Zijne bepaling, welke het wezen van de godsdienst in het gevoel stelt, werd door de meeste latere protest. Godgeleerden aangenomen. Of al zijne naschrijvers hebben gezien, hoe onder die bepaling de diepe afgrond van het Protestantisme ligt, dat betwijfelen wij. SCHLEIERMACHER wilde het Christendom beschermen tegen de aanvallen der kritische wijsbegeerte. Dat kon hij, op zijn standpunt, niet zonder den zetel en het wezen der godsdienst in het blinde gevoel, nader: in het vrome gevoel van afhankelijkheid, te stellen, daarbij eene rekkelijkheid aan den omvang der positive leerstellingen gevende, welke eigenlijk geene goddelijk geopenbaarde waarheid meer toelaat. De dogmatische theologie is hem «de wetenschap van den zamenhang der leerstellingen, welke in een christelijk kerkgenootschap *in een' zekeren tijd* gang hebben.» Dit zegt ons alles.

Kan nu eene door zulke overlevering gevormde gemoedsstemming te *Rome* iets goeds en verhevens vinden? Kan zulke gemoedsstemming zich dáár onafhankelijk van den haar ingedreven haat, en vrij van tegeningenomenheid, bewegen in eenen kring van Katholieke denkbeelden en derzelver eigenaardige uitdrukkingen zoowel in de kerkelijke plegtigheden, als in het burgerlijke leven? Neen, dat kan hij niet; tenzij men het onmogelijke wilde beweren, en volhouden, dat de godsdienst van den Protestant te *Rome* iets meer of iets minder ware dan het blinde gevoel, dat, als haat, tegen de Katholieke Kerk en leer is gerigt. Op eenen afstand van honderde mijlen lastert en beliegt die haat, dikwijls zonder eigen bevinding en slechts op losse geruchten, *Rome* en het romeinsche; en zal hij dan minder daartoe genegen zijn ter plaatse zelve?

Wij hoorden onlangs mannen, die bij vele onzer landgenooten in groot aanzien staan, het publiek verzekeren, dat de Paus, op den dag des Heeren, woeker drijft. Waarschijnlijk is niet een hunner ooit te *Rome* geweest, en kon dus ook niet uit eigen bevinding de zaak mededeelen. Maar groot is de kracht van het geloof aan de overlevering. Een Duitscher had het gezegd en van hand tot hand ging de faam van den gruwel, en de eerste mannen van het land geloofden het zonder eigen onderzoek, en leverden het wederom over aan de Gemeente, om haar, door het geloof er aan, op te wekken en te sterken — in den haat tegen *Rome*.

Nieuwe stof voor het aankweeken van dergelijke, der Katholieke Kerk vijandige gevoelens, levert de volgende Vertaling, onlangs bij den uitgever van *de Evangelische Kerkbode*, JOH^{s}. VAN DER HEY EN ZOON, van de pers gekomen:

«SCHETSEN UIT ROME; *of de hoofdstad van den kerkelijken staat en der Roomsch-Katholieke Christenheid, in haar kerkelijk en burgerlijk leven.* blz. XII, 195.

Dit werkje is eene goudmijn voor al degenen, die er belang bij hebben om *Rome* met zwarte kleuren afgeschilderd te zien; en zeer zou het bevreemden, indien men haar onbewerkt liet rusten, en niet gretig exploiteerde voor het groote doel. In allen gevalle, welk gebruik men er ook van moge maken — de toekomst zal het leeren — wij willen van onzen kant iets bijdragen, om ze bij voorraad aan het Hollandsche publiek te doen kennen, en beantwoorden daarom gaarne aan de uitnoodiging van de Redactie van *de Katholiek* door hier eene korte beoordeeling van het bewuste werkje te laten volgen.

Wat de Duitsche Schrijver, wat de Nederlandsche Vertaler beoogd hebbe met het publiek maken dezer schetsen, vinden wij nergens bepaald opgegeven. Alleen op blz. X der *Voorrede*, is, door den laatste, zoo veel gezegd als genoeg is, om te doen begrijpen, dat men hier geene nieuwe gezigtspunten moet zoeken voor de studie der Romeinsche, hetzij profane, hetzij christelijke Oudheden; geene belangrijke mededeelingen over godsdienstige kunst en wetenschap; geene verhevene gewaarwordingen van een kalm en edel gemoed; geene zelfstandige beschouwingen, noch diepe opvatting van het waarachtig groote en verhevene, dat *Rome* zoo veelzijdig, zoowel in zijnen burgerlijken als godsdienstigen toestand, zelfs voor den haar niet genegen, maar toch gevoelvollen vreemdeling, oplevert. Niet *daarom* moet men *Rome* leeren kennen. De *Schetsen* worden om geheele andere reden «onzen Landgenooten aanbevolen.» De haat tegen *Rome* moet worden gevoed,

of, waar het noodig is, opgewekt. «Bij den ook hier «te lande niet weinig verwakkerden strijd tusschen het «Roomsch-Katholicismus en het Evangelisch-Protestantis- «mus; bij de opgewekte beweging onder de Katholieken (?) «van het naburig Duitschland, welke zoo te regt de be- «langstelling wekt; bij zoovele teekenen des tijds — kon «een werkje, hetwelk eene bijdrage levert tot de kennis «van *Rome*, niet onwelkom zijn.»

Behoeven *wij* nu nog te zeggen, welke kennis van *Rome* uit dit werkje is te verkrijgen; *waarom* het *onzen landgenooten*, en aan welke onder deze, het wordt *aanbevolen; waarom* en bij wie het niet *onwelkom* kan zijn? Behoeven *wij* het te zeggen, wat de Schrijver en de Vertaler met het leveren eener bijdrage tot zulke kennis hebbe beoogd? Neen, want doel en toeleg zijn daar gekend, waar het gescherpte vernuft eenen band weet te vinden tusschen den «verwakkerden strijd,» de «opgewekte beweging,» «zoovele teekenen des tijds» en «de kennis van *Rome*,» en wel zoodanig verband, dat het eerste een grond van aanbeveling tot het tweede zijn moet!

Onze lezers zijn intusschen zeker nieuwsgierig geworden en zullen verlangen te weten wie dan toch de Schrijver van de «Schetsen uit *Rome*,» wie zijn Vertaler is.

Beide hebben het anonyme bewaard; waarom is ons onbekend. De Vertaler nogtans, die *zich niet geregtigd acht, om het anonyme, dat de Schrijver verkoos, op te heffen*, zegt: «Zoo wij zeker waren, dat de man, die «volgens een ons ter oore gekomen gerucht de Schrijver «zou zijn, dit werkelijk ware, dan zou zijn naam alleen, «als van iemand van juisten en scherpen blik en onpar- «tijdige waarheidsliefde, die ook onder ons wel bekend is, «eene afdoende aanbeveling wezen.»

Het kan zijn, dat bij iemand als onze Vertaler, de naam alleen eene afdoende aanbeveling is. Het kan zijn, dat de Vertaler zooveel gezond verstand en oordeel bezit, dat hij om des Schrijvers naams wille alleen, in dit zijn geschrift, een juisten en scherpen blik en onpartijdige waarheidsliefde kan vinden. Ons verstand en ons oordeel reiken zoo ver niet. Hetzij echter het gerucht, dat den Vertaler nopens den naam des Schrijvers is ter oore gekomen, waarheid behelze of niet, wij betwijfelen het, dat hij als «iemand «van juisten en scherpen blik en onpartijdige waarheids- «liefde..... ook onder ons wel bekend is.» Wij betwijfelen het, omdat wij meenen, niet uit een ons ter oore gekomen gerucht, maar in persoon den Schrijver te kennen. Uit hetgeen wij blz. 103 en verv. blz. 131 en verv. lazen, herkenden wij namelijk, of meenden wij althans te herkennen, den man, die in 1840 en 1841 zich te *Rome* ophield, maar die geenszins zòò onder ons bekend is, als hij door den Vertaler is geteekend. Zou die teekening dan niet een ander doel hebben dan eene bekendmaking van voorgewende belangstelling in den naam des Schrijvers? Zou die belangstelling niet van geheel anderen aard zijn?

Indien het intusschen den Vertaler van eenig gewigt mogt toeschijnen, den Schrijver niet uit een gerucht, maar met zekerheid te kennen, willen wij hem in zijne nasporingen behulpzaam zijn, en, voor zoo verre wij meenen hem te kennen, het een en ander noemen, waaraan hij kenbaar is.

De man is een Pruissisch predikant (1). Hij verhaalde te *Rome*, dat hij veel in de Scholastieken, en in 't bijzonder in den H. THOMAS van *Aquino* had gelezen. In zijn vlug

(1) Men merke wel op, dat het woord *predikant* niet zooveel zegt als: iemand met «een juisten en scherpen blik» en «onpartijdige waarheidsliefde.»

Latijn-spreken was de ostentatie zigtbaar. In zijn wankelend oordeel over strijd-punten tusschen Protestanten en Katholieken was de toeleg zigtbaar om uit te hooren en in de geheimen van anderen in te dringen. Zijne «Schetsen» komen thans dat vroegere vermoeden versterken. Eindelijk kunnen wij hier nog bijvoegen, dat hoewel hij met kwaadaardigen haat (blz. 84) over den aflaats-handel sprekende, den aflaat «het staats-effect der «Kerk» noemt, hij nogtans zich niet huiverig betoonde, om te *Rome*, aan de Ambassade van den Pruissischen gezant, eene lijdens-preek, als interest-gevend effect, voor te dragen.

Deze weinige karakter-trekken, om welke de Schrijver der *Schetsen* den Vertaler niet minder aanbevelenswaardig kan toeschijnen, kunnen voorloopig eenig oordeel doen vellen, over het licht, waarin het kerkelijk en burgerlijk leven van de hoofdstad der Roomsch-Katholieke Christenheid door den Duitscher, zal geschetst zijn.

Wij willen echter niet langer, uit private kennis, ons met hem bezig houden, maar trachten zijnen «juisten en scherpen blik» en «onpartijdige waarheidsliefde,» uit het voor ons liggende werkje, aan het licht te brengen. Welligt zal de Vertaler het publiek daarover nader inlichten of wij ons bedrogen hebben in onze meening. Wij zelven wenschen dat; maar verwachten ook van hem, dat hij ons de vrijheid zal geven, om, terwijl hij, met zijn gerucht aan het oor, op den «juisten en scherpen blik,» en de «onpartijdige waarheidsliefde» van den hem nog onbekenden Duitscher staart, onzen weg te gaan, zonder het resultaat zijner nasporingen af te wachten.

Wij hebben thans met den Schetser zelven te doen. Getuigen zijne schetsen van eenen juisten en scherpen blik?

Met onderscheid is deze vraag te beantwoorden. Wij zullen naderhand gelegenheid hebben te doen zien waar hij *niet* juist, noch scherp zag. Thans wete het publiek waar dit het geval niet was.

Juist en scherp zag onze Schetser, toen hij in de Sixtijnsche kapel niet eenig verheven rapport tusschen de daar plaats hebbende plegtigheden en de handelende personen vond, noch uit de menigvuldige aanleiding, welke de plaats zelve hem aanbood, ééne groote gedachte in zich ontwaarde; juist en scherp zag hij, toen hij dàar het verheven rapport vond tusschen de «engelsche dames» en de «breede ruggen «der Zwitsersche lijfwacht;» of in de Armeensche kerk tusschen «blikken plaatjes» en «het verjagen van de booze «geesten;» of in de St. Pieters-kerk tusschen de «sluijers «van de dames» en het «nedervallen» dier sluijers «vóór «het gelaat,» of «langs den rug;» of in het colyseum, wederom tusschen de «engelsche dames» en «hinden,» welke «verdwijnen en zigtbaar worden;» of bij eene groote kerkplegtigheid tusschen «het drok gebruik maken van snuif «door de Kardinalen» en eenen «Paus der vorige eeuw.» Zulke diepe beschouwingen getuigen, het valt niet tegen te spreken, van 's mans juisten en scherpen blik. Zij verklaren het daarenboven, hoe een Nederlander op de gedachte kon komen, om met die schetsen ook zijne landgenooten bekend te maken. Hij wilde ook hun het onschuldige vermaak geven, om in de aangehaalde, en honderd dergelijke, waarnemingen van den Duitscher een' juisten en scherpen blik te bewonderen.

Maar hoe staat het nu met de *waarheid* van het verhaal? Aan een juisten en scherpen blik toch paart de Duitscher ook «onpartijdige waarheidsliefde,» en deze zal hem dan ook wel geleid hebben in zijne «Schetsen uit *Rome*.»

Wat is waarheidsliefde? Wat is onpartijdige waarheidsliefde?

Het zou een blijk van groote bekrompenheid zijn te beweren, dat hij, die *niet* handtastelijk liegt — dat is: het tegendeel van hetgeen is en hem bekend is, zegt — de waarheid spreekt. Neen, niet slechts door opzettelijk liegen vergrijpt men zich aan de waarheid, maar ook door deze slechts ten halve te zeggen, of door te verzwijgen, wat noodzakelijk moest gezegd worden, om de waarheid in haar geheel te doen kennen.

Dit nu is vooral dáár te verwachten, waar haat, of afgunst, of wrok, of eenige andere lage hartstogt de waarheid moet schetsen. Dan verkrijgt de waarheid dat aangezigt en die kleur, welke den toeschouwer den kreet afpersen: «wat is dat leelijk!» — en partijzucht, haat, afgunst, of wrok heeft dan het gewenschte doel bereikt.

Waarheidsliefde, onpartijdige waarheidsliefde bezit derhalve slechts hij, die de waarheid in haar geheel zoo als zij inderdaad is, mededeelt; en niet zooals óf eigen vooroordeelen, óf die van anderen *willen* dat zij is.

Hiernaar kunnen wij nu de waarheidsliefde van den Duitschen Schetser beoordeelen. — Wij wenschen in die beoordeeling onzen landgenooten behulpzaam te zijn. Een bijna negenjarig verblijf te *Rome* stelt ons daartoe in staat.

Dus ter zake.

In een boek, waarin uit het kerkelijk en burgerlijk leven te *Rome* alles wordt opgenomen, wat den Protestant niet «onwelkom» kan zijn, mag, dat spreekt van zelf, niet worden gezwegen van de «Maria-dienst.» Zouden «schetsen «uit *Rome*» ... «eene bijdrage» aan de Protestanten kunnen leveren tot «de kennis van *Rome*,» zoo er geene fiksche teekening van die geliefkoosde speelpop der Protestantsche

jagt-makerij op afgodendienst in de Katholieke Kerk gevonden wierd? Zulk gemis zou gebrek aan «juisten en scher-«pen blik» of aan «onpartijdige waarheidsliefde» in den schrijver verraden, en zijn boek zouteloos, — door en door laf, — laauw water voor den protestantschen smaak doen zijn. Daarvan mogt dan ook onze schrijver, die zoo juist en scherp ziet, en zoo onpartijdig de waarheid liefheeft, niet zwijgen. Het was zelfs te voorzien, dat hij niet op alledaagsche manier dat alledaagsche zou schetsen. Gewis vond zijn verheven geest nieuwe rapporten, en zag, wat, vóór hem, nog niemand gezien had.

Hiertoe behoort in de eerste plaats de bemerking, dat te *Rome* de Maria–dienst «officieel» is. *Officiele Maria-dienst!* dat is reeds verpletterend. Maar nog dieper ging de scherpe blik van den Duitscher. Die «officiele Maria–dienst» staat in verband met.... wat?.... met den «Aflaat!» Ai! *Rome, Rome!* kan het erger? Ja zeker: er blijven nog akeliger tafereelen te schetsen. De waargenomene feiten geven den auteur stof tot eene wijdloopige beschouwing over die «offi-«ciele Maria–dienst;» en wat daardoor in de protestantsche borst wordt gaande gemaakt, daarvoor hebben wij geen naam meer. Het is het *sublime* van den haat. Men oordeele daarover uit hetgeen in de volgende beschouwing ter sprake komt.

Met ongeloofelijke snelheid loopt de Duitscher van het eene uiteinde van *Rome* naar het andere; hij draaft straten door, pleinen over en bergen op, raapt onder weg, wat hij rapen kan — en titels van MARIA, en kerken aan haar toegewijd, en aflaten en wonderen worden opgevangen in het lieve Neurembergsche *Taschenbuch*, en komen daaruit wederom te voorschijn in de schets van de «officiele Maria-«dienst.» Daarbij worden verder op de achter-plannen ge-

groepeerd: *Trente* en *Schmalkalden; uitwas van kerkelijk leven; schuilevinkje spelen; den uitwas afsnijden; het wapen des Pausen; de beeldtenissen der beide Apostelen; de leer der zonde; het verlangen naar den Verlosser; het zacht en ongemerkt verdringen van den Verlosser; de mijtische verklaringmanier; debiet-bureaux der Staats-loterij; verdierlijkt voorkomen van bedel-monniken* — dat alles natuurlijk in onderling verband gebragt en in betrekking tot de «officiele «Maria-dienst» beschouwd. — Welk omvattend vermogen van zamenvoegen, welke echte *combinations-geist!* —

De hoofdrol echter spelen hier de «*inviti sagri*» (1). Deze worden, ten getale van drie, of geheel of gedeeltelijk vertaald medegedeeld; en dewijl daarin geen gewag wordt gemaakt van den Verlosser, of, zoo er ook al van Hem wordt gesproken, Hij wederom «zacht en ongemerkt wordt «verdrongen,» om plaats te maken voor zijne moeder, blijkt het ten duidelijkste dat de «verzoening met God.... niet bij «CHRISTUS gezocht» wordt. «Het is als ware ons *in* MARIA «die ééne Naam gegeven, in welken wij kunnen zalig worden.»

Wat gevoelt, wat denkt nu bij het lezen van dergelijke Schets de Protestant? Hij, die reeds, vóór het inzien van de «Schetsen uit *Rome*» zoo vast overtuigd was, dat in de Katholieke Kerk MARIA als eene Godin wordt gediend? Wat anders kon hij gevoelen dan diepe verontwaardiging; wat anders kan hij denken, dan dat hetgeen hij b. v. hier te lande ziet en hoort, slechts een flaauwe weerschijn is van hetgeen te *Rome* plaats vindt, dat te *Rome* echter CHRISTUS zoo goed als niet gekend is; dat daar alleen wordt gezorgd voor de dienst en eer van MARIA; dat de Romeinen CHRISTUS

(1) Uitnoodigingen van den Kardinaal-Vicarius van *Rome* aan de geloovigen tot deelneming van een kerkelijk feest.

voorbijzien en in MARIA alleen de verzoening met God zoeken?

Maar zou hij dat ook dan nog denken, indien die Duitscher zoo veel waarheidsliefde hadde gehad, dat hij er toe hadde kunnen besluiten, om, benevens de gemelde *inviti sagri* tot drie feesten van MARIA, ook eenige *inviti* tot deelneming aan het een of ander feest van den Verlosser te vertalen en mede te deelen? Indien hij daarenboven wat nader in zijnen ganschen omvang het godsdienstig volksonderrigt, den ganschen kring der kerk-feesten, in één woord de *geheele* waarheid, hadde doen kennen? En zou daaruit niet zijn gebleken, dat CHRISTUS te *Rome* niet *zacht* en *ongemerkt* wordt *verdrongen;* dat in niemand anders dan in Hem, den God-mensch alleen, die thans als zoodanig door duizende Protestanten met alle inspanning en voor het oog der gansche wereld wordt verdrongen, — de vergiffenis der zonden en verzoening met God wordt gezocht; dat MARIA juist daarom in verstand en hart der Romeinen zoo hoog wordt gesteld, omdat zij Haar eeren als de Moeder van Hem, wien zij als hunnen God en eenigen Verlosser kennen, dienen en aanbidden, en zijne verdiensten zóó hoog schatten, dat MARIA, door die verdiensten geheiligd, in de gemeenschap der Heiligen, een voorwerp werd en gestadig is van regtmatige bewondering, lofspraak en vereering? Gewis zou dat zijn gebleken, maar juist daarom moest het de «onpartijdige, waarheidslievende» Duitscher verzwijgen; want zijn *blik* is te *juist* en te *scherp*, om niet te zien, dat daardoor de «officiele Maria-dienst» niet zoo zwart en hatelijk zou schijnen, als zij moest schijnen. — Het gewenschte doel ware in dat geval niet bereikt geworden. —

Wij hebben de onpartijdige waarheidsliefde van den Duitscher aan het licht gebragt; daartoe niet opzet kie-

zende de «officiele Maria-dienst,» èn omdat dit onderwerp zeer breedvoerig in de *Schetsen* is behandeld, èn omdat het voordurend het schrikbeeld is, waarmede men de ligtgeloovige Gemeente voor het Katholicisme bang maakt.

Gevoelden wij voor de «Schetsen uit Rome» iets anders dan diepe verachting, wij zouden die «onpartijdige waar-«heidsliefde» in ontelbare andere zaken aan de kaak stellen, en op ver over de zestig bladzijden wijzen, waar dat hatelijke half-zeggen der waarheid voor «onpartijdige waar-«heidsliefde» bij den vertaler en allen, wien *de Schetsen* niet «onwelkom» zijn, moet doorgaan. Maar *basta* daarmede.

Nog slechts één proefje van verregaande onnaauwkeurigheid.

Bladz. 131 wordt het collegie der Propaganda geschetst. Die schets is — misschien uit «onpartijdige waarheids-«liefde» — uiterst mager. De schrijver weet er niets van, dan hetgeen hij uit een' prospectus van het talenfeest dier inrigting mogt afschrijven, en op dat feest waarnam.

«Ook de Propaganda» zoo begint hij «staat onder de «leiding der Jezuiten.» Zoo onbepaald als dit hier gezegd is, is het geen waarheid. «Toen ik de feestelijkheid» (het talenfeest) «bijwoonde, werd dezelve geopend door een «Nieuw-Yorker met het Hebreeuwsch des ouden Testa-«ments.» Ook dit is onwaar. Op den *prospectus*, welken de Duitscher vóór zich had, staat zeer duidelijk gedrukt *Pre-«fazione latina. Sig.* PIETRO IVANOICH, *Illirico*» — «Latijnsche openingsrede, door den heer PETRUS IVANOICH, Illyriër.» — Na menige andere onnaauwkeurigheid (1), na wederom een

(1) B. v. waar hij van eene «*ancharika-spraak*» gewag maakt. Maar dit is waarschijnlijk den niet scherp zienden vertaler te wijten. Deze heeft namelijk, niet alleen op deze plaats getoond, dat hij óf niet eens in staat is het Duitsch goed te lezen, óf niet genoeg met de zaken bekend is, om eene handtastelijke fout niet over te nemen.

blijk van zijnen scherpen blik in het rapprochement van het feest der *Propagande* en de Bijbel-verspreiding te hebben gegeven, en na eindelijk op hoogen toon eene waarheid, een feit te hebben tegengesproken, sluit hij aldus:

«Omtrent de kweekelingen der inrigting kon ik niets «verder te weten komen» — het is eene logen dat hij dit niet kon — «dan dat men dezelve van oude bekenden, en «zelfs van hunne landgenooten medekweekelingen, zooveel «mogelijk gescheiden houdt:» — nopens het eerste kunnen zelfs eenige onzer Protestantsche landgenooten het tegendeel getuigen; het tweede is wederom een half-zeggen der waarheid — «alles wordt slechts aangewend om ze te maken tot «geschikte *werktuigen* van *Rome*, in landen, waar de Katholieke «Kerk onder Protestanten of Heidenen in de minoriteit is.»

Hier wordt de juiste en scherpe blik, welke ook in het liegen en lasteren diende te blijven, geheel en al door den haat op den achtergrond gedreven. De Duitscher kon aangaande de kweelingen der *Propaganda* slechts twee zaken — op zich zelve onbeduidend genoeg — en niet eens goed te weten komen; en in denzelfden adem zegt hij, dat hij *alles* weet, zelfs de diepste geheimen der opvoeding, leiding en rigting den kweekelingen gegeven. Zij worden tot geschikte *werktuigen* van *Rome* gemaakt, en *slechts daartoe* wordt *alles* aangewend. — Men moet zich op het standpunt van Protestantschen haat weten te stellen, om al het kwaadaardige van het liegen des Duitschers ter dezer plaatse te beseffen. Herinner u, *wat* den Protestant een Jesuit is, wat deze volgens genen werkt, woelt en nastreeft; herinner u, dat door zulken Jesuit de kweekeling der *Propoganda* tot een geschikt *werktuig* — een wezen dat zonder eenig bewustzijn handelt — worden gemaakt; herinner u, dat zoodanig werktuig onder de Protestanten en Heidenen wordt

geworpen en al het afschuwelijke en helsche, zoo wel der werking als der makers, leiders en afrigters van dat werktuig, zal u levendig voor den geest staan, zoo als het in de verbeelding der Protestanten is opgenomen. En hierna kunt gij dan de hevigheid van den bij dezen gewekten haat tegen *Rome*, Jesuiten en Propagandisten berekenen!

En op zulk liegen ziet het Nederlandsche Protestantisme niet met verachting neder! Dat kan niet «onwelkom» zijn! Dat moest vertaald worden! — Diep, zeer diep moest dan het gevoel voor het ware, betamelijke en schoone in onze Protestantsche landgenooten zijn gezonken; hun gezond oordeel, en de bezadigdheid, onze natie zoo eigen, moeten beide naar elders zijn verhuisd, indien het waar is, wat de Vertaler zegt van het niet «onwelkom» zijn der *Schetsen*, ook onder onze landgenooten.

Wij willen echter niet onregtvaardig zijn, maar het den Vertaler wijten, dat zoodanig vermoeden in ons onwillekeurig opkwam. Hij zal verzekerd hebben, wat hij niet kon verzekeren; hij zal zijn eigen verlangen, zijne blinde hartstogt, zijnen haat hebben geraadpleegd, en daarnaar ook zijne land- en geloofsgenooten beoordeeld. Immers de Vertaler toont zich in de schetsen zoo als hij is: zonder wetenschappelijke vorming, zonder de noodige taalkennis, zonder gevoel voor het ware en schoone, zonder liefde, hatelijk, bekrompen, kortzigtig, onwetend. Hij op zijn standpunt moge dus zich al gevleid hebben, dat de *Schetsen uit Rome*, op Nederlandsche bodem niet «onwelkom» zouden zijn; de algemeene verachting, zelfs van die zijde, waar hij op het «welkom» rekende, zal, wij twijfelen er niet aan, die hoop verijdelen, en aan zijne vertaling, ook bij onze Protestantsche landgenooten, de plaats aanwijzen, die wij haar hebben toegekend. —

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH,

EN ZIJN GEDICHT:

Van den Sacramente van Aemsterdam.

(*Vervolg en slot* van bl. 265.)

Eene slechts vlugtige vergelijking van het door ons medegedeelde afschrift van WILLEM's Gedicht naar het Brusselsch HS. met de uitgave van den heer LEENDERTZ volgens den Haagschen *Codex*, zal den lezer overtuigen, dat beide stukken, wat de lezing aangaat, nog al aanmerkelijk van elkander afwijken. De varianten nogtans, wier aantal ruim zevenhonderd beloopt, veroorzaken geen verschil noch in den zin der woorden, noch in den inhoud van het geheel: zij betreffen alleen de spelling, soms het weglaten of bijvoegen van een of ander woord, en op een paar plaatsen eene omzetting van regels. In sommige verzen is de lezing van het Brusselsche HS. veel naauwkeuriger dan die van het Haagsche; in andere daarentegen verdient de lezing van het laatste de voorkeur. Over het geheel genomen, schijnt het Haagsche HS. boven het andere te mogen gesteld worden, omdat het vrij duidelijk is, dat hetzelve, althans wat de spelling betreft, naar een ouder handschrift genomen is dan dat, hetwelk de Schrijver

van het Brusselsche gebruikt heeft; ten zij men het voor aannemelijker wilde houden, dat de verandering van spelling alleen aan den afschrijver te wijten is. (1)

Over de dichterlijke waarde van het stuk is het niet mocijelijk uitspraak te doen: het is niet veel meer dan een berijmd verhaal, waarin de uitdrukking soms zeer prozaisch is. De versmaat is evenwel, over het geheel genomen, naauwkeurig onderhouden; want daar waar zij faalt, schijnt de afschrijver veeleer dan de dichter in schuld te zijn. Dit althans, meenen wij, te mogen opmaken uit de vergelijking der beide afschriften, daar het weinig moeite zou kosten, om uit beiden te zamen de versmaat grootendeels te herstellen (2).

Als geschiedkundig bewijs voor het Mirakel van *Amsterdam* heeft het gedicht eene geheel andere waarde; wij willen daarom nog eenen blik werpen op het verhaal zelf door den dichter medegedeeld.

Een man te *Amsterdam* werd ziek en begeerde de H. Sacramenten te ontvangen (vs. 61—84.) Men haalde eenen

---

(1) Op een hoogeren ouderdom van het Haagsche handschrift kunnen wij ons niet beroepen, daar het ons later gebleken is, dat het niet, zoo als CLIGNETT beweert, van het *begin*, maar het *midden* der XVe eeuw is. Na het afdrukken van het eerste gedeelte van dit stukje, werd ons door eene vriendelijke hand eene naauwkeurige afteekening van het watermerk des handschrifts bezorgd. Het is *een gekroond wapenschild, in welks midden zich drie leliën bevinden*, en waaraan van onder een *kruis* schijnt te hangen. Dit laatste is niet zeer duidelijk te onderscheiden. Het zelfde watermerk, benevens de wijdte der pontuseaux, vindt men aan 's Rijks Archief te 's Hage in de grafelijke rekeningen tusschen de jaren 1450 en 1460. —

(2) «Verzettingen van een korter voor een langer woord was den afschrijveren gants niet vreemd; en dit, nevens de verandering der oorspronkelijke spelling van eens auteurs HS., en andere eigendunkelijkheden van die scribenten, heeft de *melody die er in die oude verzen was*, zoo geweldig verduisterd.» BILDERDIJK, *Taal- en dichtk. Versch.* IV, bl. 108.

priester, die den zieke de H. teerspijze toediende (85—93); en daar de man dikwerf braakte *(want die man veel plach te keren)*, gaf de priester last, om, in geval de zieke overgave, het uitbraaksel in 't water, of in 't vuur te werpen (95—99). De zieke begon daarna te braken, en de bijzijnde personen, deden volgens voorschrift des priester, en wierpen haastiglijk het uitgebraakte in een vuur (105-114). Dat dit vuur werkelijk brandde en een groot vuur was, wordt door den dichter op deze wijze uitgedrukt: *dat heter was dan enich gloet* (115). Het H. Sacrament bleef er den geheelen nacht in leggen (117,118). Des morgens vroeg toen de vrouw, die den zieke oppaste, haar bed wilde spreiden, werd zij door eene groote koude overvallen, die haar verpligtte tot het vuur te naderen (127—133); en nu zag zij de H. Hostie geheel in het vuur leggen *(die si gheheel daer legghen sach)*. Zij stak hare bloote hand in het vuur en nam er de hostie uit, zonder dat het vuur haar eenig letsel dede (136—138). Zij keerde het H. Sacrament in hare hand om (145,146). Eene andere vrouw kwam bij haar; de eene gaf de andere de Hostie over. Zij legden ze vervolgens op een kussen en sloten ze in eene kist weg (151—162). Daarna kwam de zoon des zieken mans te huis. De vrouwen verhaalden hem wat er gebeurd was. Hij gebiedt dat men hem de kist zoude openen, neemt het H. Sacrament in zijne handen, zet er zijnen vinger op, en nu ziet hij voor zijne oogen *dattet ene smitte creech*. Dit ontstelt hem, en innig getroffen legt hij het Heilige weder in de kist (163—183). Nu stelt de man voor, om den priester te halen, omdat zij niet weten wat te doen (184—187). Hij gaat het heimelijk den priester bekend maken, en deze beveelt hem aanstonds om het stil te houden, omdat er anders te veel spraak over komen zou (193—198). De

priester komt, legt het Allerheiligste in eene doos *(in pyxidem)*; maar de doos valt om, en zij kunnen de H. Hostie niet terug vinden, wat zij ook zoeken (203—210). Op nieuw en nadrukkelijk gelast de priester om de zaak aan niemand kenbaar te maken, maar hem dadelijk te ontbieden, als zij de H. Hostie mogten wedervinden (224—243). Na het vertrek des priesters gaan zij nogmaals aan het zoeken en vinden nu de Hostie even als te voren in de kist. Des anderen daags, 's morgens vroeg, doen zij den priester weêr komen, die thans het H. Sacrament medeneemt, en het naar de Kerk brengt (254—264). In de Kerk bleef het echter niet lang, daar het tot de heilige plaatse wederkeerde:

265 Dairt onlanghe wilde duren
Wanttet quam in corter uren
Weder totter heiligher stede.

Daarop kreeg hun kind de vallende ziekte, die zich meermalen herhaalde. Hierdoor kwam de man op het denkbeeld, dat hij misdede met de zaak te verhelen; hij riep Gods genade in, en beloofde het voorgevallen te zullen bekend maken. Hij deed zoo als hij beloofd had, gaf overal ruchtbaarheid aan het wonder, bragt zijn kind tot het H. Kruis, droeg er zijne offers op, en aanstonds werd het kind genezen (268—294). Sedert dit voorval werd er over 't huis, waar het wonder had plaats gehad, eene kapel gebouwd (295—299). Dit wonder geschiedde in het midden der maand Maart in het jaar des Heeren dertien honderd vijf en veertig, zoo als in geschrifte is getuigd geworden (303—306). Sinds dien tijd werd het H. Sacrament door velen bezocht, en zelfs van verre vereerde men het door offeranden; lammen werden er genezen en blinden kregen het gezigt weder (307—339).

Vergelijkt men nu het bovenstaande met het verhaal,

zoo als het door mij uit het *Latijnsche Getijdenboekje*, uit A LEYDIS, en het *Mirakelboekske* is medegedeeld (zie *het H. Sacrament van Mirakel* enz. bl. 7—11, 112—118, 123—124), dan ontwaart men, met uitzondering van eenige omstandigheden, eene volkomen gelijkenis. Die omstandigheden zijn echter niet van dien aard, dat zij aan de echtheid van WILLEM's berigt eenige waarde ontnemen, omdat zij zeer goed met het verhaal der bovengenoemden overeen te brengen zijn.

Even als in den *Hollandschen* BEKA (1) wordt door V. HILDEGAERSBERCH verhaald, dat de *zoon* van den zieke te huis kwam (163, 164), terwijl bij de bovengenoemde schrijvers gezegd wordt dat deze de *man* der vrouw was (*maritus*). Het een sluit het andere volstrekt niet uit, daar het toch niets buitengewoons is dat een vader bij een gehuwden zoon inwoont. Dit wordt zelfs bevestigd door het verhaal in den *Holl.* BEKA, waar van dien *zoon* gezegd wordt: *ende sprac tot sijnen wijue* (2); zoodat deze geen verschillend maar dezelfde persoon is.

Dat de H. Hostie eene smette kreeg door het aanraken van 's mans vingeren, wordt in het verhaal bij A LEYDIS of *in 't Latijnsche Getijdenboekje* niet gevonden, en evenmin in het *Mirakelboekske*; doch in dit laatste wordt het naderhand er bijgevoegd. In de *Divisie-Cronijk* en in den *Holl.* BEKA komt het even als bij onzen dichter in het verhaal zelve voor.

Van het bevel des priesters om het uitbraaksel in het vuur te werpen en van zijne groote bezorgdheid om het voorgevallene stil te houden, wordt bij de meergemelde

(1) Zie *H. Sacr. v. Mir.* enz blz. 95 volgg.

(2) In een exemplaar van den *Holl.* BEKA lezen wij van dezen *zoon: Ende sprac tot siiure* ZUSTER; doch vermits de overige H. SS. lezen: *Ende sprac tot sijnen* WIJUE, valt het niet moeijelijk te beslissen, welke de ware lezing zij.

schrijvers niet uitdrukkelijk gesproken; maar de blijkbare verlegenheid des priesters, zijn diep zuchten toen hem de H. Hostie getoond werd, en daarbij het gedrag van den man jegens zijne vrouw, zijne vrees dat er de goede naam door lijden zou, in dit alles ligt duidelijk genoeg opgesloten, dat de priester aan die onvoorzigtigheid niet vreemd was, en dat hij er belang bij had, de zaak zooveel mogelijk te verhelen. Overigens worden ook deze omstandigheden door den *Holl.* BEKA bevestigd.

Op gelijke wijze als bij A LEYDIS enz, wordt hier ook verhaald dat de priester de eerste maal zonder de H. Hostie huiswaarts keerde, vermits de gewijde doos omgevallen en het H. Sacrament niet te vinden was. Den volgenden dag brengt de priester de terug gevonden hostie naar de kerk; en hiermede eindigt het verhaal in het *Latijnsche Getijdenboekje*, het *Mirakelboekske*, en bij A LEYDIS; maar in het verhaal van onzen dichter wordt er nog bijgevoegd, dat het H. Sacrament na korten tijd tot de vorige plaats wederkeerde. Het eene is niet in 'strijd met het andere, beide omstandigheden kunnen waar en eene onderlinge aanvulling zijn.

In het verhaal van het Amsterdamsche wonder, heb ik mij steeds gegrond op de berigten van A LEYDIS, het *Getijden-* en het *Mirakelboekske*, omdat zij blijkbaar uit dezelfde en wel eene echte bron geput hebben. Dit belet niet, om ook de door Meester WILLEM vermelde en zoo even aangehaalde omstandigheden aan te nemen; want ofschoon van die omstandigheden in den getuigbrief des Magistraats geen melding gemaakt wordt, kunnen zij toch, als werkelijk plaats gehad hebbende, door de overlevering bewaard gebleven, en ter kennis van eenen tijdgenoot gekomen zijn. Daar overigens die omstandigheden met de andere niet in strijd zijn, maar veeleer elkander verklaren, kunnen zij

gevoegelijk als eene aanvulling worden aangemerkt.

De eenige wezenlijk verschillende omstandigheid, en die evenwel tot de zekerheid der gebeurtenis: *het niet verbranden der H. Hostie*, niet afdoet, is deze: dat door den dichter gezegd wordt, dat het kind, hetwelk de vallende ziekte gekregen had, *tot het H. Kruis gebragt werd* (v. 288); terwijl in de meergemelde schrijvers alleen van het H. Sacrament sprake is. Aan dit laatste geven wij de voorkeur, omdat de omstandigheden der zaak zelve dit aanwijzen; en wij gelooven, dat ofwel de dichter zich vergist heeft, ofwel de lezing dezer plaats door de afschrijvers bedorven is.

De dagteekening eindelijk der gebeurtenis komt met de berigten der dikwerf genoemde schrijvers volkomen over een: het wonder geschiedde in de helft der maand Maart des jaars 1345. — Het verschil van dit jaar met dat van het Brusselsche HS. (1340) kan de zekerheid dezer dagteekening niet doen betwijfelen, daar de versmaat zelf, zoo als wij reeds boven hebben aangestipt, uitwijst, dat de lezing van het Haagsche HS. de ware is; en dit bevestigt zich zonder tegenspraak, wanneer men dit vers leest volgens het systeem van MONE (1). Ten overvloede kunnen wij het volgende hier nog bijvoegen. Als het wonder in 1340 ware voorgevallen, dan zou de dagteekening van *half Maart* hiermede in strijd zijn; want in 1340 viel Paschen in op den 16^{n} April (2); en daar de gebeurtenis, zoo als door niemand wordt tegengesproken, tusschen Dingsdag en Woensdag vóór palmzondag, dus 12 dagen vóór Paschen plaats had, zou de dichter niet hebben moeten zeggen: *Bij middelmeert*,

(1) Zie Dr. JONCKBLOET, *die Dietsche Doctrinale*, Inleiding, blz. LI en volgg.

(3) Zie de tabellen van KLUIT achter zijn werk: *Primae lineae collegii hist. dipl.* cet.

maar in het *begin van* APRIL. Daar nu beide lezingen hebben: *midden-maart*, kan men met allen grond zeggen, dat hier de Brusselsche lezing van het jaartal bedorven is.

Opmerkelijk zijn ook de woorden des dichters, die hier onmiddellijk op volgen:

305. Alsoe scriftuer betughen mach
Beide mannen mitten wiven.

Dat hier sprake is van den getuigbrief, die door den Magistraat, op de verklaring der beide mannen met de vrouwen, werd afgegeven, komt ons voor, met grond te kunnen verdedigd worden; wil men dit echter betwijfelen, dan zal men in allen geval niet kunnen ontkennen, dat het verhaal des wonders in geschrifte, welk dan ook, vroegtijdig was opgeteekend, vermits WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH, een tijdgenoot der gebeurtenis, zich op die schriftuur beroept.

Het gedicht *van den Sacramente van Aemsterdam* bevestigt dus alleszins wat tot staving van de zekerheid dezer gebeurtenis gezegd is; het vult daarenboven eene leemte aan, die tot hiertoe bestond tusschen het omstandig verhaal der oudste schrijvers en den tijd des voorvals; terwijl het een afdoend bewijs is tegen de bewering van WAGENAAR en anderen: dat «de oudste schrijvers, die er van gewaagen, ten minsten honderd jaaren na den tyd, waarin het wonderwerk geloofd wordt geschied te zijn, gebloeid hebben.»

A. J. PLUYM.

NASCHRIFT VOOR DEN «TIJDSPIEGEL.»

Terwijl de Protestantsche pers zich beijverde om tegen het *Mirakel van Amsterdam* te velde te trekken; terwijl zij in dagblad-artikelen, in dichterlijke (?) uitboezemingen, in

smaad- en schimpschriften haar hart lucht gaf, kon de *Tijdspiegel* toch ook niet achterwege blijven. — Geen wonder; — in de negentiende eeuw nog te durven spreken van zulk een mirakel! In onze verlichte dagen «eenen Hoogleeraar» te vinden, die zich verstout openlijk de verdediging er van op zich te nemen — welke vermetelheid! Duchtig dan losgetrokken op dien..... — En met welke wapenen? — Dat is om 't even, mits men geene grondige wederlegging vordere. Spot en hoon zijn wel het gemakkelijkst te handteeren: die wapenen zijn ons zoo vreemd niet. En wanneer wij dan, als waren wij *Sabreurs*, in het wild schermen, roepen en schreeuwen — dan? — Dan zal al wie niet verder denkt, zeggen dat wij gelijk hebben. — Zoo dacht, zoo handelde althans de *Tijdspiegel*. En in plaats van te *bewijzen*, dat de aangehaalde oorkonden onaannemelijk zijn, vond hij beter, ze *onbeduidend* te noemen; en in plaats van zóó aan te halen, dat men des Schrijvers zin vatten konde, scheen het hem doelmatiger een gedeelte weg te laten, om er naar welgevallen, uit te besluiten wat hem goed dacht; en in plaats van het Katholieke standpunt in deze zaak niet uit het oog te verliezen, maakte hij liever veronderstellingen, die niemand gemaakt heeft, en geen Katholiek maken zal. Is dat eerlijk strijd voeren? — Wij begrijpen zeer goed, dat menschen, die de grondwaarheden des Christendoms verwerpen, die noch aan de Drieëenheid, noch aan de erfzonde, noch aan de Godheid van CHRISTUS, noch aan eene ware verlossing en innerlijke heiliging gelooven, dat diezelfde *a priori* eene gebeurtenis betwijfelen, die in een zoo naauw verband staat met de leer der *Transsubstantiatie*, ofschoon deze er geenszins afhankelijk van is; — maar dat menschen, die op beschaving en verdraagzaamheid aanspraak maken, zich niet ontzien

om door beleedigende gezegden de Katholieken te grieven, te grieven in hetgeen hun boven alles dierbaar is, dit betuigen wij niet te begrijpen. Of behoort dat misschien tot «de teekenen des tijds» ?

Wij zijn niet voornemens den *Tijdspiegel* op den voet te volgen, nog minder hem te wederleggen; die een weinig nadenkt zal begrijpen, waarom. — Daarentegen zal het ons een genoegen zijn, bij nadere gelegenheid te antwoorden op de bedenkingen, door den Schrijver eener recensie in den *Algemeene Konst- en Letterbode* in het midden gebragt, welke zich door gematigdheid en betamelijken ernst zoo voordeelig van het opstel in den *Tijdspiegel* onderscheidt.

VERSCHEIDENHEDEN.

KORTE GEDACHTEN OVER DE AFGODERIJ,

DOOR EENIGE NEDERLANDSCHE GODGELEERDEN (1).

Cicero heeft ergens, onbeleefd genoeg, van de filozofen gezegd, dat er niets zóó dwaas of ongerijmd kon verzonnen worden, dat niet in het brein van een dier heeren was opgekomen. — Als ik dit gezegde nu eens op de godgeleerden — op *zekere* godgeleerden althans, want er zijn vele honorabele exceptiën — toepaste? «Foei!» hoor ik u in verontwaardiging uitroepen, «dat was eene misdaad van geschonden majesteit!» Ik erken het gaarne; mijne stelling was te algemeen; laat ik liever zeggen: dat er *somtijds* toch al zeer dwaze ideeën in het brein van *sommige* godgeleerden kunnen opkomen: dat is zachter, onbepaalder. Ik weet niet of hun theologisch hoofd daartoe eigenaardig georganiseerd is: als ik meer praktische kennis van het systeem van Doctor Gall had — en meer van de waarheid van dat systeem overtuigd was, wil ik er *en passant* bijvoegen — dan zou ik misschien wel zin krijgen om een paar exemplaren van godgeleerde schedels — altoos na ontvangen verlof — te betasten, om daarop den bult, b. v. van excentriciteit, van anakolouthomanie, van absurdophilie, enz. enz. te zoeken. Nu moet ik van die manier om mijne *thesis* te bewijzen, afzien. Maar ik heb nog andere argumenten, positieve, onloochenbare, tast- en zigtbare argumenten, *ad hominem* en *contra hominem*, zoo als 't u belieft. Één slechts wil ik er bij deze gelegenheid van gebruiken — want ik moet iets *en reserve*

(1) Zie *de Protestant. Tijdschrift ter bevordering en verbreiding van Bijbelkennis en ware Godsvrucht; door eenige Nederlandsche Godgeleerden.* Vierde jaarg. N°. 1, blz. 15.

houden, wanneer mijne *thesis* soms door vijandelijke tegenwerpingen wierd aangevallen.

Dit weinige *ad captandam benevolentiam*, «*om den lieven leser favorabelyk te disponeren,*» zoo als een Vlaemsch Chronyxken zegt. — Nu ter zake.

Er bestaat in ons land een klein, mager maandschriftje met een donker blaauwen omslag. Het ding is reeds drie jaar oud, en had bij zijne geboorte veel met stuipen te kampen. Later vreesde men voor eene uittering; nu is het door vele zorgen het dreigend levensgevaar te boven gekomen. Met een goed, naauwkeurig gevolgd *régime* zal het nog wel eenige jaren het leven houden; vooral, wanneer het zwakke schepseltje zich zorgvuldig wacht van veel en luid te schreeuwen, van zich erg driftig te maken, al was het ook op *paapsche stoutigheden* of om den *Trierschen Rok*. Jammer zou het intusschen zijn dat het bezweek; want dan ware tevens het middel verdwenen om het *otium doctum* (vrij vertaald: de tijd, wanneer een geleerde niets doet) van menig *Nederlandsch godgeleerde* te occuperen. Of meent ge dat de mede-arbeiding aan zoo'n Maandschriftje geen heerlijke literarische bezigheid is voor menigen «*Visch op den drooge,*» zoo als de ondeugende *Gids* de heeren Proponenten wel eens heeft durven noemen? Ik gis dat het juweeltje van een opstel, dat ik ga overschrijven, door een mede-arbeider uit die achtingswaardige kaste is zamengeflanst; misschien wel meer bepaaldelijk door een jong theoloog, die zijne studiën op de *Alma Mater* te *Leiden* heeft volbragt, gedurende het treurig *Sede-vacante* der nog steeds aldaar verdwenen Logica. Maar dit gevoelen geef ik niet voor meer uit dan het is: voor eene bloote conjectuur.

Laten we nu den auteur zelven hooren. Het is hem te doen om *korte gedachten over de Afgoderij* ter neêr te schrijven. Gelukkig dat hij niet gelijk DE MAISTRE — vergeef mij de juxtapositie — moest zeggen: «*Je n'ai pas eu le temps d'être court!*

Anders had hij welligt de volgende vernuftstralen van zijn anti-afgodisch genie nog *langer* uitgeschoten !

Een Redacteur van het tijdschriftje «*de Protestant*» spreekt:

«Was er ooit een tijd, waarin men het bijgeloof en de afgoderij zocht «op den troon te plaatsen, en in haren ouden luister te herstellen, het «is tegenwoordig. Dit is duidelijk uit het volgende. — Maar wij willen «ons thans alleen bij de afgoderij bepalen.

«Afgoderij is in plaats van den éénen waren God, die zich in Zijn «woord, en in de gansche natuur of al het geschapene geopenbaard heeft, «nevens Hem iets anders versieren (?) of hebben, waarop de mensch zijn «vertrouwen stelt. (1) — Is deze bepaling der afgoderij waarheid, en «niemand van gezond verstand kan dit ontkennen, dan moet volgen :

«Dat die godsdienst, welke bij iets anders buiten God hare zaligheid zoekt, niets anders dan afgoderij is.» —

Hierop volgen eenige gedachten die *niet* kort zijn, waarin aangetoond en des noods bewezen wordt «dat de kortste en regte weg zeker altijd de veiligste is, om niet te dwalen.» — Ik heb er niets tegen. — Verder : «Is zulk eene handelwijze, om den goeden weg te verlaten en alleen op bijwegen te willen wandelen, niet ten hoogste onverstandig, bijgeloovig, ja zelfs afgodisch ?» — Hier zou ik een paar keeren «*distinguo*» zeggen, en dan kortheidshalve tot het volgende overgaan.

«De Roomsche Kerk is de bijgeloovigste en geene afgodischer dan deze. «Geene Kerk heeft meer afgoden dan zij. De oude Grieken, Romeinen, «zelfs de oude Egyptenaren hadden niet zoo vele afgoden als tegenwoordig «de Roomschen, en zij krijgen er dagelijks meer door het kanonizeren, «en nemen dus toe in getal. Wij willen er eenigen, want alle op te tellen «is onmogelijk, opnoemen.

«De hoogste afgod is MARIA, die is bij de Roomschen alles ; want de «moeder wil, *moet* ook de zoon willen. Daar te boven is eene vrouw «altijd veel medelijdender dan een man. — Elk een heeft zijnen bijzon-«deren afgod, b. v. de Pausen hebben PETRUS en PAULUS ; de Franciscanen «FRANCISCUS ; de Dominikanen DOMINICUS ; de Karmeliten ELIAS, en NB. «ELIAS was een Jood, de Jezuiten IGNATIUS, de timmerlieden JOZEF, de «schilders LUKAS, de visschers PETRUS, enz. Ook ieder Roomsche heeft zijnen «patroon of afgod. — In elke bijzondere ziekte, b. v. tandpijn, rooden «loop, pest, enz. roept men eenen bijzonderen Sanct of Sanctinne aan, «want die is de afgod, die helpen kan. Zelfs voor dieren heeft men bij-

(1) Wij bevelen deze definitie der afgoderij aan de opmerkzaamheid der godgeleerden aan. Zij heeft de verdienste van *nieuw* te zijn : immers wij mogen niet veronderstellen dat de Auteur ze uit de *Dictata* zijner vroegere leermeesters zou hebben gecopieerd.

«zonderc afgoden zoo als ANTONIUS voor de varkens. — Heidenen plaatst «men zelfs onder de afgoden, b. v. LONGINUS, die echter nooit heeft «bestaan; ook kinderen, zoo als de Bethlehemsche, en deze waren jood- «sche, maar alles komt te pas: Christenen, Joden en Heidenen. — Ook «levenlooze dingen zijn afgoden: zoo als de H. Rokken te *Trier* en *Ar- «genteuil* en op vele andere plaatsen; het kruis van den Verlosser, of- «schoon het niet meer bestaat; gedeelten van dat kruis: de speer; de «nagels en een onnoemelijk getal van tanden, armen, beenen en hoofden «van zoogenaamde Heiligen. Deze allen moet men godsdienstig vereeren, «want zij worden verheven bij God (zie *Mechelsche Kathechismus*, les «XXII, antwoord 84), en worden dus zeker eens zalig. — Nog meer: «men bakt ook afgoden, b. v. de ouwel, en als zij geconsacreerd is, «dan moet men dezelve aanbidden even als JESUS CHRISTUS; en de ouwel «is en blijft, als werd zij duizendmaal geconsacreerd, altijd *meel*. Zoo «ziet, voelt en smaakt men de ouwel. Wie kan eenig onderscheid be- «merken tusschen eene geconsacreerde en eene ongeconsacreerde ouwel? «niemand! zelfs met het sterkste vergrootglas niet. Kan dan zulk een «ding een God wezen? Kan het door een gezond verstand als afgod ver- «eerd en aangebeden worden?

«Maar nog meer. — Aan menschen bewijst men goddelijke eer, b. v, «aan den Paus van *Rome*, aan de Bisschoppen, men knielt voor hen «neder. Wij zagen zelf met onze oogen, dat men voor eenen Bisschop «knielde; wij overtuigden dus ons zelven, dat deze afgoderij werd be- «dreven. Voor eenen gewonen priester heeft men zelfs eenen afgodischen «eerbied; en zij zijn toch, van den Paus tot den geringsten Priester, «menschen van gelijke beweging als anderen, en dus ook *zondaren*. Wij «hebben er niets tegen, maar zijn er sterk voor, dat men elken braven «Geestelijken den verschuldigden eerbied, als mensch, bewijze, maar «voor hem neder te knielen, een eerbied, die aan God alleen toekomt, «dit gaat te ver en is volslagen afgoderij. — Wanneer zal eens de af- «goderij bij de Roomschen vervallen? Dan, als zij God beter leeren ken- «nen; als zij, door Gods woord — dit wordt hun, helaas! nog onthou- «den — geleerd, God leeren aanbidden in geest en waarheid, en zij «CHRISTUS JESUS erkennen als den eenigen algenoegzamen Zaligmaker, en «geen vertrouwen meer vestigen op ingebeelde heiligen, gezaligden en «afgoden.

«Wij moeten hier nog bijvoegen, en dit hadden wij bijna vergeten, «dat men in de Roomsche Kerk levende en doode afgoden heeft, zoo als «b. v. MARIA en andere, die thans, schoon niet meer op aarde, zalig «zijn, en de menigte van allerlei reliquiën, hemelsche en aardsche, zoo «als de gecanoniseerde Heiligen, die, volgens de gedachten der Room- «schen, thans in den hemel zijn, en zijne aardsche Heiligheid, de Paus. «Bekende en onbekende, b. v. MARIA en URSULA met hare *elf duizend* «maagden, want hoe heeten dezelve? welke waren derzelver namen? «waar waren zij allen geboren? Ingebeelde, die nooit bestaan hebben, «zoo als LONGINUS, CHRISTOFFEL, ST. JORIS en bestaande, te weten: PAULUS, «PETRUS en zoo vele anderen, die op aarde hebben geleefd en thans bij «hunnen Verlosser zalig zijn.

«Wij willen nog eene heilige noemen, welke wij leerden kennen uit

«een werkje, dat reeds in de zeventiende eeuw is uitgegeven, getiteld: «*de Roomsche Uilespiegel of de lusthof der Katholieken*; namelijk ST. «PECUNIA of het geld. Deze afgod wordt niet alleen door Roomschen, «maar ook door Protestanten, Joden en Heidenen al te zeer vereerd; «doch vooral wordt deze heilige PECUNIA door den Paus, Kardinalen, «Bisschoppen, Priesters en Monniken buiten mate geëerbiedigd, want «men kan niets van hen verkrijgen noch zielmissen, noch aflaten of «dergelijke zaken, zonder *pecunia*, dat is: zonder geld. En gelukkig «hij, onder de leeken, die ST. PECUNIA tot eene patronesse heeft; want «hij kan zich vrijkoopen van zonden, hel en vagevuur; vrijheid verkrij«gen, om op vastendagen vleesch te mogen eten, en wat des meer zij. «Is dan PECUNIA bij de Roomschen niet de vereerenswaardigste en mag«tigste afgod. Zij beveelt over hemel en hel. Derhalve is, vooral bij de «Roomschen, het oude spreekwoord maar al te waar:

«Om de poen
«Is 't al te doen.»

«Nog moeten wij hier iets bemerken, dat ons straks ontschoten was, «en hetgeen vooral de overdenking van elken Roomschen tiendubbel ver«dient, dat is: men heeft den H. Rok te *Trier* aangebeden, en hem «toegeroepen: *Heilige Rok! bid voor ons!* Is dit ook domme afgoderij? «zeer zeker! want er moet uit volgen, dat de H. Rok gehoor, verstand, «oordeel, wil, goedheid, medelijden, zondaarsliefde bezit. Bezit hij die «niet, dan is het de grootste bijgeloovige domheid, zoo tot hem te bid«den. Bezit hij die, dan is hij een redelijk schepsel, dan moet hij «door God geschapen zijn, en is dus geen werk van menschen handen. «en dit laatste stelt toch, zoo ver wij weten, geen Roomsche.»

Wij zijn met scherts begonnen, wij willen met ernst eindigen.

Heeft de taal wel krachtige woorden genoeg, om de verontwaardiging uit te drukken, die elken regtschapen lezer, hij moge Protestant of Katholiek zijn, bij het aanhooren van zulke ellendige drogredenen moet aangrijpen? En dergelijke onbeschaamde dwaasheden worden in *Nederland* door GODGELEERDEN geschreven, en door het vrome publiek gelezen! Voorwaar, het is een droevig teeken des tijds, vernederend voor die schrijven, vernederend voor die zonder walg of afkeuring lezen. Hoe diep is toch bij sommigen de polemiek tegen de Katholieke leer gezonken! — Randt het Katholicisme aan; dit is u, op uw standpunt, niet euvel te duiden; maar doe het met eerlijke wapenen; bestrijdt onze leer, onze instellingen: maar doe het

met eerbied ten minste voor uzelven. En och! of wij ons nog konden overtuigen dat ge *niet weet wat ge doet*! Maar ook dit is moeijelijk.

GEESTIGE INVALLEN EN KWINKSLAGEN VAN WIJLEN PETRUS BLOCCIUS.

MEDEGEDEELD DOOR DEN HOOGLEERAAR N. C. KIST (1).

Hetgeen ik hier uit eene geleerde verzameling ten uwen gevalle heb opgezocht geëerde lezer, heb ik laatst reeds aan een' mijner vrienden medegedeeld, die — ik wil opregt zijn — er volstrekt niet meê was ingenomen. «Ik vind die aardigheden plat,» zeide hij, «triviaal; als gij ze een naam wilt geven, noem ze dan *calembourgs* van de allerlaagste soort.»

— «Maar als ik u eens zeî,» antwoordde ik, «dat ze door een Hoogleeraar als *trekken van vernuft*, en *niet geheel geestelooze woordspelingen* worden aangeprezen?»

— «'t Is mogelijk: *quandoque bonus dormitat Homerus*. Ook moet gij mij toegeven dat het oordeel over het al of niet smakelooze van een gezegde, van een *bon-mot* zeer veel van de subjectiviteit des oordeelaars afhangt. Gij moet mij toegeven, dat men *geleerd* kan zijn zonder daarom juist een kieschen smaak te bezitten. Den smaak *leert* men niet aan, mijn beste! hij is een kind des gevoels; er hoort eene zekere *dosis* van poëzy toe om hem in het gemoed te doen ontwikkelen. Welnu, heeft een bevoegd kunstregter, dien gij ook hoogacht, de schrijver van *Onderzoek en Phantasie*, niet gezeid, dat «*geleerdheid* een nekslag is voor poëzy?»..... Daarom, en om andere redenen, die ik nu niet wil opnoemen, is het nog niet uitgemaakt dat *ik* hier ongelijk heb, al voert gij eene *hooggeleerde* autoriteit tegen mij aan.»

---

(1) *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, Dl. XIII, blz. 56.

— «Nu, nu, vrees maar niet dat ik *uwe* subjectiviteit zal dwingen om zich aan die van den Hoogl. K. te onderwerpen. Maar evenmin moogt gij het mij kwalijk afnemen, dat *ik* mij niet zoo terstond aan *uwen* smaak en *uw* gevoel overgeef..... Ik zal mij op onpartijdige beoordeelaars, op de lezers van *de Katholiek* beroepen.

— En als de lezers van *de Katholiek* dan eens van *mijnen* smaak waren, en *mijn* gevoelen deelden?

— Dan zou ik antwoorden, dat..... in allen gevalle het medegedeelde — even als volgens *zeker iemand* zekere *Allocutie* — dienen kan, om een der groote mannen van de Nederlandsche Hervorming niet in zijn statie-tabbaard, maar *en profond negligé* te doen kennen.

— Ik heb er vrede meê; maar zeg eerst een paar woorden over den Auteur, voor dat gij hem doet spreken.

— Zeer gaarne, hernam ik. — PETRUS BLOCCIUS, was de zoon van een schoolmeester, en zelf schoolmeester te *Leiden*. Aangaande deze belangrijke betrekking, welke hij dáár omtrent 1562 bekleedde, is er niets zekers bekend; want ten aanzien der bijzondere geschiedenis van de Latijnsche School te *Leiden* is het gelegen, zegt Professor KIST, «als met de geschiedenis der Arabieren voor Mohammed: voor het grootste gedeelte ligt zij in het duister begraven.» Maar daarentegen historisch-zeker is het, dat hij de schrijver is van een pamphlet, getiteld: «*Meer dan twee hondert ketterijen, blasphemien, en nieuwe leeringen, welck met de Misse zijn ghecomen: Eerst van* PETRO BLOCCIO, *Schoolmeester te Leyden in Latyn ghemaeckt, daer nae in Duytsch voor slechte menschen overghesett, opdatse moghen weten dat de Paussche-Kerck een fonteyn is van allen ketteryen onder deksel van heylicheyt. — Daerom dwaelt ghy, om dat ghy de Schrift niet weet. Marci* 12. — M.D.LXVII.» De titel belooft niet meer dan hij geeft. Juist *tweehonderd en ééne ketterij* worden er in het geschrift van den Leidschen *Rector* — want dat was BLOCCIUS — opgesomd, en daarbij op een vrij

hevigen toon uitgevaren tegen de *lieve Papisten*, de *tooversche Misse*, de *siel-moorderyen* van den Paus, de *afgodissche pannecoecxkens*, de *Mis-soppe*, den *meelachtigen Maozim*, *gelt-soeckende oorbiecht*, *blasphemische Missael*, en meer andere enormiteiten, te lang om te vermelden. Die lust heeft moet ze in de lange uittreksels van het *Archief* maar eens nalezen. Professor KIST heeft er op de duistere plaatsen aanteekeningen bij gevoegd, waarin verscheidene nieuwe schrijvers en zelfs ELLENDORF — «wiens onderzoek grondig en afdoende mag genoemd worden (1)» — zijn aangehaald. Zijn Hooggel. prijst het werk zelf als eene *belangrijke proeve van den onafhankelijken oorsprong* en van de *zelfstandigheid* der Nederlandsche Kerkhervorming, en gevoelt zijne belangstelling opgewekt door den *geheel eigenaardigen Protestantschen geest*, *welke in het boek van* BLOCCIUS heerscht» (blz. 71). *A governo* !

Dit zij genoeg over den schrijver. Als ik langer praatte zou mij geen plaats meer in *de Katholiek* voor mijne kleine bloemlezing overblijven. Ik laat ze dus onmiddellijk volgen:

BLOCCIUS noemt dan in oogenblikken, wanneer hij aardig wil zijn, de *Dominicanen* liever *Demonicanen;* de *Jesuwieten* liever *Jesu-wijten*; *Heilsdom*, d. i. Heiligdom, *Helsdom; Cardinales*: *Carnales* of: *Cardines Antichristi; Catholici: Cacolyci; Capellanen: Gijtendrijvers; Mismaeckers*: *Mesmaeckers*, enz. Elders schrijft hij, bij voorbeeld: «Dat de Paus een stadthouder CHRISTI waer, hy soude niet ghedragen worden van vier potboeven op een berrye als een tonne biers: CHRISTUS wierde van syn Apostels niet ghedragen, maar hy heeft syn Apostels dicmael ghedragen, als sy swack in 't geloove waren. — Dat de Paus een stadthouder CHRISTI waer, hy soude gheen Misse doen: CHRISTUS heeft noyt *ghemist*, maar hy heeft onse salicheit *ge-*

(1) *Archief*. bl. 35. Wat zullen de Duitsche Professoren wel zeggen, als zij deze lofrede op de *grondigheid* van ELLENDORF lezen? — Men moest, dunkt mij, meer zorg dragen voor onze theologische reputatie buiten 's lands.

raect. — CHRISTUS maecte de dooden levendich, ende de Paus vermoort de levende Christenen ; enz. enz.

Wij meenen ons van alle verdere toelichting te kunnen onthouden. Men leze en oordeele. Men oordeele vooral of men in die hevige taal, in die lage denkbeelden, in die onedele woordspelingen «de krachtige uitdrukking» kan vinden «van een ge«tergd waarheidsgevoel en van die edele verontwaardiging, door «welke het dikwijls ook bij BLOCCIUS is: *pectus est, quod disertos facit.* (*Archief*, bl. 57).

ONOMATOLOGIE DER JESUITEN.

Ik weet niet of er wel ooit stervelingen op dit benedenrond hunne pelgrims reize hebben afgelegd, die zoo vele namen, zoo veel verschillende en wijd-uiteen-loopende namen hebben gedragen, als de Jesuiten. Wat zou hiervan toch de oorzaak zijn? Ik heb wel eens gedacht dat het daaruit voorkwam, dat velen, die over de Jesuiten schrijven en spreken, zich geen regt helder denkbeelden over die geheimzinnige personaadjen kunnen vormen. Een onbestemd, duister, onvolledig, verward denkbeeld over welk voorwerp ook, heeft onbestemdheid, duisterheid, onvolledigheid, verwarring in de definitie van dat voorwerp ten gevolge: men tracht de zaak bij haren naam te noemen, maar de naam is even onbestemd als het denkbeeld. Zoo leerde ik vroeger in de *Logica*. En als het nu eens waar was, dat onder het onnoemelijk getal Jesuiten-bestrijders, de meesten niet eens een naauwkeurig denkbeeld hadden van het monster dat zij met zooveel inspanning bevochten? Als dit eens werkelijk zóó ware!.... Laatst las ik de heerlijke *Voorrede* van den beroemden P. DE RAVIGNAN voor de vijfde uitgave van zijn uitmuntend werkje over de Jesuiten (1). Daar vond ik weer

(1) *De l'Existence et de l'Institut des Jésuites*; en de Hollandsche Vertaling (*Amsterdam*, bij C. L. VAN LANGENHUYSEN), die wij vroeger in *de Katholiek* hebben aangekondigd. De bedoelde *Voorrede* is door den *Godsdienstvriend* (April 1845) medegedeeld.

nieuwe bijdragen voor de kleine *onnomatologia Jesuitica*, die ik, uit liefhebberij voor de kwestie, sedert eenigen tijd had beginnen te verzamelen. «*Wat is toch wel het Jesuitisme?*» vraagt zich de welsprekende DE RAVIGNAN. «*Ik daag de bestrijders der Jesuiten uit,*» vervolgt hij, «*mij het te verklaren. Duizende bladzijden hebben zij er over geschreven: niets* bestemds *hebben zij gezegd.*» En de bewijzen worden geleverd met de eigen woorden van de vijanden der Jesuiten zelve. Ik raad elken lezer van *de Katholiek* eene inzage van die zonderlinge — méér dan zonderlinge — uittreksels uit de beruchtste schrijvers van den dag, sterk aan. Nooit te voren had ik geweten dat het Jesuitisme *de onverbiddelijke werkingskracht der reactie*, of *het kosmopolisme zonder ingewanden* (1), of *de christelijke automaat* (2) was; *nu* weet ik het! Nooit had ik te voren kunnen denken, dat wanneer ik een paar Jesuiten ontmoette, ik dan werkelijk te doen kreeg, met *een werktuig zonder persoonlijke natuur, een louter toeval, een eenvoudig natuurverschijnsel, een oud oorlogstuig, een brander van Filips II, van de onoverwinnelijke vloot* (3); *nu* kan ik mij in de toekomst wachten!

Maar, als ik het toch bedaard nadenk, is mij de zaak door al die definitiën nog niet helder. Die Franschen zijn toch ook zoo ligtzinnig, ja dikwijls nog nevelachtiger dan de Duitschers, die er den naam van hebben! Als ik het nu maar eens aan ons Hollandsch gezond verstand vroeg? Met dat voornemen, lieve lezer, sloeg ik eenige boeken open, die op mijne schrijftafel leggen, en las:

Het Jesuitisme *is het bedrog tegen beter weten aan* (4); het is *rustelooze werkzaamheid, loosheid der kunstenarijen, plooizieke*

---

(1) CUVILLIER-FLEURY, *Journal des Débats*, 10 Mars 1845.

(2) MICHELET, *Voorlezingen over de Jesuiten*, passim.

(3) MICHELET, ibid.

(4) Prof. VINKE, *Antwoord aan de Redactie van het tijdschrift* Waarheid in Liefde, blz. 17.

buigzaamheid, een geesel Gods; het zijn *de laatste togten van het menschelijk gemoed* (1).

Het Jesuitisme is de *verdrukking der Protestanten*, de *allerlistigste* vijand der vrijheid (2); 't is *een gebroed, hetwelk de verderflijkste kanker is, waardoor het maatschappelijk ligchaam kan worden aangetast* (3).

Het Jesuitisme 't is *de geest en levensadem, de oogen en handen en voeten der Roomsche Curie en Hierarchie* (4); het is *gewetenlooze sluwheid* (5), *overmoed, antichristelijke beginselen*, 't is *eene partij, voor wie niets heilig is* (6).

Ik moet bekennen, ook na deze lezing was mij de zaak nog niet helder. Als ik nu dien *Foliant* eens raadpleegde, die daar ginds in mijne boekerij staat en er zoo ernstig uitziet? Het is een deel der werken van onzen onsterfelijken HUIG DE GROOT: als *hij* eens iets over de Jesuiten zeide, *dat* zou toch zeker wel den stempel dragen van zijn uitstekend genie, van zijn' helderen, diep doordringenden geest! Kom aan, DE GROOT was een vriend van den beroemden Jesuit PETAU (PETAVIUS) (7), hoe mag hij wel over de *Societeit* zelve hebben gedacht? Het is

(1) De heer E. PIAGET, in *de Gids*, 1844, n°. 11.

(2) Prof. HOFSTEDE DE GROOT, *Institut. Hist. eccles.* p. 138.

(3) Een Redacteur van den *Evang. Kerkbode*, 1845, n°. 20.

(4) Prof. KIST, *Archief voor Kerkelijke geschiedenis*, Dl. XV, blz. 361.

(5) Id. l. c. Dl. XIV, blz. 9.

(6) Id. l. c. Dl. X, blz. 378.

(7) DE GROOT zond dikwerf zijne theologische werken, eer deze in druk verschenen aan Pater PETAVIUS, met verzoek om ze na te zien en hem zijne bedenkingen mededeelen. Eens schreef hij den geleerden Jesuit deze woorden, welke hem, niet minder dan zijnen vriend, tot eer verstrekken: «Indien gij in mijn geschrift iets ontdekt, dat van de Katholieke gevoelens afwijkt.... verlang ik dat gij mij daarvan onderrigtet, als iemand, aan wiens oordeel ik de grootste waarde hecht,» enz. — *In eo scripto si quid est aut Catholicis sententiis discongruens, aut caeteroquin a veritate alienum, aut minus idoneum ad pacem, de eo abs te viro eruditissimo et cujus judiciume plurimi facio, moneri cupio. Rogo permittas mihi lumen de lumin accendere.* Epist. 1576 Edit. Amstel.

van belang om zulks te weten, als was het maar om vergelijkingen te maken tusschen zijne taal en die der GROTUISSEN of *quasi*-GROTUISSEN van onze dagen. — Ik lees met eerbied:

«Het Genootschap der Jesuiten heeft gedurende de laatst verloopene eeuw in vergelijking van andere, een grooter getal mannen voortgebragt, die zich zoowel door hunne bekwaamheid in alle vakken der wetenschappen, als door hunnen *onbevlekten levenswandel* onderscheiden. Ik weet dat er velen onder hen gevonden worden, wier ernstig verlangen het is de ondeugden uit te roeijen en de Kerk in hare vroegere eenheid te herstellen. Ik zelf maak volgaarne gebruik van hunne raadgevingen» (1).

Of DE GROOT gelijk heeft moet gij zelf maar beslissen, geëerde Lezer. Dat is zeker, dat hij de Jesuiten beter en meer van nabij kende, dan menig Professor, die hen nu van de verfoeijelijkste misdaden beschuldigt. — Men denke het eens na: DE GROOT ging gaarne bij de Jesuïten te rade! *Je n'en reviens pas!* O sieraad van 't vaderland, groote HUGO! gelukkig dat gij niet in onze dagen leeft;.... men had u zelven voor een *Ultramontaan* of *Jesuit* gehouden!

BIOGRAPHIËN IN FIERI.

Menigen lezer zal het welligt, gelijk mij, bevreemd hebben, dat het tijdschrift *de Tijd*, hetgeen zich nog al *airs* van *haute fashion* geeft, onlangs eene plaats ingeruimd heeft voor den beruchten apostaat JOHANNES RONGE. Die «eenige inlichting over 's mans leven en werken» komt voor in de 7e aflevering, en is onmiddelijk geplaatst na eene vrij jolige beschrijving van het gecostumeerd Bal bij Z. K. H. den Prins VAN ORANJE; — al-

---

(1) «Jesuitarum societas intra hos annos centum, et quod excurrit, plures protulit viros in omni genere scientiarum eruditos, et eosdem vitae inculpatae, quam ulla alia. Scio ego multos esse eorum, qui serio teneantur studio et vitia tollendi, et restituendi Ecclesiae pristinam unitatem. Neque me piget eorum uti consiliis; cet. HUG. GROTII *Opera*, Tom. III, pag. 658. *Edit. Amstel.* 1679.

wie het rapprochement wat zonderling toeschijnt kan er misschien de reden van vinden in de opmerking, dat de Rongiaansche vertooning toch ook een soort van *mascarade*, hoewel minder onschuldig dan de Haagsche, is. — In 't eerste giste ik dat die levensbeschrijving bij vergissing was ingesloopen; «immers,» zoo redeneerde ik, «*de Tijd* wil lectuur verschaffen aan de *beschaafde wereld: atqui, ergo.*» Weldra echter was het mij zeker dat *de Tijd* met beradenheid had gehandeld, en dat RONGE niet ter sluik zich in zulk een fatsoenlijk gezelschap had ingedrongen, maar dat hem met voorkomenheid eene plaats was ingeruimd. «Hij is een man van den Tijd en dat is genoeg,» zeide men, en die reden was voldoende om den vreemdeling van *Laurahütte* te introduceren. Het schijnt echter dat de dienstvaardige introducteurs wel eenigzins vermoed hebben, dat de verschijning van dien nieuwen gast niet aan alle leden van hun gezelschap even veel zou behagen; de moeijelijkheid echter was voorzien en men had de verontschuldiging gereed. «Als zich morgen of ten derde dagen een van RONGE's tegenpartijders een gelijken naam verwerft, dan zal hem ook zijne plaats worden gegeven in *de Tijd*, die alzoo zijn doel, zijne rigting het best getrouw zal blijven.» — Welaan, dat is in allen gevalle heusch! men geeft ons ten minste vooruitzigt op goed gezelschap. Mij dunkt evenwel dat, indien *de Tijd* aan zijne goede voornemens wil getrouw blijven, hij niet tot «morgen of ten derden dage» behoeft te wachten. Het zal hem toch wel niet onbekend zijn, dat zich reeds gisteren en vóór-eergisteren in *Duitschland* «tegenpartijders» van JOHANNES RONGE hebben opgedaan, wier kennismaking aan elk fatsoenlijk man' hoedanig ook zijne godsdienstige overtuiging moge wezen, niet onaangenaam kan zijn. Wij meenen dus den beschaafden lezers van *de Tijd* de op handen zijnde Biographiën van de Bisschoppen VON GEISSEL, ARNOLDI of DIEPENBROCK en misschien ook wel van een of ander Breslauschen Kanunnik te mogen aankondigen.

X.

BOEKAANKONDIGING.

LES VIES DES SAINTS, nouvellement écrites par une réunion d'ecclésiastiques et d'écrivains catholiques, sous la direction religieuse du Comité nommé par Mgr. l'Archevêque de Paris. — Paris, H. L. Delloye. 1845.

Nam het bovenstaande werk slechts eene gewone plaats in onder de zoo talrijke voortbrengselen der godsdienstige drukpers in *Frankrijk*, minder zouden wij ons beijveren om het den lezers van *de Katholiek* aan te bevelen. Immers bij gelijkheid van verdiensten staan bij ons de producten van den vaderlandschen bodem steeds op den voorgrond; en het is ons een genoegen hier te kunnen zeggen, dat het ook ten onzent niet geheel ontbreekt aan wel-bewerkte levensbeschrijvingen van de verheerlijkte dienaren Gods. Immers alle Katholieken kennen de *Levens der Heiligen*, door den WelEerw. Heer E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te *Soeterwoude* uitgegeven; en dikwerf zeker hebben velen onder hen die altoos stichtende, leerrijke, maar ook niet zelden aangename en boeijende verhalen met voldoening doorbladerd. Wij hebben dus, strikt genomen, geene behoefte om aan onze Fransche naburen te gaan vragen, hetgeen wij bij onze landgenooten kunnen vinden.

Er zijn echter billijke redenen, gelijk wij vertrouwen, waarom wij de welwillende aandacht onzer lezers op de bovengemelde *Vies des Saints* meenen te mogen vestigen. Deze liggen zoowel in de meer dan gewone voortreffelijkheid van uitvoering, waarin zij verschijnen, als in de allerzeldzaamste vereeniging van hoogst verdienstelijke mede-arbeiders, die er hunne bijdragen voor zullen leveren. Wat de uitvoering aangaat, deze zal in sierlijkheid en kunstwaarden niet behoeven onder te doen voor de fraaiste voortbrengselen der Fransche drukpers. Staal- en

houtgravuren zullen de voornaamste tafereelen van het leven der godsdiensthelden veraanschouwelijken, en derzelver vervaardiging zal alleen worden toevertrouwd aan kunstenaars, die de *christelijke* kunst begrijpen, en de godsdienstige overtuiging der schrijvers deelen.

Maar nog meer dan de sierlijke uitvoering, verdient de wijze vermeld te worden, waarop de schriftelijke bijdragen tot deze *Levens der Heiligen* zijn tot stand gekomen. Uit liefde voor de glorie der Katholieke Kerk, die zich in hare verheerlijkte kinderen terugspiegelt, hebben een groot getal verdienstelijke mannen zich vereenigd om elk het hunne te leveren, tot voltrekking van dit gedenkstuk van hunnen godsdienstige ijver. Ieder uit hun midden heeft zich verbonden, om het Leven van een Heilige te schrijven en het, als Auteur, *met zijnen naam te teekenen.* Mannen, die door hunne uitstekende talenten, door hunne hooge geboorte, door hunne maatschappelijke betrekkingen, door hunne politieke of geestelijke waardigheden, op een verheven standpunt geplaatst, komen, als broeders vereenigd, ter verheerlijking hunner gezamenlijke Moeder, openlijk de verklaring afleggen dat zij haar liefhebben en eerbiedigen, dat zij zich zelven tot eere rekenen voor haar te kunnen werken. Onder het groot getal dier getrouwe zonen van het Katholicisme vindt ge vertegenwoordigers uit alle standen, uit alle betrekkingen der maatschappij. Hooggeplaatste Geestelijken, met roem bekende Staatslieden, Leden van de Kamer der Afgevaardigden, met hunnen Vice-President aan het hoofd; verdienstelijke krijgslieden; Hoofdambtenaren bij de Geregtshoven of Ministeriën; uitstekende Geleerden, Leden van het Instituut, van de Fransche Akademie en het Aziatisch Genootschap; Hoogleeraaren aan de Sorbonne of in de Collegiën, hebben alle hunnen medearbeiding toegezegd, en zullen hunnen naam en hun talent leenen.

Er ligt, men moet het erkennen, iets edels, iets grootmoedigs in die openbare getuigenis, die zoo vele uitstekende mannen, geven van hunne verknochtheid aan hunne Kerk,

op het oogenblik zelve dat zij zoo hevig door allerlei hartstogten, wordt aangerand; er straalt veel christelijke moed en onafhankelijkheid door in die ondubbelzinnige hulde welke zij, ten aanzien van geheel *Frankrijk*, aan het Katholicisme, aan deszelfs invloed, leer en beginselen komen toebrengen. En welk schitterend blijk geven zij niet van hunnen echt-christelijke ootmoed, van hunne opregt-Katholieke gezindheid, die hooggeplaatste mannen, die begaafde Schrijvers, door zich, wat het leerstellige hunner opstellen aangaat, vrijwillig te onderwerpen aan het Kerkelijk Gezag, dat alleen over de regtzinnigheid der Katholieke leer en beginselen kan oordeelen! Voorwaar, zulke voorbeelden zijn bewonderenswaardig; zij moeten noodzakelijk een weldadigen invloed op velen uitoefenen. Deze hunne daad alleen is eene krachtige protestatie tegen de miskenning van het Gezag der Kerk, waarvan onlangs een hooggeplaatst Staatsman in *Frankrijk* zulk een treurig voorbeeld heeft opgeleverd. *Eere zij dus aan hen die gelooven* (1), eere aan hen, die zich niet schamen als getrouwe zonen der Katholieke Kerk op te treden; eere aan hen, die zonder te blozen hun hoofd, al is het ook met lauweren gekroond, durven bukken onder hare goddelijke magt!....

Wij mogen de namen van deze eerbiedwaardige en verdienstelijke mannen aan onze Lezers niet terughouden. Ze allen echter op te noemen zou te lang zijn; — op de eerste *lijst* door het *Journal des Débats* en door andere publieke bladen bekend gemaakt, worden er meer dan *honderd en twintig* opgegeven. Wij houden ons te vrede met er slechts eenige te vermelden, en wel diegene, welke wij meenen ook van elders aan velen onzer lezers bekend te zijn. De waarborg voorzeker, dien *zulke* namen geven, is zeer groot; en wij twijfelen of wel ooit eenige letterkundige vereeniging voor de uitgave van een werk een dergelijken hebbe opgeleverd.

(1) I Petr. II, 7.

Uittreksel uit de *eerste* lijst van *Mede-arbeiders* aan de nieuwe *Vies des Saints* te *Parijs* uitgegeven.

De H.H. ARTAUD DE MONTOR, Lid van het Instituut. *H. Leo de Groote* (1). AUDIN. *Gelukz. Nicolaas von Flue.* BALLANCHE, Lid der Fr. Akad. *H. Theresia.* Burggraaf DENIS-BENOIST, Afgevaardigde. BONNETTY, Lid der Soc. Asiat. *H. Justinus.* DE LA BOUILLERIE, Vic.-Gen. van Parijs. *H. Rosa van Viterbo.* BRIFFAUT, Lid der Fr. Akad. DE CAZALÈS. Graaf FRANZ DE CHAMPAGNY. *H. Petrus.* COEUR, Prof. aan de Sorbonne. DELLOYE, Luit.-Colonel. DROZ, Lid der Fr. Akademie. Baron D'ECKSTEIN. Markies DE FOUDRAS. CASIMIR GAILLARDIN, Prof. in het Collegie van *Louis-le-Grand.* GARCIN DE TASSY, Lid van het Inst. GLAIRE, Prof. aan de Sorb. DE GOLBERY, Afgevaardigde, Procur.-gener. te *Besançon.* Baron GUIRAUD, Lid d. Fr. Akad. JAGER, Prof. aan de Sorb. Markies DE LAGRANGE, Afgev. *H. Gregorius van Tours.* LAURENTIE. CH. LENORMANT, Lid van het Instit. *H. Carolus Borrom.* Graaf LEPELLETIER D'AULNAY, Vice-president van de Kamer der Afgevaardigden. *H. Ignatius* van *Antiochië.* Graaf DE L'ESCALOPIER, Conserv. van de Bibl. van het Arsenaal. MARET, Prof. aan de Sorb. *H. Thomas* van *Aquino.* XAV. MARMIER. MAUPIED. DE MONMERQUE, Lid van het Geregtshof te *Parijs.* ALFR. NETTEMENT. RAVINET, Vic.-gen. van *Parijs.* RECEVEUR, Prof. aan de Sorb. Graaf DE RESSEGNIER. H. DE RIANCEY. Advocaat. *H. Gregorius de Groote.* ROMAIN-CORNUT, Advoc. ROSELLY DE LORGUES. Markies DE SAINT-AULAIRE, Afgev. CH. SAINTE-FOI. DE SAINT-CHÉRON. JULES SAUZAY, Advoc. CH. STOFFELS. VALÉRY, Bibliothecaris te *Versailles.* CH. WEISS, Corresp. van het Instit. LOUIS VEUILLOT. Markies DE VILLENEUVE-TRANS, Afgev. Burggraaf ALBAN DE VILLENEUVE-

(1) De namen van Heiligen bij die des Mede-arbeiders gevoegd, duiden aan dat dezes Leven door hem zal worden geschreven.

BARGEMONT, Afgev. *II. Joannes de Matha.* Burggraaf OSWALD DE VITROLLES. ZANOLLES, Hoofdambt. bij de Prefect. van het Dep. *du Loiret. H. Germanus* van *Parijs.* —

Nu nog een enkel woord over de manier, waarop de Uitgave geschiedt. Elke week verschijnt er ééne aflevering van één vel druks gr. 4°. op allerkeurigst velijn papier, met gekleurden omslag. Elke aflevering bevat het leven van een Heilige, door den Schrijver, gelijk wij gezegd hebben, met *zijn naam geteekend.* Elke aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De prijs is buitengewoon matig. Elke aflevering met eene groote staalgravure door een bekend kunstenaar en met houtsnee-vignetten op *elke* bladzijde, kost slechts 60 *centimes*, ongeveer 30 cents.

De eerste aflevering is reeds in April ll. verschenen. Zij bevat het leven van den H. VINCENTIUS DE PAULA, door den Eerw. DU GUERRY Pastoor van S. *Eustathius* te *Parijs*, en is opgedragen aan Mgr. den Aartsbisschop AFFRE, die in een' brief aan den Uitgever hem zijne hooge goedkeuring heeft doen blijken.

TERUGREIS UIT HET PYRENEESCHE GEBERGTE. Door Mevrouw ***. Eerste en tweede Deel. — Christelijke Bibliotheek ten voordeele der Katholijke Missie van Curaçao. Derde jaargang. N°. 3 en 4. Tilburg, Gebrs. de Kanter. April 1845.

Gaarne nemen wij de aankondiging van dit werkje te baat, om de *Christelijke Bibliotheek*, waarvan het deel uitmaakt, en die onder goedkeuring van Z. D. H. Mgr. den Bisschop van *Emaus* te *Tilburg* wordt uitgegeven, aan alle voorstanders en verspreiders van cene onschadelijke en tevens aangename en nuttige lectuur op nieuw aan te bevelen. De keuze der werkjes heeft tot dus verre de algemeene goedkeuring weggedragen,

en wij twijfelen niet of de Redactie zal op den ingeslagen weg voortgaan. Zij levert er eene nieuwe waarborg voor, door de uitgave van de *Terugreis uit het pyreneesche gebergte*, een regt lief boekje, dat met veel belangstelling zal gelezen worden. De Auteur is eene vrouw, wier anonomym in *Frankrijk* geen geheim meer is, en die met zeer veel kieschheid, naïviteit en bevalligheid in eenige brieven aan hare familie de kleine incidenten van hare reis weet te vertellen. Menige lezeres zal misschien bij het doorbladeren van het boeijende reisverhaal, wel in het geheim wenschen, zulke aardige brieven te kunnen schrijven als de Auteur, en zoo vele bijzonderheden uit de geschiedenis en de oudheidkunde te weten als zij — De *brieven* zijn gevolgd door een elftal *Fragmenten*, waarin de zeden der bewoners van den Rijn-oever en van *België* worden geschilderd, levendige bevallige schetsen waarin de Schrijfster veel talent van opmerking aan den dag legt. In het laatste wordt eene episode van het leven van JEAN JAQUES, in den vorm van een' dialoog, verhaald; welke van eene gezonde kritiek en een goed oordeel doet blijken. Eindelijk sluit het tweede deeltje met eenige *Gedachten* (bl. 119—175) over de Roman-lectuur en over sommige *nieuwe denkbeelden in het stuk van opvoeding*. In de classificatie dier gedachten zouden wij wel wat meer orde verlangen: zij volgen nu elkander *pêle-mêle* op, zonder dat men den draad kan vatten die ze verbindt. Dit echter verhindert niet dat de menigte dier gedachten goed gekozen zijn en soms zeer treffende opmerkingen bevatten. Men vergelijke b. v. bladz. 136, 138, 147, 153 enz.

De vertaling is over het algemeen goed bewerkt; de stijl evenwel zou op vele plaatsen minder sleepend zijn en veel in levendigheid winnen, indien de vertaling zich van het veelvuldig gebruik van *hetzelve* en *dezelve* beter gewacht had. — Ook de uitvoering is vrij net en de prijs — hetgeen voor dergelijke ondernemingen als de *Christelijke Bibliotheek* van veel belang is — zeer gering.

TWAALFTAL LESSEN voor eerstbeginnende kinderen, over het leven van Jesus Christus. Naar het Fransch. Leyden. J. W. van Leeuwen, 1844.

Dit leesboekje is met het doel vervaardigd om op de bewaarscholen of voor het huisonderwijs te worden gebruikt. Hieraan beantwoordt het over het algemeen vrij wel. Die eenvoudige, gemakkelijke stijl is wel de geschikste om den kinderen de voornaamste gebeurtenissen van het leven des Verlossers bevattelijk voor te stellen en in het geheugen te prenten. De vragen achter iedere *Les* geplaatst, en met nommers geteekend, die op het daarover verhandelde in den tekst terugwijzen, maken het overzigt van den inhoud dier les gemakkelijk, en dienen tevens den onderwijzer tot een' leiddraad, om zijne leerlingen, na het overlezen van ieder hoofdstuk, daarover te ondervragen.

Wij hebben eene kleine bedenking tegen den titel. Waarom heeft men bij den naam van den Zaligmaker niet een of ander praedicaat gevoegd? b. v. *onzen Heer*, *onzen Verlosser* enz. Dit is gebruikelijker althans onder onze Katholieke landgenooten, en klinkt ook eerbiediger. Nog hebben wij eenige onnaauwkeurigheden hoewel gering in getal, in taal en woordvoeging opgemerkt. Zoo leest men b. v. in het *Voorberigt*: «De goede bijval, die de *zedelijke Verhalen* van..... in het vorige jaar uitgegeven, mogten te beurt vallen.» — Wij meenen niet al te streng te zijn, wanneer wij, vooral in werkjes voor schoolgebruik bestemd, op eene groote naauwkeurigheid in taal en stijl aandringen.

DE LIEFDE TOT JESUS CHRISTUS in oefening, volgens de woorden van den H. Paulus: *de liefde is geduldig, zij is zachtmoedig*, enz. (1 Cor. XII, 4.)

door den *H. Alphonsus de Liguorio*. Naar het Fransch vertaald, door een R. K. Priester. Derde druk. 's Gravenhage, A. P. van Langenhuysen 1844.

«De heiligheid en volmaaktheid bestaat in het beminnen van JESUS CHRISTUS onzen God, onzen Koning, onzen Verlosser. Hij die mij bemint, zegt JESUS CHRISTUS, zal door mijnen Vader bemind worden: mijn Vader bemint u, omdat gij mij bemind hebt (Joan. XVI: 27). Sommigen, zegt de H. FRANCISCUS VAN SALES, doen de volmaaktheid bestaan in gestrengheden, anderen in het gebed, dezen in het dikwerf ontvangen der H. Sacramenten, genen in aalmoezen; maar zij bedriegen zich allen: want de volmaaktheid bestaat in God van ganscher harte te beminnen.» — Met deze woorden vangt het eerste Hoofdstuk van dit boekje aan, hetwelk wij met den Schrijver aanbevelen aan allen, «die verlangen hunne zaligheid te verzekeren, en naar de volmaaktheid te streven.» Men denke echter niet dat de Schrijver daarom de H. Sacramenten, het gebed enz. afkeure; integendeel, in dit werkje zelve beveelt hij ze aan, maar zóó als zij moeten aanbevolen en beoefend worden, als middelen namelijk, om de godsvrucht op te wekken en te voeden, en daardoor naar de volmaaktheid te streven. Want stelt men de godsvrucht uitsluitend in deze of geene oefening, en is men overigens niet bezorgd, om de zonden en gebreken te vlugten de gelegenheden daartoe te vermijden, de pligten van zijnen staat naauwkeurig te vervullen, den evenmensch te beminnen, en God in alles, vóór alles en boven alles als zijn laatste einde te zoeken, dan moge men den naam hebben van godvruchtig te zijn — men is het niet. De volmaaktheid bestaat in God van ganscher harte te beminnen.

Maar die liefde bestaat niet in eene bloote betuiging: Liefde is werkelijkheid. Zij openbaart zich door de beoefening van verschillende deugden, en door het vlugten van alles wat aan

het geliefde voorwerp mishagen kan. De liefde is geduldig, zachtmoedig, zij is niet afgunstig, niet opgeblazen, enz.

Naar aanleiding van deze eigenschappen der liefde door den Apostel opgenoemd, wordt in dit werkje aangetoond, *hoe* men God beminnen moet. De voorstelling is zeer eenvoudig en toch niet zonder zalving.

De derde druk van de Hollandsche Vertaling, die wij hier aankondigen, strekt ons ten bewijzen, dat dit werkje onder onze landgenooten gezocht is. Moge de voortdurende belangstelling eenen herhaalden druk noodzakelijk maken, maar meer nog, de beoefening der liefde er door bevorderd worden. —

LETTERLOVER.

DE LOFZANG DER KERKE

OP HET

HOOGSTWAARDIGE SACRAMENT.

PANGE LINGUA

Tong! zij 't wonder aangeslagen
Van 't verheerlijkt Vleesch en 't Bloed,
Schat van nimmer schatbre waarde,
Dat de Zoon der edele Moeder,
Aller volken Vorst en Hoeder,
D'aard' ten losprijs, vlieten doet!

Ons beschoren; ons geboren
Uit den reinsten Maagdenschoot,
Kwam Hij, 't zaad des Woords hier spreidend',
Godmensch, met ons de aard betreden,
Die zijn vreemd'lingschap beneden,
Straks, met wondere ord'ning sloot.

Tot den disch des jongsten Nachtmaals,
In der broed'ren kring, gegaan,
Volgt Hij stipt eerst de oude spijswet,
Doch biedt, — binnen de eigen' wanden, —
Elk der twaalve, met zijn' handen,
Fluks zich zelf, ten voedsel, aan.

't Woord, nu Vleesch, doet, door zijn magtwoord,
Hier, in Christus' Vleesch, het brood,
Wijn in 's Heilands Bloed, verkeeren. —
't Stijg' den aardschen zin te boven,
't Hart, dat kinderlijk gelooven
Mag, heeft nimmer wankelensnood.

Bij zoo hoog een Sacrament zij
Des, met diep ontzach, geknield!
Moog nu de ouder beeldspraak wijken
Voor dees nieuwe zonnestralen!
Hou slechts tegen 't zinverdwalen,
Rein geloof elks geest bezield!

Blijve aanbidding; diepe hulde;
Glorie, kracht en zegening
Onzen Vader in den hoogen,
En den Zoon uit Hem geboren;
Beider Geest meê, — toebeschoren,
In niet afgebroken kring!

P. A. C.

ACHT TEGEN ACHT.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE ALGEMEENE CHRISTELIJKE SYNODE DER HERVORMDE KERK IN NEDERLAND.

To be or not to be.

Sedert dertig jaren wordt de Hervormde Kerk in *Nederland* door eene algemeene Christelijke Synode wettiglijk vertegenwoordigd. Vóór het koninklijk besluit, dat haar in den aanvang des jaars 1816 ten voorschijn riep, was er sedert twee eeuwen in ons vaderland eene dergelijke Kerkvergadering niet meer gehouden. Wat meer is: de algemeene Synoden waren gedurende dat gansche tijdperk *verboden*, welligt uit vreeze dat zoodanige bijeenkomsten, in plaats van der godsdienstige verbroedering onder de Protestanten bevorderlijk te zijn, veeleer de Hervormde Kerk in *Nederland* op nieuw zouden schokken en scheuren, gelijk de Dordrechtsche Synode maar al te veel gedaan had. Deze vrees althans scheen ook in 1816 bij velen nog niet geweken. Zoowel bij Staatslieden als bij Kerkelijken, vond het voorstel ter instandbrenging van eene dergelijke Kerk-vertegenwoordiging niet alleen weinig bijval, maar zelfs onbewimpeld uitgedrukte tegenspraak. De Raad van State beschouwde eene algemeene Synode niet *wenschelijk*, niet *noodzakelijk*, ja zelfs *allezins onraadzaam*, zoo men hare besluiten ook betrekkelijk wilde maken *tot de zuiver-*

heid der godsdienstleer (1). Van de zijde der kerkelijken, opperde de *Classis* van *Amsterdam* hare bezwaren in een adres den 7en Maart 1816 aan den Koning overhandigd, waarin zij verklaarde, dat door zoodanige inrigting «de «*Hervormde Kerk*, het *geloof*, de *belijdenis* en *verkondiging* «der Christelijke leer, *afhankelijk* zouden worden van vreemde «grondbeginselen, en alle *godsdienstige vrijheid*, welke de «Protestanten op het hoogst waarderen, en die eene der «voornaamste redenen was, waarom zij zich aan de heer«schappij van den Roomschen Paus onttrokken hebben, «geheel verloren kunnen gaan. — Zich te moeten onder«werpen aan hetgeen weinige mededienaren zouden goed«vinden voor te schrijven te gelooven of niet te gelooven, «te leeren of niet te leeren, zou in den grond weinig ver«schillen, van op nieuw onderworpen te geraken aan zekere «soort van *pauselijke* of *bisschoppelijke heerschappij*, tot af«werping van welke onze Vaderen zoo veel geleden heb«ben. — De eenheid in onze Kerk stand grijpende, was «de vrucht, zoo veel mogelijk, eener langdurige vereeni«ging van aller begrippen en gevoelens. Zou men eene «andere eenheid in *geloofs*- en *leerpunten* willen daarstel«len — door bevelen van *weinigen* daarstellen; wij bidden «u, Sire! te overwegen, hoezeer daardoor inbreuk zou «geschieden, niet alleen op de regten van ons geweten, «maar ook op die van zoo vele duizenden» (2).

Uit het hier medegedeelde blijkt, dat in 1816 het daarstellen eener algemeene Synode voor de Hervormde Kerk in *Nederland*, door velen niet zonder bekommering werd te gemoet gezien. Spoedig bleek het dan ook, dat de Hooge

---

(1) YPEY en DERMOUT, *Gesch.* der *Nederl. Herv. Kerk*, IV, 650.

(2) Zie: *de Synode en de Herv. Kerk*, Amst. Beijerinck, 1845, blz. 8.

Regering noodzakelijk vond de verontruste gemoederen, zoo veel mogelijk, te doen bedaren door eene verklaring, welke de bevoegdheid en den werkkring der eenmaal gevestigde Kerkvergadering nader omschreef en beperkte. Immers weldra werd de Commissaris-Generaal REPELAER VAN DRIEL gelast namens den Koning te verklaren: dat «Het Synode niet werd opgeroepen om *leerstellige geschillen te beslissen*, maar om de Kerk te besturen» (1); en ten gevalle van hen, wien, naar aanleiding van het 9e art. van het *Algemeen Reglement* (2), nog eenige bezorgdheid daaromtrent kon overblijven, werden door denzelfden hoogen ambtenaar, bij de opening der *eerste* Synode, op nieuw de geruststellendste verzekering gegeven (3).

Al de tegenkanting, welke het bijeenroepen eener Synode tot dus verre had gevonden, zweeg op dat Koninklijk woord. Men achtte zich veilig achter deze plegtige verklaring over de bevoegdheid en de magt dier hooge Kerkvergadering; — en van den anderen kant is het ook gebleken, dat de geestelijke vertegenwoordiging, toen door het werelsch Gezag aan de Hervormde Kerk gegeven, gedurende de eerste vijf-en-twintig jaren van haar bestaan, die beperkingen van haar regtsgebied nimmer heeft overschreden. Zij heeft, zegt een

---

(1) G. VAN DER TUUK. *Handb. voor Hervormde Pred.* II, 152. In het *Register* van zijn *Compendium van Kerkwetten* zegt dezelfde schr. «de Synode beslist *niet* over *leerstellingen*.» Ook de Hoogl. ROOYAARDS heeft de magt der Synode dusdanig omschreven, dat zij bestemd is, *niet om leerstellige geschillen te beslissen, maar om de Kerk te besturen.* (Hedend. Kerkregt bij de Herv. in Ned. I, 92). Zoo wel V. D. TUUK als ROOYAARDS gronden zich op de verklaring van den Commissaris des Konings.

(2) In dit art. wordt bevolen, dat de Kerkbesturen, en dus ook de Synode, voor de *handhaving der leer* hebben te zorgen. In het 16e art. wordt *het hoogste kerkelijk bestuur aan de Synode opgedragen.*

(3) *Kerkelijke redevoeringen en aanspraken bij de opening en sluiting van het nationaal of algemeen Synode*, 's Gravenhage, 1816. bl. 57.

Protestantsch schrijver, «menigvuldige Reglementen ge-«maakt, opwekkingen gedaan, inrigtingen bevorderd, om «de zuivere Hervormde leer in de *hoofden* en *harten* van «alle leden der Herv. Kerk ingang te doen vinden, maar «nooit heeft zij, in navolging der Synoden der Grieksche «en Roomsche Kerk [«*en* der Protestantsche te *Dordrecht* «en elders, had hij er mogen bijvoegen»] zich veroorloofd «te bepalen, wat in de zaken des geloofs, waar of onwaar «is, wat al of niet zal geleerd worden» (1).

Van deze vreedzame gedragslijn, wat het leerstellige aangaat, — van dit *stelsel van lijdzaamheid*, zouden anderen zeggen (2) — is echter de Synode in het laatst verloopen jaar afgeweken; meer en meer heeft zij het neutraal standpunt verlaten, waarop èn de wil van haren stichter èn hare vro gere handelingen haar hadden geplaatst. Was deze verandering bij haar een gevolg van eigen overtuiging of gehoorzaamde zij daarin aan den invloed der omstandigheden, welke zeker in de laatste jaren veel van die der vorige verschilden? Zonder deze vraag te beslissen, komt ons evenwel deze tweede bewering als aannemelijker voor. Een vlugtige blik geslagen in de gedrukte *Handelingen der Synode*, die ter onzer beschikking staan, zal ons misschien in staat stellen deze vraag, zoo al niet stellig te beantwoorden, dan toch ze eenigzins toe te lichten.

---

(1) *Is er grond van vreeze dat de Synode der N. H. K. de vrijheid van leer zal beperken.* Amsterd. 1844, bl. 18.

(2) «Uwe hooge Kerkvergadering heeft, hetzij dan uit geringschatting der leer, hetzij grootendeels uit zucht om den vrede tot elken prijs te behouden, een stelsel, de ondergeteekenden wenschen een verzachtend woord te gebruiken, maar toch een stelsel van lijdelijkheid aangenomen, waardoor en het veldwinnen van schroomelijke dwaling bevorderd, en de onmiskenbare herleving van christelijk geloof, op velerlei wijs tegengewerkt is.» (*Adres* van D. VAN HOGENDORP c. s. aan de Syn. van 1842, bl. 3.)

Sedert verscheidene jaren komen er in het *Verslag over den inwendigen toestand der Kerk,* hetgeen geregeld in elke Synode, bij monde van haren Secretaris, wordt gegeven, klagten voor over den *geest van scheuring,* die de gemeenten aanhoudend *ontrust en verdeelt* (1). De Hooge Kerkvergadering is genoodzaakt te getuigen, dat er in den boezem der Kerk *veel verkeerds te bestrijden, veel onheiligs te verbeteren is;* zij bedroeft zich over de *twistgierigheid en liefdeloosheid,* die uit *overdrift in het voorstaan van oude of nieuwe zienswijzen meer en meer ontstaat tot schade van de reine waarheid en den werkelijken voortgang van Gods rijk* (2). Een jaar later bejammert zij met *diepen weemoed* de *verwijding der bestaande klove,* de *ergernis en onrust,* de *ongelukkige spanning;* die *tot schade zoowel voor de waarheid als voor de eenheid, blijft aanhouden* (3). — Akelig, ontmoedigend tafereel, waarop de Synode gedwongen werd bij herhaling hare oogen te vestigen, terwijl zij zich misschien de woorden van den Heer herinnerde: «*dat een rijk in zich zelven verdeeld te gronde moet gaan*»! En wie zal het haar euvel duiden, dat zij zich *bedroefde* over hetgeen zij in dat tooneel van verwarring had aanschouwd, vooral omdat zij het voor waarheid hield, «dat geen christelijk Kerkgenootschap duurzaam kan bloeijen of bestaan, zoo er niet in de hoofdpunten der godsdienstige overtuiging en leere overeenstemming» (4) gevonden wordt. Ach! die *overeenstemming* in de hoofdpunten der godsdienstige overtuiging, die eenigheid des geestes was in de vlammen van het ontstoken *twistvuur* (5)

---

(1) *Handelingen der Synode* in 1841, bl. 11.
(2) *Hand. der Syn.* in 1842, bl. 11.
(3) *Hand. der Syn.* in 1843, bl. 12.
(4) *Hand. der Syn.* in 1842 bl. 133.
(5) *Hand. der Syn.* in 1843 bl. 12.

verteerd! De bewijzen lagen voor haar open, niet alleen in het steeds toenemend getal der zoogenaamde *afgescheidene gemeenten*, maar ook in de schier ontelbare *Adressen* en verzoekschriften, die sedert de laatst verloopen jaren, haar, bij elke harer zittingen, werden aangeboden (1), en waaruit het maar al te zeer bleek, dat twee, elkander vijandige, partijen zich in de Kerk de overmagt en den invloed betwistten. Slechts één blik is er noodig te werpen in die menigte van vertogen en verzoekschriften, waaruit zich duizende Protestantsche stemmen van alle oorden des lands verheffen, om uit al die zich onderling kruisende en tegensprekende klagten te kunnen opmaken, hoe deerlijk de *overeenstemming der godsdienstige overtuiging en leer* bij het meerendeel is verdwenen; hoe menigvuldig de *woelingen, spanning* en *schokken* (2) zijn, waardoor het ligchaam der Kerk onophoudelijk wordt geteisterd. Hier eischt men weder-invoering of handhaving der Symbolische schriften (3), ginds verklaart men leerstellige formulieren, die met Gods Woord overeenkomen, *overbodig*, en zulke, die met dat woord strijden, *goddeloos;* «immers,» roept men, «wij be«hoeven aan geene Conciliën, Synoden of Formulieren te «vragen, wat er te gelooven, te hopen of te betrachten is «om zalig te worden» (4); — hier acht men *de Hervormde*

---

(1) In 1843 alleen kwamen er bij de Synode 56 Adressen, geteekend door 474 Predikanten en 490 zoo Kerkenraads als gemeenteleden. *Hand. der Syn.* bl. 144.

(2) Uitdrukkingen door de Synode zelve gebezigd. De *Evang. Kerkbode* heeft zich eens, zeker bij vergissing, laten ontvallen dat dusdanige benamingen alleen door *onverstand* of *kwaadwilligheid* gebruikt worden (E. K. 1843 n°. 47).

(3) *Adres* van de heeren D. VAN HOGENDORP, GROEN VAN PRINSTERER C. S. — *Adres* van Ds. MOORREES en 8790 *leden der Gereformeerde gemeente.*

(4) *Hand. der Syn.* in 1843, bl. 146, *Adres* n°. 5427.

waarheid aangevochten door de Leeraren der Groninger Schole (1), ginds geeft men hun blijken van *diepe hoogachting en liefde* (2); — dáár wil men met alle kracht geijverd hebben tegen de *stoute en onprotestantsche vorderingen eener partij, die formulier-gezag in plaats van Schrift-gezag wil*, en dringt men op *de bescherming der sedert* 1816 *bestaande Evangelische vrijheid in onderzoek, belijdenis en prediking* aan (3); ginds beklaagt men zich op *weemoedigen, somwijlen dichterlijken toon* (4), over *de schadelijke dwaalbegrippen, die in de Hervormde Kerk onverhinderd en onbeteugeld verdedigd worden* en acht het noodig, dat *de Kerk, van buiten en binnen bedreigd, wete of zij nog besta, nog een gemeenzaam geloof bezitte, of haar band nog op een waarachtig* ja *en* amen *ruste, dan wel op eene bloote reeks van ontkenningen* (5). Ja, tot overmaat van bekommering, zag zich de Synode in haar gezag en hare jurisdictie miskend. Men ontzag zich niet, haar in openbare geschriften *vermetel, schijnheilig, gewetenlooze ballast* te noemen. (6) Zij, de wettige vertegenwoordigster der Nederl. Hervormde Kerk, werd door ledematen dierzelfde Kerk driestweg beschuldigd van de haar toevertrouwde belangen te hebben verwaarloosd; zij, de hooge Kerkvergadering, moest het uit den mond van leeken hooren, dat haar oorsprong *onwettig* was (7); en een van de aanzienlijken des lands durfde haar openlijk beschuldigen, van *het volk des Hee-*

(1) *Hand. der Syn.* in 1843, bl. 151, *Adres* n°. 5418.

(2) Ibid. bl. 348, *Adres* n°. 5439, en een aantal andere.

(3) Ibid. bl. 149. *Adres* n°. 5423.

(4) Uitdrukkingen van het rapport der Synodale Commissie. *Hand.* in 1842, bl. 100.

(5) *Adres* van den heer W. DE CLERCQ; *Hand.* in 1842, t. a. p.

(6) *De Reformatie*, Dl. III, n°. 3.

(7) *Adres* van D. VAN HOGENDORP c. s. bl. 41.

ren te verguizen en *den draak, die oude slang, welke genaamd wordt Duivel en Satanas*, tot haren *aanvoerder te hebben* (1).

Uit het weinige door ons aangevoerde (2), zal het genoegzaam blijken, dat de Synode zich, bij den aanvang van hare vergadering in 1844, in een hoogst moeijelijk standpunt geplaatst vond. Welke maatregelen zij ook mogt nemen, zeker was het, dat zij aan eene der beide tegen over elkander staande partijen zou mishagen. Immers, stond zij de *Formulieren-regtzinnigheid* voor, dan werd zij door het Protestantsch liberalisme beschuldigd van de «vrije Evangelie-prediking» te willen vernietigen; en trad zij daarentegen op als verdedigster «der onbelemmerde handhaving van het vrije onderzoek» zoo als zij drie jaren te voren (3) gedaan had, dan werd zij door de *orthodoxen* beschuldigd, den zuurdeesem van het rationalisme en het ongeloof in de Kerk meer en meer te verspreiden. — Ook den weg van eene vriendelijke bemiddeling, van het *juste-milieu* mogt zij niet bewandelen: want in dat geval hadden haar allen om 't zeerst van laauwheid verdacht, en zij had van beide partijen het verwijt moeten hooren: «*O Laodicea! de Heer zal u uit zijnen mond spuwen*" (4).

De Synode waagde het intusschen op een beslissenden toon te spreken. Zij heeft den moed gehad — althans hare

---

(1) Baron VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT, *Opwekking tot volharding*, enz. blz. 32 en 8.

(2) Meer bijzonderheden kan men vinden in de vroegere artikels van *de Katholiek* getiteld: *Woelingen, Spanning en Schokken in de Nederl. Hervormde Kerk.* Zie Dl. II, blz. 139, 217, 276, 358, Dl. III, blz. 343.

(3) *Hand. der Syn.* in 1841, blz. 11.

(4) *De Reformatie*, t. a. p.

legale meerderheid — om eene partij te kiezen en haar gevoelen onbewimpeld te uiten. Wij kunnen haar slechts in één gedeelte harer gewigtige beraadslagingen volgen.

Onder al de vraagstukken, waarmede zich de Synode moest onledig houden, was dat van de *betrekking der Hoogleeraren in de Godgeleerdheid tot de Kerk*, wel het belangrijkste. Hierover is dan ook hoofdzakelijk in de zitting van 1844 gehandeld. Een *voorloopig* (1) besluit is tot stand gekomen, en in *zes* artikelen is de *gcheele regeling van de betrekkingen der Hoogleeraren in de Godgeleerdheid tot de Nederl. Hervormde Kerk* vastgesteld.

Wij mogen hier den hoofd-inhoud dezer artikelen, als *thema* van onze straks volgende bemerkingen, niet achterhouden.

ART. 1. Van elk nieuw benoemden Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan eene van 's Rijks Hooge Scholen zal worden verlangd eene schriftelijke verklaring, behelzende betuiging zijner verkleefdheid aan de Nederlandsche Hervormde Kerk en de leer, welke, overeenkomstig Gods Heilig Woord, in haren aard en geest de hoofdzaak en het wezen uitmaakt van hare belijdenis; met verbindtenis, dat, zoo hij mogt bevonden worden, strijdig met deze betuiging gehandeld en geleerd te hebben, hij zich deswege aan de uitspraak der Nederl. Herv. Kerk, wettiglijk vertegenwoordigd, zal onderwerpen.

ART. 2. Daarentegen zal aan elken Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, bij de onderteekening van gemelde verklaring, van wege de Synode uit naam der Nederl. Herv. Kerk, worden ter hand gesteld een behoorlijk geteekend stuk, waarbij zij, op grond van zijne afgelegde betuiging, verklaart, genegen en bereid te zijn, de kweekelingen, door hem mede opgeleid en onderwezen, na behoorlijk en wel afgelegd examen bij een der daartoe bevoegde Provinciale Kerkbesturen, op te nemen onder de kandidaten tot de Heilige Dienst bij de Nederl. Herv. Kerk; en zich voorts verbindt, om hem in zijne hoogst gewigtige betrekking de verschuldigde achting en onderscheiding te bewijzen, en, zoo veel in haar is, te doen bewijzen.

ART. 3. Alleen de Algemeene Synode der Nederl. Herv. Kerk zal

(1) In hare zitting van dit jaar, zal de Synode, na ingewonnen advies der theologische Faculteiten, op dit besluit moeten terugkomen, om het finaal te handhaven of te wijzigen of te vernietigen.

uitspraak doen over bezwaar of aanklagt tegen eenen Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, wegens ontrouw aan zijne in die hoedanigheid met de voornoemde Kerk aangegane verbindtenis, en geen bezwaar of aanklagt zal worden aangenomen, tenzij dezelve worde ingediend door of van wege een dier Kerkbesturen, die, als daartoe in betrekking tot elke der respective Godgeleerde Faculteiten, speciaal bevoegd, bij eene nader instructie zullen worden aangewezen.

ART. 4. De Synode zal geen uitspraak doen dan na gevraagd te hebben het advies der Godgeleerde Faculteiten, tot welke de aangeklaagde Hoogleeraar niet behoort.

ART. 5. Een Hoogleeraar, zich door de uitspraak der Synode, bezwaard achtende, zal ter tweede of laatste instantie kunnen ontvangen worden in beroep bij eene Vergadering der Algemeene Synode, zamengesteld uit andere leden, dan die de uitspraak hebben gedaan.

ART. 6. Wanneer een Hoogleeraar bevonden is ontrouw te zijn geworden aan zijne in genoemde hoedanigheid met de Nederl. Herv. Kerk aangegane verbindtenis, zal hij verklaard worden onbevoegd te zijn, tot de vervulling van de predikdienst in gezegde Kerk; — geene getuigschriften door hem na de gedane uitspraak in gemelde hoedanigheid gegeven of mede onderteekend, zullen bij eenige kerkelijke Vergadering worden aangenomen, en 's Lands Hooge Regering zal, bij gemotiveerd adres en met overlegging der gedane uitspraak, worden verzocht, om, in het belang der Nederl. Herv. Kerk, te beschikken over den leerstoel tot hiertoe door dien Hoogleeraar bekleed (1).

Ziedaar die beruchte artikelen, waartegen zich de helft der stemgeregtigde leden in de Synode verklaarden, en die volgens het oordeel van vele hooggeplaatste Protestanten, de Kerk met *scheuring*, *ontbinding*, ja *ondergang* bedreigen. De wijze, waarop zij ontworpen werden en tot stand kwamen zal wel altoos een kapittel blijven van de *verborgenheden* der Synodale handelingen. Zeker is het, dat de helft der hooge Vergadering tegen dezelve protesteerde. Van de *zestien* leden der Synode stemden er *acht* voor en *acht* tegen, zoo dat de dubbele stem des Voorzitters de aanneming der artikelen heeft beslist. Dit is een feit, dat

---

(1) Vgl. *Hand. der Syn.* in 1844, blz. 60, 61, 186—192.

alléén meer zegt dan honderd vertogen over de *verdeeldheid,* die de Nederl. Hervormde Kerk ondermijnt.

Wij gevoelen ons niet geroepen om de *zes Artikelen* in hun geheelen omvang te beoordeelen. Uit het Katholieke standpunt beschouwd, achten wij het 1e, 3e en 6e de belangrijkste (1). Het is dus over deze alleen, dat wij hier eenige korte aanmerkingen laten volgen.

I.

De Kerk is maatschappij, of zij is niets. Is zij maatschappij, dan moet zij ook noodzakelijk in haar wezen, haar organisme en haar leven die hoofdbestanddeelen bezitten, zonder welke geene maatschappij hoegenaamd denkbaar is.

Aan alle maatschappij is een gezag noodzakelijk; zonder dit wordt zij ontbonden of vernietigd. Zonder gezag is geen maatschappelijk leven of bestaan mogelijk.

Wat is nu de Kerk? eene maatschappij des geloofs, als *geloofs*-maatschappij moet zij een *geloofs*-gezag bezitten.

---

(1) De overige drie artikelen schrijven meer bepaald de vormen voor, welke in het uitvoeren van de aangenomen maatregelen van tucht behooren te worden onderhouden. Men kan ze grondig toegelicht vinden in de door ons op blz. 372 aangehaalde «*Bedenkingen*,» (blz. 44, 52, 54.) Het 5e art. wordt door den kundigen schrijver dezer brochure hevig gegispt wegens de geldelijke opofferingen, waartoe het een aangeklaagden Hoogleeraar dwingt. Immers het kan hem, wordt hij schuldig bevonden, ongeveer *f* 1200 kosten; en de aangeklaagde moet beginnen, met deze som, onverschillig welke de uitslag van het regtsgeding zijn zal, ter dekking van vermoedelijke kosten, te deponeren. — De Katholieke lezer zal hier opmerken, dat in zijne Kerk de veroordeeling van dwalingen ten minste *gratis* geschiedt. — Wij zeggen niets van de veronderstelling van den schr. der *Bedenkingen*, dat men een Hoogleeraar zou kunnen aanklagen om hem *eene vuile poets te spelen* (blz. 56), al was het maar om hem tot de *borgstelling van f* 1200 *te noodzaken*!

«Geene Kerk zonder geloof, geen geloof waarvan men niet rekenschap geeft, of dat men niet belijdt» (1), zeggen *wij* ook met volle overtuiging. Maar is de belijdenis van een geloof noodzakelijk tot het wezen der Kerk, dan is het gezag, dat dit geloof verkondigt, handhaaft en bewaart, zulks niet minder. Want hoe zult ge zonder gezag de belijdenis des geloofs in hare zuiverheid bewaren, hoe zult ge ze beveiligen tegen de aanrandingen van eigenwaan en menschelijken trots? Hoe zult ge zonder gezag de eenheid des geloofs handhaven, de eenheid des geloofs, die volgens PAULUS — de groote Apostel kende toch zeker wel het wezen van het Christendom — het constituerend beginsel der Kerk is (2)?

Drie eeuwen geleden kwam er eene ontzettende omwenteling in het godsdienstige *Europa* tot stand, en het Protestantisme werd geboren. Het geloofs-gezag der oude Kerk werd miskend, ja geheel verworpen; en zij, die den opstand stookten en leidden, schreven op hunne krijgsbanier: «*Onafhankelijkheid der rede, vrijheid van onderzoek voor elk; leest den Bijbel, en hij zal u alle waarheid leeren*»!

Duizenden, honderdduizenden volgden den stroom, en lazen den Bijbel.

Maar de ondervinding bewees weldra, dat, wanneer er twintig den Bijbel lazen, soms geen drie hunner *dezelfde* waarheid uit die spraaklooze oorkonden leerden. Wel had men den vromen lezers verzekerd, dat dezelfde geest, die de Schriften had ingegeven, hen ook in het zoeken naar de waarheid zou bijstaan. Maar de Geest kon toch niet *ja* en *neen*, *waarheid* en *leugen* te gelijk getuigen! Het geloof, de waarheid, de leer der Kerk kon slechts één zijn, één

(1) *Adres aan de Synode*, van de heeren D. VAN HOGENDORP, GROEN VAN PRINSTERER C. S. blz. 21.

(2) *Unus Dominus, una fides.* Ep. ad. Ephes. IV. 5.

als God zelf! Men begreep het, en men zag angstig naar een middel uit, om de eenheid des geloofs te midden van al de *protesterende* en zich onderling verketterende partijen, te bewaren.

Dat middel waren de Symbolische schriften. Er werden uitvoerige geloofsbekentenissen, zoogenaamde Formulieren van Eenigheid, opgesteld, welke als *norm* der gemeenzame leer, en als dogmatische wetboeken der nieuwe kerken zouden gelden. Te gelijk nam men in die verschillende Symbolen de hoofd- en onderscheidingsleer, in eene soort van analogie des geloofs zaamgevat, op, om bij de lezing en uitlegging des Bijbels tot onfeilbaar rigtsnoer en heerschend verklarings-beginsel te dienen.

Maar de goddelijke eenheid, — de levende en organische eenheid der Katholieke Kerk — wier banden men door den opstand had verbroken, kon door geen menschenwerk vervangen worden. Gelijk alle secten, die zich van de Moederkerk losscheurden, droeg ook het Protestantisme, van zijne geboorte af, de vergiftigende kiem der verdeeldheid in zich, en die kiem moest zich vroeg of laat noodzakelijk ontwikkelen. Bij haar ontstaan zegt BOSSUET, schreef God op het voorhoofd der Hervorming dit vreesselijk woord: «*Verandering*»: — dat was haar oordeel en hare geschiedenis.

Eenigen tijd, wel is waar, handhaafde het Protestantisme zijne eenheid door de hulp van het wereldlijk gezag, dat met bereidwilligheid zijnen arm tot onderdrukking van afwijkende leerstellingen leende. In *Duitschland* werd menig Wederdooper op aad der Luthersche Theologen omgebragt; te *Zürich* liet ZWINGLI de *afgescheidenen* door den magistraat verdrinken te *Genève* liet CALVYN, met goedvinden van MELANCHTON, SERVET verbranden, en zijn vriend BEZA bewees hem in een daartoe vervaardigd geschrift, dat het

ombrengen van dwaalleeraren even geoorloofd als noodzakelijk was. In *Engeland* werden onder EDUARD VI, ELISABETH en JACOB I diegenen, welke van de door den Staat ingevoerde leer afweken, verbrand of onthoofd. In *Zweden* liet GUSTAAF-ADOLF eenige boeren, omdat zij de Lutherſche leerſtellingen gedeeltelijk verwierpen, zonder bedenking ombrengen; ja tot in 1688 werd te *Lübeck* een zekere GÜNTHER, wegens loochening van de Godheid van CHRISTUS, volgens het vonnis der theologiſche Faculteit te *Wittemberg* en der juridiſche te *Kiel*, met het zwaard geſtraft.

In *Neêrland* ging het niet verdraagzamer of vrijzinniger toe. Wie herinnert zich niet de gebeurtenissen van 1618 en 1619, en de *Placaeten* van *Hun-Hooghmogenden* tegen de Remonſtranten, wier theologie het onderſpit had gedolven. Die arme Remonſtranten! Zij waren toch ook verdedigers der *vrije Evangelie-prediking* gelijk nu de Groninger Hoogleeraren, — maar 't kwam hun duur te ſtaan. Langen tijd werden zij wegens *dangereuse opiniën tegen de gesonde leer* bitter vervolgd, en nog ten huidigen dage wordt hunne nagedachtenis, als die van eerloozen, door een' discipel des vrijen onderzoeks in de geſchiedboeken des Vaderlands geſchandvlekt (1)! — Zoo is het; de leugen is veel despotieker dan de waarheid.

Maar die slaafſche onderwerping aan *feilbaar menschengezag* kon niet altoos blijven duren. De onafhankelijkheid der rede was eenmaal door het Protestantisme als levensbeginsel gehuldigd: — dat beginsel kon wel voor eenigen tijd met geweld worden onderdrukt, maar eens moest het

(1) «Die *vervloekte Remonstrantsche clique*, welke men bij Brand, «Uitenbogaart en al dat *eerlooze geboefte* vinden kan, wier schriften «beide hart en verstand verwoestend zijn, en in alles den stempel «dragen van den leugengeest van den beginne". (BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* Dl. VIII, bl. 71.)

met vernieuwde krachten zijne vermeende regten doen gelden. De vrijheid van geweten, zegt BORGER, kon niet eeuwig blijven sluimeren: in het midden der XVIIIe eeuw begon zij te ontwaken (1).

Bij de ontwaking werd het eerst de strijd tegen de Symbolische schriften gevoerd. De Protestantsche theologie, «die twee eeuwen lang door het Symbolen-gezag bedwelmd, geslapen had» (2), herkreeg het bewustzijn harer vrijheid. Zij weigerde het hoofd te bukken onder een juk, dat het vrije onderzoek belemmerde, en de veranderingzieke leer van het Protestantisme in een stereotypen vorm goot. Toen was het sterfuur der Symbolen geslagen; openlijk noemde men den eerbied voor de Formulieren *Symbolatrisch bijgeloof;* en niet alleen bij onze vrijzinniger Duitsche naburen, maar ook in *Nederland*, weleer het bolwerk der Protestantsche regtzinnigheid, ijverde men tegen de Symbolische schriften, en van af de hoogte der Universiteits-leerstoelen klonk het den jongen Godgeleerden in de ooren: «het gezag der Symbolen «is een verdichtsel; het kluistert, overstelpt, verstompt den «geest; grooter pest kan er voor de godgeleerdheid niet «worden uitgedacht»! — En andermaal: «de Symbolen «mogen het vrije onderzoek niet beletten, noch aan «den voortgang der godsdienst-kennis hinderlijk zijn: an«ders ware het om 't even, om, gelijk de Roomschen bij «de woorden van *Trente*, zoo ook bij de verklaring der «Symbolen te zweren» (3).

---

(1) BORGER, Disput. de *Mysticismo*, p. 23.

(2) BORGER l. c.

(3) *Commentitia Symbolicorum librorum auctoritas, obruit, vincivit, hebetavit ingenia..... nulla potest in Theologiam capitalior pestis importari, quam horum librorum auctoritas*" (BORGER, l. c.). — JOAN. CLARISSE, *Encyclopaediæ theol. Epitome*, p. 495

Die taal vond weerklank in vele harten. De jongelingen, die ze vroeger als leerlingen hoorden, zijn nu op hunne beurt mannen en leeraars geworden. Met dezelfde beginselen, die hun vroeger werden ingeprent, bestrijden zij nu de pogingen, door de jongste Synode beproefd, om de *vrijheid* van het Protestantisme te onderdrukken. Zij weigeren, op het voorbeeld hunner meesters, het hoofd te bukken onder een juk, dat het Protestantisme, zeggen zij, met ondergang bedreigt. Hoor, hoe zij om strijd het dreigend onheil willen afweren, en liever het uiterste kiezen dan zich door de Synode *een verachtelijken slavenband om den hals* te laten *slingeren* (1). «Nimmer,» zoo klinkt het, «nimmer zullen wij ons aan eene overheersching on«derwerpen, die in eene Protestantsche Kerk niet mag «gedoogd worden; liever willen wij de Kerk verlaten, «dan ons de artikelen laten opdwingen. De Synode slaat «den weg der verkettering weder in; zij doet het onwe«tend, gaarne nemen wij dit aan, maar onwetend sloegen «de Joden ook den Heer aan het kruis. Die onwetendheid «moet aan het licht gebragt worden. De Hervormde Kerk «moet zien, dat haar levensbeginsel is aangetast; zij moet «zich verheffen tegen alle hierarchische aanmatiging. Niet «van *Rome* willen wij verlost zijn, om onder *'s Gravenhage* «te komen» (2)!

II.

Waarom ontmoeten de *zes Artikelen* eene zoo hevige tegenkanting?

---

(1) Zie: *De Synode en de Professoren in de godgeleerdheid.* Rotterd. 1845. bl. 17.

(2) *Bedenkingen* enz. Haarlem 1845. bl. 80 en 76. — *De Syn. en de Herv.* Kerk, bl. 44.

Deze vraag laat zich gemakkelijk beantwoorden.

Vrijheid van onderzoek is het *palladium* van het Protestantisme met verwerping van alle kerkelijk gezag als noodzakelijk gevolg: elk Protestant mag, krachtens zijn *Protestant-zijn*, zich *patriarch in zijn eigen huis stellen*, gelijk BILDERDIJK zich uitdrukte. Die vrijheid nu, die onafhankelijkheid wordt aangerand, zoo niet vernietigd door het besluit der Synode. Immers — wij laten hier liefst Protestanten spreken — «in de *zes Artikelen* wordt de «Hierarchie ten top gevoerd op eene wijze, waarvan de «geschiedenis der Protestantsche Kerken geen voorbeeld «kent» (1). Verkrijgt het besluit der Synode zijne uitwerking, dan is het gedaan met de vrijheid van onderzoek, en de Hoogleeraren der Universiteiten, door wie de bedienaren der Kerk moeten worden gevormd, worden verlaagd tot *Formulier-knechten*, gelijk Prof. HOFSTEDE DE GROOT, in een oogenblik van verontwaardiging, de verdedigers der Symbolen noemde. 't Is onbetwistbaar dat het hier het toekomstig bestaan van het Protestantisme in ons Vaderland geldt: dàt wordt door de Synode *naar den hartader gestoken*. De Synode oefent een *gezag* uit, wanneer zij *uitspraak* wil doen over de *leer*. Een van beide: òf de *Synode* onderzoekt, beslist, veroordeelt zonder *gezag*, en dan is hare handeling *onwettig;* òf zij waant zich bekleed met eene *kerkelijke autoriteit in geloofszaken*, en dan handelt zij *tegen* het eigendommelijk beginsel van het Protestantisme; dan houdt zij op Protestantsch te zijn.

Wij zien voor de Synode geene mogelijkheid om aan dit *dilemma* te ontkomen. In de door ons vroeger aangehaalde geschriften, alle door Protestanten opgesteld, wordt dit

(1) *De Syn. en de Herv. Kerk*, bl. 25.

met de strengst–logische redeneringen ontwikkeld en zegevierend betoogd. In waarheid: elke veroordeeling van *leer* veronderstelt noodzakelijk onfeilbaarheid in het oordeel en gezag en zending in den regter; anders is zij despotisme en dwingelandij.

Wat meer is: de Synode heeft zelve, in eene vroegere verklaring, de beginselen vastgesteld, welke de maatstaf moeten zijn van het gezag en de kracht haren eigen oordeelvellingen. Gansch *Nederland* heeft het gehoord: het zweemt niet naar ontrouw, zoo sprak zij als vertegenwoordigster der Nederl. Herv. Kerk, «van de Symbolische schriften te verschillen, waar derzelver feilbare opstellers zich *vergist*, min helder gedacht, of zich niet gelukkig uitgedrukt hebben» (1). Zich *vergist?* En de leerstukken in die Formulieren vermeld *geloofden* zij toch als door God geopenbaarde *waarheid*, die godzalige steunpilaren van het Protestantisme hier te lande! Zich *vergist?* En wie zegt ons, dat gij, Synode, u niet zult *vergissen;* wie zal ons verzekeren, dat gij u niet *vergist* hebt? Zóó zullen haar, en met regt, de Formulier–bestrijders en de verdedigers der vrije-Evangelie–prediking toespreken. Wat zal de Synode antwoorden? zal zij het hoofd bukken, en ootmoedig schuld belijden? Ik denk het niet. Ik raad haar, als neutrale partij, aan, om den oneerbiedigen *du haut de sa grandeur* toe te voegen: «Vermetelen, wie zegt u, dat *gij* u niet *vergist* met te oordeelen dat *ik* mij *vergist* heb?»

III.

«Maar de Synode, zeggen sommigen, wil slechts *die leer* der Hervormde Kerk handhaven, welke *overeenkomstig*

(1) *Hand. der Syn.* in 1841, bl. 132

Gods heilig woord, in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van hare belijdenis (1); zij wil slechts den *dierbaren hoofd-inhoud harer leer* behartigen (2). Als vertegenwoordigster der Kerk moet zij ijveren voor hetgeen een hoofdbestanddeel van haar genootschap is, waarmede dit staat of valt: dat is hare roeping, hare dure verpligting.»

Wie kan er iets tegen hebben, dat eene Kerk hare leer verdedigt? Voorzeker niemand. Maar men heeft regt aan de Kerk te vragen, dat zij hare leer met bestemdheid uitdrukke, dat zij duidelijk verklare *wat* hare leer is.

De verklaring der Synode is onbestemd: het zijn elastieke woorden, die zich te *Groningen* laten uitrekken en te *Utrecht* weder inkrimpen. Het zijn ijdele klanken, die noch als wet kunnen dienen voor den kerkelijken regter om te oordeelen, noch als uitdrukking des geloofs voor de gemeente, noch als rigtsnoer van het onderwijs voor de toekomstige Godgeleerden. Het is onmogelijk — wij aarzelen niet zulks te zeggen, want Protestanten zeggen het met ons — het is onmogelijk te bepalen, *wat* het *wezen en de hoofdzaak van* het Protestantisme is. Immers, «de «geheele geloofsleer is door te gaan, en bij elk artikel «kan *voor* en *tegen*, beide, als wezen en hoofdzaak der «leer der Hervormde Kerk worden verdedigd (3).» Verschrikkelijke bekentenis, die als een feit aanneemt, dat men, als Protestant, onverschillig het *voor* en *tegen* als waarheid mag huldigen, en zoowel — om iets te noemen — *ja* kan toeroepen aan den verloochenaar van de Godheid des Heilands, als *neen* aan die hem aanbidt!....

(1) Zie *Art.* 1, bl. 365 van deze *Aflev.*

(2) *Hand. der Syn.* in 1842, bl. 135.

(3) *De Synode en de Herv. Kerk*, bl. 22.

En als ge siddert op het gezigt van den afgrond, die in dat verschrikkelijk *ja* en *neen* u toegaapt, stel u dan gerust met de magtspreuk van een hoogleeraar: «In bepaalde «vormen en vastgestelde begrippen omtrent CHRISTUS..... «daarin is het wezen des Christendoms niet. Begrippen «zijn bijzaken in de godsdienst, onnoodig in het *godsdienstige leven*; hoofdzaken en noodig zijn ze alleen in de «*godgeleerdheid*» (1). Weg met onnoodige woordenvitterij, goed voor bijgeloovige Scholastieken! Is CHRISTUS God? is hij 't niet? *transeat*: 't zijn bijzaken, goed voor den katheder, maar niet te dulden in de Kerk!

Maar is dan de *hoofdzaak en het wezen* der belijdenis, is dan de *dierbare hoofdinhoud* der Protestantsche leer een *nonens*, dat zich nergens bestemd voordoet, of dat, als men het meent te grijpen, in damp verdwijnt?

Laten we het aan eenige «Leeraars in *Israël*» vragen.

«Het wezen en de hoofdzaak onzer Hervormde Belijdenis,» antwoordt de Hoogl. HOFSTEDE DE GROOT, is gelegen in hare *tegenstelling tegen de Roomsche Kerk*,... en die tegenstelling bestaat, met opzigt tot het *formele* beginsel, slechts hierin, *dat het vrije gebruik en eigene onderzoek der Heilige Schrift aan alle Christenen toekomt* (2). *Niet* Roomsch zijn is dus het wezen van het Protestantisme, zijn hoofdbestaan is oppositie: *tegenstelling* tegen- en vrijheid van allen kerkelijken invloed in het onderzoek der geopenbaarde waarheid.

Maar deze verklaring, gelijk ons Prof. VINKE getuigt, heeft onderscheidene Leden der Synode *geërgerd* en *bedroefd* (3): een bewijs dat men het over dezelve niet eens

(1) Prof. MUURLING, in het Tijdschrift *Waarheid in Liefde* 1843, 2e. stuk.

(2) *Toespraak aan de Theologische Studenten*, bl. 26.

(3) Antw. aan de Red. van het Tijdschr. *Waarheid in Liefde*, bl. 13.

is, en dat anderen de *hoofdzaak en het wezen* van het Protestantisme niet erkennen, waar de Groninger Hoogleeraar die alleen meent te kunnen vinden. — Vervoegen wij ons elders. — Wat is toch wel de *hoofdzaak en het wezen*, achtingswaardige Professor BOUMAN, die in en buiten de Synode met zooveel ijver de zaak van het Protestantisme behartigt? Wij weten, dat gij u noch door «*raauwe vrijheidskreeten,*» noch door de «*razernij*» van «*Predikanten, die de Goddelijke natuur van den Heiland durfden loochenen* (1), zult laten afschrikken. Zeg ons vrijmoedig, Professor, wat is de *hoofdinhoud* der Protestantsche leer?

«Het is datgene,» krijgen wij ten antwoord, «wat leeft «in het gemoedelijk bewustzijn of liever in de gemoedelijke «overtuiging van de groote meerderheid dier Leden, voor «welke de godsdienst in meerdere of mindere mate, zaak «des harten is. Het zijn die leeringen, welke belangrijken «invloed hebben op hun gemoedsleven voor God en den «Verlosser, en daaraan eene bijzondere rigting geven» (2). — Weet gij het nu Protestanten, *wat* de *dierbare hoofdinhoud* van uwe belijdenis is? Voor mij die met de taal der *godzaligheid* minder bekend ben, is en blijft het *wezen* van het *datgene* dezer verklaring louter *abracadabra*, klanken zonder bestemde beteekenis; voorwaar, hier ook geldt het: ῥᾴδιον τὸ ἀληθές.

Waarom niet liever, gelijk anderen, eerlijk en openhartig beleden dat het Protestantisme den *hoofdinhoud en het wezen zijner belijdenis* niet bestemd kan opgeven, omdat het geene bestemde *leer* en *geloof* heeft? Waarom niet met SCHLEIERMACHER erkend dat het niet *uitgemaakt* is *wat* in het Christendom het *wezenlijke* en het *niet-wezenlijke* is (3)? Dan stond

(1) *Broederlijke toespraak*, bl. 40.
(2) Ibid, bl. 42.
(3) *Der Christl. Glaube*, Thl. I, S. 15, 16. «De strijd hierover is

men ten minste op het terrein der Evangelische *vrijheid*, dan kon men *gelooven* en *verwerpen* wat elken godgeleerde, naarmate zijne subjectiviteit Groningsch of Utrechtsch is, geloofbaar of verwerpelijk *toeschijnt*. Dien weg moet het uit, wil men overeenkomstig met het grondbeginsel van het Protestantisme d. i. met de vrijheid van onderzoek, consequent handelen en spreken. Het baat niet te zeggen: wij vereenigen ons allen in CHRISTUS, indien ge niet eens weet *wie* en *wat* Hij voor u is (1). Het baat zich niet op den Bijbel als eenige en genoegzame kenbron aller waarheid te beroepen, indien gij het noch over den zin, noch over de echtheid, noch over den goddelijken oorsprong der gewijde Schriften eens zijt (2). Immers, te vergeefs zult ge mij de leer, die *gij* in den Bijbel vindt, als waarheid willen opdringen, indien ge mij tevens het *regt* toekent — en dit moet ge, om Protestant te blijven — om van u te verschillen: want moeijelijk toch zoudt ge mij kunnen overtuigen, dat gij *allen* het monopolie van den Geest bezit, al ware 't ook dat ge, als de Geneefsche Predikant MALAN (3),

---

in de Protest. Kerk zoo groot», voegt er SCHLEIERMACHER bij, «dat, hetgeen eenigen de *hoofdzaak* in het Christendom toeschijnt, anderen voor een bloot omkleedsel houden, en dat, hetgeen deze wederom voor het *wezenlijke* uitgeven, aan genen volstrekt niet onmisbaar toeschijnt: zoo dat wij meenen dat het der moeite niet waard is het Christendom deswegens voor *iets* te houden. *t. a. p.*

(1) Prof. VINKE, *Antw.* bl. 136.

(2) De Schrijver van dit opstel heeft zelf eene lijst opgemaakt van de kanonieke Boeken des O. en N. Test., waarop hij *achter elk boek* de namen geplaatst heeft van die protestantsche Hoogleeraren en Predikanten, welke deszelfs *echtheid* of *goddelijke ingeving* verwerpen. Wanneer men al die *negatiën* bijeensomt, dan verkrijgt men tot resultaat: dat er geene *Heilige Schrift*, als zoodanig, bij de Protestanten meer aanwezig is.

(3) De heer MALAN heeft ook ons vaderland bezocht, en niet lang geleden voor de devote Aristocratie te *'s Hage*, theologische *Soirées* gegeven, waar nog al menig hartelijk woord tegen «*le Papisme, qui fait des progrès effrayants*,» door ZEerw. is gesproken.

getuigdet, dat ge met den CHRISTUS een onderhoud *sous la treille* gehad hebt! Het beste, wat u te doen staat, is, u op eene *voortdurende ontwikkeling* van het perfectibele Christendom, op een *wordenden* LUTHER (1), op eene *Kerk der toekomst*, te beroepen; om dan, met een weemoedig oog op den gezigteinder gevestigd, van waar het licht zal komen opdagen, aan allen, die u om het brood der waarheid vragen, wel geen *steenen* toe te reiken, maar de troostende verzekering te geven: «Van daag is het nog duister, broeders, «maar morgen zal misschien de zon ons beschijnen: dan zal «ik *misschien* u de waarheid kunnen leeren, en u CHRISTUS «doen kennen, indien ik mij niet *vergis!*....»

IV.

To be or not to be: de teerling is nu geworpen! Er blijft geen middenweg meer over: of de thaos van het Rationalisme met zijne *ongebreidelde vrijzinnigheid*, of de Formulieren-dwang met zijne *slavenbanden*. De Synode zal in hare aanstaande zitting tusschen deze twee uitersten moeten kiezen: en hare keuze — dit zeggen niet wij, maar Protestanten — zal beslissen, of de *bedreigde Hervormde Kerk* zal *staande blijven* (2): *To be or not to be.* Het is moeijelijk, — welk *Achttal* ook in de hooge Kerkvergadering moge zegevieren — de juiste gevolgen te bepalen, die uit hetzelve kunnen voortvloeijen. Ongeloof en dweepzucht, toomelooze vrijheid en leerstellige dwingelandij, het wild rationalisme der STRAUSSEN of WISLICENUSSEN, en het kleingeestig piëtisme, zoo als het BRETSCHEIDER in zijne «*Clementine*» beschreef, bezwaren als onreine dampen en

(1) Zoo als b. v. GÖSCHEL.
(2) *De Syn. en de Herv. Kerk*, bl. 60.

zwarte onweerswolken het luchtzoek. — De *toekomst* — waarom het te verbloemen? — is onrustwekkend en dreigend. De Protestantsche Kerk is reeds hevig geschokt: wankelend en bevend, gespleten en gekloofd, tot in hare grondvesten door het rationalisme ondermijnd, innerlijk door het *twistvuur* verteerd, eene *ironie*, zou men zeggen, van die onwankelbare rots, waarop 's Heeren Kerk moet gebouwd zijn, «hoe zal zij», vraagt de Berlijner Hoogleeraar HENGSTENBERG, «het als Kerk tegen de Roomsche Kerk kunnen volhouden, wanneer de verdeeldheden, «die haar verscheuren grooter zijn dan die, welke haar «van het Katholicisme scheiden» (1)? —

O! welke zoete blijdschap, welk hemelsch vertrouwen, welke gloeijende liefde voor zijne Kerk bezielt den Katholiek, wanneer hij met innig mededoogen — want het zijn zijne broeders die dwalen — dit tooneel van verwoesting aanschouwt. Hoe rijzen dan innige dankgebeden op in zijn hart, met vurige wenschen voor hen die nog verstoken zijn van het licht! met hoeveel bevestiging van zijn geloof ziet hij dan niet in zijne Kerk de verwezenlijking van de woorden des grooten Apostels: *één Heer, één geloof, één geest één ligchaam* (2)! Hoe looft en prijst hij God, van een kind te zijn dier allen in zich vereenigende Moeder; een lidmaat te zijn van dat allen levendigmakend ligchaam! — Ja feiten spreken hier krachtiger nog dan redeneringen: de Katholieke Kerk alleen is het, die, «hoewel over gansch de aarde verspreid, slechts één huisgezin vormt, dat één huis bewoont, één hart heeft en ééne ziel, en als 't ware door éénen mond spreekt» (3). Zij alleen weet *wat* zij *ge-*

(1) *Evang. Kirchen-Zeitung* 1844, n°. 27.
(2) *Ephes.* IV, 4, 5.
(3) S. IRENAEUS, *adv. Haeres.* I. 10. § 2.

looft en *belijdt*; zij alleen kent haren Meester en weet *wie* Hij is. De Katholieke Kerk alleen is het, die overal en in allen één geloof, ééne leer met eenstemmigheid verkondigt; die overal — zoo spreekt een Kerkvader der apostolische eeuw — door de eenheid met God vereenigd, één gezang voor God den Vader en zijnen Zoon JESUS CHRISTUS aanheft: eener harpe gelijk, waarvan al de snaren trillen, en al de toonen zamensmelten in één harmonisch akkoord (1)!

APHORISMEN

OVER

HET EIGENAARDIG GOEDE IN DE KATHOLIEKE AFDEELING DER CHRISTENKERK,

DOOR V. D. H. JR. (2)

(Vervolg van bladz. 305.*)*

Tot nog toe hebben wij de dwaling, dat zelfstandigheid en gemeenschap zich scheiden en in die scheiding zich ontwikkelen kunnen, meer in het afgetrokkene beschouwd, en dezelve verklaard door den misslag, dien de heer VAN DER HOEVEN begaat, van de tegenstrijdigheid te verwarren met de tegenstellingen der harmonie; eene verwarring tot welke het Protestantisme als tot zijnen algemeenen vorm kan worden teruggevoerd. Indien wij niet vreesden, te lang te worden en sommige lezers af te schrikken, zouden wij dezen zijnen misslag, waarin hij als door een protestantsch

(1) De H. Martelaar IGNATIUS in zijnen *Brief aan de Ephesen* § 4.
(2) Zie *de Gids*, 9e Jaarg. n°. 3.

instinct vervallen is, tevens als de oorzaak doen kennen, waarom hij in de liefde, in plaats van drie, slechts twee momenten vindt: zelfstandigheid en gemeenschap, en hij de *individualiteit*, waarin deze beide voltooid worden, niet afzonderlijk noemt (1); als ook, waarom hij niet alleen aan die momenten der liefde zulke afgetrokken en algemeene benamingen geeft, dat zij hare bijzondere toepasselijkheid verliezen, en even goed van andere begrippen gelden, maar later, als hij van vergetelheid en bezinning der liefde spreekt, den gewonen ontwikkelingsgang der wetenschap, met dien der liefde verwisselt. Wij kunnen ons des te eerder van dat alles onthouden, dewijl de valschheid der stelling van den heer VAN DER HOEVEN overvloedig blijkt, als zij in hare toepassing op Katholicisme en Protestantisme wordt nagegaan.

Wij hebben het reeds gehoord: het Protestantisme is ontwikkeling van het ééne bestanddeel der liefde: der *zelfstandigheid;* het Katholicisme van het andere bestanddeel: der *gemeenschap.* Maar wat is er dan geworden van die Kerk door CHRISTUS gesticht, die de H. PAULUS — gelijk men dit met iederen staat of maatschappij gewoon is te doen — vergelijkt bij een gebouw, en bij een groot ligchaam? Want als de bestanddeelen van het gebouw zich scheiden, waar is dan het gebouw? en als de bestanddeelen van het ligchaam zich scheiden, waar is dan het ligchaam? De heer VAN DER HOEVEN geeft ons hierop geen antwoord. Regt duidelijk willende maken, wat, naar zijne meening, Protestanten en Katholieken zijn, zegt hij: «De «Katholiek voelt zich lid van het ligchaam; De Protestant «voelt zich lid van het hoofd des ligchaams. De Katholiek

(1) Er bestaat in het Protestantisme geene ware individualiteit of persoonlijkheid.

«zegt: als leden der Kerk zijn we christenen; de Protes-
«tant: als christenen alleen kunnen wij een Kerk hebben.
«En zoo is het! CHRISTUS is ouder dan de Kerk en meer
«dan de Kerk. Waar CHRISTUS is zal ook wel eene Kerk
«komen. Maar hoe is van eene verbasterde Kerk het zuiver
«Evangelie te verwachten? Eerst één met Hem, dan met
«elkander één.»

Zijn dat nu voorstellingen, die ons Protestantisme en Katholicisme begrijpelijk maken? die ter uitlegging en in zoo ver ter regtvaardiging kunnen strekken der verwijten: *dat de Kerk voor* CHRISTUS *den Paus, voor de zaligheid het verderf had in de plaats gesteld, dat wij Katholieken de hostie aanbidden, de H. Maagd aanbidden, enz.* — Wij kunnen veel van u verdragen, mijnheer VAN DER HOEVEN: gij hebt ons wel zeer luttel, maar toch gij hebt ons geprezen. Ware het zoo niet, wij zouden u hier meer van nabij aangrijpen, en, wij verzekeren het u, *vous iriez en zigzag!*

Is het verstaanbaar, dat CHRISTUS, van wien toch alle liefde komen moet, haar bij de Katholieken slechts als het beginsel der gemeenschap onderhoudt, en hen tot leden maakt van het ligchaam, zonder hen met zich, als hoofd van het ligchaam, te vereenen? Is het verstaanbaar, dat de Protestanten één zijn met CHRISTUS zonder Kerk uit te maken, daar toch, waar CHRISTUS is, een Kerk niet wel *komen zal*, maar noodzakelijk reeds *is*? Te zeggen: CHRISTUS is ouder, is meer dan de Kerk, doet niets af. Want de oorzaak, die waardiger, en, *materieel* genomen, vroeger is dan de gevolgen, gaat echter als oorzaak, of *formeel* genomen, geenszins hare gevolgen vooruit. Een vader, is ouder, is meer dan zijn kind: maar is hij vader, voor dat hij gehuwd is en een kind verkregen heeft? Zoo is CHRISTUS dan eerst *voor*

ons, hetgeen Hij is, als Hij ons leden maakt van het ligchaam zijner Kerk, of ons uit de maatschappij doet geboren worden, welke Hij heeft gesticht. En hoe zullen wij ons leden van een hoofd voorstellen, die met elkander geen ligchaam uitmaken? Tot welke monsters maakt ge de Protestanten! Immers leden, die noch handen noch voeten zijn, noch iets hoegenaamd hebben, dat onderlinge betrekking en organisatie aanduidt, kunnen niet meer als leden gedacht worden. Wederom is een ligchaam zonder hoofd eene vereeniging zonder beginsel van vereeniging, gevolg zonder oorzaak. 't Is waar, men kan het hoofd van een ligchaam afhouwen, maar dan dient men voor de begrafenis te zorgen, en wij zouden durven verzekeren, dat zulk een ligchaam geen achttien honderd jaren duren zal — Laat ons toch den dag dag noemen en den nacht nacht! Waar men één is met CHRISTUS, is men één met elkander, en waar men van CHRISTUS gescheiden is, is men ook gescheiden van elkander. Juist om dat de Katholieken met CHRISTUS één zijn, hebben zij persoonlijke zelfstandigheid, zijn zij levende oorzaken, die een organisch geheel, een maatschappelijk ligchaam of Kerk uitmaken. Juist omdat de Protestanten niet één zijn met CHRISTUS, hebben zij noch zelfstandigheid noch gemeenschap, zijn zij, in 't onderhavig opzigt, geene wezenlijke individuën of personen, en maken zij geene Kerk uit.

Wij onthouden ons van den waren naam te geven aan de bewering van den heer VAN DER HOEVEN: dat de hervorming ontwikkeling was van het beginsel der zelfstandigheid door de eenheid met CHRISTUS. Het vlak tegenovergestelde is de waarheid.

Het is een feit, dat de hervorming is uitgegaan van de leer, dat de mensch altijd in doodzonde was en bleef,

en deze zonde door CHRISTUS slechts bedekt, niet uitgewischt werd: is dit eenheid met CHRISTUS? Kan bij deze onoverkomelijke scheiding, bij deze verloochening der werking van den H. Geest, het Christendom den naam hebben dien de heer VAN DER HOEVEN er aan geeft, en liefde heeten? Neen, dan hebben de Rationalisten gelijk: zulk eene verlossing, zulk een Christendom is een gruwel, en een God, die op die wijze regtvaardig is, die zich door de heiligste onschuld laat betalen, en ook dan nog niet bemint, noch waarlijk liefde *geeft* en ons *goed* maakt, is veeleer een dwingeland, van wien wij immer gescheiden blijven.

Het is een feit, dat de hervormers geleerd hebben, hetgeen uit deze volstrekte bedorvenheid der menschelijke natuur volgde: dat 's menschen rede, uitdrukking immers van zijn afschuwelijk wezen, in strijd en tegenspraak was met de goddelijke waarheid, en dat hij geenen vrijen wil bezat: is dit persoonlijkheid? is dit zelfstandigheid? Men noemt de Jesuiten *automaten*, omdat zij, gelijk in alle Orde's gebeurt, met *vrijen wil* de volmaakte gehoorzaamheid beoefenen; maar wat is dan een eindige geest zonder eindigen, vrijen wil? Kan de tegenstrijdigheid bestaan hebben? En is 's menschen wezen niet tegenstrijdig, als zijne gezonde rede tegen de waarheid aandruischt? De mensch is *niets*: ziedaar de zelfstandigheid, die zich in de Hervorming ontwikkelde.

Het is een feit, dat uit deze beide dwalingen: verloochening van 's menschen eenheid met CHRISTUS, en van zijne persoonlijke zelfstandigheid, datgene gevolgd is, wat er uit volgen moest of reeds in gelegen lag: vernietiging der gemeenschap of Kerk. De zedelijke daad was niet meer mogelijk, en dus nog veel minder de godsdienstige. Geen eigenlijke *dienst* van God, geen offer meer; en indien alle

deugd, gelijk LUTHER zoo uitdrukkelijk leerde, bestond, niet in te handelen, maar in te lijden en God te laten handelen, dan moest dit voornamelijk en het sterkst blijken in de eeredienst, welke noodwendig het model is van alle zedelijke daden. Bijbel-beschouwing — LUTHER dringt er op menigvuldige plaatsen met zijn gewoon geweld op aan — God te leeren *kennen* was de ware eeredienst. De dankzegging was de hoofdzaak niet; ja het gebed zelf deed hij in het *geloof* en niet in de liefde bestaan. CHRISTUS alleen *deed* en *diende*, CHRISTUS alleen was de *godsdienst*. Dientengevolge hield men godsdienst voor geheel iets anders dan Kerk. Deze laatste was het onzigtbaar getal der uitverkorenen, of, voor zoo ver zij zigtbaar was, eene uiterlijke regeling, eene menschelijke instelling, eene politie, en LUTHER wilde zich in dien zin ook aan den Paus onderwerpen; maar eene wezenlijk godsdienstige maatschappij met goddelijk gezag was niet denkbaar meer.

Dat dit zwart mysticisme op pantheïsme uitloopt, lijdt geen tegenspraak. CHRISTUS doet zoo veel, dat Hij niet handelt als *middelaar*, maar zijne werking in alle opzigten eene oneindige en zoodanige werking is der godheid, dat de mensch volstrekt niets meer doet. Wel verstaanbaar zijn daarom de woorden van LUTHER: Ik ijver «*opdat* CHRISTUS «*door* CHRISTUS *gepredikt worde aan* CHRISTUS, *en* CHRISTUS *hoore*» (1). Zulk een CHRISTUS, waar 's menschen zelfstandigheid in vergaat, is slechts eene algemeenheid, een *idée-Christus*, niet de *God-mensch* en *Middelaar*.

Het is eindelijk een feit, dat de zoogenaamde vrijheid, om met verwerping van het kerkelijk gezag zijne geloofsbelijdenis uit den Bijbel op te maken, werd verdedigd en

(1) *Oper. Luth.* Witt. Tom. I. p. 62.

uitgelegd door het inbrengen van de verschrikkelijkste beschuldigingen tegen de door CHRISTUS verloste menschheid: *de Kerk was in de diepste dwalingen gevallen, de mensch bleef altijd een leugenaar, en goddelijke waarheid kon in hem niet zijn.* Op de verloochening dus van 's menschen zelfstandigheid werd deze vrijheid gegrond. Ook de Katholiek gelooft, dat hij met godsvrucht den Bijbel lezende door Gods geest wordt bijgestaan; maar dewijl hij tevens gelooft, dat die Geest der waarheid *aan het menschdom waarlijk is geschonken*, dat dezelve *heden* niet anders spreekt dan *door alle eeuwen*, en, als hoogstbeginsel van eenheid en maatschappelijkheid, ook het individu slechts in de orde of eenheid, door Hem voortgebragt, ontwikkelt, zoo sluit hij zich, bij dat bijbel-lezen, steeds aan het groote ligchaam der Kerk aan, en verwerpt de reeds gekende waarheid niet. De Protestant integendeel staat geheel verlaten; de getuigenis der Kerk wordt door hem verworpen, niet omdat het Protestantisme den mensch hooger zelfstandigheid toekent, maar integendeel omdat het, natuur en rede veroordeelend, hem alle zelfstandigheid ontneemt. LUTHER zelf zij ten voorbeeld. Hij maakt zich de volgende opwerping: «Het is eene zeer verleidelijke en krachtige redenering der «valsche Apostelen, die ook heden velen beweegt, namelijk: «de Apostelen, de heilige vaderen en hunne opvolgers hebben «aldus geleerd, aldus oordeelt en gelooft de Kerk: nu is het «onmogelijk, dat CHRISTUS zijne Kerk zoo vele eeuwen lang «laat dwalen. Gij zult toch alleen niet wijzer zijn dan zoo vele «heilige mannen, en de geheele Kerk. Aldus hebben al de «eerstgestichte kerken geoordeeld en geleerd, aldus de leera«ren, de heiligste mannen veel grooter en geleerder dan gij. «Wie zijt gij, dat gij van deze allen durft verschillen, «en ons eene andere leer opdringen?» LUTHER gevoelde

dat er niet overbleef dan de natuur en de rede, in weerwil van CHRISTUS verlossing, te verwerpen. Hij antwoordt: «Wanneer satan dit aandringt en *zamenspant met het vleesch «en de rede*, verschrikt het geweten, en valt in wanhoop, «indien men niet met standvastigheid tot zich zelven keert «en zegt: hetzij de HH. CYPRIANUS, AMBROSIUS, AUGUSTINUS, «hetzij de HH. PETRUS, PAULUS, JOANNES, ja een engel uit «den hemel anders leert, evenwel weet ik dit zeker, dat «ik *geene menschelijke dingen leer maar goddelijke*,» — en welke zijn die goddelijke dingen? LUTHER laat volgen: «*dat is, dat ik alles toeschrijf aan God en niets aan de menschen*» (1). Zeker, als de heiligste en geleerdste mensch *niets* is, als de rede met Satan zamenspant, of, gelijk LUTHER op andere plaatsen zegt, de boelin is des duivels, dan kan men hem in zoo ver gelijk geven, dat kerkelijk gezag niet meer bestaat. Het moge ook niet onopgemerkt voorbijgaan, dat hij, als gewoonlijk, het *formele*, of de methode ter zekere kennis, waarover de tegenwerping loopt, verwart met het *materiecle* of de objectieve leer; deze leer, dat hij alles aan God toeschrijft en niets aan de menschen, geeft hij op tot zijne regtvaardiging of verdediging, en antwoordt niet op de eigenlijke vraag.

Het gaat dus met het Protestantisme gelijk met het Pantheïsme, in hetwelk de mensch God is, omdat hij niets is en de logica alleen alles bevat. Wat is in het Pantheïsme middel van zekerheid? de afgetrokken logica; wat de objective waarheid? de afgetrokken logica; wat de hoogste daad en levende waarheid? wederom diezelfde logica. Even zoo is het afgetrokken bijbelwoord alles in het Protestantisme. Wat is daar het middel van

1) *Op. Luth.* Witt. Tom. V, p. 290.

zekerheid? het bijbelwoord; wat de objectieve leer? het bijbelwoord; wat de hoogste daad, de cultus? het bijbelwoord. Het komt er slechts op aan, om sterk te denken; want denken is doen, denken het wezenlijke wezen. Wie vast denkt, zalig te zijn, is zalig; wie CHRISTUS denkt te ontvangen, ontvangt Hem, en, zeide LEIBNITZ spottend, wie denkt te *Constantinopel* te zijn, die is er.

Pantheisme is het eenig consequent voortgaande Protestantisme; het overige verdient geene wederlegging.

Te meer verwondering moet het baren, dat de heer VAN DER HOEVEN het Protestantisme aanziet voor eene ontwikkeling van de zelfstandigheid der liefde. Het Protestantisme is uitgegaan van de leer, dat de rede des menschen eene dwaasheid was, en de vrije wil, die voornamelijk onze persoonlijkheid uitmaakt, bestond in eenen blooten naam: en hij noemt het Protestantisme zelfstandig! Het heeft de eenheid der liefde verscheurd, den eeuwigen Hoogenpriester, dus de dienst van God, buiten de wereld gesteld, en eene Kerk, zonder godsdienst, toegeschreven aan de menschen; alzoo aan de eene zijde het hoofd geplaatst, en aan de andere zijde het ligchaam; en in weerwil dat, ten gevolge dezer scheiding van CHRISTUS, de doode leden zich ontbinden, zoo dat men geenen naam meer weet, om ze te noemen, zegt de heer VAN DER HOEVEN, dat het Protestantisme één is met het hoofd door de liefde, en hij noemt het zelfstandig! Het is in deze verschrikkelijke ledigheid, in deze diepte van het niet en deszelfs tegenstrijdigheden, omgewenteld als eene tuimelende zee, en heeft de zelfstandigheid getoond der door alle winden geslagen golven; hier riep het voor waarheid uit, wat het op andere plaatsen verfoeide; het verwierp op den eenen dag, wat het op den voorgaanden geleerd had; ja het vergat zich

zelve, en verkondigde met groot gedruis, dat LUTHER en CALVYN de rede en de vrijheid in derzelver regten hadden gehandhaafd! En de heer VAN DER HOEVEN noemt het Protestantisme zelfstandig! Het was uit zich zelve tot geene daden of werkingen in staat, welke het noodzakelijk gevolg en het bewijs zijn van zelfstandigheid; het ontving door toedoen van tijdelijke vorsten katechismussen, geloofsbelijdenissen en reglementen; en ondanks deze strijdige geloofsbelijdenissen werd het door tijdelijke vorsten weder op de onzinnigste wijze vereenigd; en de heer VAN DER HOEVEN noemt het Protestantisme zelfstandig! Het heeft de uiterst tegen over elkander staande dwalingen voortgebragt; het sloeg van Deïsme, dat God en menschen van elkander scheidt, weder over tot Pantheïsme, dat God en de menschen voor hetzelfde houdt; het is, om eene vergelijking der Schriftuur te bezigen, zijnen weg gegaan als een dronkaard, van de eene zijde naar de andere; en de heer VAN DER HOEVEN vol bewondering voor dezen *zigzag* wil daar het gansche christendom in opvatten en noemt het Protestantisme zelfstandig! Het doet ten laatste niet meer dan ontkennen en zoeken. De Predikanten durven niet meer zeggen, wat zij eigenlijk gelooven, en in het algemeen zijn degenen, die meer wetenschap bezitten, in meer twijfelingen aangaande den CHRISTUS en de H. Schriftuur vervallen. De heer VAN DER HOEVEN zelf begeert dat niemand tot iets gehouden zij, en er hoegenaamd geen geloofsartikel worde voorgeschreven: dat noemt hij «*Katholiek zuurdeessem*;» waaruit volgt, dat de mensch volstrekt lijdelijk en zonder eenige ware zelfstandigheid door het afgetrokken bijbelwoord moet worden voortgedreven, en hij geen regt heeft, om eene enkele godsdienstige waarheid te verzekeren. Immers in de orde der rede, gaat het, dewijl men er zeker

is, geheel anders. Daar wordt degeen, die tegen het gezond verstand in denkt, voor krankzinnig verklaard; en uit de maatschappij verwijderd. Welk eene onzekerheid, of welk eene onpersoonlijke lijdelijkheid moet er dan wel ten opzigte der hoogere waarheid des geloofs bestaan, indien men iedereen, welk ook zijn gevoelen zij, mits hij dit slechts in den bijbel meent te zien, als mede-Protestant moet eerbiedigen! Van eenen anderen kant dient deze zonderlinge handelwijze toch door een aangenomen beginsel gewettigd te worden, vordert deze methode wederom eene objectieve leer, zoo dat men om den bijbel voor eenige kenbron aan te nemen en alle geloofs-artikelen te verwerpen, wel zeer stellige geloofs-artikelen noodig heeft. En dit tegenspreken van zich zelven, deze lijdelijkheid, waardoor men zijne overtuigingen opgeeft, onverschillig of iemand CHRISTUS godheid en daarmede den bijbel loochent of niet, — terwijl men van eenen anderen kant eene reeks van geloofsartikelen moet opdringen, om den bijbel tot bijbel en eenigen kenbron te maken, deze onzalige verwarring, waarin zoo vele, van God met de schoonste gaven verrijkte, vernuften zich vruchteloos afmartelen, dit onophoudelijk verloochenen, waardoor het Protestantisme ten laatste niet meer is dan een *pur formalisme*, dan eene methode, — dat alles noemt de heer VAN DER HOEVEN zelfstandigheid!

Zijn anders zoo beminnelijke geest moet door den treurigen hemel van het Protestantisme wel zeer zijn verduisterd, om het feit der geschiedenis: dat de hervorming van de verloochening van 's menschen waarde en zelfstandigheid is uitgegaan, geheel en al voorbij te zien, en om niet te begrijpen dat, al wie zegt: ik geloof volstrekt aan niemand, aan geen menschelijke getuigenis hoegenaamd, tot welke kracht dezelve door maatschappelijke eenheid ook zij opge-

voerd, daarmede de menschelijke natuur hoont en verloochent, en geenzins, zijne eigen zelfstandigheid, maar zijn volstrekte nietigheid, en onherstelbare boosheid verkondigt. Andere uitleggingen der Protestantsche methode, welke men thans wenscht te geven, om dat men de oude leer heeft verworpen, zijn even onvoldoende als weinig overeenkomstig met de geschiedenis, welke ons eenen verschrikkelijken, nederigen hoogmoed als naaste oorzaak der hervorming opgeeft.

Het aesthetisch gevoel, schoon ook dit in het Protestantisme merkelijk wordt gewijzigd, had iemand als de heer VAN DER HOEVEN kunnen waarschuwen tegen de afzigtelijkheid van een ligchaam zonder hoofd, en van een hoofd zonder ligchaam; tegen dien moord der liefde, welke hij tot de geschiedenis maakt des Christendoms, door er scheiding van zelfstandigheid en gemeenschap te veronderstellen. Maar de verloochening van den Geest der oneindige liefde is helaas het kort begrip van het Protestantisme! De scheiding van godsdienst en Kerk, de scheiding van den zich offerenden CHRISTUS en de menschen, die, als zijne ledematen, in deze zijne liefde moesten deelen, dat tweegevecht aller dwaling, hetwelk, als in het Pantheisme, tot vernietiging toe gedreven wordt, en de menschen óf tot God zelven maakt, zoo dat zij als menschen niet meer bestaan, *(leden van het hoofd die geen ligchaam uitmaken en dus niets zijn)* óf hun geen bestaan toeschrijft, dan hetgeen eene verloochening en scheiding van God en dus slechts schijnbaar is, *(leden van een ligchaam zonder hoofd, waarin men dus bij nader onderzoek noch ligchaam noch leden denken kan)* deze eeuwige tegenstrijdigheid is de duistere afgrond, uit welke alle dwalingen gerezen zijn, die het Protestantisme heeft voortgebragt. En terwijl de heer VAN DER HOEVEN

deze treurige leer op het Christendom toepast, terwijl hij aan de eene zijde de menschen als in CHRISTUS doet vergaan, en dit als de ware zelfstandigheid roemt, hen aan de andere zijde tot het bestaan hunner natuur, dat is tot maatschappij verheft, maar slechts als eenen schijn, als gemeenschap zonder zelfstandigheid; terwijl hij alzoo het hoofd onderhaalt, bukt en zwicht voor den invloed van het Protestantisme, meent hij er zich boven te verheffen, vraagt hij lezers die iets meer dan Protestant zijn, en waarschuwt hij tegen het vermoeden als of hij met de Katholieke Kerk wil «*coquetteren!*» Beste heer VAN DER HOEVEN! die waarschuwing was volstrekt onnoodig: om *dat* te doen, hadt gij voor haar het liedje der liefde moeten zingen, en, helaas, dat kent gij nog niet!

Ongetwijfeld om dezelfde reden wordt de Katholieke Kerk door hem slechts van buiten af en niet naar haar inwendig beginsel opgevat, beweert hij, dat in haar de *zelfstandigheid* niet erkend of ontwikkeld wordt, en — het is merkwaardig — werpt hij met verachting ter zijde, hetgeen hem van het tegendeel kon overtuigen, en hetwelk juist daarom den Protestanten tot ergernis verstrekt, omdat het in hun oog, eene te groote zelfstandigheid des menschen te kennen geeft.

Wij zullen dit zoo kort mogelijk toonen, en ook eens aphoristisch spreken.

I.

De wezens zijn naauwer met elkander verbonden, en bezitten tevens meer zelfstandigheid, naarmate zij volmaakter en Gode nader zijn. De mensch is redelijk en vrij; hij kent God en kan Hem beminnen; daarom is er niets zoo

gemeenschappelijk en niets zoo zelfstandig in deze wereld als de mensch. Zijne gemeenschap, verre boven die der redelooze wezens, is *maatschappij*, en zijne zelfstandigheid, *persoonlijkheid*. Ziedaar dan maatschappij van personen, geheel van geheelen, eenheid van eenheden; wel het schoonst en verrukkelijkst, dat in de natuur te vinden is.

Het staat vast, wij herhalen, wat wij vroeger gezegd hebben, dat naarmate de maatschappij volmaakter is, ook de personen volmaakter en zelfstandiger zijn. Hoe meer dit geheel zich voltooit, zoo meer voltooijen zich ook de deelen, die hier zelve geheelen zijn; door de eenheid wordt alles, wat één is, het nog meer.

Maar de meerdere of mindere volkomenheid der maatschappij hangt, gelijk we straks reeds zeiden, af van 's menschen naauwere gemeenschap en meerdere personaliteit met betrekking tot God. Welk is dan, volgens het Katholicisme 's menschen gemeenschap met God, en bij gevolg zijne zelfstandigheid in dit opzigt?

Deze gemeenschap is de verhevenste, en daarom ook de levendigste of dadelijkste, die men denken kan. De menschgeworden en zich offerende Zoon Gods, is het alomvattend, alles uitdrukkend, alles bewerkend woord, dat zich overal tusschen God en menschen uitspreekt.

Zulk eene onbegrijpelijk naauwe gemeenschap des menschen met God dwingt ons, eene even groote zelfstandigheid of persoonlijkheid in den mensch te veronderstellen. Want is dat een waarlijk *levend* woord, is die gemeenschap waarlijk gemeenschap en dezelve den mensch niet vreemd, dan moet hij er het evenredig deel aan hebben.

Is het hiervoor genoeg, dat wij slechts aan dien zich offerenden CHRISTUS gelooven? Neen, want behalve dat het geloof slechts begin is, heeft men geen evenredig subjec-

tief deel aan een objectief offer, dan door te offeren. Er is dus zoo veel hooger persoonlijkheid en zelfstandigheid in den mensch, als het dadelijk deel nemen aan dat offer de daad des geloofs overtreft. Het offer heeft de Liefde, waardoor het zich voltrok, ook op ons doen nederdalen en door den H. Geest, dien CHRISTUS voor ons verdiende, zijn wij in staat gesteld, dezen zich opdragenden Zoon, mede op te dragen en aan te bieden aan zijnen God en onzen God, aan zijnen Vader en onzen Vader. Heilig! heilig! roepen hier de Serafijnen; en waarlijk, het H. Misoffer is eene *levende* gemeenschap met den Vader, even verre boven de rede verheven als de persoonlijkheid, welke zij in den mensch vooronderstelt. Het offer voltrekt zich in de H. Communie, en daar worden onze gemeenschap en onze persoonlijkheid, door deelneming aan CHRISTUS, voltooid.

Het is hier geenszins de vraag, of de Katholieke leer waar is, maar of deze daad der daden: deelneming aan CHRISTUS offerdaad, niet eene zelfstandigheid veronderstelt, waar die bijbellezing, waarop de heer VAN DER HOEVEN roemt, in geene vergelijking komt. Bovendien ontkennen, wij dat het zelfstandigheid uitdrukke, wanneer men eene belijdenis aflegt als deze: *Niemand in de wereld kan de zekere waarheid zeggen, ik zelve niet, maar ik lees in den bijbel.*

II.

Gemeenschap en zelfstandigheid nemen toe, dat is: de maatschappij ontwikkelt zich, wordt van huisselijk openbaar, of ook van afhankelijk onafhankelijk, zelfstandigheid of *staat.*

Deze algemeene zelfstandigheid of *staat*, veronderstelt noodwendig meer zelfstandigheid in de individuën, in de

burgers of leden, die het maatschappelijk ligchaam uitmaken. Zekere zedelijke en stoffelijke krachten zijn er noodig, om eene aaneenschakeling van oorzaken, of eene organisatie te doen ontstaan, die zich tot onafhankelijkheid verheft. Soms zelfs gevoelt de *staat* gebrek aan een of anderen *stand*, en zoekt dit door kunstmiddelen te verhelpen, ja wederkeerig doet het openbaar gezag meer *stand* en *individualiteit* ontstaan. Wie kan alle *standen* opnoemen, die zich in een geregelden staat, onder bescherming van het gezag, vormen? Hun grooter getal is bewijs van meerdere ontwikkeling, en zoo wel van grootere als van menigvuldiger personaliteit.

Waaraan nu ziet men *ten eerste*, dat er *staat*, dat er ontwikkeling van zelfstandigheid en gemeenschap plaats heeft? Aan het bestaan van een onafhankelijk gouvernement. Het openbare feit, hetwelk, bij voorbeeld, van ons Hollanders getuigt, dat wij zekere zelfstandigheid bezitten, is, dat wij eenen koning hebben. Deze persoonlijkheid vertegenwoordigt ons volksbestaan, onze wet, en de persoonlijkheid van ons allen. Dat koningschap getuigt, dat een Hollander geene *nuance* is van een Fransehman of van een Duitscher, maar dat die bijzondere ontwikkeling der natuur, die onzen aard uitmaakt, ook tot bijzondere persoonlijkheid voltooid is. Aan de koninklijke of opperste waardigheid bij de verschillende volken ziet men daarom ook, van welken bepaalden aard de aldaar bestaande zelfstandigheid is. Vorsten en groote staatspersonen zijn historische individuen *door hun stand*, en zij drukken, als zoodanig, het wezen der volken, en den algemeenen historischen toestand uit.

Wij schromen niet, dat alles op de godsdienst toe te passen, want Katholicisme is verlossing en verheerlijking der menschelijke natuur, niet, gelijk Protestantisme, derzelver verloochening en vernietiging.

Wij hebben straks gezien, tot welke naauwe gemeenschap met God de mensch is verheven : daar volgt met noodzakelijkheid uit, dat de menschen ook onderling in naauwer gemeenschap moeten vereenigd zijn, en daarbij grootere zelfstandigheid bezitten. Dezelfde Eucharistische CHRISTUS, die ons in eene zoo levende maatschappij stelt met God, deze, het kan onmogelijk anders, moet ons ook in eene hoogst levende maatschappij met elkander vereenen, waarin de hoogere zelfstandigheid en gemeenschap, ons door Hem geschonken, voor aller oogen zigtbaar worden; dat is : indien de mensch waarlijk *Christen*, dat is verlost en gelijkvormig aan CHRISTUS wordt, dan moet CHRISTUS beeldtenis zich aan het hoofd van zijn maatschappelijk bestaan vertoonen, dewijl, gelijk wij zagen, bijzonder op dat toppunt, 's menschen aard en meerdere zelfstandigheid wordt uitgedrukt; en daar deze maatschappij noodwendig de bestemming heeft, alle volken te vergaderen, kunnen wij zeggen : wanneer CHRISTUS waarlijk in de geschiedenis werkt, dan moet zijn beeld aan 't hoofd der geschiedenis verschijnen.

Waar is dan dat groote feit, hetwelk bewijst, dat CHRISTUS waarlijk onder de menschen wordt medegedeeld, dat er eene maatschappij bestaat, welke zich daarom boven alle Nationaliteiten verheft, om dat hare leden tot hooger zelfstandigheid, dan die zij enkel van de natuur hadden, verheven worden. ? — Dat feit is het bestaan van een Paus.

Gelijk elk staatsgezag beeldtenis en vertegenwoordiging is der wet, en bijgevolg ook beeldtenis van al de leden van het maatschappelijk ligchaam, wijl deze allen door de wet gevormd en tot burgers geworden zijn, zoo is het kerkelijk gezag en dus vooral de Paus beeldtenis en vertegenwoordiging der wet, die CHRISTUS is, en bijgevolg van ieder

der ledematen van dit ligchaam, wijl zij allen door CHRISTUS moeten gevormd worden; en zoo min als er een staatsgezag, dat is eene openbare en meer uitstekende vertegenwoordiging der wet zou kunnen bestaan, indien de wet niet in het maatschappelijk ligchaam heerschte en hetzelve vormde, even zoo min zou er een Pausschap, dat is, openbare en meer uitstekende vertegenwoordiging van CHRISTUS bestaan, indien CHRISTUS niet in het maatschappelijk ligchaam der Kerk heerschte en hetzelve vormde. Een mensch aan het hoofd van alle menschen, opdat het goede van ieder dat van allen worde en het goede van allen dat van ieder; welk eene streving, welke hooge waarde en persoonlijkheid der menschen is daar uitgedrukt! Waarlijk er zijn Christenen, en de wereld is verlost! want het beeld van CHRISTUS verheft zich, onbewegelijk door alle omwentelingen, boven de wereld uit.

III.

Er is tot bestaan en dus ter volmaking der maatschappij nog eene andere vereeniging noodig, die tot degene, welke wij gezien hebben, in verhouding staat, als de liefde tot de waarheid, als de vrije wil tot het verstand, en in het algemeen, als de werking eener zaak tot hare natuur. De staatsvorm of organisatie is meer de orde van het dwingend regt; maar de gemeenschap, waarvan wij hier spreken, is meer die van vrijen wil, van liefde, welke een zeker goed zoekt, en zoo verschillend is als dat goed zelf Haar bestaan kenmerkt zich insgelijks door groote historische individuën, door mannen van hooge deugd, uitstekende geleerden, kunstenaars, uitvinders van zeer nuttige zaken en al degenen, die men in het algemeen groote mannen

noemt. Deze meer vrije en daarom meer persoonlijke ontwikkeling is doel van de maatschappelijke organisatie; *maar niet in den zin, dat deze laatste zich in dit doel oplost en verloren gaat; want het eindige blijft altijd eindig, en in God alleen is natuur en werking hetzelfde.* Ofschoon de groote mannen, in welke deze gemeenschap haar naaste punt van vereeniging vindt, niet door hoogen stand of geboorte, maar door persoonlijke verdienste, aanzienlijk zijn, geven zij niet minder den aard en de waarde der maatschappij, waartoe zij behooren, te kennen. Groote mannen zijn hoogst maatschappelijke mannen. *Zij zijn de edelste vruchten eener maatschappij, weten van haar het meest te ontvangen, en geven aan haar het meeste terug.* Zij toonen dus bijzonder de waarde eener natie aan, en tot welke ontwikkeling en zelfstandigheid daar het individu gekomen is en komen kan.

Daar, zoo als gezegd is, deze vrije ontwikkeling doel is van den staat, en een staat altijd grooter zelfstandigheid en personaliteit veronderstelt en bewerkt, is het bijna niet mogelijk, dat een volk geene groote mannen voortbrenge; maar hoe meer en hoe grooter het er voortbrengt, des te hooger moet het geacht worden, des te beter daar de wet en de maatschappelijke toestand zijn.

De toepassing op de Kerk is gemakkelijk. Christus vat, als God-mensch, de tweederlei gemeenschap der van Hem gestichte maatschappij in zich zamen, en waar Hij, de levende wet, zich bevindt, daar moeten niet alleen de historische personen, van welke wij reeds spraken, maar hoogst maatschappelijke mannen, maar mannen, der liefde, *heiligen* ontstaan. Gelijk Hij, reeds door dat Hij beloofd was, een volk voortbragt, en in dat volk mannen die Hem beloofden, dat is, Hem als toekomstig afschaduwden, zoo moet Hij, wanneer Hij waarlijk gekomen en onder ons is,

mannen voortbrengen, die Hem als gekomen, als onder ons woonend bewijzen, en wel in een onvergelijkelijk grooter getal.

De Katholieke Kerk heeft heiligen, en reeds daardoor dat zij ze zegt te hebben, bewijst zij, dat in haar het individu tot de hoogste persoonlijke waarde en zelfstandigheid gekomen is. De Katholieke Kerk roept die heiligen aan: daardoor bewijst zij niet alleen tot welke onbegrijpelijke hoogte, hetzij nog eens gezegd, het individu zich in haar verheft, maar dat dit haar werk is, het werk van hare wet, van CHRISTUS haar leven. Met onbeschrijvelijke vervoering omhelst zij het beeld van dien eeuwigen bruidegom, roept de wereld zaam, om dit zijn kind, dat ook het hare is, te vereeren, en geeft, te gelijkertijd met hare liefde voor CHRISTUS, het duidelijk bewijs van de waarde en de persoonlijkheid eens christens.

De H. Maagd, wij behoeven dit hier niet uit te leggen, is het grootste pronkstuk der verlossing; zij staat boven aan.

Wij kunnen de slotsom opmaken.

Wanneer alzoo iemand vroeg: toon mij eens door openbare, tastbare feiten, dat het Katholicisme aan den mensch eene groote geheimvolle zelfstandigheid en persoonlijkheid toeschrijft; wat zouden wij antwoorden? Wij zouden drie feiten opnoemen: de Katholieken vieren de H. Mis; de Katholieken hebben een Paus; en zij roepen bijzonder de H. Maagd aan.

Daar het Protestantismus inderdaad verloochening is van 's menschen persoonlijkheid en zelfstandigheid, zijn het deze drie feiten, welke de Protestanten het meest ergeren; dat, zeggen zij, is aan CHRISTUS deszelfs eer ontnemen, om die aan de menschen te schenken.

Maar wat dan zullen wij oordeelen over den heer VAN

DER HOEVEN, die juist aangaande deze drie punten zich met verachting uitlaat, en niettemin beweert, dat in de Katholieke Kerk het zelfstandig beginsel niet erkend en ontwikkeld wordt. De zelfstandigheid in de Katholieke Kerk is zoo *solide*, dat hij er het hoofd aan gestooten en gekwetst heeft, en nogtans ziet hij ze niet!

Men heeft gezegd, dat de Schrijver der *Aphorismen* door deze hatelijkheden bij de Protestanten heeft trachten goed te maken, wat hij mogt misdaan hebben, door de Katholieke Kerk eenigzins te prijzen: 't is zoo niet. Wij ontkennen geenszins, dat, op de bedoelde plaatsen, de heer VAN DER HOEVEN, die een *gentleman* wil zijn en kan zijn, het air heeft van zijne glacé-handschoenen te zullen uittrekken; maar dit is nog verre van zulk eene verachtelijkheid, als waarvan men hem verdenkt. De uitnoodiging, die hij den Katholieken met vriendelijkheid doet, om hunne godsdienst zoo ver mogelijk te verwerpen, getuigt immers van zeer naive dwalingen. Hij is Protestant, meer dan hij weet Protestant, en ondergaat slechts die wet der gemeenschap, welke hij noch kent noch huldigt. De katechismus door hem geleerd heeft schuld, niet hij.

(Vervolg en slot in een volgend nommer.)

BESCHAVING, VOLKSVERLICHTING.

Aan de beschaving en verlichting des volks te arbeiden, is eene edele bezigheid; wie zich deze ten taak stelt, hem komt, zoo hij inderdaad gepaste middelen aanwendt, de erkentelijkheid, niet slechts zijner medeburgers, maar der

menschheid toe; moge hij ook zijn streven met geene schitterende uitkomsten bekroond zien, wij zullen niet te min zijn pogen weten te waarderen — en zelfs, wanneer dat pogen, bij eene opregte meening, door ongeschiktheid des arbeidenden en zijner middelen niet gelukt, dan zelfs zullen we nog met den dichter zeggen: *tamen est laudanda voluntas:* hij meent het zoo goed, laten we hem niet hard vallen.

Hebben we hiermede nu een vrijbrief gegeven aan iedereen, die, onder het voorgeven van het volk te beschaven en te verlichten, op zijne wijze handen aan het werk slaat? Hebben we afstand gedaan van het regt om af te keuren, te berispen, te zeggen: geene zoodanige verlichting en beschaving; niet door zulke middelen? verre van daar. Of zou het de dwaasheid zelve niet zijn, in zake van verlichting en beschaving, aan dwazen dezelfde vrijheid te geven als aan wijzen? Zou men 't niet voor boosheid moeten houden, hierin, aan boozen dezelfde regten toe te kennen als aan braven? Mag men dwaling en waarheid op dezelfde lijn plaatsen? Schoon en leelijk gelijk schatten? Maar wat zou er van beschaving en verlichting worden, als dwaasheid, boosheid, dwaling en wansmaak dezelfde vrijheden, regten en voorregten hadden, die verstand, deugd, waarheid en schoonheid bezitten? Of is dat niet juist een volk beschaven en verlichten, wanneer men zijn verstand oefent, zijne kennis der waarheid verzekert en vermeerdert, zijn gemoed en wil tot deugd stemt en neigt, zijn smaak en kunstzin zuivert en prikkelt? Is het niet juist een volk beschaven en verlichten, wanneer men, bij hetzelve, de dwaasheid, de leugen, het booze, het smakelooze en wansmakelijke bestrijdt? Voorzeker, en daarom zijn, in het werk van beschaving en verlichting, de vrijheden, regten en voorregten niet voor

allen gelijk. En ofschoon men de goede trouw met toegeeflijkheid moet behandelen, terwijl men de kwade trouw geesselt, zoo is evenwel het verkeerde, ter goeder of ter kwader trouw aangenomen of verspreid, te verwerpen, tegen te gaan, ja met kracht te bestrijden en weg te nemen. De toestand der burgermaatschappij, waarin goed en kwaad, leugen en waarheid, leelijk en schoon, naast en door elkander liggen, moge doorgaans niet toelaten, dat de openbare magt de voorstanders van het verkeerde werkeloos make en tot zwijgen brenge, daardoor wordt het verkeerde zelf nog niet geregtvaardigd, maar blijft te bestrijden en weg te nemen. Dan juist uit dien toestand der maatschappij volgt, ten aanzien van beschaven en verlichten, eene zaak die al onze opmerkzaamheid verdient, namelijk: geen magthebber in zulke burgermaatschappij mag, als zoodanig, het streven eens genootschaps, op het veld van beschaving en verlichting of van 't geen er voor gehouden wordt, begunstigen, voor zoover dat streven vijandig is tegen een ander genootschap dat met het eerste gelijke regten bezit. Meer bepaald: geen magthebber in den Staat, mag zijne betrekking zoodanig aanwenden, dat eene godsdienstgezindte of hare beginselen, in zake van beschaving en verlichting, daardoor bevoordeeld worde boven eene andere godsdienstgezindte of hare beginselen, waaraan in de burgermaatschappij gelijke regten zijn toegekend en gewaarborgd; dan vooral is dit onregt, wanneer het begunstigd streven een ander streven vijandig bejegent. Als bijzonder persoon zij de magthebber eener godsdienstgezindte toegedaan: als openbaar persoon, als staatsambtenaar, behoort hij aan de eene niet meer dan aan de andere, behoort hij aan geene, of, beter nog, aan alle gelijkelijk. Wordt dit uit het oog verloren, dan is de gelijke bescherming, de

gelijkheid van regten en voorregten en van vrijheid met de daad gekrenkt.

Dit meenden wij te moeten zeggen, als inleiding tot het volgende, opdat niemand ons beschuldige van de beschaving en volksverlichting tegen te werken, of ons het regt ontzegge van te spreken gelijk wij spreken.

Te *Arnhem*, bij IS. AN. NYHOFF wordt uitgegeven een tijdschrift, voerende tot titel: *de Volks-Bode. Een tijdschrift tot nut van 't algemeen, door Mr.* C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA *en* O. G. HELDRING. Wij stellen ons voor eenige aanmerkingen op dit tijdschrift mede te deelen, ten *eerste* omdat het, onder een alzijdigen titel, eene zeer éénzijdige rigting, in het godsdienstige, voorstaat; ten *tweede* omdat het, de godsdienstige rigting daargelaten, heel wat minder verdiensten heeft dan men er, zelfs van hooger hand, aan schijnt toe te kennen; ten *derde* omdat het er blijkbaar op toegelegd is, dit tijdschrift in verband te brengen met de Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van sterkendrank, waartoe lieden van alle godsdienstgezindheden uitgenoodigd worden; ten *vierde*, om nog eene rede, die wij straks vermelden zullen, als wij onze aanmerkingen zullen hebben ontwikkeld.

«De *Volksbode*,» zegt de *prospectus* (onlangs op nieuw uitgegeven), «stelt zich de bevordering van doelmatige beschaving en volksver-«lichting voor, — daartoe zoekt hij de opmerkzaamheid te vestigen, «op alle in Nederland bestaande inrigtingen tot verbetering van het «lot der arbeidzame volksklasse, alsmede op zoodanige andere, welke, «als elders bestaande, hier nog zouden kunnen worden ingevoerd.»

«De *Volksbode* wendt zich mede opzettelijk tot den zoogenaamden «gemeenen man, en wijst dezen, in het laatste blad van iedere af-«levering, in eenen voor hem verstaanbaren toon, door les en voor-«beeld, dat alles aan, wat de volkswelvaart belemmert of onder-

«mijnt, en godsvrucht en zedelijkheid uit de woningen der lagere «standen verjaagt, zich daarbij vooral beijverende, om de schadelijke «gevolgen van de *jeneverpest* indrukmakend af te schetsen.»

«Men ontvangt..... van het laatste blad van iedere aflevering, ter «uitdeeling bestemd, *tien* afdrukken gratis. Zij, die meerder afdruk- «ken van dit laatste blad wenschen te erlangen, betalen voor iedere «25 exemplaren *f* 1,25.»

De geëerde lezer gelieve hier op te merken, dat het tijdschrift uit twee wel onderscheidene gedeelten bestaat, waarvan het eerste bestemd is om den reeds beschaafden in het werk der beschaving en volksverlichting min of meer tot gids te strekken; het laatste om regtstreeks op het volk te werken door onderrigt en waarschuwing.

Nu gaan wij over tot het ontwikkelen onzer aanmerkingen.

I. Het is wel zeker, dat de *Volksbode* tot allen, zonder onderscheid van godsdienst, tracht door te dringen: prospectus en titel bewijzen het. Maar mag men, onder neutrale vlag varende, eene der strijdende partijen als wederpartij bejegenen? Wij meenen van neen; wij zien daarin eene schending van het volkenregt. Eene der regtmatigste grieven tegen de Maatschappij, die zich noemt *tot Nut van 't Algemeen*, is deze, dat zij, onder voorgeven van slechts dat goede te bevorderen, hetwelk door alle Christengezindten als zoodanig wordt aangezien, inderdaad de Katholieke Kerk bestrijdt, trachtende dezer ledematen van hare leer en instellingen, van hare gebruiken enz. los te maken. Deze zelfde strekking, nu, is zigtbaar in den *Volksbode*.

Maar, zal iemand denken, hebben de heeren ROBIDÉ VAN DER AA en HELDRING het regt dan niet om, wanneer zij in de Katholieke Kerk iets strijdigs met den voortgang der beschaving en volksverlichting meenen te vinden, dit te

bestrijden? En wij antwoorden: dit is in *Nederland* een maatschappelijk regt, hun even als anderen toekomende, en waar de eerstgenoemde, vroeger reeds, iets anders dan gebruik van gemaakt heeft; maar wij loochenen dat het regt is, zich op een terrein te plaatsen, dat men als onzijdig doet voorkomen, en van daar oorlog te voeren; wij loochenen dat het regt is, onder den schijn van slechts het onbetwistbare voor te staan, ook het betwiste op te dringen. Zoo kan menig Katholiek bedrogen worden, en straks zullen we zien dat nog wel anderen dan Katholieken bedrogen geworden zijn. Het verwondert ons niet van den *Volksbode*; hij volgt slechts groote voorbeelden. Of is niet het gansche lager-schoolwezen van *Nederland* in dien geest van list en kunstenarij? Is het niet de geest der *maatschappij tot Nut van 't Algemeen?* Volksonderwijs, volksverlichting, volksbeschaving, zonder aanranding van eenig christelijk kerkgenootschap, dat is de leus; en wat de strekking, wat, voor het minst, bijoogmerk? een vervreemden der Katholieken van hunne Kerk. En is het dan te verwonderen, waar zulke voorbeelden voor oogen staan, dat de individuën, ook wanneer zij niet als schoolopzieners, niet als leden der genoemde Maatschappij handelen, door dienzelfden geest bezield en geleid worden? Die beide instellingen — het schoolwezen en de genoemde Maatschappij — hebben inderdaad eene zware verantwoordelijkheid wegens dien geest van listige kunstenarij, die door haar voorbeeld en werken heeft moeten wortel schieten bij degenen, die onder haren invloed geweest zijn. Niet moeijelijk is het te beseffen, dat het volkskarakter daardoor geleden moet hebben, en nog lijdt.

Dan we moeten nu bewijzen, dat de *Volksbode* inderdaad tegen de Katholieke Kerk oorlog voert. Eenige uit-

treksels uit den jaargang 1844 en uit het eerste nummer van 1845 zullen dit bewijs leveren.

In de eerste aflev. van den 6^{en} jaargang (1844) lezen wij op het laatste, tot verspreiding bestemde blad, het volgende:

.....«Dit was in een tijd, dat God door wonderen op het mensch-«dom werkte; de mogelijkheid daarvan mogen wij niet betwijfelen; «wij gelooven er zelfs zonder eenige uitzondering aan; maar wat zult «gij hieruit opmaken, en wat kunt gij daaruit afleiden, omtrent de «eeuw, waarin wij thans leven? Immers niets. De tijd van wonde-«ren — wat Christen betwijfelt het? — is lang voorbij.» (bl. 326.)

Aldus de *Volksbode*, terwijl de Katholieke Kerk — wat beschaafd mensch weet het niet? — de mirakelen, ook van lateren tijd, onder de kenteekenen harer goddelijke afkomst plaatst. Geen Katholiek Christen betwijfelt het; en de historiesche kritiek bevestigt het, dat er door alle eeuwen heen wonderen in de Kerk zijn voorgevallen. En nu komt de *Volksbode* ons verzekeren, dat de tijd der wonderen lang voorbij is; en driestweg durft hij er de beleedigende vraag bijvoegen: wat Christen betwijfelt het? Het is hier de plaats niet de ongerijmde, Gods vrijmagtige werking beperkende stelling «*de tijd der wonderen is lang voorbij*» te wederleggen; maar wij nemen het den *Volksbode* kwalijk, dat *hij*, die zich van godsdienstige polemiek onthouden moest, de Katholieke Kerk door die stelling aan het volk op te dringen (ik zeg *op te dringen;* want waartoe anders die magtspreukige vraag?) aanrandt.

In de tweede aflevering gaat het niet beter. Daar worden gansche bladzijden achtereen met beleedigingen der Katholieke Kerk, met lasteringen tegen hare instellingen, vol geschreven. Ditmaal bevindt zich de aanval in dat gedeelte, hetwelk niet onmiddellijk voor «den gemeenen man» bestemd is. Wij leveren wederom eenige uittreksels.

Men weet dat de Europesche Christenheid der middel-

eeuwen niets anders was dan de Katholieke Kerk. Hooren wij nu wat de heer IS. AN. NYHOFF, in den *Volksbode* bl. 55 over het middeleeuwsch *Europa* zegt:

«De ongerijmdste denkbeelden aangaande het Opperwezen waren al-«gemeen. Men stelde zich hetzelve niet anders voor danonder men-«schelijke gedaante en behebt met al de gebreken en ondeugden, «welke de heidenen aan hunne goden toekenden..... Het onzinnigste «bijgeloof vertoonde zich alom..... Diepe zedeloosheid ging hiermede «hand aan hand. Zij heerschte in de paleizen der grooten, gelijk in «de stulpen der armoede; in de ridderzalen en niet het minst in de tal-«rijke kloosters.» Verder wordt gesproken van «vorsten, als «balling rondzwervende of jaren lang in enge, in onderaardsche ker-«kers zuchtende, omdat pauselijke hebzucht hunne onderdanen van den «eed ontsloeg: van dat landvolk, het beste gedeelte van den.... oogst, «zonder ontgeltenis, in de schuren van den..... kloostervoogd voe-«rende, omdat het regt voor hen zwijgt;» Vervolgens van «den grooten LUTHER» (zie *de Katholiek* van *April* 1845) van «het herstel van de godsdienst en goede zeden» (door de hervorming, wel te verstaan), enz. enz.

Het is waarlijk een treurig verschijnsel, dat, in *Nederland*, zij die zich voor beschavers en volksverlichters uitgeven, zoo vele onkunde en verblindheid, zoo veel hartstogt, aan den dag leggen, als wij in de aangehaalde woorden van den heer NYHOFF zien voorkomen. *Zij zijn blinden en leidsmannen van blinden.* Zijn dan de uitkomsten der historiesche onderzoekingen over de middeleeuwen, die in de laatste tijden zoo vermenigvuldigd werden, zijn zij voor de Nederlandsche Protestanten verloren? *Wil* men dan niet zien? Of is men zoo achterlijk in de kennis der geschiedenis?.... Dit zij zoo 't wil; wij behoeven er ons, hier ter plaatse, niet verder mede in, of over uit te laten; genoeg is het dat het op nieuw blijkt wat wij beweren: de *Volksbode*, hoe onzijdig zijn titel en prospectus luiden mogen, is ten hoogste éénzijdig, en beoorloogt de Katholieke Kerk.

De derde aflevering van denzelfden jaargang bevat

bl. 104 de volgende woorden: Zou God ook voor ons «oog het toekomende niet kunnen ontdekken, even zoo «goed, als Hij zijne *Profeten*, zijnen Zoon daarin eenen «blik liet slaan?» En het antwoord is: «'t Geen gij daar «aanmerkt, is juist.» Wij Katholieken, die in de H. Drievuldigheid, in de medezelfstandigheid des Zoons, in de menschwording des Zoons en daarom in de Godheid van CHRISTUS gelooven, wij zien in die woorden, niet slechts eene schroomelijke dwaling, maar ook eene uiterste oneerbiedigheid jegens en lastering van den Zoon. En men zou nog willen, dat wij den *Volksbode* houden voor *een Tijdschrift tot Nut van 't Algemeen?* De redactie van den *Volksbode* moge het geloof aan JESUS Godheid en medezelfstandigheid met den Vader als een uit te roeijen vooroordeel aanzien; maar het is niet loyaal dit aanzien te verspreiden onder den schijn van het geloof der Christengezindheden te ontzien. Het woord moet er uit: wij verfoeijen zulke handelwijze.

De vierde (laatste) aflevering van den jaargang 1844 bevat geene sterk in het oog loopende plaatsen, tegen de Katholieke Kerk gerigt, of althans haar aanrandende. Wij kunnen echter niet nalaten te wijzen op een gezegde van *oud-oom Jacob*, in het laatste blad dier aflevering, dat waarschijnlijk wel zonder opzet dus geschreven is, maar dat in een blad, tot verspreiding onder den «gemeenen man» volstrekt niet mag voorkomen. In dat gezegde ligt eene wezenlijk afschuwelijke leer. «De ouders streelt het «zich te zien herleven in wezens, die hun dierbaar zijn «en over welke zij naar welgevallen kunnen beschikken.» De ouders over hunne kinderen beschikken naar welgevallen! Hoe kon de onoplettendheid zoo ver gaan, dat zij zulk eene stelling uit de pen liet glippen! Ik heb ge-

zocht naar een correctie, zelfs in de volgende aflevering, maar er geene kunnen vinden. Wij vragen of de belangen der godsdienst gewaarborgd zijn in een tijdschrift, dat zich zoo iets monsterachtigs kan laten ontvallen?

Geven wij nu nog een en ander tot proeve uit de reeds verschenen aflevering van den tegenwoordigen jaargang; daarmede mogen dan de aanhalingen voor dit punt gesloten worden.

Bl. 36..... «door het weinig toezien der Christenen is de heer-«schappij van *Rome* zoo magtig geworden....;»

Is dat niet eene beschuldiging, door de Katholieken als onwaarachtig en beleedigend afgewezen?

Bl. 42: «Doe het goede, als of de dood de eindpaal van uw aan-«wezen ware, zonder te zien op hooger loon.» t. a. p. «Ontwikkeling «onzer vermogens voor een hooger doel is onze *bestemming*; werk-«zaamheid is het *middel*, onafhankelijkheid het hoogste *loon*.»

Waarlijk, zulke zedeleer, als deze twee zinsneden inhouden, is, naar het oordeel der K. Kerk, met de zedeleer van het Evangelie niet overeen te brengen, en past dus, al wederom, in geen tijdschrift dat het voorkomen aanneemt van zich in vrede tot alle gezindheden te wenden. — Op blz. 389 vinden wij eene zoogenaamde vertaling eener bede, die bij het wijden (de *Volksbode* zegt min goed *doopen*) der klok, in de K. Kerk, uitgesproken wordt. De vertaling luidt aldus:

«Geef Heer, dat de klank dezer klok de geloovigen roepe tot den schoot «van onze moederkerk en tot de eeuwige vreugde; dat zij alle hinder-«lagen van onzen vijand, de verwoestingen door den hagel en het «geweld der onweders van ons verwijdere; dat uwe magtige hand «stilte gebiede aan de stormwinden; dat zij beven op het geluid van «deze klok; dat zij vlugten op het gezigt van het kruisteeken, op «dezelve gegraveerd!»

In dit gebed, zooals het hier voorkomt, zijn eenige dingen zeer opmerkelijk: wij verzoeken de vrijheid om er wat van aan te wijzen. Het eerste zindeel spreekt van «onze

moederkerk», welke benaming vaak gegeven wordt aan de *Katholieke* Kerk, in tegenoverstelling der van haar uitgegane secten, die den naam van Kerk hebben aangenomen; het tweede zindeel spreekt van «onzen vijand»; komt de lezer aldus niet ligtelijk tot de gedachte, dat er iets oorlogszuchtigs in onze klokwijding gelegen is? In het latijn is er volstrekt geen sprake van *moederkerk*, en het woord *vijand* duidt op *den booze*. In het tweede zindeel wordt gebeden dat *zij* (de klok) de hinderlagen van den vijand en de verwoestingen des onweers verwijdere: het latijn verheft de klok geenszins tot handelend persoon. De vertaling laat de stormwinden beven op het geluid der klok, en vlugten op het gezigt van 't kruisteeken dat zij draagt: het oorspronkelijke is ver van zulk valsch vernuft verwijderd; daar wordt *beven* en *vlugten* en *zien* niet van de stormwinden, maar van de *aëreae potestates* gezegd: wat die zijn, leze men bij PAULUS, *Ephes.* VI: 12. In de vertaling heeft het gebed iets, dat voor Protestanten hatelijk, en niet weinig, dat voor allen belagchelijk is; het oorspronkelijke heeft niets zoodanigs (1). Wij willen er niet naar gissen, hoe het komt, dat dit gebed der K. Kerk,

(1) Zie hier den tekst: «Cum melodia illius (tintinnabuli) auribus insonuerit populorum, crescat in eis devotio fidei; procul pellantur omnes insidiae inimici, fragor grandinum, procella turbinum, impetus tempestatum; temperentur infesta tonitrua; ventorum flabra fiant salubriter ac moderate suspensa; prosternat *aëreas potestates* dextera tuae virtutis; ut hoc audientes tintinnabulum contremiscant et fugiant ante sanctae Crucis Filii tui in eo depictum vexillum.» Die latijn verstaan, zullen zien dat de vertaling alles behalve getrouw is. Nog willen wij doen opmerken, dat uit dit gebed, noch uit eenig ander, eene wet kan afgeleid worden tot het luiden der klok als een onweer dreigt; ofschoon bij de wijding der klok, een in de lucht te verheffen voorwerp, gebeden wordt om bescherming tegen ongelukken die ons uit de lucht dreigen, zoo volgt geenszins dat zij op het oogenblik des gevaars geluid moet worden. De geloovigen moeten, haar geluid hoorende, indachtig worden, dat zij de bescherming van God moeten vragen, hun gebed met dat der Kerke vereenigende.

in de handen van den *Volksbode*, zoo zeer zijn oorspronkelijken geest verloren heeft en onkenbaar geworden is; het is genoeg hier te doen opmerken, dat, hetzij uit opzet, hetzij uit onkunde, hetzij uit achteloosheid, hetzij uit wat oorzaak dan ook, de *Volksbode* hier wederom aanrandend tegen over de K. Kerk staat.

En nu meenen wij onze eerste beschuldiging gestaafd te hebben: onder een alzijdigen titel staat de *Volksbode* eene éénzijdige rigting, in het godsdienstige, voor. — Wij kunnen verder gaan; maar zullen ons bekorten. De hoofdzaak toch is afgehandeld.

II. Zou een tijdschrift, getrouw aan het programma van den *Volksbode*, niet die vooroordeelen en dwalingen moeten bestrijden, die werkelijk gevonden worden bij degenen, tot welke het zich wendt? Zou het niet bij voorkeur de schadende vooroordeelen en dwalingen moeten aantasten? Zou het niet zekere onschadelijke vooroordeelen, die uit een lofwaardig en heilzaam gevoel ontspruiten, moeten ontzien, wanneer het bestrijden daarvan dat heilzame gevoel zelf met verzwakking bedreigt? Is gegronde uiteenzetting van denkbeelden; zijn duidelijkheid, juistheid, naauwkeurigheid van denkbeelden en voorstelling, niet eerste vereischten van zulk tijdschrift? Moet het zich niet kenmerken door alle eigenschappen, die dienen om zich bij het volk te *insinueren* — netheid; bevalligheid, enz.? Moet het bij gewigtige onderwerpen niet vaak eene kracht ontwikkelen die 't gemoed overmeestert en als ondanks zichzelven medesleept? Wij zullen het allen, in het beantwoorden dezer vragen, eens zijn: maar als wij die antwoorden op den *Volksbode* toepassen, of liever zijn schrijven er aan toetsen, wat is dan de uitkomst? De lezer oordeele.

De volksdwalingen, vooroordeelen, bijgeloovigheden, in het zoogenaamde bijblad van vier der vijf aangehaalde afleveringen bestreden, komen hier op neder: dwaallichtjes, spooken, kaboutermannetjes, kwelduivels, zwarte kunstenaars, waarzeggers, wichelaars, toovenaars, heksen, bezweerders; — het dertiental aan tafel, ongeluksdagen in *Belgie*, het kruislings liggen van vork en mes, omstooten van het zout, geven van iets scherps tot geschenk, de nachtmerrie, de spinnekop, als voorbeduidsel van geluk of ongeluk; — het voorgevoel, de ongegronde schrik (paniek), natuurlijke (onnatuurlijke?) afkeerigheid (antipathie), ingebeelde werking van het eene ligchaam op het andere (sympathie), poeder van sympathie, inspraak van het bloed; — de regenboog als teeken der verzoening van God met den mensch, de donder als bewijs van 's hemels gramschap, het luiden der klok bij onweer, het blusschen van bliksembrand met melk, het schuilen onder boomen bij onweer, de vrijdom des zwaren doorns van bliksemslag. — Wie ziet daar niet onderscheidene dingen, die bij ons volk niet behoeven bestreden te worden? Of wie houdt zich hier op met kaboutermannetjes en wichelaars? Wat gaan ons *Belgische* ongeluksdagen aan? Wie luidt hier de klok, als het onweert? enz. Verscheidene andere der opgegevene dingen vinden naauwelijks in een of ander afgelegen hoekje nog geloof, of zijn vrij onschadelijk; waarom dan de enge plaats met geschrijf over zulke bijgeloovigheden opgevuld, terwijl er andere, meer verspreide, meer schadelijke dwalingen te bestrijden gevonden worden? Maar ook, men valle liever niet op zoo veel te gelijk, en behandele daarentegen zijne stof grondig. Hoe toch kunnen al die opgenoemde onderwerpen met de vereischte uitvoerigheid in nog geen vier vollen druks behandeld wor-

den? nog geen vier vellen, terwijl de wijze van behandeling geen gering gedeelte der plaats nutteloos wegneemt? Dat is krachteloos tegen ingewortelde vooroordeelen, tegen traditionele volksdwalingen. En als men dan, door niet behoorlijk te onderscheiden, hier en daar een diep gegrond en inderdaad eerbiedwaardig gevoel schijnt aan te tasten; zoo als in het geschrevene over de sympathie; als men elders een dergelijk gevoel inderdaad regtstreeks krenkt, zoo als in 't gezegde over de *inspraak van 't bloed*, dan belooft men zich te vergeefs bij de menigte ingang te zullen vinden, terwijl diegenen welke men meent bekeert te hebben, in het laatste geval, niets beter zullen geworden zijn.

En nu de duidelijkheid, juistheid, naauwkeurigheid, innemendheid, kracht? Waarlijk, de opstellen in den *Volksbode* munten door niets van dat alles uit, veeltijds hebben zij er groot gebrek aan. Wie weet wat logiesch denken, wat duidelijk en waar voorstellen, wat innemend en krachtig schrijven is, die leze en doe uitspraak; en die zegge dan of zulk geschrijf populair kan zijn. Plaatsgebrek verbiedt ons vele proeven te leveren; eene enkele, hier en daar genomen, zij voldoende.

Na de bovenmedegedeelde vertaling van het gebed bij de klokwijding lezen wij het volgende:

«Zoo men in plaats van het slot van dat gebed naar de letter op «te nemen, en te denken, dat de klank eener klok de donderwolk «verwijderen zou, liever had gevreesd, dezelve aan te trekken, of «ten minste te veroorzaken, dat de donder, door de gedurig her«haalde golving der lucht, welke het luiden veroorzaakt, gedreven «wordt, om die rigting te volgen en in den toren te slaan, al maakte «deszelfs hooge stand (*zeker op een berg*) die niet op zich zelf reeds «waarschijnlijk.»

Er is zin noch slot aan die woorden; maar men neme de moeite om door eene analyse iedere gedachte op zich zelve te zetten, dan zal men verbaasd zijn over de onnaauw-

keurigheid; men vergelijke dan de gedachten weer in het verband waarin de woorden ze plaatsen, en men zal eene opkomende korzelheid naauwelijks bedwingen kunnen. — Dezelfde aflevering geeft blz. 10 eene aanteekening van den heer ROBIDÉ VAN DER AA te lezen, waarin het volgende voorkomt: «Wanneer de Nederlandsche vereeniging (*tot «afschaffing van sterkendrank*) eenmaal zooveel bijval en gel-«delijke ondersteuning bij hare landgenooten mag vinden, «als in onderscheidene oorden der wereld dit elders het «geval is, dan ook zal zij in staat zijn, meer te doen dan «*de nadeelen van het jenever-drinken* door toespraak en schrift «ook den Nederlander aan te toonen».... Wat is in onder-scheidene oorden der wereld elders het geval? bijval en geldelijke ondersteuning te mogen vinden. Wie mag vinden? de Nederlandsche vereeniging tot afschaffing van sterken-drank. Inderdaad?.... Wij wenschen er haar geluk mede, maar wisten niet dat die Nederlandsche vereeniging zich *in onderscheidene oorden der wereld elders* gevestigd en bijval en geldelijke ondersteuning gevonden had. — En die dat schreef is schoolopziener! Wat zou de heer schoolopziener opzien, wanneer hij, in eene school, *in één oord der wereld hier*, zijne zoo even aangehaalde woorden als een fautief-opstel ter verbetering op een bord geschreven moest zien! In dezelfde aanteekening zegt ZE. nog, dat hij, *als hoofd-correspondent* (der Vereeniging) *in Gelderland, in het wel-varendste gedeelte dier provincie woont.* Zijn wonen in enz. is dus bevoorwaard (ik waag dit woord voor het Hoogduitsch *bedingt*) door zijne qualiteit van hoofdcorrespondent der Vereeniging. *Ohe jam satis est!*

Men zal het, na overweging van dit alles, en meer nog, zoo men er toe besluiten kan, na een proeven van het tijdschrift zelf, met ons eens zijn, dat het ver is van groote

verdiensten te bezitten en op onderscheiding van hooger hand aanspraak te mogen maken.

III. De heeren ROBIDÉ VAN DER AA EN HELDRING redigeren een tijdschrift, dat tot zijne hoofdbedoelingen rekent het uitroeijen van de «jeneverpest,» en als middel daartoe aanprijst de geheele onthouding van allen sterkendrank. Er bestaat in *Nederland* eene *Vereeniging tot afschaffing van sterkendrank*. De heer R. V. D. AA is niet slechts lid dier Vereeniging, maar zelfs hoofdcorrespondent. De Vereeniging zal, wanneer daartoe genoegzame redenen bestaan, een tijdschrift tot bevordering van de zaak uitgegeven (art. 4 van het *algemeen reglement voor de Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van sterkendrank*). De *Volksbode*, het tijdschrift van den heer R. V. D. AA, beijvert zich om het deelnemen aan gemelde Vereeniging aan te prijzen, en neemt ook de aankondigingen van het Hoofdbestuur der genoemde Vereeniging, al ware het dan ook maar op den omslag, over. Het gemeld Hoofdbestuur daarentegen spoort, in zijne uitgegevene geschriftjes (n°. 2, blz. 24) aan tot verspreiding der bijbladen van den *Volksbode*. Uit dat alles zamen genomen en vergeleken, zoo onderling, als met den regel der Vereeniging dat er *leden van verschillende gezindheden in worden opgenomen*, (gelijk de *Volksbode* tot lieden van verschillende gezindheden spreekt), uit dat alles, zeggen wij, vermeenden we een verband tusschen de *Vereeniging* en den *Volksbode* te mogen gissen, althans voor de toekomst te moeten vreezen, hetwelk van de genoemde Vereeniging alweer een strijdmiddel te meer tegen de Katholieke Kerk zoude maken. Het scheen ons niet zonder belang, de opmerkzaamheid van het Katholieke publiek hierop te vestigen. Men lette wel: wij zeggen niet dat het Hoofdbestuur

der Vereeniging zoo iets bedoelt; wij noemen slechts feiten op, en stellen ze vóór aan de voorzigtige overweging der Katholieke Nederlanders.

IV. Nu moeten we de beloofde *vierde* rede van ons schrijven over den *Volksbode* opgeven: zij is gelegen in het volgende stuk:

N°. 32. *Provinciaal Blad van Zuid-Holland.*

Circulaire van den 2 April 1845. A. n°. 2032, (4de Afd.) houdende *aanbeveling* van het tijdschrift *de Volksbode.*

Aan Burgemeesteren en Wethouders der steden en Burgemeesters en Assessoren der gemeenten ten platte lande, in de Provincie Zuid-Holland.

De redacteur en uitgever van het tijdschrift *de Volksbode* heeft zich tot mij gewend, met verzoek, om de verspreiding van dit tijdschrift binnen dit gewest van mijne zijde te willen bevorderen.

De voorschrevene *Volksbode* heeft reeds gedurende zes jaren bestaan; in welk tijdvak niet minder dan een honderd zes en veertig duizend en vijf en vijftig exemplaren der bijbladen, onder de lagere volksklasse in *Nederland* zijn verspreid geworden, waaruit men met genoegzame zekerheid kan afleiden, dat de ondervinding geleerd heeft; dat die traktaatjes of bijbladen, met graagte gelezen worden; doch wil *de Volksbode* voortdurend bestaan, dan heeft hij behoefte aan de ondersteuning dier autoriteiten, welke in staat zijn, zijne verspreiding te bevorderen, daar de onkosten, onvermijdelijk aan het gratis verspreiden van zoo vele duizende volkstraktaatjes verknocht, door een ruim getal inteekenaren op het tijdschrift moeten worden vergoed.

Bij de inzage van den laatsten jaargang van dat Tijdschrift, is het mij werkelijk gebleken, dat hetzelve tot bevordering van doelmatige beschaving en volksverlichting is strekkende, ten gevolge waarvan ik gemeend heb uwe aandacht op hetzelve te moeten vestigen, en UEd. uit te noodigen, om het inteekenen op het Tijdschrift *de Volksbode* zoo veel mogelijk binnen uwe stad of gemeente te willen bevorderen, ten welker einde een exemplaar van de inteekeningslijst hiernevens is gevoegd, welke ik voor zoover zich inteekenaren in uwe stad of gemeente mogten opdoen, voor het einde der maand van UEd. zal terug verwachten, vleijende ik mij, dat de geringe uitgave van *f* 2,60 's jaars vele weldenkenden zal opwekken, om door hunne medewerking eene zoo nuttige onderneming te schragen, en de ver-

spreiding der daarbij behoorende bijzondere, voor de lagere volksklasse bestemde, bijbladen te helpen bevorderen.

's Hage den 2 April 1845.

De Staatsraad Gouverneur der Provincie Zuid-Holland.

En bij deszelfs afwezen het lid van Gedeputeerde Staten,

(*get.*) L. R. GEVAERTS.

Wij willen hier niets meer bijvoegen: iedereen zal uit hetgeen wij geschreven hebben genoegzaam begrijpen, dat bovengemeld stuk inderdaad voor ons eene rede is om over den *Volksbode* te spreken. — Omdat in de hier medegedeelde *circulaire* van *weldenkenden* gesproken wordt, eindigen wij, de Katholieken aansprekende, met deze woorden, aan den *Volksbode* ontleend: «*Weldenkenden* «noemt men gewoonlijk dezulken, die de meeste zaken «voor beter houden, dan zij werkelijk zijn.» (4de *Afl.* 6de *jaargang* bl. 161.)

ONZE *VERKLARING* EN DE *KERKBODE*.

Nadat de *Kerkbode*, (n°. 24) een vrij lang artikel over *de Katholiek* geschreven had, waarin hij, die altijd in den staat van *clairvoyance* waant te verkeeren, de oogmerken van *de Katholiek* met eenige artikels, inzonderheid met de *Verklaring tot afwering van lasteringen tegen de Kerk* (De *Katholiek* Dl. VII. blz. 137), stout weg, als ware hij de hartenkenner of althans van Hem verlicht, had opgegeven, zet hij dat artikel, nu uitsluitend over de *Verklaring*, in n°. 25, voort. Wij *willen* niet antwoorden aan den *Kerkbode*, en bovenal niet op zulk geschrijf als genoemd artikel inhoudt; Nederlands beschaafd en verbitteringhatend publiek zal de reden, die wij daarvoor

hebben, begrijpen en goedkeuren. Wij meenen echter eenige opmerkingen te moeten mededeelen, om al wederom eene bijdrage te leveren tot de beoordeeling van het predikantenblad en zijner wijze van strijdvoeren.

1°. De *Kerkbode* doet uitspraak over onze inwendige meening en verklaart, dat onze «Verklaring» is NIET *opregt*, maar *gehuicheld*, opgesteld *met den wil om den Protestanten zand in de oogen te strooijen.*

2°. De *Kerkbode* verminkt onze stellingen, op eene wijze die verkeerde opvatting *kan*, soms *moet* te weeg brengen, bij hen althans die de «Verklaring» zelve of niet, of met geene genoegzame oplettendheid gelezen hebben. Men zie en oordeele.

Wij hadden gezegd: «Die leert of gelooft, dat de Paus een God is; of dat er slechts eene magt — de geestelijke — op aarde bestaat; of dat neven de geestelijke ook alle tijdelijke magt bij uitsluiting aan den Paus, als den eenen algemeenen wereldkoning, gegeven is; en dat de Paus, daarom, krachtens goddelijke instelling, naar willekeur, vermag wereldlijke Vorsten af te zetten, en, buiten zijn eigen tijdelijk regtsgebied, het staats- of burgerlijk regt af te schaffen of te veranderen, die is geen Katholiek.» Daarop zegt nu de *Kerkbode:* «Dat de «Paus een God is zal niemand leeren of gelooven er zijn «maar al te vele bewijzen van het tegendeel.» «Dat er slechts ««één magt, de geestelijke, op aarde bestaat, of dat nevens ««de geestelijke ook *alle* tijdelijke magt *bij uitsluiting* aan den ««Paus, *als aan een algemeen wereldkoning*, gegeven is.»» «Zand!» ««En dat de Paus, *daarom*, *krachtens goddelijke in-* ««*stelling*, naar *willekeur* vermag wereldlijke Vorsten af te ««zetten, enz.»» «Hoe buitengemeen voorzigtig en sluw is «alles hier uitgedrukt»! enz. Kan een onoplettend lezer hierbij niet op de gedachte komen, dat wij gezegd zouden hebben: «er bestaat op aarde slechts één magt, de geestelijke» enz.? Had die lezer dan geen zand in de oogen? En van waar was het er in gekomen? — Erger is het volgende.

Wij verklaarden: «Die leert of gelooft, dat men van voor-«werpen, door de Kerk gewijd, bovennatuurlijke uitwerkselen «onfeilbaar verwachten mag, alsof zulke uitwerkselen door die «voorwerpen veroorzaakt, en niet door de gebeden der in «Christus wijdende Kerk van God verkregen wierden, die is «geen Katholiek.» Wat doet de *Kerkbode*? Over deze stelling zijne gedachten zullende zeggen, schrijft hij de helft der stelling woordelijk af, namelijk tot aan *alsof*, en zet een punt achter *mag*, als ware met dit woord onze stelling gesloten. Dan trekt hij los. Ieder ziet, hoe men ons door deze verminking geheel iets anders doet zeggen dan wij gezegd hebben; want de zin van het eerste gedeelte der stelling wordt door het tweede bepaald. — Wie het regt lief heeft, die oordeele tusschen ons en den *Kerkbode*.

3°. De *Kerkbode* plaatst sommige onzer stellingen in zoodanigen zamenhang met zijne woorden, dat de strekking dier stellingen moet miskend worden. Één voorbeeld moge hier voldoen. Onze bestrijder spreekt aldus: «Het is nooit iemand in den zin gekomen, te zeggen,» «dat de Priester de zonden-««ontbinding *mag* of *kan* verkoopen, of dat eenig geestelijk ««goed, voor zoo ver het geestelijk is, voor geld of geldswaarde ««*mag* of *kan* verkocht worden.»» «O *Katholiek*! Waarom ook «niet liever van die dingen gezwegen?» enz. Die dit leest, zal in de meening komen, dat de strekking onzer stelling was, eene door ons voor werkelijk gehoudene leer af te wijzen, terwijl wij inderdaad de beschuldiging als ware onze Kerk met zulke leer besmet, afweerden en alzoo de werkelijkheid dier leer veeleer loochenden dan veronderstelden. Overigens dat die beschuldiging werkelijk tegen ons gedaan wordt, is zoo waar, als dat de zon aan den hemel schijnt; duizendmalen is het gezegd: «de Roomsche Kerk verkoopt de zonden-ontbinding», en dat is geheel iets anders dan hetgeen de *Kerkbode* voorgeeft, dat er slechts gezegd zou zijn: «in de Roomsche Kerk *zyn menigmaal* absolutiën, aflaten en andere geestelijk genoemde

goederen met de daad voor geld of geldswaarde verkocht.» Het laatste is eene beschuldiging tegen personen in de Kerk, het eerste eene beschuldiging tegen de Kerk zelve; het eerste wilden we afweren, van het laatste spraken we niet en moesten we niet spreken: en we spreken er nog niet van.

Hiermede laten we des *Kerkbodes* «Gedachten» over onze «Verklaring» aan de schatting van het publiek over. Dit houden we voor zeker, dat niemand, die weet wat eene betamelijke zelfachting is, het af zal keuren, dat wij zulken bestrijder, als de *Kerkbode* op nieuw blijkt te zijn, geen antwoord *willen* geven. Ten slotte voegen wij er bij: zelfs van den *Kerkbode* hadden we iets, meer schijn van degelijkheid-hebbend, tegen onze «Verklaring» verwacht. Zijne «Gedachten» zijn *«meer dan deerniswekkend.»*

*** In het volgend nummer zal een verslag gegeven worden van den belangrijken *Zendbrief* door Z. D. H. den Prins ALEXANDER VAN HOHENLOHE aan de geestelijkheid van *Duitschland* geschreven.

BOEKAANKONDIGING.

OVERWEGINGEN BIJ HET H. SACRAMENT DES ALTAARS, geschikt voor de uren van aanbidding (vrij naar het Fransch). Met eene voorrede van *P. J. Hesseveld,* Leeraar in het Seminarie te Velzen. Amsterdam, J. H. van Spanje en J. S. de Haas. 1845.

Bij gelegenheid van het vijfde eeuwfeest van het H. Sacrament van Mirakel te *Amsterdam* had de Weleerw. heer HESSEVELD eenige oefeningen en gebeden uitgegeven, die gedurende het octaaf van dit feest ten dienste der geloovigen bestemd waren. Om aan deze oefeningen een duurzaam gebruik te verzekeren, heeft Zijn Weleerw. ze omgewerkt en op zoodanige wijze ingerigt, dat ze ook bij de gewone uren van aanbidding en het bezoeken van het H. Sacrament tot handleiding kunnen dienen. Het achttal overwegingen en de overige gebeden, welke er zijn bijgevoegd, ademen alle de zuiverste godsvrucht, en zijn met een beminnend hart en in den waren geest des gebeds geschreven.

Wij aarzelen derhalve niet om dit stichtend boekske onvoorwaardelijk aan onze Katholieke lezers aan te bevelen. Alleen houde men ons ééne aanmerking ten goede nopens een gezegde, dat den *Beminden lezer* in de *Voorrede* (bl. 4—5) wordt in den mond gelegd. Ter voorkoming namelijk van verkeerde of onjuiste opvattingen, zouden wij liever gezien hebben dat t. a. p. onderscheid gemaakt ware, tusschen het geloof aan door God geopenbaarde waarheden, welke als zoodanig door de Kerk worden voorgesteld en het geloof aan feiten, die, hoezeer ook door onwraakbare getuigen gestaafd, echter niet als geopenbaarde waarheden in de leer der Kerk zijn opgenomen.

HET GELUKKIGE JAAR, of het jaar geheiligd door de overweging der lessen en voorbeelden van de Heiligen, door den Abt *Lasausse:* voorafgegaan door godvruchtige oefeningen gedurende het H. Misoffer. Uit het Fransch door J. J. van der Linde. Tweede druk. Te 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. 1845.

De beste aanbeveling van dit Kerkelijk goedgekeurde werkje is, dat het binnen weinige jaren reeds eenen tweeden druk beleeft. De voortdurende aanvraag bewijst, dat hier stevig voedsel aan den godsdienstzin wordt verschaft. Immers de schrijver schijnt doordrongen te zijn geweest van de waarheid, dat het godvruchtig leven niet alleen bestaat in vrome oefeningen en gebeden, maar wel voornamelijk in de verbetering en vorming van het hart. Die heilzame strekking hebben dan ook de gezegden of spreuken der heiligen als *motto* aan het hoofd van het voorbeeld of de onderrigting, voor iederen dag, gesteld. Deze zijn over het algemeen zeer wel gekozen, zij zijn kort maar kernachtig, en leveren stof tot ernstige overwegingen. Het gebed eindelijk, dat, naar aanleiding van het voorbeeld of de onderrigting, op iederen dag wordt gevonden, ademt ware vroomheid en getuigt dikwerf van het diepe gevoel des Schrijvers.

Wij wenschen daarom dit boekje in veler handen. Moge het hun een leiddraad wezen om dagelijks eenige oogenblikken af te zonderen tot de heilzame overweging der lessen en voorbeelden van de verheerlijkte dienaren Gods.

De vertaling is vrij wel bewerkt. Waarom men echter altoos blijft voortgaan om het Fransch *Abbé* door *Abt* terug te geven, begrijpen wij niet. Al de Fransche *Abbés* zijn toch zeker wel geen *Abten!* Het taalgebruik duldt het woord Abt, in de beteekenis voor eenvoudig priester of gewijde niet. — De uitvoering is net.

ONDERWIJZING IN DE OEFENING VAN HET INWENDIG GEBED, voorgesteld aan de Geloovigen. A. M. D. G. Naar het Fransch, door *C. Stolk*, Pastoor te Zierikzee. *Motto:* Nadert tot God, en Hij zal tot u naderen. Jac. IV, 8. Te 's Bosch, bij J. J. Arkesteyn en Zoon, 1845. Kerkel. goedgekeurd.

De Katholieken hebben aan den godsdienstijver van den Eerw STOLK reeds menig nuttig werkje te danken. Het hier aangekondigde verdient niet minder onze aanbeveling, dan al het andere, wat ons de pen van zijn Eerw. heeft geleverd. De «Onderwijzing en de oefening van het inwendig gebed» is kernachtig, vol zalving. Zij zal, wij vertrouwen het, menigen geloovige opwekken, om het inwendige gebed meer en meer te behartigen, waartoe hij in het hier aangekondigde boekje tevens eene geschikte handleiding zal vinden. Mogen de heilzame vruchten, welke daaruit ongetwijfeld zullen voortvloeijen, den verdienstelijken en godvruchtigen Vertaler aansporen, om bij voortduring, in de oogenblikken welke hij van zijne herderlijke bediening kan afzonderen, onze godsdienstige literatuur met meer dergelijke werkjes te verrijken.

LETTERLOVER.

DE MEIMAAND.

AAN DE MOEDER DES HEEREN.

Accipe Mater,
Et pariter votum, corque oventis habe
SIDR. HOSSCHIUS.

Maria staat van jeugdig groen omgeven,
En drukt heur Kind, dat haar een' meikrans biedt,
Aan 't moederhart, terwijl ze op 't wichtje ziet,
En onverzaad aan 't minlijk oog blijft kleven,
En vol van liefde en nameloos genot,
Het stil aanbidt als d' eeuwgen Zoon van God.

Haar altaar prijkt in feestelijke kleuren,
Een glimlach speelt om 't maagdlijk aangezigt,
En vrolijk vlamt het talloos offerlicht,
En wolk bij wolk zweeft om van wierookgeuren,
En statig stijgt in d' ouden tempelboog,
Het lofgezang der Moedermaagd omhoog:

«Nu schiet de zon herscheppend weêr haar stralen,
En heelt de smart van 't lange winterleed;
Nu tooit zich de aarde in 't bloemig lentekleed,
En klinkt het lied der veldjeugd door de dalen;
Het woud juicht meê; één zang is heel natuur,
En stemt in 't koor van 't huidig avonduur.»

«Ja looft haar, looft de Moeder onzes Heeren,
Wie kindermin met 't eigen vuur bezielt;
En laat ons hier, voor 't altaar neêrgeknield,
Een eeuw'ge liefde aan onze Moeder zweren;
En rijze uw stem en 't loflied der natuur,
Met 't koorgezang van 't huidig avonduur.»

«Gij, Eng'len! die in 't altoos-bloeijend Eden,
Maria als uw Koningin begroet,
En blijder nu haar naam weêrklinken doet,
Brengt, Eng'len! haar de hier gestorte beden.
En rijze uw stem en 't loflied der natuur,
Met 't koorgezang van 't huidig avonduur.»

«Waar immer de aarde uw' moedernaam doe rijzen,
Een teed're beê en bloemenkransen bied',
Waar in dit uur U Moeder! lof geschied';
Waar om uw' troon Gods Engelen U prijzen:
Wij juichen meê, met hen en heel natuur
Looft U ons koor in 't huidig avonduur.»

«Ach, Moeder! die ons onder 't kruishout baarde,
En teeder mint als kinderen van smart,
Ach, Moeder! 't scheurt ons weêrbeminnend hart,
Dat schimp en spot uw moederkroon niet spaarde:
U looft, U looft met 't loflied der natuur
Ons dav'rend koor in 't huidig avonduur.»

«U loven wij! En 't kinderlijk vertrouwen
Zendt in 't gezang een bede tot uw' troon:
Verhef, verhef uw smeekstem tot uw' Zoon,
Dat Hij ons hier genadig aan wil schouwen,
En op uw stem en 't loflied der natuur
Erbarming schenke in 't huidig avonduur.»

«Maria bidt!.... en 't Eng'lenkoor blijft hangen
En luistert op zijn wieken naar heur beê;
Maria bidt!.... de heemlen bidden meê,
En de aarde staakt met hen een wijl haar zangen,
En 't is als lacht, bij 't licht van 't outervuur,
Heur Kind haar toe in 't huidig avonduur.»

«Neen, Heer! Gij zult haar bede niet versmaden:
Gij zijt haar Zoon en 's Vaders eeuwig Woord;
Nooit bad ze U met haar kind'ren onverhoord;
Van verre ruischt de stroom reeds van genaden,
Nu met haar de aarde, ontgloeid in Pinkstervuur,
Erbarming roept in 't huidig avonduur.»

«Erbarming roept met de onuitspreekb're beden
Van Uwen Geest, die in de harten smeekt;
Met 't Godlijk Bloed, dat uit uw wonden leekt;
Erbarming om uw' strijd, aan 't Kruis volstreden;
Erbarming met de stem van heel natuur
En 't smeekgebed van 't huidig avonduur!» —

Zoo klonk de zang. En 'k zag er tranen stroomen;
En zoete geur en 't ligte wiekgerucht;
En 't beêgesuis en 't innigste gezucht
Getuigden, dat genâ was neêrgekomen;
En stiller werd het staag; en hemelvreê
Suisde immer om in immer zoeter beê.

En lang reeds zweeg het orgel met de zangen;
En 't vrome volk was biddend opgestaan,
En 't vrome volk was biddend uitgegaan,
En 't flikk'rend licht door duisternis vervangen;
De Godslamp slechts, die heen en weder ging,
Verspreidde in 't ruim een wank'le schemering.

En 't was — als ging de smeking om vergeven
Zacht-ademend door 't hoog gewelfsel voort;
Als werd geklaag, maar 't naamloos zoet, gehoord....
Maria! was 't uw beê?... of 't heilig beven
Der moederstem, die eenzaam hier nog klaagt,
En voor uw beeld van U verhooring vraagt?...

Zij bad er nog met opgeheven armen
De moeder, die haar dolend kind beschreit,
En vol van hoop en droeve teederheid,
Wil — zucht ze — nu, o Moeder! U erbarmen,
En geef mij, als ik naar mijn woning keer,
Ach 't dolend kind, geef 't aan zijn moeder weêr! —

De laatste kwam van Meimaands schoone dagen,
  En 's avonds stroomde een dankb're schaar
  Ten tempel heen; toen knielde aan 't feestaltaar
Die moeder ook; en de oogen neêrgeslagen
  Verzucht en schreit een jongling aan haar zij',
  «U, Moeder, — was hun beê — U danken wij!»

En wie, wie dankte er niet? Wat tranen drongen
  In 't heimvol uur van stille zegening
  Op 't blij gelaat van menig boeteling, —
In aller oog, toen, alsof Eng'len zongen,
  De Priester met het koor in hemelmelodij
  Den slotzang stemt: «U, Moeder, danken wij!»

«U danken wij, o Moeder onzes Heeren,
  Klonk duizendwerf en immer nu herhaald;
  U danken wij, gij hebt gezegepraald!
U blijven wij als onze Moeder eeren;
  U danken wij met 't loflied der natuur
  En 't dav'rend koor van 't huidig avonduur!» —

O Moedermaagd! is in deez' lentestonden
  Door kindermin iets U ter eer geschied:
  O gun mij, dat ik 't U ten meikrans bied';
'k Wil dag aan dag uw' schoonen naam verkonden,
  Verstoot uw kind niet van uw aangezigt,
  't Schenkt U zijn hart en nederig lofgedicht.

Mei 1845.